

sablon A: 1840 *sablonok* (HasznMul. 1840. febr. 26.: 67); 1862/ *sablon* (NSz.); 1888 *sablónos* [sz.] (NSz.); NYJ. *sablony* (Nyr. 87: 114) **J:** 'másolóminta, modell, példa | Muster, Schablone'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Schablone*, (R.) *schablon*: '(kivágott) sablon, minta'; holl. (kholl.) *schampelioen* 'sablon, minta' [< fr. (ófr.) *eschantillon* 'mintamérték, hitelesítő mérték, etalon']. (≈) Megfelelői (részben visszakölcsönzéseként): fr. *chablon*; or. *шаблон*; stb.: 'sablon, minta'.

📖 TESz.; EWUng.

saccol A: 1835 *Sátzol* (Kunoss: Gyal.); 1886 *Sacczol* (Nyr. 15: 380) **J:** '(menyiséget, méretet, minőséget, értéket stb.) becsléssel hozzávetőlegesen felmér; vmit találgatva vél, gondol, vmiről találgatva vélekedik | (ab-, einschätzen; meinen, vermuten'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *schatzen*, (h. baj.-osztr.) *šattsŋ*, – ném. *schätzen*: 'hozzávetőlegesen kiszámít, <értéket> felbecsül; gondol, vél; stb.' [< ném. *Schatz* 'kincs; pénztartalék'; stb.]. (≈) Megfelelői: szbhv. *šacovati*; cseh (N.) *šacovat*; stb.: 'felbecsül, hozzávetőlegesen kiszámít'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sarcol*

sáf × **A:** 1086 ? *Sap* [SZN.] (Györffy: DHA. I: 253); 1255 ? *Saap* [SZN.] (Wenzel: ÁÚO. 7: 398); 1526 *Saaphokat* (OkI Sz.); 1538 *faaff* (Pesti: Nomenclatura Z [1]); 1544 *safot* (OkI Sz.) **J:** 1. 1526 '(többnyire fából készült) edény: dézsa, sajtár, kád, hordó | Schaff' (↑); 2. 1708 'korsó; csupor | Krug; Töpfchen' (Pápai Páriz: Dict.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kfn.) *schaf* 'bor tárolására való edény; gabonamérték', (kor. úfn.) *schaaff* 'ua.', (baj.-osztr.) *schàf*, *schaaff* 'dézsa, sajtár, fateknő', – ném. *Schaff* 'fából készült, nagy űrtartalmú, nyitott edény' [indoeurópai eredetű; vö. lat. *scabere* 'hántol, kapar'; litv. *škóbtī* 'kiváj'; stb.]. (⇒△) A szó elsősorban a felnémet dialektusokból kerülhetett át. (△) Ha a korai tulajdonnévi adatok idetartoznak, a szóvégi *p* hanghelyettesítés eredménye. A *sáf* korai átvételére utal az a körülmény, hogy a dunántúli nyelvjárások mellett a székelyben is elterjedt, a székely szó azonban hangtani okokból aligha származhat az erdélyi szászból. A 2. jelentés metafora. (△) Az ófelnémetből való származtatása kronológiai okok miatt kevésbé valószínű.

📖 MNy. 70: 85; TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *kapa*, *kappan*, *sáfár*, *sáfó*, *séfely*, *sinkófál*

sáfár △ **A:** 1345 *Safar* [SZN.] (OkI Sz.); 1416 u./¹ *fafarochoz* (BécsiK. 66); 1429 *Saffar* [SZN.] (NévtÉ. 7: 46); 1560 k. *saphaar* (GyöngySzt. 1884.); 1575 *Sáfára* (Heltai: Krón. 134b) **J:** 1. 1416 u./¹ 'uralkodók ügyeinek intézője; kincstartó | Bevollmächtigter eines Herrschers; Schatzmeister' (↑); 2. 1416 u./² 'gazdatiszt, intéző; felügyelő, kulcsár | Verwalter; Aufseher' (MünchK. 25vb); 3. 1429 'tiszviselő, hivatalnok | Beamter' (↑); 4. 1512 k. 'vmely közösség erkölcsi értékeinek, magasabb érdekeinek felelős öre, gondozója | Hüter der moralischen Werte, der höheren Interessen einer Gemeinschaft' (WeszprK. 28); 5. 1560 k. 'főszakácmester, főkonyhamester | Küchenchef; Gastwirt' (↑); 6. 19. sz. második fele 'alkalmi mulatságok (lakodalom, bál stb.) rendezője, anyagi részének intézője | Veranstalter, Organisator bei versch. Festlichkeiten' (ÚMTsz.) **Sz:** ~**kodik** 1531 *fafarkodneek* (ÉrsK. 83)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kfn.) *schaffære*, *schaffer* 'alkotó; intéző, kezelő, felügyelő, elrendelő stb.', (baj.-osztr.), (R. au.) *schaffer* 'birtok intézője, felügyelője' [< ném. *schaffen* 'véghez visz; alkot, terem, létesít', (N.) 'dolgozik; parancsol, utasít' stb.]. (≈) Megfelelői: szbhv. (N.), (R.) *šafar*; cseh *šafar*; stb.: 'jóságigazgató'. (⊕) Az átvétel a 14. sz. közepe előtt történhetett, a szóvégi középfelnémet *e* eltűnése után; ehhez vö. →*boglár*, →*csaplár* stb. – A (R.) *sápár* 'intéző, ispán stb.' (1668: NySz.) talán egy középnémet hazai nyelvjárásból származik; vö. ném. (E.) *schâpn* 'alkot, terem, létesít'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *kuncsaft*, *sáf*, *safarina*, *seft*, *vircsaft*

safarina † A: 1418–1422 *Schaffarinnà* (Gl.); 1545 *papsaffarinayä* (MNy. 13: 257); 1568 *safarinakat* (NySz.) J: 1. 1418–1422 'kocsmai felszolgálónő; szajha, kurva | Schankwirtin; Hure' (↑); 2. 1545 'ágyas (főleg papoké) | Kebse (haupts. von Priestern)' (↑); 3. 1622 'kulcsárnő, gazdasszony, házvezetőnő | Beschließerin, Hausverwalterin' (Nyr. 6: 407)

■ Német jövevényszó, esetleg a latin (h.) közvetítésével is. | (≡) Ném. (kfn. baj.-osztr.) *schaffærine*, (h. baj.-osztr.) *schafferin*: 'kulcsárnő, gazdasszony, házvezetőnő'; – vö. még lat. (h.) *safarina* 'ua.'. A németben a ném. (kfn.) *schaffære* 'intéző, gondnok; felügyelő; ispán, sáfár' szóból (vö. →*sáfár*) származik. (⊕) Az átvétel még a 14. sz. közepe előtt végbemehetett, még mielőtt a bajor-osztrák nyelvjárásból eltűnt a középnémet szóvégi *e*. A szóvégi *a* hanghelyettesítéssel keletkezett (vö. →*cérna*, →*ciha*) emellett a (magyarországi) latin szó hangalakja is hatással lehetett rá. 1. és 2. pejoratív jelentése a valószínűleg eredeti 3. jelentés alapján a magyarban keletkezett.

📖 TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *sáfár*

sáfó × A: 1577 *saphol* (KolGl.); 1587 *Safolyok* (OkISz. *saffél* a.); 1600 k. *saffelt* (Radvánszky: Csal. 3: 40); 1870 *sáfó* (CzF. *sáf* a.) J: '(kisebb) faedény; dézsa, sajtár, rocska stb. | kleines hölzernes Gefäß'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *schäffəl*, *schäffl* 'fából készült kis edény' [< ném. *Schaff* 'fából készült, nagy úrtartalmú, nyitott edény'; vö. →*sáf*]. (≈) Megfelelői: (részben magyar közvetítéssel): szbhv. (N.) *šâfolj*; szlk. *šafel*: 'fából készült kis edény'. (⊕) A *sáfol*, *sáfó* változat hangrendi kiegyenlítődéssel keletkezett. – A (N.) *safl* ~ *sáfli* 'dézsá, sajtár' a bajor-osztrák szó újabb külön átvétele; az alaktanához vö. *régöly* : →*rigli*, →*sáml* : →*zsámoly* stb. (⊖) Az 1300 *Safel* [SZN.] (MHH. 1: 180) adat a →*zafír*-hoz tartozik.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sáf*

sáfrány A: 1395 k. *faphran* (BesztSzj. 346.); 1435 k. *fafo[r]ia[n]* (SoprSzj. 183.); 1496 *Safranyos* [SZ.] [SZN.] (OkISz.); 1527 *zaprannyal* (ÉrdyK. 446); 1548 *sáfránnak* (RMKT. 2: 218); 1550 e. *saapran* (MNy. 57: 357); 16. sz. *zaffrom*, *faffrom* (MNy. 39: 395, 397) J: 1. 1395 k. 'egy fajta, a nőszirmmal egy családba tartozó, fűszerként, gyógy- és festőanyagnak használt növény; ezt és a vele rokon növényeket magában foglaló növényfajta' | Safran, dieser als Gewürz; die Pflanzenfamilie Krokus (*Crocus sativus*)' (MNy. 11: 38); 2. [gyakran *vad~*] 1525 k. 'a fészkes virágzatúak családjába tartozó, sárga virágú növény: pórsáfrány; imola, sulyomkóró | (zur Benennung versch. wilder Pflanzen)' (MNy. 11: 38)

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Safran*, (kfn.) *safrân*, *saffaran*, (R.) *zaffrân*, *zafron*; fr. *safran*, (R.) *safrê*, *šafrê*; ol. *zafferano*, (É.) *safrân*, *šafarân*, *šafrán*, *safrána*; sp. *azafrán*, (R.) *zafran*; kat. *safrà*; szbhv. *šafran*; cseh *šafrán*; stb.: 'sáfrány'. Vö. még lat. (k.) *safran* 'ua.'. Forrása: arab *zaferân* 'ua.'. Európában előbb a katalánból és az olaszról, később a franciából és a németből

terjedt el. (⇒) A magyarba az olaszból és a németből került. (△) A z-vel kezdődő írásváltozatok leginkább sz-es, esetleg zs-s kiejtést takarhatnak; a szó belseji p-s változatok hanghelyettesítéssel keletkezettek a szótagzáró f helyett. A 2. jelentés metafora. – Egyes szomszédos nyelvekbe esetleg a magyarból is bekerülhetett.

TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng.

ság † **A:** 1075/ *Sagi* [HN.] (MonStrig. 1: 57); 1138/ *Sagu* [HN.] (MNY. 32: 131); 1193 *Sag* [HN.] (ÓMOlv. 54); 1209 *Sach* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 899); 1274 *Sah* [HN.] (MNY. 9: 357); 1333–1335 *Mezeusak* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 184) **J:** 1. 1075/ 'domb; halom | Hügel; Erhöhung' (↑); 2. 1193 ? 'berek; erdő | Hain; Wald' (Oklsz. *berek* a.)

■ Vitatott eredetű. | 1. Örökség a finnugor korból. | (≡) Vö. ? vog. (T.) *ćakə:l* 'halom, rakás <pl. széna>', (AK.) *šaxəl* 'sziget <a réten, mocsáron>'; cser. (KH.) *cəŋɣa* 'térdkalács', (U.) *ćoŋɣa* 'dombcsúcs'; md. (M.) *ćonga* 'sziget' [fgr. **ćvŋka* 'domb']. (△) Ez esetleg a →*ség* feltehető finnugor alapnyelvi előzményének veláris változata lehet; a vokalizmushoz vö. →*mál* ~ →*mell*. A szó belseji **ŋk* > m. *g* hangváltozáshoz vö. →*ség*, →*szeg*¹ stb. A szó csak földrajzi nevekben őrződött meg; vö. →*ség*. A helynevekből kikövetkeztetett eredeti közszói jelentése az 1. jelentés lehetett, ebből alakulhatott ki metonimikus úton a megbízható adatokkal nem alátámasztható 2. jelentés. 2. Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kfn.) *schache* 'magában álló erdőresz; erdőszél, erdőnyúlvány', (R.) 'ua.; hegynyúlvány, előhegység; földnyelv; vízparti cserjés', (baj.-osztr.) *schachen* 'erdőske, magában álló erdőresz, erdőmaradvány' [valószínűleg germán eredetű; vö. izl. (óizl.) *skōgr* 'erdő'; ang. (óang.) *sceaga* 'bozót, cserjés'; stb.]. (△) E származtatás szerint a régi *Ság*, *Sák* helynevek (↑) *ch* > *k* (> *g*) hanghelyettesítéssel keletkeztek, és a jelentések az átadó nyelvekből származnak. (■) (△) Mindkét magyarázatnak jelentős nehézségei vannak. Nem teljesen kizárt, hogy a *ság* szóban egy örökség és egy jövevényszó egyesült. – A szó már a 14. század előtt kikophatott. – Lehetséges, hogy a *ság* a -*ság* ~ -*ség* képző előzménye; vö. 12. sz. vége *uimadſaguc*-mía 'ima' (HB.); 13. sz. vége *ſcuſ ſegnec* 'szűz(i)esség' (ÓMS.).

MNY. 7: 168, 9: 356, 46: 120; TESz.; UEW. 47, 838; EWUng. • Vö. *ség*

sah **A:** 1535 k. *Saah* (Zay: Lánd. 6); 1546 *Sahizmail* [SZN.] (RMKT. 3: 254); 1555 *sah* (MonÍrók. 3: 189); 1812 *Saknak* (NSz.) **J:** 'a perzsa (iráni) uralkodó, ill. ennek címe | Schah'

■ Oszmán-török jövevényszó. | (≡) Oszm. *šāh*, (N.) *šah*, *šā*: 'uralkodó, vezér; perzsa király; szultán; királynő; király <sakkfigura>' [< újperzsa *šāh* 'uralkodó, király' < óperzsa *χšāyapiya* 'ua.']. (≈) Megfelelői: ném. *Schah*; ang. *shah*; fr. *chah*, *shah*; stb.: 'sah'. (◊) Ugyanerre az etimonra megy vissza: *sahin* 'sivatagi sólyom' (1972: NytudÉrt. 120: 13), ez a ném. *Schachin* 'ua.' szóból jött létre.

Kakuk: ÉIOsm. 376; TESz.; EWUng. • Vö. *padisah*, *sakk*

sája † **A:** 1230 k. *saiat* (MNY. 77: 375); 1604 *Sáyja* (Szenczi Molnár: Dict.); 1754 k. *sállya* (NySz.) **J:** <FN> 1230 k. 'egy fajta gyapjuszövet | Art Wollstoff' (↑) | <MN> 1784 'erős szövésű <kelme>; finom | fest <Gewebe, Stoff>; fein' (Baróti Szabó: KisdédSz. 78)

■ Olasz (É.) jövevényszó. | (≡) Ol. (bol.), (rom.) *saja* 'finom gyapjuszövet', (mant.) *sàia* 'ua.', (R.) *saia* 'gyapjuszövet <főleg női ruhákhoz>' [< fr. (ófr.) *saie* 'gyapjuszövet' (lat. *saga* 'leginkább katonai köpenyként használt négyszögű szövetdarab')]. (≈) Megfelelői: ném. (kfn.) *sei*, *sein*; (holl.) *saai*; stb.: 'egy fajta gyapjuszövet'. (⇒) A magyarba a kereskedelem

közvetítésével került egy északolasz *š*-ező nyelvjárásból. A melléknévi jelentés valószínűleg metaforikusan keletkezett, szótárírói magyarázat alapján.

TESz.; MNy. 80: 74; EWUng. • Vö. *sajéta*, *zeke*

saját **A:** 1344 *Sayath* [HN.] (FNESz. *Siád* a.); 1520 *sajätnekil* (GyöngyGl. 213.); 1863 *siját*, *sějät* (Kriza [szerk.] Vadr. 516) **J:** <FN> **1.** 1344 ? 'vagyon, tulajdon, birtok | Eigentum, Besitz' (↑), 1520 'ua.' (↑); **2.** 1648 'hozzátartozó | Angehöriger' (NySz.); **3.** 1818 'sajátosság, egyéni jellemző | Eigentümlichkeit' (NSz.) | <NM> **1.** 1525/ 'vkihez tartozó, tulajdonát képező | jmdm als Besitz zugehörig, eigen' # (TörtTár 1908: 84); **2.** 1818 ? 'sajátos, egyéni | eigenartig, individuell' (NSz.), 1832 'ua.' (NSz.); **3.** [~ *magam*, ~, ~ *magad* stb.] 1856/ 'én magam, te magad, stb. (nyomatékosító szóként) | ich, du usw. selbst (als Verstärkungsw)' (NSz.) **Sz:** ~**ság** 1577 *Saiatsag* 'vagyon, tulajdon, birtok | Eigentum' (KolGl.); 1810/ 'egyéni tulajdonság | Eigenart' (NSz.) | ~**os** 1780 k. *Sajátos* 'tulajdonnal rendelkező | besitzend, eigentümerisch' (Nyr. 30: 472); 1832 'egyéni, vkire, vmire jellemző | eigentümlich' (MNy. 4: 420) | ~**osság** 1827 *sajátosságot* 'a birtokolt dolog, a tulajdon | Eigentum' (TudGyűjt. 11/2: 115); 1838 *sajátosságos* [sz.] (NSz.)

■ Ismeretlen eredetű. | ⊕ A *sejät*, *sijät* változatok elhasonulással keletkeztek. Eredetileg névmás lehetett, főnévvé jelzős kapcsolatban vált, önállósulás útján.

TESz.; EWUng.

sajdít¹ × **A:** 1754 *sajditának* (NSz.) **J:** **1.** 1754 'fájdalmat okoz, megfájdít | jmdm Leid antun' (↑); **2.** 1788 'hirtelen fájdalmat érez; fájlal | plötzlich Schmerz fühlen; über Schmerz klagen' (Nyr. 44: 359)

sajog² [1] **A:** 1767 *Sajogni* [sz.] (Pápai Páriz–Bod: Dict.); 1800 *sajgás* (NSz.); 1808 *sahog* (NSz.); 1823 *sajongott* (NSz.); 1824 *Sajg* (NSz.) **J:** **1.** 1767 'tartósan, bizsergően fáj; (fájdalom) jelentkezik | schmerzen; auftreten (Schmerz, Weh)' # (↑); **2.** 1823 '(személy) lelkileg gyötrődik | sich grämen' (↑); **3.** 1897 'fájlal | über Schmerzen klagen' (MTsz.)

sajdul¹ **A:** 1833 *Sajdol* (Kassai: Gyökerésző 2: 23); 1843 *sajdul* (NSz.) **J:** **1.** 1833 'fájdalmat érez, fájlal | Schmerz empfinden, über Schmerz klagen' (↑); **2.** [főleg *bele*~] 1843 '(testrész) hirtelen megfájdul; (fájdalom) hirtelen jelentkezik | plötzlich zu schmerzen anfangen (Körperteil); plötzlich auftreten (Schmerz)' (↑); **3.** [*fel*~] 1897 'feljajdul, fájdalmában felkiált | aufjammern' (MTsz.)

■ A szócsalád alapja, a **sajog**² belső keletkezésű, kialakulásmódja azonban vitatott. | **1.** Jelentéskülönülés a **sajog**¹ szóból. | ⊕ A jelentésfejlődés azon alapulhat, hogy egy hirtelen fájdalom látászavart is okozhat. A 'fényjelenség' és 'érzés, közérzet' közti jelentéstani kapcsolathoz vö. →*ragyog* stb. **2.** Fiktív töből keletkezett származékszó. | ⊕ A szótó ismeretlen eredetű és a →*sajnál* szócsaládjának abszolút tövével lehet azonos. A szóvég -g gyakorító képző.

■ A **sajdít**¹ és a **sajdul**¹ származékszavak. | ⊕ A *sajdít*¹ -dít műveltető képzővel, ill. a *sajdul*¹ -dul visszaható képzővel keletkezett a **sajog**² szó alapján, a →*mozog*, →*fordít* stb. szócsalád tagjainak analógiájára. A jelentés →*sajnál* szóval való összefüggésével, ill. a szótó fájdalomra utaló alapjelentésével magyarázható.

MNy. 4: 418; TESz. *sajog*² a.; EWUng. • Vö. *sajnál*, *sajog*¹

sajdít² → *sajog*¹

sajdul¹ → *sajdít*¹

sajdul² → *sajog*¹

sajéta † **A:** 1618 *sajeta* (Radvánszky: Csal. 2: 214) **J:** 'egy fajta finom gyapjúsövet | Art feiner Wollstoff'

■ Olasz (É.) jövevényszó. | (≡) Ol. (mant.) *saiëtta*, (mil.) *sajëtta*, – ol. (R.) *sajetta*: 'halszálkás szövet' [< ol. (R.) *saia* 'finom gyapjúsövet'; vö. →*sája*]. (≈) Megfelelői: ném. (kfn.) *sagit*, *seit*; holl. *sajet*; stb.: 'ua.'. (△) A szó eleji *s*-hez vö. →*saláta*, →*sármenta* stb.; a szó belseji rövid *t* az északolasz ejtémódot tükrözi.

📖 MNyTK. 73: 13; TESz.; EWUng. • Vö. *sája*

sajka Δ **A:** 1355/ *Saytias* [sz.] (MNy. 325); 1525 *sayka* (OklSz.); 1763 *csajka* (NSz.); 1767 *Salyka* (NySz.); NYJ. *sálka*, *szajka* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1355/ 'folyami hadihajó; folyami hajó, csónak | Nachen; Wachboot, Kahn' (↑); 2. 1870 'komp | Fähre' (CzF.); 3. 1889 'könnyen billenő csónak, lélekvesztő | Einbaum' (Nyr. 18: 383); 4. 1896 'lovakkal vontatott teherhajó | von Pferden geschleppter Frachtkahn' (Nyr. 25: 432) **Sz:** ~s 1355/ (↑)

■ Vándorszó. | (≡) Oszm. *şajka*; blg. *čajka*; szbhv. *šajka*; ukr. *чайка*; le. *czajka*, *szajka*; ol. (R.) *sàica*, *saicca*, *saico*; rom. *şaică*; stb.: 'könnyű, gyors hajó; csónak; sajka'; vö. még lat. (k.) *saettia*, *sagitia*, *sagitta*, *sagitte*; ol. (R.) *saettia*; sp. *saetia*; fr. (ófr.) *saetie*, *saitie*; arab *šajfīya*; stb.: 'ua.'. A középlelatinban a lat. *sagitta* 'síp' szóból származik. A jelentésváltozás alapja ennek a hajófajtának a gyorsasága. Tengerészeti szakszóként a genovai olaszból terjedt el; a balkáni, ill. szláv nyelvekbe oszmán-török közvetítéssel kerülhetett. (⇒△) A legkorábbi magyar alak az olaszból származhat; a *sajka* típusú változatok az oszmán-törökből vagy a szerbhorvátból kerülhettek a magyarba. (△) A szó elterjesztésében esetleg a magyar is szerepet játszott.

📖 TESz.; EWUng.

sajna → *sajnál*

sajnál **A:** 1595 *sajnalnak* (MNy. 42: 78); 1750 *salynálly* [l-j] (NSz.); 1787 *sajnálásra* [sz.] (NSz.); 1790 *sojználom* (NSz.); NYJ. *sejnalom* (MTsz.) **J:** 1. [~ *vmit*] 1595 ? 'szomorúságot érez vkinek, vminek az elvesztése, hiánya miatt | es tut einem um etw leid' # (↑), 1618 'ua.' (NySz.); 2. 1595 ? 'bánja vminek a megtörténtét, elmaradását | beklagen' # (↑); 3. 1650 'vonakodik vmit megtenni, rest vmire; vonakodik vmit áldozni, túlságosan kímél vmit, túlságosan takarékoskodik vmivel | die Mühe scheuen; übermäßig schonen, sparen' # (NSz.); 4. 1770 'fájjal | über Schmerzen klagen' (NSz.); 5. 1781 'nem szívesen ad, irigyel | jmdm etw mißgönnen' # (NSz.); 6. [~ *vkít*] 1791 'részvétet, szánalmat érez vki iránt | bedauern, bemitleiden' # (NSz.); 7. [oda~, neki~, rá~] 1838 'oda szán, juttat vkinek | jmdm gönnen, zukommen lassen' (Tsz. *Oda sajnálni* a.) **Sz:** ~at 1792 (Baróti Szabó: KisdedSz. *Sajnakodni* a.) | ~**kozik** 1796 *sajnálkozik* (NSz.)

sajnos **A:** 1750 *sajnosan* (NySz.) **J:** <MN> 1. 1750 'fájdalmas, nehezen viselhető; panaszos | schmerzhaft; klagevoll' (↑); 2. 1782 'sajnálatos, sajnálni való | bedauerlich' (MNy. 58: 227); 3. 1850/ 'kárba vészett | verloren' (NSz.); 4. 1893 'bűnös | sündhaft, strafbar' (Nyr. 22: 457) | <HSZ> 1900/ 'személytelenül megfogalmazott sajnálkozás kifejezésére' | *leider* # (NSz.)

sajna Δ A: 1820 *sajna* (NSz.) J: <FN> 1820 ? 'sajnálát, sajnálkozás | Bedauern' (↑), 1840 'ua.' (MNy. 11: 255) | <HSZ> 1892 '(személytelenül megfogalmazott sajnálkozás kifejezésére) | leider' (NSz.)

■ A szócsalád alapja, a **sajnál** relatív fiktív töből keletkezett származékszó. | ⊕ A relatív tö -n mozzanatos képzővel keletkezett. Az abszolút tö ismeretlen eredetű, esetleg a →*sajdít*¹ szócsalád tövével lehet azonos. A szóvég -ál gyakorító képzőnek tűnik.

■ A **sajnos** tudatos szóalkotás. | ⊕ A *sajnos* tudatos szóalkotással keletkezhetett a relatív töből -s melléknévképzővel.

■ A **sajna** elvonás. | ⊕ A feltehetőleg a *sajnál*-ból lett elvonva.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ⊖ Ugyanebből a töből: (R.) *sajlódik* 'szenved, sínylődik' (1619: NySz.); *sajol* 'sajnál' (1873: Nyr. 2: 425); stb. ☞ Nyelvújítás kori tudatos szóalkotás: *sajnit* 'fájlal' (1784: Baróti Szabó: KisdedSz. 71).

📖 Bárczi: Szók. 20; TESz.; EWUng.; Benkő: FiktI. 84 • Vö. *sajdít*¹

sajnos → *sajnál*

sajog¹ Δ [1] A: 1248 *Salgo* [sz.] [HN.] (FNESz. *Salgócska* a.); 1518 k. *saljog* (PeerK. 317); 1602 ? *Saigo* [sz.] [SZN.] (OkI Sz.); 1630 *saygo* [sz.] (NySz.) J: 1. 1248 ? 'csillog, fénylik | glänzen, glimmern' (↑), 1518 k. 'ua.' (↑); 2. 1804 'mosolyog | lächeln' (Nyr. 44: 359); 3. 1880 '(az idő) változik, hol kiderül, hol beborul | unbeständig sein (Witterung)' (Nyr. 9: 332)

sajdít² Δ A: 1751/ ? *Sajdisd* ide [*sajdít* □] (NSz.); 1784 *fajdítani* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. 73) J: 'gyors mozdulattal v. hová irányít, juttat, tesz | mit schneller Bewegung irgendwohin lenken, legen'

sajdul² Δ A: 1863 *sajdul* (Krizsa [szerk.] Vadr. 414) J: 'suhan, oson | huschen, schleichen'

■ A szócsalád alapja, a **sajog**¹ belső keletkezésű, valószínűleg származékszó egy finnugor eredetű töből. | ⊕ A töhöz vö. →*csillog*. A *sajog*¹ esetleg a →*csillog* szóhasadás útján, párhuzamosan keletkezett ellenpárja lehetett. A szó eleji *cs* ~ *s*, ill. szó belseji *i* ~ *o* hangcseréhez vö. →*sekély*, →*iránt* stb. A 2. jelentés metafora; vö. még *ragyog* 'sugárzik az örömtől'. A 3. jelentés alapja a napsütés változékonysága.

■ A **sajdít**² és **sajdul**² származékszavak. | ⊕ A *sajog*¹ alapján keletkeztek, a →*fordít*, →*mozog* stb. szócsaládok tagjainak analógiájára. A jelentések metaforikus úton alakultak ki, a vibráló fény és a hirtelen mozgás hasonlósága alapján; vö. →*villog*.

📖 MNy. 4: 418; Nyr. 44: 357; TESz.; EWUng. • Vö. *csillog*, *sajdít*¹, *sejdit*

sajog² → *sajdít*¹

sajt A: 1368 *Saytas* [sz.] [SZN.] (OkI Sz.); 1372 u./ *fajtott* (JókK. 105) J: 1. 1368 'tejből, ill. túróból érleléssel készített tejtermék | Käse' # (↑); 2. 1600 k. 'savó | Molke' (Radvánszky: Szak. 11); 3. 1600 'gyümölcsből v. húsból sajtfomrára készített étel | käseförmig zubereitete Speise aus Obst od. Fleisch' (Radvánszky: Szak. 11) Sz: ~os 1368 [SZN.] (↑)

■ Vitatott eredetű. | 1. Jövevényszó, valószínűleg alán eredetű. | ⊖ Vö. osz. *cyxt*, *cigd* 'sajt' [indoeurópai eredetű; vö. óind *tikta* 'csípős, keserű'; gör. *σίζω* 'szúr'; stb.]. ☞ Megfelelői: kar. *čigīt*; kipcs. (örm.) *čigīt*; tat. (N.) *čigīt*; stb.: 'sajt'. ⊕ A származtatás időrendi szempontból csak akkor lehetséges, ha az alánban a szó eleji mássalhangzó-változás már a 8. sz. előtt végbement.

A magyarba átkerült alak feltehetőleg *čij̃t volt. A szó eleji *cs* > *s* dezaffrikálódáshoz vö. →*sereg*, →*som*², a szó belseji *i* > *a* hanghelyettesítéshez vö. →*gyalom*, →*karvaly* stb.
2. Örökség, ugor kori tő magyar képzővel. | (≡) Az ugor*čajz 'nyom, gyömöszöl' tőhöz vö. →*sajtó*. (△) A végződés -t névszóképző; vö. →*hit*, →*lét* stb. Az egyeztetést támogathatja, hogy a sajtkészítés egyik fázisa az anyag nyomkodása, gyömöszölése is lehet. Az egyeztetés gyengéje, hogy az obi-ugor nyelvekben nem találunk megfelelő főnevet.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (△) A 3. jelentés metafora. (△) Ótörök származtatása, ill. török nyelvi közvetítés kevésbé valószínű.

📖 Gombocz Z.: BTLw.; NyK. 49: 215; TESz.; MNy. 72: 22; Ligeti: TörK. 185, 542; EWUng.; Róna-Tas-Berta: WOT.; Honti: NyÓtör. 50 • Vö. *disztingvál*, *pap-*, *takács*, *technikus*, *tigris*

sajtár¹ × **A:** 1214 *Sehturiensibus* [HN.] [lat. -iensibus végződéssel] (Oklsz. vas a.); 1259 *Sehtyr* [HN.] (MNy. 9: 175); 1289 *Sýhtur* [HN.] (FNESz. *Süttör* a.); [1291–1294] *Suhtur* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 661); 13. sz. vége/ *Shuhtor* [HN.] (MNy. 9: 175); 1313 *Sehter* [HN.] (MNy. 9: 175); 1395 k. *fahthar* (BesztSzj. 832.); 1405 k. *faytar* (SchlSzj. 1515.); 1446 *Selthel* [HN.] (MNy. 9: 175); 1453 *Sewther* [HN.] (MNy. 9: 175); 1512 *Seter* [SZN.] (MNy. 71: 117); 1604 *Soytárral* (Szenczi Molnár: Dict. *Cápulo* a.); 1685 *sétér* (NySz.); 1759 *sájtárját* (NSz.); 1767 *Fejó-'zajtár* (Pápai Páriz–Bod: Dict. *Mulctra* a.); 1774 *Zojtár* (MNy. 80: 378); 1787 *Szojtar* (MNy. 80: 378); 1796 *zséder* (MNy. 6: 86); NYJ. *sějtár*, *zsítěr* (MTsz.); *zsédér*, *zsótár* (ÚMTsz.) **J:** 'fejőedény, rocska; (fából való) edény merítésre, folyadék tartására | Melkeimer; (hölzernes) Gefäß zum Schöpfen, zum Aufbewahren von Flüssigkeiten'

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (ófn.) *sēhtāri* 'magvak mérésére való edény, véka; egy fajta folyadékmérték; edény', (kfn.) *sēchter*, *seihter* 'ua.', – ném. *Sechter* 'egy fajta régi gabonamérték; kézi merítőedény' [< lat. *sextarius* 'egy fajta űrmérték', tkp. 'a római congius <egy fajta folyadékmérték> hatodrésze']. (≈) Megfelelői: szln. (N.) *žēhtar*; szlk. *šechtár*, *žochtár*; stb.: 'fejődézsá, fejősajtár'. (△) A magyar változatok többszörös átvételre utalnak. A szó eleji *s*-es, ill. *zs*-s változatok hanghelyettesítéssel keletkeztek; vö. →*sestély*, →*zsemle* stb. A szó belseji *jt*-hez vö. →*sajt*, →*selejt* stb. Az *ár* végződéshez vö. →*kalmár*, →*sáfár* stb.

📖 MNy. 9: 174; Kniezsa: SzlJsz. 734; TESz.; EWUng. • Vö. *isztár*, *sestély*

sajtár² † **A:** 1531 *faytarwnk* (ÉrsK. 481) **J:** [jelzői értékben is] 'tanulatlan deák, kezdő | ungebildeter Schüler, Anfänger'

■ Bizonytalan eredetű, esetleg német (feln.) jövevényszó. | (≡) Vö. ném. (N.) *holzscheiter* 'favágó munkás', (szil.) *scheiter* 'favágó' [< ném. (kor. úfn.) *scheite* 'faforgács; zsindely' vagy *scheit* '(fa)hasáb; tűzifa']. (△) A származtatás tárgytörténeti alapja, hogy régen, télidőben a diákok maguk szállították az iskolai fűtésre szánt tűzifát. (△) A →*sajtár*¹ szóból való magyarázata téves.

📖 TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *sí*²

sajtó **A:** 1345 *Sahtoutelek* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 5: 75); 1372 u./ *foto* (JókK. 162); 1395 k. *zahtho* (BesztSzj. 814.); 1405 k. *fayto* (SchlSzj. 1496.); 1490 *Satho* (Oklsz.); 1516 *sotut* (GömK. 119); 1560 k. *sutu* (GyöngySzt. 2762.); 1617 *satyónak* (NySz.); 1645 *sajtu* (NySz.); 1724 *sútú* (MNy. 58: 225) **J:** **1.** 1345 ? '(szőlő)prés | Presse, Kelter' (↑), 1372 u./ 'ua.' (↑); **2.** 1566 'csavar | Schraube' (Oklsz.); **3.** 1643 'nyomdagép | Druckmaschine' (Comenius: Jan.

160); **4.** 1794 '(könyv)nyomtatás | (Buch)druck' (NSz.); **5.** 1795 'hírlapok összessége | Presse als Gesamtheit der Zeitungen' # (NSz.)

sajtol **A:** 1532 ki *saitoltata* [sz.] (TihK. 226); 1557 *satolasa* [sz.] (LevT. 1: 263); 1577–1580 *sotulnak* ... ki (NySz.); 1616 *sutulódik* ki [sz.] (NySz.) **J:** **1.** 1532 'kinyom, kiprésel | auspressen, keltern' (↑); **2.** [főleg *ki~*] 1575 'kiprésel, kinyom, kiszarol, kiszorít, nyom | herauspressen, (er)pressen, drücken' (NySz.)

■ A szócsalád időrendben legkorábbi tagja, a **sajtó** bizonytalan eredetű, esetleg szófajváltással keletkezett egy relatív fiktív tő származékából. | (△) Egy főnevesült folyamatos melléknévi igenév -ó képzős alakjának tűnik; vö. →*ajtó*. A relatív tő -t műveltető képzővel keletkezhett. Az abszolút tő esetleg örökség az ugor korból; vö. osztj. (DN.) *čujət-* 'elsüllyed, megfeneklik, alámerül', (Kaz.) *šqjə-* 'el-, besüllyed <vízbe, sárba>, lemegy <hold>' [ugor *čaj3- 'nyom, sajtol']. Az összefüggés csak akkor elfogadható, ha a szó belseji magyar *j* előzménye egy eredeti ugor **j*. Az 1. jelentés lehetett az eredeti. A 2. jelentés metonímia. A 3. jelentés különböző szókapcsolatok alapján keletkezhett; vö. *nyomtató sajtó* 'nyomdagép, sajtó' (1559: Székely I.: Krón. Előszó a2b); *könyvnyomtató sajtó* 'ua.' (1560 k.: GyöngySzt. 2762.); stb. A 4. és 5. jelentés metonimikusan keletkezett a 3. jelentés alapján. – A *sajtó* és a *sajtol* jelentéstani kapcsolata bizonytalan.

■ A **sajtol** származékszó. | (△) A *sajtol* a relatív töből keletkezhett -l gyakorító képzővel, de az sem zárható ki, hogy a *sajtó*-ból keletkezett -l denominális ige képzővel. Ebben az esetben a szó belseji *o* egyes *ol* végű igeik, pl. *lakatol* (→*lakat*), →*párol* stb. analógiájára rövidült meg.

📖 TESz.; MSzFE.; EWUng. • Vö. *satu*

sajtol → **sajtó**

sakál **A:** 1792 *Sakalok* (NSz.); 1799 *Sakál* (NSz.) **J:** 'a kutyával rokon, Ázsiában és Afrikában élő, sárgás szőrzetű, dögevő ragadozó | Schakal (Canis aureus)' #

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Schakal*; ang. *jackal*; fr. *chacal*; stb.: 'sakál'. Forrása: óind *šrgālāh* 'ua.'. Európába a délnyugat-ázsiai nyelvek közvetítésével került; vö. újperzsa *šagāl*; arab *ḡakāl*; oszm. *çakal*: 'ua.'. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át. (∼) Egyéb, régi megnevezése: *törökróka* 'ua.' (1807: Márton J.: MNSz.–NMSz. *Sakál* a.).

📖 TESz.; EWUng.

sakk **A:** 1405 k. *agaḥ* (SchlSzej.); 1490 *saah* (OkISz.); 1584 *sakkra* (NySz.); 1631 *skák*-játék (AkNyÉrt. 11/8: 58); 1651 *skakjátékhoz* (Zrínyi: ÖM. 1: 565); 1708 *Szák* játék (Pápai Páriz: Dict.) **J:** **1.** [aga~] 1405 k. 'egy fajta, (sakk)táblán játszott játék | Art Brettspiel' (↑); **2.** 1490 'hatvannégy, váltakozva sötét és világos négyzetre osztott táblán, két fél által 16–16 bábuval játszott játék; az e játékhoz szükséges készlet | Schachspiel; Schachbrett mit Schachfiguren' # (↑); **3.** 1794 '(a sakkjátszmában) az ellenfél királyát közvetlenül támadó helyzet | 'Angriff auf den gegnerischen König (im Schachspiel)' (NSz.) **Sz:** ~**ozik** 1783/ *Schachozom* (NSz.)

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Schach*, (kfn.) *schāch*; fr. *échec*; ol. *scacco*, (N.), (R.) *scac*; sp. *jaque*; or. *uax*; arab *šāh*; oszm. *šāh*; stb.: 'sakkfigura', a németben és a spanyolban 'az ellenséges király megtámadása <a sakkjátékban>' is. Vö. még lat. (k.) *scacci* [többes szám], *scaci* [többes szám], *scachi* [többes szám], (h.) *scaci* [többes szám]: 'sakkjáték'. Forrása: újperzsa *šāh* 'uralkodó, király'; vö. még →*sah*. Az arab nyelvi hatás által vált elterjedtté. A játék nevét a főfiguráról, a királyról kapta. (⇒△) A magyarba többszörös átvétellel kerülhetett. (△) A korábbi

alakok valószínűleg a németre mennek vissza, részben *ch > k* hangváltozás eredményei. A *skak*, *skák* változatok vagy a latinból vagy az olaszból származnak. Az *agasah* (↑) összetétel minden bizonnyal a sakkjáték egy másik változatára vonatkozik; az előtaghoz vö. esetleg →*aga*.

TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *csekk, sah, sakk-matt, sávós*

sakk-matt A: 1651 *skakmattot* (Zrínyi: ÖM. 1: 565); 1810 *sakmattá* (NSz.); 1845/ *sakk-mattot* (NSz.); 1847 *sakkmáttra* (NSz.) **J:** <FN> 1651 'a sakkjátékban' a játszma végét jelentő állás, amelyben a megtámadott királynak már nincs több lépése | *Matt* (im Schachspiel)' (↑) | <MN> [többnyire a ~ *vagyok, vagy* stb., ~*á tesz* szókapcsolatokban] 1810 'ilyen állásban, helyzetben levő (király a sakkjátékban, sakkjátszma, sakkjátékos); reménytelen helyzetben levő, legyőzött, sarokba szorított (főleg személy) | *matt* (im Schachspiel); in hoffnungsloser Lage befindlich (meistens Person)' (↑) **Sz:** ~**ol** 1845/ *sakkmattolta* (NSz.)

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *schachmatt* 'matthelyzet <a sakkjátékban>; nagyon fáradt'; ol. *scaccomatto* 'matthelyzet'; szbhv. *šah-mat* 'ua.; menthetetlen <helyzet>; cseh *šachmat* 'matthelyzet; nagyon fáradt'; or. *uaxmamy* [többes szám] 'sakkjáték'; stb. Ezek végső forrása az arab (*aš-*) *šāh māt(a)* 'a király meghalt' mondat. (⇒) A magyarba többszörös átvétellel került; a *skakmatt* változat az olaszból származik, a további változatok a németből jöttek létre *ch > k* hangváltozással; vö. →*sakk*.

TESz.; EWUng. • Vö. *matt², sakk*

sakter A: 1782–1783/ *sáhterjokat* (NSz.); 1803 *fakter* (Márton J.: MNSz.–NMSz. *schachter* a.); 1803 *faktérozni* [sz.] (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Schachten* a.); NYJ. *saktërull* [sz.] (Nyr. 96: 360) **J:** 'izraelita hitközségi alkalmazott, aki a háziállatok rituális levágását és az újszülött körülmételését végzi, metsző | *Schächter*'

■ Jiddis jövevényszó. | (≡) Vö. jidd. *schachten* 'az izraelita vallás rítusainak megfelelően levág <állatot>' [< héber *šāḥaṭ* 'levág, leöl']. Bár a jiddis alak nem dokumentálható, ez a származtatás kézenfekvő. Ezt támasztják alá a jiddisből a németbe átkerült jövevényszók is: ném. *schächten*, (R.) *schachten* 'az izraelita vallás rítusainak megfelelően levág <állatot>', *Schächter* (R.) *schachter* 'vki, aki állatot vág, öl'. (⇒) A szó belseji *k* hanghelyettesítés eredménye; vö. →*pech*, →*sakk* stb. A szót leginkább az izraelita vallással kapcsolatban használták.

TESz.; EWUng.

sál A: 1800 *Sálé* [□] (Márton J.: MNSz.–NMSz.); 1813 *száljaik* (MNy. 30: 79); 1816 *Sál* (Gyarmathi: Voc.); 1835 *sávol* (Kunoss: Gyal.); 1844 *swallal* (NSz.) **J:** '(hideg ellen) nyakban hordott hosszúkás kendő | *Schal*' #

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Schal* 'sál, kendő' [< ang. *shawl* 'ua.']. Forrása: újperzsa *šāl* 'ua.'. (⇒) Megfelelői: fr. *châle*; or. *uan*; stb.: 'ua.'.

Tóth I.: MDivatsz. 31; TESz. *sál¹* a.; EWUng.

salabakter Δ A: 1854 *salabakteraidból* (KatolikusN. 1854. nov. 8.: 385); 1875 *salabakter* (NSz.) **J:** 1. [jelzői értékben is] 1875 'a világtól elmaradt, mihaszna vén ember; félkegyelmű | *Tapergreis; Halbtrottel*' (↑); 2. [jelzői értékben is] 1876 'alamuszi, alattomos ember; huncut ember, kópé | *Schleicher; Schelm*' (NSz.); 3. 1897 '(iskolában) feleléskor, dolgozatíráskor

használt, meg nem engedett, írott segédeszköz, puska | Spickzettel' (MTsz.); 4. 1940 'elavult könyv, amelynek nincs gyűjtői értéke | Scharteke' (Balassa J.: MNySzót.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *scharwachter* 'divatjamúlt öltözködésű férfi; vastag, disznóbőr kötésű könyv' [jelentéselkülönülés a ném. (kfn.) *scharwahter* 'több személyből álló őrzőtagja' szóból]. (⊕) A magyar hangalak leginkább a szó belseji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkezett. A szó belseji *l* elhasonulással keletkezhett. A szó belseji *b*-hez vö. →*bakter*. A 2., ill. 3. jelentés metafora az 1., ill. 4. jelentés alapján.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *bakter, surc*

salagvárda † **A:** 1683 *Salagvárdák* [? *o*: *Salagvárdát*]; *sallagvárdának*; *Sálva gvárdának*; *Salva Quardák* (MNy. 72: 479, 481, 480, 481); 1688 *Salva gvardiáknak* (MNy. 72: 481) **J:** 1. 1683 'oltalmazó, biztosító őrség | Schutzwache; Wächter' (↑); 2. 1707 'a fejedelem v. a parancsnokok által kiadott' oltalomlevél, menlevél | Schutzbrief (vom Fürsten, Oberkommandanten)' (Ráday: Iratai 2: 122)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. (k.) *salvagardia, salvaguardia* 'nemesi privilégium', *salvigardia* 'nemesi menlevél', (h.) *salvaguardia* 'kiváltságos hely; menlevél' [< lat. *salvus* 'ép, sértetlen' + (k.) *garda, guarda, guardia* 'örizet, oltalom; őrség, őr'; vö. →*gárda*]. (≈) Megfelelői: ol. *salvaguardia* 'menedék, oltalom; szabadlevél'; fr. *sauvegarde* 'ua.; védelmi alakulat'; stb. (⊕) A szó eleji *s*-hez vö. →*salétrom*; a szó belseji *v* kieséséhez vö. →*zsálya*. Az 1. jelentésében a szó – a latin szó utótagja alapján – egyetlen személyre is vonatkoztatható, ebből következik, hogy a védelmi alakulatra legtöbbször a többes számú alak utal. A 2. jelentéshez vö. még *salagvárda-levél* (1705: RákFLev. 4: 417).

📖 TESz.; MNy. 72: 479; EWUng. • Vö. *gárda, zsálya*

salak **A:** 1522 *Salak* [SZN.] (MNyTK. 105: 31); 1556 *slak* (OkISz.); 1596 *szalakja* (NySz.) **J:** 1. 1522 ? 'érc olvasztásakor keletkező, rendszerint üvegszerű melléktermék | Hochofenschlacke' (↑), 1556 'ua.' (↑); 2. 1652 'kellemetlen része, utóhatása vminek | üble Nachwirkung von etw' (NySz.); 3. 1748 'hígabb anyag üledéke | Bodensatz dünneren Stoffes' (NSz.); 4. 1778 'emberi közösség, társadalom értéktelen rétege, tagja | Auswurf der Menschheit' (NSz.); 5. 1866 'szén, koksztételek visszamaradó, összesült szilárd, darabos égési termék | unverbrennbare Reste der Kohle' # (NSz.); 6. 1949 'ürülék, bélben levő salakanyag | Darmausscheidung' (NSz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kor. úfn. baj.-osztr.) *hammerschlag* 'ércolvasztás mellékterméke', (kor. úfn.) *schlacke* 'ua.; hasznavehetetlen, piszkos', (szász Sz.) *šlok* 'ércolvasztás mellékterméke', (E.) *šlqk* 'ua.', – ném. *Schlacke* 'ua.; hasznavehetetlen; a szén elégetésekor visszamaradó égési termék; az anyagcsere-folyamatok végterméke' [< aln. (kaln.) *slagge* 'kovácsolás után visszamaradó hulladék' < aln. (kaln.) *slagen* 'ver']. (≈) Megfelelői: szbhv. *šljaka*; le. *szlaka*; stb.: 'salak'. (⊕) A *salak* változat a szókezdő mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkezett. A 2–4. jelentés metafora az 1. jelentés alapján.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sláger*

salap × **A:** 1336 *Salaph* [SZN.] (OkISz.); 1395 k. *falap* (BesztSzj. 92.); 1834 *Silapos*-kalap [sz.] (Kassai: Gyökerésző 3: 96) **J:** <FN> 1. 1336 ? 'különféle fejfedők elnevezéseként; tarkóvédő ernyőjének, széles v. mélyre ereszkedő karimájának elnevezéseként' | <zur Benennung versch. Kopfbedeckungen | zur Benennung des Nackenschirms od. der breiten,

herabhängenden Krempe versch. Kopfbedek-kungen)' (↑), 1395 k. 'ua.' (↑); **2.** 1838 'zárófedél | Verschlussdekkel' (Tsz.) | <MN> 1686 'előre konyuló {szarvasmarhának a szarva}; nagyon szétálló {szarvpár, pl. szarvasmarháé} | nach vorne geneigt (Hörner des Rindviehes); sehr weit auseinanderstehend (Hörner des Rindviehes)' (Nyr. 22: 520)

■ Német (feln.) jövevénytyszó. | (≡) Ném. (kfn. baj.-osztr.) *slapp* 'fejfedők lecsüngő, lehajló része', (R.) *schlapp* 'sapka, kalap, kapucni', (baj.-osztr.) 'sapka, süveg' [< aln. *slapp* 'laza, gyenge']. Vö. ném. *Schlapphut* 'széles karimájú, puha kalap'. (≈) Megfelelői: cseh (ócseh) *šlap* 'egy fajta lovagi fejfedő'; or. *уляна* 'sapka'. (⇒△) A szó többszörös átvétellel, katonai szakszóként kerülhetett a magyarba, főleg bajor-osztrák közvetítéssel. (△) A főnévi 2. jelentés és a melléknévi jelentés metafora. (⊖) Idetartozik: *silapsi* 'egészen a szemre húzott v. kajlán lekonyuló karimájú kalapot viselő <ember>; lekonyuló karimájú <fejfedő>; ügyetlen; együgyű, jámbor; stb.' (1838: Tsz.), ez a *silap* (↑) alak *-si* névszóképzős származéka. A jelentésekhez vö. ném. *Schlaps* 'neveletlen, pimasz alak', (N.) 'ua.; gyámoltalan, rendetlen ember'. (⊞) A dunántúli nyelvjárások szava.

📖 TESz., *silapsi* a. is; EWUng. • Vö. *laboratórium, lump, slafrok, slampet*

salapál × **A:** 1693 *salapoljak* (MNY. 64: 470); 1813 *salápolva* [sz.] (Mondolat 39); 1880 *salapálni* [sz.] (Nyr. 9: 565); 1882 *salapal* (Nyr. 9: 565); NYJ. *csalapál* (Nyr. 29: 276) **J:** **1.** 1693 'örömeiben) tapsol, ujjong; tetszést nyilvánít, megtapsol vkit | in die Hände klatschen, jauchzen (vor Freude); applaudieren' (↑); **2.** 1779 'kezeivel, szárnyával) csapkod, kapálózik; hadonászik | hin und her schlagen, zappeln; herumfuchteln' (NSz.); **3.** 1880 'üt, ver | schlagen, prügeln' (↑)

■ Valószínűleg onomatopoeitikus eredetű. | (△) Feltehetőleg az összeütődés, csapkodás zajának utánzására. Az eredeti *salapol* változat szövége *-l* gyakorító képző; a szó belseji *p* vagy ehhez a képzőhöz tartozik vagy hangutánzó töelem. A *salapál* alak keletkezéséhez az *-ál* gyakorító képző mellett az ukr. *ульопать* 'kopog, ver; gázol, pancsol' szó is hozzájárulhatott. (⊙) A keleti nyelvjárások szava.

📖 TESz.; EWUng.

saláta **A:** 1500 k. *Salatha* (MNY. 21: 141); 1519 *zalthawal* (JordK. 134); 1585 *salyata* (Cal. 16); 1795 *Solátát* (NSz.); 1800 *Sajata* (Márton J.: MNSz.–NMSz. 342); NYJ. *selyáta, zséláta* (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1500 k. 'fejes saláta | Kopfsalat' # (↑); **2.** 1519 'különféle salátanövények; vegyes saláta | versch. Salatpflanzen' (↑); **3.** 1533 ? 'saláta (mint étel); vegyes saláta | Salat (als Speise); gemischter Salat' # (Murm. 2475.), 1560 k. 'ua.' (GyöngySzt. 231.); **4.** 1860 'rég, kopott könyv | zerschlissenes Buch' (NSz.)

■ Olasz (É.) jövevénytyszó. | (≡) Ol. (N.) *salata, šalata, šalata* 'saláta(növény); saláta (étel)' [< ol. *salare, insalare* '(be)sóz'; vö. még lat. (kés.) *salatus* 'sós'; ez a lat. *sal* 'só' szóra megy vissza]. (≈) Megfelelői: ném. *Salat*; cseh *salát*; le. *salata*; stb.: 'saláta'. Vö. még lat. (h.) *salata* '(olasz módra készített) saláta'. (⇒△) A szó az itáliai kertkultúra hatására honosodott meg a magyarban; vö. →*articsóka*, →*spárga*¹ stb. (△) A szó eleji *s*-hez vö. →*sája* stb.; a régiségekben *sz*-es változata is volt; vö. →*szamár* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *salétrom, szaladin, szalámi, szalícil, szalmiák, szalonna, szil², szósz*

salavári × **A:** 1585 *salauári* (Cal. 151); 1605 *Salauarditt* (MNY. 61: 479); 1706 *salvárnak* (MonÍrók. 36: 57); 1724 *sallavardi* (MNY. 58: 227); 1735 *Salavardét* (MNY. 58: 227); 1737 *szalavárdi* (Ethn. 96: 257); 1790 *Salavárgyiát* (NSz.); 1805 *salavárdiáját* [*salavárdia* □] (NSz.);

1825 *solovári* (NSz.); NYJ. *salavárét* (ÚMTsz.); *csalavári* (MTsz.) **J:** <FN> **1.** 1585 'lábbeli, főleg harisnya; nadrág, különösen buggyos nadrág | Hose, haupts. Pluderhose; Beinbekleidung' (↑); **2.** 1792 'rövid (bőrből való) felső nadrág | kurze (lederne) Überhose' (Baróti Szabó: KisdedSz.) | <MN> 1808 'szeles, bolondos | schußlig; närrisch' (NSz.)

■ Vándorszó. | ≡ Oszm. *şalvar* 'bő nadrág, buggyogó'; blg. *шалвару* 'hosszú, bő, női buggyogó'; szbhv. *şalvare* 'bő nadrág, buggyogó', (R.) *şalvari* 'ua.'; ukr. *шаповару* 'ua.'; rom. *şalvari*, (R.) *şolovari* 'ua.'; ném. (baj.-osztr.) *schalwars* 'lovaglónadrág'; stb. Az oszmán-török terjesztette el [< újperzsa *şalwār* 'nadrág']. ⊕ A magyarban a három szótagú változatok lehetnek az eredetibbek; ezek – szóföldrajzi okokból – főleg a szerbhorvátból és a románból származnak. – A *di*, valamint a *dia*, ill. a *gyia* szóvégű változatok analógiás fejlemények a magyarban. A melléknévi jelentés keletkezése bizonytalan, esetleg metonímia a bohóc ruházata alapján.

📖 Kniezsa: SzJisz. 473; TESz.; EWUng.

salétrom A: 1490 *Saletrum* (OkI Sz.); 1548 *saletromfeze* [szN.] (MNY. 26: 329); 1559 *saljetrom* (MNY. 25: 150); 1577 *seletrom* (KolGl.); 1604 *Selétrom* (Szenczi Molnár: Dict.); 1656 *seretrom* (MonTME. 1: 221); 1703 *salnitromot* (RákFLev. 1: 270 b); 1736 *Salétron* (NSz.); 1809 *slétrom* (MNY. 71: 249); NYJ. *salétrony* (ÚMTsz.); *slétorom* (MTsz.) **J:** 'a salétromsavnak (nátriumnitrát) robbanóanyag, műtrágya készítéséhez használt kristályos sója | Salpeter'

■ Latin jövevényszó. | ≡ Lat. (k.) *salnitrum* 'salétrom', tkp. 'nátriumsó' [lat. *sal nitri* 'ua.'; vö. lat. *sal* 'só' és *nitrum* 'sziksó, szóda']. ≈ Megfelelői: ném. (kfn.) *salniter*, *saliter*; ol. *salnitro*; sp. *salitre*; stb.: 'salétrom'. ⊕ A szó eleji *s* a hazai latinságra vezethető vissza; vö. →*sors*, →*summa* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *nitrogén*, *saláta*

sallang A: 1608 *Sálangoc* (NySz.); 1621 *Salang* (Szenczi Molnár: Dict.); 1662 *sallangosa* [sz.] (Thaly: VÉ. 1: 180); 1783 *sarangokat* (NSz.); 1783 *sullángos* [sz.] (MNY. 71: 249); 1795 *Sallyangok* (NSz.); 1801 e. *sarlang* (NySz.) **J:** **1.** 1608 'keskeny szíjából, rojtokból álló cifraság, lelógó dísz | (Riemen)franse' (↑); **2.** 1783 'felesleges dísz, cikornya, cafrang; járulékos rész | Schnörkel, Zierat; hinzukommender Teil' (↑)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ≡ Ném. (baj.-osztr.) *schlank* 'rongy, foszlány, lecsüngő tárgy, darab' [< ném. (baj.-osztr.) *schlanken* 'csüng és ide-oda mozog']. ⊕ A *sallang* alak a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkezett. A 2. jelentés metafora. ⊖ Ugyanerre az etimonra megy vissza: (R.) *sallangó* 'a szekér oldalára erősített vaskarika; rojt' (1753: OkI Sz.); a végződés kicsinyítő jellegű átformálással keletkezhetett; vö. →*jankó*.

📖 MNY. 55: 408; TESz.; EWUng.

sámán A: 1799 *Sámányik* (NSz.); 1817 *Sámánók* [ɔ: *Sámánok*] (TudGyűjt. 2: 54); 1864 *samánok* (NSz.); 1870 *saman* (NSz.) **J:** 'kiválasztott személy, aki révületbe esve természetfeletti lények segítségével jósol, gyógyít | Schamane'

sámánizmus A: 1817 *Samanizmussá* (TudGyűjt. 1: 54); 1841 *samanismus* (Jelenkor 1841. dec. 12.: 410); 1886 *sámánizmus* (KerMagv. 262); 1889 *sámánizmusra* (FöldrKözl. 17: 424) **J:** 'egy fajta vallási forma | Schamanismus; Schamanentum'

■ Nemzetközi szó. | ≡ Ném. *Schamane*; ang. *shaman*; fr. *chaman*, *chamane*; or. *шаман*; stb.: 'sámán'; – az oroszból terjedt el [< mandzsu-tunguz *šamān* 'varázsló pap, szellemidéző';

tisztázatlan eredetű] | ném. *Schamanismus*; ang. *shamanism*; fr. *chamanisme*; stb.: 'sámánizmus'. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből kerültek át.

📖 MNy. 43: 211; TESz.; EWUng.

sámánizmus → *sámán*

samesz △ **A:** 1864 *samesz-szal* (VasárnapiU. 1864. febr. 7.: 57); 1897 *Sámesz* (PallasLex.); 1912 *samesz* (NSz.) **J:** **1.** 1864 'a zsinagóga szolgálja, izraelita hitközségi egyházfi | Synagogendiener' (↑); **2.** 1928 'alárendelt szerepű (fiatalabb) munkaerő, munkatárs | unterstellter Mitarbeiter' (Zolnay–Gedényi)

■ Jiddis jövevényszó. | (≡) Jidd. *schammes*, (h.) *šaməs*: 'a zsinagóga szolgálja' [< héber (rabb.) *šammāš* 'segítő, szolgál', ez az arámi *šammēš* 'szolgál, ténykedik' szóra megy vissza]. (≈) Megfelelői: ném. *Schammes*; ang. (am.) *shammes*: 'a zsinagóga szolgálja'. (△) A 2. jelentés metafora.

📖 TESz.; EWUng.

sámfa **A:** 1767 *Sámfa* (Pápai Páriz–Bod: Dict.); 1833 *Sánfa* (NSz.) **J:** 'lábfejhez hasonló alakú eszköz lábbeli kifesztésére, kaptafa | Leisten, Stiefelholz'

■ Összetett szó. | (△) A *sám* 'sámfa; támaszték' (1784: Baróti Szabó: KisdedSz. 73) + →*fa* összetételi tagokból jött létre, tautologikus összetétellel. Az előtag ismeretlen eredetű. (∼) Idetartoznak: *sámol*, *sámoz* 'megtámaszt' (1784: Baróti Szabó: KisdedSz. 73); ezek a *sám* származékai.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *fa*

sámli **A:** 1552/ *samlas* [sz.] (MNy. 87: 127); 1579 *samlyás* [sz.] (MNy. 87: 127); 1802 *samedl* (TESz.); 1814 *Schámedli* (MNy. 65: 474); 1816 *sametli* (EWUng.); 1830 *Sámlya* (MNy. 65: 474); 1833 *zsamedli* (MNy. 65: 474); 1872 *Sámja* (Nyr. 1: 281); 1879 *sámli* (Nyr. 8: 332); NYJ. *sájmíkarika*, *sámērli*, *sámi* (ÚMTsz.); *sámelli* (MTsz.) **J:** **1.** 1552/ 'a szövőszék pedálja | Tritt am Webstuhl' (↑); **2.** 1802 ? 'evőeszközzsámoly | Eßbesteckschemel' (↑), 1814 'ua.' (MNy. 65: 474); **3.** 1802 ? 'lábtartó zsámoly, puff, ülőke | Schemel, Fußbank' (↑), 1819 'ua.' (MNy. 65: 474); **4.** 1905 'a szekér tengelyére erősített farúd | mit den Achsen verbundene Grundhölzer des Bauernwagens' (NyF. 17: 32)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *schāml*, *schamerl* 'ülőke, hokedli, zsámoly', – ném. *Schemel* 'ua.; szövőszék pedálja; a szekér, eke stb. része' [< lat. (k.) *scamellum* 'zsámoly']. (≈) Megfelelői: szbhv. *šamla*; szlk. *šamel'*, *šamlík* stb.: 'ua.'. (△) A három szótagú alakváltozatok a bajor-oszták szó belseji *r*-es alakra mennek vissza. A *-li* végződéshez vö. →*cetli*, →*kugli* stb. A *dli* végződés a →*hokedli* hatására keletkezhetett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *símely*, *zsámoly*

samott **A:** 1883 *samotttégla* (MMÉEHÉ. 1883. dec. 27.: LII.); 1893 *Samott* (PallasLex.) **J:** 'agyagból égetett tűzálló anyag | Schamotte'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Schamotte*, (au.) *Schamott*, (R.) *charmotte* 'tűzálló agyag' [a ném. (Tür.) *scharm* 'ua.; cserép' alapján, olasz végződéssel]. A német szó olasz képzése azzal

kapcsolatos, hogy a 18. században a tübingiai porcelániparban olasz munkások is dolgoztak. (≈) Megfelelői: fr. *chamotte*; or. *uamom*; stb.: 'samott'. (⇒△) Leginkább osztrák közvetítéssel került a magyarba.

📖 DUHbl. 5: 221; TESz.; EWUng. • Vö. *serbli*

sampinyon **A:** 1841 *Champignon* (TudGyűjt. 25/9: 80); 1854 *Champignon*, (*sampinyon*) (Heckenast: IdSzT. 45); 1880 *sámpinnyon* (MagyLex. 5: 225); 1893 *sampinyón* (PallasLex.); NYJ. *sampion* (ÚMTsz.) **J:** 'csiperkegomba | Champignon (*Psalliota campestris*)'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Champignon* 'csiperkegomba'; ang. *champignon* 'ua.; szegfűgomba'; fr. *champignon* 'gomba'; stb. A franciából terjedt el [< fr. (ófr.) *champignuel* 'mezei, mezőn növény'; ez végső soron a lat. *campania* 'síkság; mező rét' szóra megy vissza]. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *kampány*

sampon **A:** 1904 *samponirozás* [sz.] (BpHírlap 1904. máj. 8.: 41); 1937 *sampon* (Sauvageot: MFrSz.) **J:** 'hajmosószer | Haarwaschmittel' #

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Schampon, Schampun* 'hajmosószer' [< ang. *shampoo* 'ua.; fejmosás', (R.) 'masszázs', a hind. *čāmpo* alapján, amely a *čampuā* 'gyúr, nyom; masszíroz' felszólító módú alakja]. (≈) Megfelelői: szbhv. *šampun*; cseh *šampon*; stb.: 'hajmosószer'. (∼) A (R.) *shampoo* (*sempú*) 'fejmosás' (1904: Radó: IdSz.) az angoltól származik (↑).

📖 TESz.; EWUng.

sánc **A:** 1542 *sancz* (EWUng.); 1553 u. *sáncot* [🔪] (NySz.); 1577 *szantz* (KolGl.) **J:** 1. 1542 ? 'hosszan elnyúló árok a kiásott földdel együtt | Festungsgraben; langer Graben mit der ausgehobenen Erde' (↑), 1549/ 'ua.' (Tinódi: Cronica c3b); 2. 1542 ? 'védelmi emelt földhányás, töltés, gát | Erdwall, Schanze' # (↑), 1552/ 'ua.' (Tinódi: Cronica K1b); 3. 1785 '(különbéle mélyedések megnevezéseként) | (zur Benennung versch. Vertiefungen)' (NSz.); 4. 1919 'síugráshoz használt meredek lejtőjű építmény | Sprungschanze' (Bánhidi: Sportny. 138); 5. 1927 '(sakkjátékban) a király és a bástya sajátos módú és célú helycseréje | Rochade' (TESz.) **Sz:** ~ol 1585 meg *sanczolom* 'sáncárokkal körülvesz | mit einem Festungsgraben umgeben' (Cal. 1101); 1927 '(sakkjátékban) a királyt és az egyik bástyát sajátos módon és céllal megcseréli | rochieren' (↑)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *schanz* 'földgát, töltés, gát', – ném. *Schanze* 'ua.; (sí)ugrósánc' [? < ném. (frank.) *schanze* 'kosár'; eredetileg a védelmi létesítményeket kosárszerű vesszőfonatokkal erősítették meg]. (≈) Megfelelői: szbhv. *šanac*; cseh *šance*; stb.: 'sánc'. (△) A magyarba katonai műszóként került. A 2. jelentés az eredeti. Az 1. jelentés vagy metonímia a 2. jelentés alapján vagy önállósulás útján keletkezett a *sáncárok* (1585: Cal. 1101) összetételből. A 3. jelentés metafora az 1. jelentés alapján. A 4. jelentés önállósulással keletkezett az *ugrósánc* '(sí)ugrósánc' (1896: Bánhidi: Sportny. 97) összetételből. A *sáncárok*, ill. az *ugrósánc* valószínűleg német mintára alkotott tükörfordítások; vö. ném. (R.) *schanzgraben*, ill. *Sprungschanze*. Az 5. jelentés metaforának tűnik a 2. jelentés alapján.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *kampány*

sanda → *sandal*

sandal <NSZ> † **A:** 1481 *Sandal* [SZN.] (Oklsz.); 1533 *Sandal* (Murm. 658.); 1575 *szandal* (NySz.); 1604 *Sandály* (Szenczi Molnár: Dict. *Pétus* a.) **J:** 1. 1481 ? 'kancsal; félszemű | schielend; einäugig' (†), 1533 'ua.' (†); 2. 1481 ? 'álnok, alattomos, ravasz; irigy | hinterlistig; neidisch' (†), 1666 'ua.' (NySz.) **Sz:** ~**ság** 1577 k. *Sandalfagrol* (OrvK. 432)

sandal <IGE> † **A:** 1663 *Sandalsz* (NySz.) **J:** 'kajánul pillant vkire, vhova | scheel blicken'

sanda × **A:** 1713 *sandát* (Kis-Viczay: Sel. 79) **J:** 1. 1713 'kancsal | schielend' (†); 2. 1791/ 'alattomos, bizalmatlan; irigykedő | hinterlistig; neidisch' (NySz.) **Sz:** **sandít** 1784 *sandítani* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. 78) | ~**ság** 1815/ *sandaságnak* (NSz.)

■ Valószínűleg a szócsalád alapja, a **sandal** névszó bizonytalan eredetű, esetleg egy fiktív töből keletkezett származékszó. | ⊕ ÍA szótő onomatopoetikus eredetű lehetett és a →*somfordál*, →*sompolyodik* stb. tövével, valamint esetleg a →*sunyik* tövével áll összefüggésben. A szóvég -l névszóképző; vö. *fonal* (→*fon*), →*kancsal* stb. A *sandal* névszói és igei alakja közti jelentéstani kapcsolat bizonytalan; a *sandal* névszót feltehetőleg a →*szabad* analógiájára igeiként értelmezték.

■ A **sanda** elvonás. | ⊕ A *sandal*-ból lett elvonva.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *somfordál*, *sompolyodik*, *sunyik*

sansz **A:** 1854 *Chance* (*sansz*) (Heckenast: IdSzT. 45); 1865 *sánsz* (Babos: KözhSzt. 70) **J:** 1. 1854 'szerencse, szerencsés véletlen | Glücksfall' (†); 2. 1854 'egy fajta kockajáték | Art Würfelspiel' (†); 3. 1865 'esély, sikerre való kilátás | Aussicht, Chance' (†); 4. 1865 'baleset | Unfall' (†)

■ Nemzetközi szó. | ⊖ Ném. *Chance* 'szerencsés véletlen; kilátás, lehetőség', (R.) *schanze* 'a kocka esése; szerencsedobás; szerencsejáték'; ang. *chance* 'véletlen, sors; kilátás, esély'; fr. *chance* 'esély', (R.) *cheance* 'a kocka esése; kockajáték' stb. A franciából terjedt el [< lat. (vulg.) *cadentia* 'esés'; vö. →*kádencia*]. Az 'esés' > 'szerencse' jelentésváltozás alapja a szerencsés dobás és a szerencsés játékos dobásai közötti értelemszerű kapcsolat. ⇒⊕ A magyarba elsősorban a németből került át.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *kádencia*

sánta **A:** 1367 *Santha* [SZN.] (Oklsz.); 1372 u./ *fantaknak* (JókK. 28) **J:** <MN> 1. 1367 'hibás lábú, bicegő | hinkend' # (†); 2. 1759 'tökéletlen, hiányos, ingadozó | unvollständig, hinkend' (zB. Vergleich)' (NSz.) | <FN> 1372 u./ 'bicegő (járású) ember | Hinkende(r)' # (†) **Sz:** **sántul** [főleg igeekötővel] 1488 megh *santulth* (Oklsz.); 1488 megh *fantholth* (MNY. 16: 79) | **sántikál** 1549 *sántikáltak* (RMKT. 5: 119) | **sántít** 1591 *santitni* [sz.] (MNY. 42: 78)

sántál × **A:** 1416 k./ *fantalot* [sz.] (BécsiK. 251) **J:** 'sántít | hinken'

■ A szócsalád alapja, a **sántál** jövevényszó egy nyugati szláv vagy keleti szláv nyelvből. | ⊖ Cseh (N.) *šátati* 'mozog, megmozdul, elmozdul', *šatať* 'lassan, nehézkesen jár; ide-oda jár'; szlk. (N.) *šatovať* 'siet, igyekszik'; or. *uamam* 'ingat, lenget'; ukr. *uamamucia* 'inog, mozog; (be)dug, beletesz; össze-vissza rohangál, nyüzsög'. Eredetéhez és déli szláv megfelelőihez vö. →*sétál*. Vö még oe. szl. *šetati se* 'dühöng, morog, elégedetlen'. ⊕ A szó belseji *n* vagy arra utal, hogy a szó még a 10. század vége előtt, vagy pedig egy bolgáros szláv nyelvváltozatból a 12. század végéig került a magyarba, vö. →*abroncs*, →*dorong* stb. Az alapszó székely nyelvjárási szó.

■ A **sánta** elvonás. | ⊕ A *sánta* a *sántál*-ból keletkezett elvonással. A melléknévi 2. jelentéshez vö. lat. *claudus* 'sánta; tökéletlen, hiányos stb.', továbbá ném. *der Vergleich hinkt* 'a

hasonlat sántít'. (⇒) A magyarból: szbhv. *šantati* 'sántít, biceg', *šantav* 'sánta'; szln. *šantati* 'sántít, biceg', *šantav* 'sánta'; szlk. (N.) *šantavý* 'poroszkáló, vánszorgó'.

📖 MNy. 50: 173; TESz.; EWUng.; H.Tóth-Eml. 383 • Vö. *sétál*

sántál → *sánta*

sanzon **A:** 1833 *chansonokra* (Társalkodó 1833. jan. 5.: 6); 1854 *Chanson* [ES. NEM M.] (Heckenast: IdSzT. 45); 1869 *chansonsai* (NSz.); 1880 *sánzon* (MagyLex. 5: 229); 1891 *sánszon* (Füredi: IdSz. 40); 1947 *Sanzon* (Horovitz: IdSzMagy.) **J:** 'érzelmes v. pajkos dal | (Kabarett)lied'

■ Francia jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *chanson* 'dal; lírai költemény'; stb.; – vö. még ném. *Chanson* 'népszerű dal, kabarédal'. A franciában a lat. *cantio*, *cantionem* [tárgyeset] 'dal' továbbélése [< lat. *canere* 'énekel, dalol']. (≈) Megfelelői: ang. *chanson*; szlk. *šansón*; stb.: 'sanzon'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *kántál*

sanyar → *sanyargat*

sanyargat **A:** 1506 *Sanýar gassad* megh [sanyargat □] (WinklK. 239); 1750 *sonyargathasson* [sz.] (NSz.); 1784 *sonyorgatás* (NSz.) **J:** **1.** 1506 'kínozt, gyötört | quälen' # (↑); **2.** 1616 ? 'nélkülözések, megaláztatások elviselésére kényszerít | abtöten' (NySz.), 1636 'ua.' (NySz.)

sanyarú [7/2] **A:** 1513 *sanaru* (NagyszK. 124); 1519 *fanyarvb* (CornK. 92); 1521 *sanýarosagot* [sz.] (ApMélt. 13); 1527 *fanyarwas* [sz.] (ÉrdyK. 406); 1566 *sannyarúságban* [sz.] (Heltai: Fab. 55); 1667 *sanyarán* (NySz.); 1777 *sonyorú* (NSz.) **J:** <MN> **1.** 1513 'kínzó, fájdalmat okozó | schmerzlich' (↑); **2.** 1521 'szűkös, nyomasztó, keserves (helyzet, körülmény) | kümmerlich' (↑); **3.** 1594 e./ 'nagyon kemény, merev | sehr streng' (Balassi: Camp. 37); **4.** 1667 'dermesztő, zord (időjárás, évszak) | rauh (Witterung, Jahreszei)' (Lippay: PosoniK. 3: 243); **5.** 1784 'savanyú, csípős, kellemetlen ízű | sauer; scharf' (Baróti Szabó: KisdedSz. 25); **6.** 1784 'töpreődött | verhutzelt' (Baróti Szabó: KisdedSz. 25) | <FN> 1824 'sanyarúságos, keserves helyzet | schwere Lage' (NSz.)

sanyarít **A:** 1519 megh *fanyároýczatok* [sanyarojt □] (JordK. 100); 1529 e. megh *sanýarita* (VirgK. 50v); 1641 megh-sanyarít (NySz.); 1669 megh *mesanyarétya* [t-j] (NySz.) **J:** 'sanyargat | quälen, abtöten'

sanyar <NSZ> † **A:** 1522 ? *Sanyar* [szN.] (MNyTK. 86: 72); 1805 *sanyar* (Szily: NyÚSz.); NYJ. *senyer* (ÚMTsz.) **J:** <MN> **1.** 1522 ? 'kínzó, fájdalmat okozó | schmerzlich' (↑), 1813 'ua.' (NSz.); **2.** 1522 ? 'kemény, merev, szigorú | streng' (↑), 1813 'ua.' (NSz.); **3.** 1522 ? 'nyomorult, siralmas | elend, kümmerlich' (↑), 1815 'ua.' (NSz.) | <FN> **1.** 1815 'erőszak, kényszer, hatalom | Gewalt' (NSz.); **2.** 1820 'fáradtság, vesződés, baj(lódás), kín, gyötrelem | Plage, Qual' (NSz.); **3.** 1824 'ínség, nyomorúság, nyomor | Elend' (NSz.)

sanyarog [1] **A:** 1558 *sanjarogýon* [g-j] (RMNy. 2/2: 148); 1791 *sanyorog* (NSz.); 1793 *sonyorgó* [sz.] (NSz.); 1805 *sanyarg* (NSz.) **J:** **1.** 1558 'nélkülözve, nehéz körülmények között tengődve él, senyved | sich dahinfristen' (↑); **2.** 1808 'sajog, fáj | schmerzen' (NSz.); **3.** 1838 'összehúzódik, összekuporodik | sich zusammenkrümmen' (Tsz.); **4.** 1843/ '⟨növény⟩ senyved | siechen (Pflanze)' (NSz.)

sanyarodik Δ **A:** 1626–1627 meg ... *sanyarodnunk* [sz.] (NySz.); 1787 *sanyarodik* [▽] (NSz.) **J:** 1. 1626–1627 'elgyötörtté, megkínzottá válik | gepeinigt werden' (↑); 2. 1828 'összetöpörödik, összeszárad | zusammenschrumpfen' (NSz.); 3. 1879 'zsibbad, megmerevedik | erstarren' (Nyr. 8: 569)

sanyar <IGE> † **A:** 1770 *sanyarta* (Kalmár: Prodr. 223) **J:** 'sanyargat, kínozt | quälen'

■ A **sanyar** névszó és ige származékszavak egy fiktív töből. | ⊕ A szótó ismeretlen eredetű és a palatoveláris párhuzamosság alapján összefügghet a →*sindik*, ill. a →*senyved* szócsaládjának tövével. – A korai igék és a *sanyarú* alapszava a *sanyar* ige lehetett, noha utóbbi csak későbből adatolható. A szóvég *-r* gyakorító képző. A korai igék szóvége különböző gyakorító képzők, ill. *-ít* műveltető képző.

■ A **sanyarú** származékszó. | ⊕ A *sanyarú -ú* (folyamatos) melléknévi igenévképzővel keletkezett; vö. →*szigorú*, →*szomorú* stb. Azonban azzal is számolhatunk, hogy a *sanyar* ige csupán másodlagos alakulat, és elvonással keletkezett a szócsalád korábbi tagjaiból.

■ A **sanyar** származékszó. | ⊕ A *sanyar* névszó feltehetőleg a szótóból keletkezett *-r* deverbális képzővel, amely valószínűleg a *sanyar* ige és a névszó párhuzamos képzésére szolgált; vö. →*fodor*.

📖 MNy. 62: 465; TESz.; Kylstra-Eml. 16; EWUng. • Vö. *senyved*, *sindik*

sanyarít → *sanyargat*

sanyarodik → *sanyargat*

sanyarog → *sanyargat*

sanyarú → *sanyargat*

sáp **A:** 1846 *sábot* (NSz.); 1854/ *sáphoz* (NSz.) **J:** '(tisztességtelen, jogtalan) jövedelem, haszon, osztályrész | (unlauterer, widerrechtlicher) Ertrag, Gewinn, Anteil'

■ Német jövevényszó. | ⊖ Ném. (argó), (B. argó) *schab* 'tolvajlásból származó részesedés; hallgatási díj; a kerítőnő részesedése'; (B. argó) *schaab* 'nyereség, hozam' [< jidd. (argó) *schabb* 'a kerítőnő részesedése; tolvajlásból származó részesedés']. ⊗ Megfelelői: cseh (argó) *šab* 'tolvajlásból származó részesedés'. ⊕ A bizalmas nyelvhasználat szava.

📖 TESz.; EWUng.

sápad **A:** 1785 *sáppott* [*d-t*] [sz.] (MNy. 71: 289); 1786 *sápat* [*d-t*] [sz.]; *sápottabb* [*d-t*] [sz.] (MNy. 71: 249); 1835 *Sáphad* (Kassai: Gyökerésző 4: 270) **J:** 1. 1785 'halványodik | erbleichen' # (↑); 2. 1808 'soványodik, fogy | abnehmen, abmagern' (Sándor I.: Toldalék) **Sz:** ~**t** 1785 (↑) | ~**ozik** 1804 (NSz.)

sápaszt **A:** 1792 *El-sáppafztyák* [*t-j*] (Baróti Szabó: KisdédSz. *Sáppadni* a.); 1838 *Sápaszt* (Tzs.) **J:** 1. 1792 'halványít, sápadttá tesz | erbleichen machen' # (↑); 2. 1806 ? 'soványít, sorvaszt | mager machen' (NSz.), 1808 'ua.' (Sándor I.: Toldalék)

sápatag **A:** 1842 *sápatag* (NSz.); 1854 *sáppatag* (NSz.) **J:** '(állandóan) sápadt, halvány | blaß, bleich'

■ A szócsalád alapjai, az igék származékok egy fiktív tőből. | (⊕) A valószínűleg igei természetű tő ismeretlen eredetű, és a szócsalád kései adatolása ellenére igen réginek tűnik. A szóvégek *-d* gyakorító képző, *-szt* műveltető képző. Az igék a nyelvújítás korában kerültek át a nyelvjárásokból az irodalmi nyelvbe.

■ A **sápatag** nyelvújítási szó. | (⌘) A *sápatag* nyelvújítási alkotás az igék alapján *-atag* melléknévképzővel.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (⊕) Finnugor egyeztetése téves.

📖 TESz.; Benkő: FiktI. 44; UEW. 3: 8; EWUng. • Vö. *holt-*, *sápkór*

sápaszt → *sápad*

sápatag → *sápad*

sápit → *sáposkodik*

sápítozik → *sáposkodik*

sapka **A:** 1469 ? *sipak* [SZN.] (MNY. 57: 361); 1531 *Sabka* (MNY. 10: 375); 1553/ *fapkaiait* (Tinódi: Cronica F3a); 1693 *csapkája* [?] (Gyöngyösi: ÖK. 2: 149); 1770 *sipkát* (MNY. 60: 489); 1815 *sipak* (Nyr. 3: 268); 1825 *tsápka* (Bernolák: LexSl. *Čápka* a.) **J:** 1. 1469 ? 'egy fajta fejfedő | Mütze, Kappe' # (↑), 1531 'ua.' (↑); 2. 1918 'zárófedél, kerek védőburkolat | Verschluß(deckel), rundliche Schutzkappe von etw' (Ethn. 29: 125)

■ Jövevényszó különböző szláv nyelvekből. | (≡) A *sapka* alak valószínűleg a szbhv. *šapka* 'sapka' szóból jött létre; a *csapka* változat a szlk. *čiapka* 'ua.; zárófedő stb.' és a le. *czapka* 'sapka' [? < fr. (ófr.) *chape, chapel* 'egy fajta fejfedő' < lat. *cappa* 'ua.'] alapján jött létre. Vö. még blg. *uanka* 'kalap; sapka'; or. *uanka* 'sapka'; stb. (⊗) Megfelelői: rom. *șapcă* 'ua.'; oszm. *şapka* 'ua.; kalap'. (⊕) A további változatok kialakulásához leginkább az elhasonulás és a hangátvetés járult hozzá. A 2. jelentés metaforikusan keletkezett feltehetőleg a nyelvjárásokban, később átkerült a szaknyelvekbe. Ehhez a jelentéshez vö. még ném. *Kappe, Haube, Mütze* 'egy fajta fejfedő; zárófedő stb'. – A *satyak* 'sapka' (1873: Nyr. 2: 92) a *sapka* szóból keletkeztetett játszi szóalkotással.

📖 Kniezsa: SzIJs. 736; TESz., *satyak* a. is; EWUng. • Vö. *kápa, micisapka*

sápkór **Δ A:** 1835 *sápkór* (TudGyűjt. 19/12: 19); 1843 *Sápkór* (Bugát: Szóhalm.) **J:** 'az egészségtelen életmód következtében, általában fiatal nőknél előforduló vérszegénység | Bleichsucht' **Sz:** ~**os** 1854 *sápkóros* (BpHírlap 1854. jan. 24.: 1818); 1855 *sápkóros* (NSz.)

■ Német mintára alkotott tükörfordítás, összetett szó. | (≡) Vö. ném. *Bleichsucht* 'fiatal nőknél előforduló vérszegénység'. (⊕) A magyarban: (R.) *sáp* 'halványság, sápadtság' (1838: Tzs.) + →*kór* összetételi tagokból áll. Az előtag elvonás a →*sápad*-ból. (⌘) Nyelvújítási szó.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *kór, sápad*

sádog → *sáposkodik*

sápol → *sáposkodik*

sáposkodik † **A:** 1456 k. *fapaſcodas* [sz.] (SermDom. 2: 561) **J:** 'aggódik, nyugtalankodik | sich ängstigen'

sápol Δ **A:** 1513 *fapolodnak* [sz.] (NytudÉrt. 40: 217); 1566 *sápolkodássát* [sz.] (Heltai: Fab. 92) **J:** **1.** 1513 'sápitezik, sopánkodik | sich beklagen' (↑); **2.** 1566 'csahol, ugat; szitkozódik | kläffen' (↑)

sápit × **A:** 1647 *sápitnak* vala [?] (NySz.); 1804 *sáppítkozásodat* [sz.] (NSz.) **J:** **1.** 1647 'sápitezik, sopánkodik | sich beklagen' (↑); **2.** 1832 'kiabál, kiált | schreien, rufen' (NSz.)

sápitezik **A:** 1778 *sápitezéseival* [sz.] (NSz.); 1792 *sápittozni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. *Sápitáni* a.); 1832 *Sápitezik* [▽] (Kreszn.); NYJ. *sáppítóz* (ÚMTsz.) **J:** 'panaszkodik, sopánkodik | sich beklagen'

sádog × **A:** 1800 *fápogni* [sz.] (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Hápogni* a.); 1828 *sáppogásai* [sz.] (NSz.) **J:** **1.** 1800 'hádog <kacsa> | schnattern <Ente>' (↑); **2.** 1830/ 'sápitezik, sopánkodik | sich beklagen' (NSz.)

■ Onomatopoetikus eredetű töből származó szócsalád. | ⊕ Eredetileg a siralmas jajveszékelés utánzására. A szóvégek különféle igeképzők.

■ A **sápitezik** származékszó. | ⊕ A *sápitezik* a *sápit* gyakorító-visszaható képzős származéka.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ⊕ A *sádog* 1. jelentése a →*hádog* hatását mutatja. – A (R.) *sápódik* 'tépelődik; fáradozik; panaszkodik' (1828: TudGyűjt. 10: 70) és a *sápéksodik* 'panaszkodik' tájszó (1837: NSz.) ugyanebből a töből keletkezett gyakorító-visszaható képzővel.

📖 TESz. *sápolódik* a., *sápitezik* a. is; EWUng.

sár¹ **A:** 1055 ? *far* feu [HN.] (ÓMOlv. 22); [1200 k.] ? *Saru* [HN.] (An. 47.); * 1075/ 1207 *Sarustou* [sz.] [HN.] (MonStrig. 1: 56); 1372 u./ *farual* (JókK. 3) **J:** **1.** 1055 ? 'sáros folyóvíz; mocsár, láp, ingovány | schlammiger Fluß; Sumpf, Morast' (↑), * 1075/ 1207 'ua.' (↑); **2.** 1372 u. 'víztől hígga vált föld | nasse, aufgeweichte Erde, Kot' # (↑); **3.** 1533 'agyag | Lehm' (Murm. 309.); **4.** 1560 k. 'széklet | Exkrement' (GyöngySzt. 4574.); **5.** 1604 'salak | Schlacke' (Szenczi Molnár: Dict. *Scória* a.) **Sz:** ~**os** * 1075/ 1207 [HN.] (↑)

■ Jövevényszó egy csuvasos típusú ótörök nyelvből. | ⊖ Csu. *šor*, *šur*; CC. *saz*; tat. *saz*; stb.: 'mocsár, láp, ingovány'. Megfelelői a mongol és tunguz nyelvekben is megtalálhatók. ⊕ A magyarba átkerült alakja **šār* lehetett. A korai, legnagyobbreszt földrajzi névi adatokban a jelentések nem mindig választhatók szét egyértelműen, valamint a →*sár²* jelentéseivel is keveredhettek.

📖 Gombocz Z.: BTLw.; Bárczi: TihAl. 35; TESz.; EWUng. • Vö. *sárhodik*, *sárkány*

sár² † **A:** 1055 ? *far* feu [HN.] (TA.); [1131] *far* [SZN.] (ÓMOlv. 27); 1332 *sar* (OkISz.) **J:** <MN> **1.** 1055 ? 'sárga | gelb' (↑), 1332 'ua.' (↑); **2.** 1513 'szőke | blond' (NagyszK. 119) | <FN>

1. 1395–1402 'sárgaság (mint betegség) | Gelbsucht' (MNY. 17: 27); 2. 1559 ? 'epe | Galle' (Székely I.: Krón. 130a), 1560 k. 'ua.' (GyöngySzt. 3145.); 3. 1560 k. 'kolera | Cholera' (GyöngySzt. 4574.)

■ Jövevényszó egy csuvasos típusú ótörök nyelvből. | (≡) A törökben leginkább csak a szó származékai élnek; vö. kök-török *sariy* 'sárga sápadt'; oszm. *sari* 'ua.; szőke'; csuv. *šur(ă)* 'fehér, világos; szürke, ősz <haj>'; stb. Vö. még kaz. *Šarkel* [HN.], tkp. 'fehér ház'. (≈) Megfelelői: mong. (kmong.) *šira*; burját *šara*; stb.: 'sárga, sárgás'. (△) A magyarba átkerült alak a 'fehér' jelentésű **šari* vagy **šar* lehetett. A főnévi jelentések másodlagosak, és az epe, ill. az epebetegek sárgás színével vannak összefüggésben; vö. vog. (Szo.) *wošram* 'sárga; epe'; cseh *žlutý* 'sárga' : *žluč* 'epe'; gör. *χόλος* 'epe' : *χολέρα* 'kolera'; stb. A földrajzi nevekből kimutatható korai adatok nem különíthetők el egyértelműen a →*sár*¹ adataitól.

📖 Gombocz Z.: BTLw.; Nyr. 41: 68, 66: 71; TESz. *sárga* a.; Ligeti: TörK. 477; EWUng. • Vö. *málinkó, sárarany, sárga, sarha, sárhodik, sármálú*

sarabol × **A**: 1830 *Sarabolni* [sz.] (TudGyűjt. 14/7: 121); 1831 *Saraboló* [sz.] (NSz.) **J**: 1. 1830 'gyomot irt; fűvet kikapar | jäten; Gras reuten' (↑); 2. 1897 'levág; lekapar <pl. húst a csontról> | abschneiden; abkratzen <zB. Fleisch vom Knochen>' (Nyr. 26: 280)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *schrabben, schrappen* '(le)vakar, kaparva tisztít, lehánt, kapar', – ném. *schrappen* '(le)vakar, (le)kaparva tisztít, lehánt' [< holl. *schrappen* 'ua.'; onomatopoetikus eredetű]. (△) A magyar hangalak a szó eleji mássalhangzótorlódás feloldásával keletkezett. Az 1. jelentés metafora az eredeti 2. jelentés alapján.

📖 TESz.; EWUng.

sarang → *sarjú*

sárarany **A**: 1518 k. *sar aranból* (PeerK. 315); 1589–1591 *sárarany* [?🔪] (MNY. 75: 510) **J**: 'tisza arany, színarany | reines Gold'

■ Összetett szó. | (△) A →*sár*¹ + →*arany* tagokból jött létre, jelzői alárendeléssel. Az előtag a tiszta arany sárga színére utal. Hasonló szemlélethez vö. lat. *aurum fulvum*; fr. *or jaune*; ol. *oro giallo*; stb.: 'tisza arany, színarany', tkp. 'sárga arany'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *arany, sár*²

sárat → *sárhodik*

sarc → *sarcol*

sarcol **A**: 1542 *saczolny* [sz.] (LevT. 1: 15); 1550 *saccolasokrol* [sz.] (Oklsz. *sarcolás* a.); 1561 *Sarczolasarol* [sz.] (MNY. 68: 90); 1591 *sátzoló* (NySz.); 1647 *sanczoltatta* [sz.] (NySz.) **J**: 1. 1542 'adót kivét, behajt; (háborúban) fosztogat, kifoszt | Steuer auferlegen, eintreiben; plündern' (↑); 2. 1558 'adót, váltságdíjat fizet | Steuer, Lösegeld zahlen' (RMNY. 2/2: 179); 3. 1575 'szerződést, egyezményt, megállapodást köt | Vertrag, Abkommen schließen' (Heltai:

Krón. 92a); **4.** 1838 'erőszakosan kicsikar vmit | jmdm etw abdringen, abkriegen' (Tsz.); **5.** 1891 'kínozt, gyötört; szid | quälten, peinigten; schimpfen' (MTsz.)

sarc **A:** 1561 *Sarczát* (NySz.); 1594 *sacczok* (Oklsz.); 1651 *sanczát* (NySz.) **J:** **1.** 1561 'váltságdíj | Lösegeld' (↑); **2.** 1604 'szerződés, megegyezés, megállapodás | Vertrag, Abkommen' (Szenczi Molnár: Dict.); **3.** 1620 '⟨megszállóknak fizetett⟩ adó, szolgáltatás | Steuer, Abgabe ⟨an die Besatzungsmacht⟩' (NySz.); **4.** 1838 'erővel kicsikart jószág | von jmdm erzwungenes Gut' (Tsz.); **5.** 1940–1942 'kínzás, gyötrés | Peinigung, Quälerei' (ÚMTsz.)

■ A szócsalád alapja, a **sarcol** német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (R. f.-ném.), (R.) *schatzen* 'pénzt gyűjt, kincset felhalmoz; adót vet ki; váltságdíjat fizettet; adót fizet' [< ném. *Schatz* 'pénz(érme), gazdagság', (R.) 'vétélár; adó, kötelező beszolgáltatás']. Vö. még ném. *brandschatzen* 'vmely városra gyűjtogatás és fosztogatás terhe alatt kirótt adó'. (⇒△) A szó valószínűleg bajor-osztrák közvetítéssel került a magyarba. (△) A szó belseji *rc*, ill. *nc* hangkapcsolathoz vö. →*fércel*, ill. →*gerinc* stb.

■ A **sarc** elvonás. | (△) A *sarc* – különösképpen 1–3. jelentésében – elsősorban a *sarcol*-ból keletkezhetett elvonással, azonban az 1. és 3. jelentés esetében az sem lehetetlen, hogy a ném. *Schatz* (↑) átvétele.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (△⇒) A magyarból: szlk. *šarcovat* 'sarcol'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *saccol*

sárfatil † **A:** 1557 *sarffathyl*, *sarffathyn* (OklszPótl.); 1594 *sarfethym*, *sarfetyn* (Századok 40: 928) **J:** 'egy fajta tábori löveg: sugárágyú, csatakiógyó | Art Geschütz: Feldschlange'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (R. baj.-osztr.) *scharfentin*, *scharfatin*, *scharfetill*: 'egy fajta löveg: csatakiógyó <ágyú>' [a ném. *scharf* 'metsző, vágó; maró; éles, metsző; stb.' népetimológiás hatására a ném. (R.) *serpentin* 'csatakiógyó <ágyú>' szóból < ol. (R.) *serpentina* 'ua.', esetleg a [fr. (R.) *serpentin* 'ua.'] alapján]. Ez a lat. (k.) *serpentina* 'ua.' közvetítésével végső soron a lat. *serpens* 'kígyó' szóra megy vissza. – A szó csak a 16. században volt használatos az Osztrák–Magyar Monarchia területén.

📖 MNy. 1: 172; Századok 1906: 927; Saád: Tüzérsz. 35; TESz.; EWUng. • Vö. *serpentin*

sárga **A:** 1360 *Sarga* [szn.] (Oklsz.); 1536 meg *faargodnek* [sz.] (Pesti: Fab. 61a); 1610 k. *Szarga* (MNy. 11: 134) **J:** <MN> **1.** 1360 'sápadt, vértelen ⟨test-, arcszín⟩, (szalma)szőke; olyan színű, mint az érett citrom, szalma stb. | blaß ⟨Gesicht, Haut⟩; (stroh)blond; gelb' # (↑); **2.** 1583 'rövid szőrzetét tekintve barna, barnás v. vörhenyes, de nem fekete sörényű és farkú ⟨ló⟩ | braun, bräunlich od. rötlich, aber ohne schwarze Mähne und schwarzen Schweif ⟨Pferd⟩' (RMNy. 2/2: 302); **3.** [~ *irigység*] 1792 'nagyfokú ⟨irigység⟩ | blaß ⟨Neid⟩' (NSz.) | <FN> **1.** 1581 'a sárgás árnyalatú bőrszínű személy | Gelber' # (NySz.); **2.** 1598 'aranypénz | Goldmünze' (NySz.); **3.** [többnyire *sárgája* alakban] 1629 'tojás belsejének sárga része | das Gelbe von etw, zB. Eidotter' # (NySz.); **4.** 1748–1763 'sápadt arcszín | blasse Gesichtsfarbe' (NySz.); **5.** 1797/ 'sárgásbarna szőrű ló | goldbraunes Pferd' (NSz.) **Sz:** **sárgul** 1372 u./ meg *fargolott* (JókK. 2) | **sárgít** 1585 *Sárgito* [sz.] (Cal. 422) | ~s 1585 *sargás* (Cal. 440) | ~lik 1618 *Sárgálva* [sz.] (NySz.)

sárig × **A:** 1416 u.¹ *farog* (BécsiK. 81); 1580–1658 *sárig* (ErdTörtAd. 1: 92); 18. sz. *sári*, *sarik* (Nyr. 2: 224, 225) **J:** 'sárga | gelb'

■ A szócsalád alapja, a **sárig** vitatott eredetű. | **1.** Jövevényszó egy csuvasos típusú ótörök nyelvből. | (△) Vö. →*sár*². A magyarba átkerült alak **šariγ* 'sárga' lehetett. A szóvégi *γ* > *g* változáshoz vö. →*keszeg*, →*szeg*² stb. **2.** Származékszó. | (△) Belső keletkezésű, a →*sár*² szó -*g* névszóképzős származéka; vö. *kéreg* (→*kér*²), *lovag* (→*ló*) stb. (▣) (△) A *sárga* hangátvétellel

keletkezett a *sárig*, *sárog* szavakból. A *sárga* eredeti jelentése a melléknévi 1. jelentés lehet. A melléknévi 3. jelentés keletkezéséhez az a körülmény vezetett, hogy a besárgulás gyakran az epebántalom jele, és a néphit szerint az epe a rossz tulajdonságokkal áll összefüggésben; vö. ném. *gelber Neid*, *blasser Neid* 'sárga irigység, sápadt irigység'; stb.

📖 Gombocz Z.: BTLw.; Nyr. 41: 68, 66: 71; TESz.; Ligeti: TörK. 477; EWUng. • Vö. *sár*²

sarha × **A**: 1754 *Serha* (MNY. 10: 85); 1795 k. *Sarha* (NSz.); 1808 *Sörhe* (NSz.) **J**: <FN> **1.** 1754 ? 'hóhérlégény | Henkersknecht' (↑), 1795 k. 'ua.' (↑); **2.** 1795 k. 'sintér, gyepmester | Wasenmeister' (↑); **3.** 1800 'főhivatalnokok szolgája a régi Rómában | Liktör im alten Rom' (NSz.) | <MN> 1851 'alávaló, hitvány | niederträchtig, schurkisch' (NSz.)

■ Szlovák jövevényszó. | ☹ Szlk. *šarha*, (N.) *šerha*: 'sintér; hóhér; orvgyilkos' [< ném. (kfn.) *scherje*, *scherge* 'poroszló']. Vö. még cseh (N.), (R.) *šerha* 'poroszló, törvényszolga'; le. (R.) *szargarz* 'hóhér'. ☹ A *sörhe* változat palatális irányú hangrendi kiegyenlítődéssel keletkezett. A főnévi 3. jelentés tudatos szakszóalkotás eredménye.

📖 Kniezsa: SzJsz. 474; TESz.; EWUng. • Vö. *surc*

sárhít → *sárhodik*

sárhodik × **A**: 1549 meg *Sārhottak* wolt [*d-t*]; *Sarodast* [sz.]; *Sarrodas* [sz.] (NéNy. 6: 195); 1655 *sárhozásra* [sz.] (NySz.); 1702 *sarhudjanak*, *sarhúdnak* (NySz.); 1792 *sárhoznak* (Baróti Szabó: KisdedSz. *Folyatni* a.); 1803 *sárhodik* [▽] (NSz.); 1832 *Sárhoz* (Kreszn.) **J**: 'kanca) folytat, pázrásra kész | brünstig sein, rossen'

sárhozik × **A**: 1774 *Sarhadzása* [sz.] (NSz.); 1792 *Sárhozni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1835 *Sárhozik* [▽] (Kassai: Gyökerésző 4: 275); 1838 *Sárhoz* (Tzs.) **J**: 'kanca) folytat, pázrásra kész | brünstig sein, rossen'

sárit × **A**: 1785 meg *sáritatnak* [sz.] (MNY. 71: 249) **J**: 'kanca) folytat, pázrásra kész | brünstig sein, rossen'

sárlík × **A**: 1786 *sánlanak* (NSz.); 1792 *sárlík* [▽] (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1792 *sállani* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz.); NYJ. *sájlík*, *sálik* (Nyatl.) **J**: **1.** 1786 'kanca) pázrására való készségét mutatja, folytat | brünstig sein, rossen' (↑); **2.** 1961 'nő) szemérmetlen módon kimutatja nemi érintkezésre való vágyát | Begierde nach Geschlechtsverkehr schamlos zeigen (Frau)' (ÉrtSz.)

sárlík × **[1]** **A**: 1792 *sárlík* [▽] (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1792 *Sárlíknak* (Baróti Szabó: KisdedSz. *Folyatni* a.); NYJ. *sárlík* (Nyatl. *sárlík* a.) **J**: 'kanca) folytat, pázrásra kész | brünstig sein, rossen'

sárhít × **A**: 1804 *sárhított* [sz.] (NSz.) **J**: 'kanca) folytat, pázrásra kész | brünstig sein, rossen'

sárat × **A**: 1892 *sárat* (Nyr. 21: 419) **J**: 'lovat) pároztat | bedecken lassen (Pferd)'

■ Származékszó, az alapszó azonban vitatott. | ☹ A →*sár*¹ vagy →*sár*² szóból keletkezett, jelentésanilag mindkettő elfogadható alapszóként. A jelentések a kancánál pázrási időszakban jelentkező váladékra utalnak. A szóvégek különféle igeképzők. Egyes változatok szó belseji *h*-ja denominális igeképző lehet; vö. *hírhedik* (→*hír*), →*kárhozik* stb.

📖 NéNy. 6: 195; TESz.; EWUng. • Vö. *sár*¹, *sár*²

sárhozik → *sárhodik*

sárig → *sárga*

sárít → *sárhodik*

sarj → *sarjú*

sarjad → *sarjú*

sarjú [5] **A:** 1364 ? *Sarnyapathaka* [HN.] (Oklsz.); 1480 *Sarnyo* [HN.] (Oklsz.); 1533 *Surnia* (Murm. 702.); 1577 *sariu* (KolGl.); 1589 *sareath* (Úriszék 221); 1696–1831 *sargyut* (MNY. 59: 236); 1760 *sarnyú* tartó (NSz.); 1838 *sargyi* (Tsz. *Sargyú* a.); NYJ. *sari*, *surnyó* (MTsz.) **J:** <FN> **1.** 1364 ? 'fiatal hajtás; ilyenl borított terület | junger Trieb, Sprößling; mit Sprößlingen bewachsene Fläche' (↑), 1636 'ua.' (NySz.); **2.** 1533 'serkedő szakáll, pelyhedzés | erster Bartwuchs, Flaum' (↑); **3.** 1577 'levágott, lekaszált növény tövéből ugyanazon évben újra nőtt hajtás | Grummet' (KolGl.); **4.** 1887 'utód, gyerek | Nachkomme, Kind' (NSz.) | <MN> **1.** 1582 ? 'másodszedésű (termés) | zweimalig (Heu, Frucht)' (Úriszék 68), 1818 'ua.' (NSz.); **2.** 1802 'szedés, nyesés után újra kisarjadó (növény, hajtás); felesleges (növényi hajtás) | erneut sprossend (Pflanzentrieb); überflüssig (Pflanzentrieb)' (NSz.); **3.** 1838 'egyazon évi második keltetésből való (baromfi) | aus der zweiten Brut schlüpfend' (Tsz. *Előffü* a.); **4.** 1842 'becsmérlő jelzőként' | <als abschätziges Attr.> (NSz.); **5.** 1879/ 'fiatal, serdülő (személy) | jung, heranwachsend (Person)' (NSz.)

sarang × **A:** 1369 ? *Sarang* [szN.] (PRT. 8: 383); 1792 *sarjangozik* [sz.] (Baróti Szabó: Kisdedsz.); 1832 *Sarang* (NSz.) **J:** **1.** 1369 ? 'fiatal, növényi hajtás | junger Trieb, Sprößling' (↑), 1792 'ua.' (↑); **2.** 1842 ? 'kis része vminek; maradéka, vége vminek | kleiner Teil; Rest' (NSz.), 1957 'ua.' (Nyr. 81: 242)

sarj **A:** 1600 k. *sárjával* [ɔ: *sarjával*] (Radvánszky: Szak. 82); 1792 *Sarj* (Baróti Szabó: Kisdedsz.); 1805 *sarny* (NSz.) **J:** **1.** 1600 k. ? 'fiatal növényi hajtás | Pflanzentrieb' (↑), 1797 k./ 'ua.' (Baróti Szabó: Kisdedsz.); **2.** 1800 'vágóeszköz éle | Schneide' (NSz.); **3.** 1815 'fegyvernéként' | <als Name einer Waffe> (Nyr. 3: 501); **4.** 1832 'az él csorbasága, reszelőssége | Scharte' (NSz.); **5.** 1836/ 'utód | Nachkomme' (NSz.)

sereng × **A:** 1652 *sereng* (NyK. 36: 303–304); 1874 *sering* (Nyr. 3: 428) **J:** 'másodkaszású széna | Grummet'

sarjad **A:** 1792 *farjadni* [sz.] (Baróti Szabó: Kisdedsz. *Sarjú* a.); 1796 *sarnyadékok* [sz.] (NSz.) **J:** **1.** 1792 'kihajt, új hajtása nő | keimen, treiben' # (↑); **2.** 1815 ? 'származik, ered | stammen' (NSz.), 1833 'ua.' (NSz.)

■ A szócsalád időrendben legkorábbi tagja, a **sarjú** egy származékszó szófajváltásával keletkezett. | ⊕ Főnevesült folyamatos melléknévi igenév -ú képzővel, egy ősi igéből, amelynek adatolt előfordulása a →*sor*² (→*sorol*). Az ige palatális párjához vö. →*sűrög*, →*sűrű*. A *sarjú* szó belseji *j*-je szervesen hang; vö. →*fürj*. A szó leginkább a főnévi 3. jelentésében használatos.

■ A **sarang** származékszó. | ☐ A *sarang* az igei alapszó -g névszóképzős származéka; a szó belseji *n* szintén névszóképző vagy inetimologikus járulékhang lehet. Ugyanebbe a szócsaládba tartozik a *sereng* is, amely az igei alapszó palatális változatából keletkezett a *sarang*-gal azonos módon.

■ A **sarj** elvonás. | ☐ A *sarj* elvonással keletkezett a *sarjú* (*sarja*, *sarjat* stb.) toldalékolt alakjaiból.

■ A **sarjad** származékszó. | ☐ A *sarjad* a *sarj*-ből keletkezett -d denominális igeképzővel. A *sarjad* mellett a palatális hangrendű párhuzamos alak is előfordul; vö. *szerjedezik* 'hajt' (1787: MNy. 65: 477).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sarkall*, *sarok*, *sorol*, *surján*, *sürög*, *sűrű*, *szorgalom*

sarkall A: 1456 k. megh *sarkalia* (SermDom. 1: 20); 1560 k. megh *sarkallom* (GyöngySzt. 841.); 1777 *sarkall* (NSz.) J: 1. 1456 k. 'nem hagy nyugton vkit; vkire (hátról) rátámad, lecsap | jmdm keine Ruhe lassen; über jmdn herfallen, jmdm auf der Spur folgen' (↑); 2. 1560 k. 'serkent, buzdít, ösztökél | antreiben, anspornen' (↑); 3. 1722 ? 'menekül, megfutamodik | flüchten' (Thaly: Adal. 2: 334), 1802 'ua.' (NSz.); 4. 1754 'törekszik vmire | nach einer Sache streben' (NSz.); 5. 1805 'utánajár vminek; kinyomoz vmit | nachforschen; erforschen' (NSz.)

■ Származékszó, az alapszó és a képzési mód azonban vitatott. | 1. Származékszó. | ☐ Az alapszó a →*sarok* tövével azonos; vö. még →*sorol*, →*sarjú*. A szóvég -l műveltető képző; vö. *kérlel* (→*kér*^l). A szó belseji *k* mozzanatos képző; vö. →*serkent* stb. 2. Származékszó. | ☐ Az alapszó a →*sarok* főnév *sark* változata. A szóvég -l műveltető képző. Ebben az esetben eredetileg a sarokkal való döfködésre, rugdosásra utalhatott. A szó leginkább a 2. jelentésében használatos. ☐ ☐ A →*sarok* és a →*surján* között fennálló etimológiai kapcsolata alapján a két értelmezés között végeredményben nincs különbség.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sarjú*, *sarok*, *sorol*, *surján*, *szorgalom*

sarkantyú A: 1380 k. *fcharkankyu* [ɔ: *fcharkantyu*] (KönSzj. 121.); 1395 k. *sarcantiu* (BesztSzj. 990.); 1405 k. *forcante* (SchlSzj. 1405.); 1453 *Sarkantys* [sz.] [SZN.] (ZichyOkm. 9: 379); 1460/ *Sarkanthews* [sz.] [SZN.] (MNy. 83: 70); 1519 *forkanttyath* (JordK. 675); 1545 ieg *sarkont'wt* (Oklsz. *jég-sarkantyú* a.); 1575 *farkanttyait* (Heltai: Krón. 176a); 1599 *sarkantyó* [?] (Oklsz.); 1640 *Sarkanytyusza* [sz.] (NySz.); 1808 *Sarkaltyú* (Sándor I.: Toldalék) J: 1. 1380 k. 'a ló ösztökélésére szolgáló, a lábbeli sarkához erősített fémeszköz | Sporn' (↑); 2. 1540 k. '⟨növénynévként, növénynév elemeként; virág részének nevéként⟩ | ⟨als Pflanzennamen, als Element eines Pflanzennamens | als Name eines Teils einer Blume⟩' (MNy. 11: 132); 3. 1794 'egy állatok csüdjén fölfelé görbülő karomféle; sarok kinövése, megvastagodott része | Art Kralle an der Fessel; Anwuchs an der Ferse' (NSz.); 4. 1799 'egy fajta gát | Buhne' (NSz.); 5. [~*cson* is] 1870 'szárnyasállat kulcscsontja | Schlüsselbein des Geflügels' (NSz.) Sz: ~s 1453 [SZN.] (↑) | ~z 1552 megis *farkanttyuzuc* (Heltai: Dial. B6a) | ~ka 1817 *sarkantyúka* '⟨növénynév⟩ | Kapuzinerkresse (*Tropaeolum maius*)' (NSz.)

■ Szófajváltással keletkezett egy relatív fiktív tö származékából. | ☐ Főnevesült folyamatos melléknévi igenév -ú képzővel. A relatív tö a →*serkent* veláris változata. A szó alaktani és jelentéstani felépítésére, ill. jelentésváltozására a →*sarok* szó is hatást gyakorolhatott.

📖 Nyr. 44: 42; NytudÉrt. 30: 50; TESz.; EWUng. • Vö. *serkent*

sárkány A: 1193 *Sarcajn* [HN.] (MNL (OL) Dl. 27); 1222 *Sarkan* [HN.] (Oklsz.); 1372 u./ *farkanjon* (JókK. 147); 1405 k. *farcán* (SchlSzj. 1688.); 1566 *sárkány* (Heltai: Fab. 142) J: 1.

1193 ? 'egy fajta kígyó; krokodil | Art Schlange; Krokodil' (↑), 1372 u./ 'ua.' (↑); **2.** [~*hal*] 1577 k. 'egy fajta tengeri hal | Art Seefisch' (OrvK. 640); **3.** 1604 'egy fajta mesebeli szörnyeteg | Drache (Fabeltier)' # (Szczi Molnár: Dict. *Sphinx* a.); **4.** 1706 'puska, pisztoly kakasa | Flintenhahn' (TörtTár 1871: 260); **5.** 1799 'szélben felrepülő, röptetésre szánt, könnyű játékszer | Drache (Fluggerät, Spielzeug)' # (NSz.); **6.** 1829/ 'veszekedős, kiállhatatlan természetű (idősebb) nő | Hausdrache' (NSz.); **7.** 1835–1846 'tüzes, gyors ló | feuriges Pferd' (NSz.); **8.** 1870 '(hajón) a horgonykötél tartóvasa | Tragband des Ankerseiles' (CzF.) **Sz:** ~**os** 1262 *Sarkanuseu* [HN.] (Oklsz.)

■ Jövevényszó egy csuvasos típusú ótörök nyelvből. | (≡) CC. *sazaqan*; kipcs. *sazaqan*; oszm. *sazaqan*; stb.: 'sárkány, kígyó' [? < török **sāz* 'mocsár, ingovány'; vö. még →*sár*¹]. (△) A magyarba átkerült alak **šaraqan* (vagy **šarqan*); a második nyílt szótag magánhangzója talán már a törökben kieshetett. – A szó eredetileg egy mitológiai vagy mesebeli szörnyre vonatkozhatott. A 3. jelentés metaforikus, a népi képzelet szüleménye. Az újabb jelentések metaforikusan alakultak ki az 1–3. jelentésből, azonban a 18–19. századból adatolt jelentések egy része idegen mintán is alapulhatott; vö. pl. ném. *Drache* 'mesebeli szörny; repülő sárkánygíyk; kardhal; fúria; papírsárkány; egy fajta horgony' stb. (△⇒) A magyarból: szlk. *šarkan* 'sárkány'.

📖 Gombocz Z.: BTLw.; MNy. 39: 24; TESz.; Nyr. 102: 472; Ligeti: TörK. 19; EWUng. • Vö. *sár*¹

sarlatán **A:** 1790/ *Charlatan* (NSz.); 1791 *Sarlatánokat* (NSz.) **J:** 'kuruzsló; csaló, szélhámos | Quacksalber; Schwindler'

■ Francia jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *charlatan* 'vásári kikiáltó; kuruzsló, sarlatán; csaló, szélhámos'; – vö. még ném. *Scharlatan* 'kuruzsló, sarlatán; csaló, szélhámos'. A franciába az ol. *ciarlatano* 'ua.', (R.) 'vásári kikiáltó' szóból került. (≈) Megfelelői: ang. *charlatan*; sp. *charlatán*; stb.: 'sarlatán'.

📖 TESz.; EWUng.

sárlik → *sárhodik*

sarló **A:** 1018 k. *Ζαλέση* [sz.] [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 376); 1109 *Sorlous* [sz.] [HN.] (MNL (OL) Dl. 11); 1113 *Sorlo* [HN.] (Melich: HonfMg. 360); 1138/ *Sarlaudí* [sz.] [SZN.] (MNy. 32: 204); 1156 *furlou* [HN.] (MNL (OL) Dl. 238264); 1285/ *Sarlou* [HN.] (MHH. 2: 18); 1312 *Sorrou* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 470); 1395 k. *farlow* (BesztSzj. 741.); 1585 k. *sallo* (Gl.); 1818 *soru* (NSz.); 1863 *Solló* (Kriza [szerk.] Vadr. 516); NYJ. *sāró* (OrmSz.); *saló* (ÚMTsz.); *sarú*, *sorú* (MTsz.) **J:** **1.** 1018 k./ ? 'rövid nyélre erősített, félkör alakú penge | Sichel' # (↑), 1109 'ua.' (↑); **2.** 1595 'szőlőmetsző kés | Winzermesser' (Ver. 94.); **3.** 1789/ 'félköríves alakzat | sichelförmiges Gebilde' (Kazinczy: Lev. 1: 379) **Sz:** ~**s** 1109 [HN.] (↑) | ~**z** 1815 *sarlózta* (NSz.)

■ Jövevényszó egy csuvasos típusú ótörök nyelvből. | (≡) Csuv. *šurla* 'sarló' [csuv. **šur-* 'fénylik, világít'; vö. köztörök *yar-* 'ua.']. (≈) Megfelelői: zürj. *čarla*; votj. *šurlo*; cser. *sarla*: 'sarló'. (△) A magyarba átkerült alak **čarlaq*. A szó eleji *cs* > *s* dezaffrikálódáshoz vö. →*sajt*, →*sereg*, a szóvégi *ó*-hoz vö. →*apró*, →*borsó* stb. A 2. és 3. jelentés metafora az eredeti 1. jelentés alapján.

📖 Gombocz Z.: BTLw.; TESz.; Németh-Eml. 170; Ligeti: TörK. 448, 527; EWUng.

sárma **A:** 1311/ *Sarmas* [sz.] [HN.] (Györffy: ÁMTF. 3: 369); 1329/ *Saramas* [sz.] [HN.] (Györffy: ÁMTF. 3: 369); 1807 *sárma* (NSz.); 1835 *Sarga* (Kassai: Gyökerésző 4: 273) **J:** 'vadhagyma, madártej (növény) | Milchstern (Pflanze) (Ornithogalum)'

■ Ismeretlen eredetű. | ⊕ A *sárga* változat a →*sárga*, *sármány* (→*sármálú*) alapján keletkezhetett. Ma részben földrajzi nevekben, részben növényteni szakszóként él. ⊖ Tisztázatlan idetartozású: 1500 k. *Sarmagh* 'tabletta' (Gl.).

EWUng.

sármálú **Δ A:** 1604 *Sármalo* (Szenczi Molnár: Dict.); 1643 *Sarmalyu* (Comenius: Jan. 31); 1708 *Sármáló* (Pápai Páriz: Dict.); 1787 *Sarmantyuk* (NSz.); 1808 *Sármálú* (Sándor I.: Toldalék) **J:** 'a pintyek családjába tartozó, veréb nagyságú, begyén, torkán sárga színű madár | Ammer (Emberiza)'

sármány **A:** 1685 *sármály* (NySz.); 1702 *sármányról* (NySz.); 1853 *sármán* (NSz.) **J:** 'a pintyek családjába tartozó, veréb nagyságú, begyén, torkán sárga színű madár | Ammer (Emberiza)'

■ A szócsalád alapja, a **sármálú** szófajváltással keletkezett összetétel. | ⊕ Főnevesülés a →*sár*² és a →*mál* főnév -ú melléknévképzős *málú* 'begyes' alakjából keletkezett, jelzős alárendelő összetétellel.

■ A **sármány** elvonás. | ⊕ A *sármány* elvonással keletkezett a *sármályú*-ból, a *sármálú* változatából. A szóvégi *ly* > *ny* hangváltozáshoz vö. →*harkály*, →*vőfély* stb.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ⊖ Egyéb megnevezése: *sárgyóka* 'ua.' (1835: Kassai: Gyökerésző 4: 273); valószínűleg a →*sár*² szó -óka kicsinyítő képzős származéka, de a szó belseji *gy* szerepe tisztázatlan.

EWUng. TESz. *sármány* a., *sárgyóka* a. is; EWUng. • Vö. *mál*, *sár*²

sármány → **sármálú**

sármenta × **A:** 1416 u./¹ *farmentaua* (BécsiK. 130); 1585 *Saramōta* (Cal. 946); NYJ. *sērēmōta* (MTsz.) **J:** 'vessző; szőlővessző, venyige | Rute; Weinrebe'

■ Olasz (É.) jövevényszó. | ⊖ Ol. (giul.), (sol.), (vern.) *sarmenta* 'száraz ág; szőlővessző', (R.) *sarmento* 'száraz ág', – ol. *sarmento* 'szőlővessző' [lat. *sarmentum*, *sarmenta* [többes szám] 'gally, vessző']. ⊖ Megfelelői: fr. *sarment*, (R.) *serment*; sp. *sarmiento*; albán *shermende*: stb.: 'száraz ág; szőlővessző'. ⊕ A szókezdő *s*-hez vö. →*sája*, →*saláta* stb.; a szóvégi *a*-hoz vö. →*pálya*, →*spárga*¹, →*spárga*² stb. Az átvételkor a szőlőművelés vagy cölöpverés műszava volt.

EWUng. TESz.

saroglya × **A:** 1530 *Saraglya* (OkI Sz.); 1576 *saroglias* [sz.] (MNY. 26: 150); 1638 *frágla* (MNY. 80: 378); 1685 *saráglyához* (NySz.); 1768 *seraglabá* (MNY. 71: 249); 1800 k. *sarágja* (MNY. 49: 537); 1825 *sereglje* (NSz.); 1830 *seréglára* (MNY. 71: 249); 1895 *soráglyához* (NSz.); NYJ. *csiriglya*, *salagra*, *salagra*, *soragja* (UMTsz.); *séráglya*, *sorollya* (MTsz.) **J:** 1. 1530 'a szekérderék hátsó, ill. elülső részén levő, lekapcsolható rácsszerű szerkezet | Schrägen am Bauernwagen' (↑); 2. 1560 k. 'rács-, ill. létraszerű szállító eszköz | gitterartige bzw. leiterähnliche Trage, Tragbahre' (GyöngySzt. 4447.); 3. 1611 'különbféle célokra használt rács,

rostély | Gitter zu versch. Zwecken' (Szenczi Molnár: Dict.); 4. 1838 'vessző- v. léckerítés; vessző- v. lécajtó | Geflecht- od. Schragenzaun; Geflecht- od. Lattentür' (Tsz.); 5. 1894 'vénasszony | Vettel' (NSz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *schrägel*, (baj.-osztr.) *šrāgl*: 'saroglya <parasztaszekereknél is>; hordágy; stb.' [< ném. (kfn.) *schrage* 'saroglya; kámpó <kínzóeszközként>; stb.']. Vö. még ném. *Schragen* 'ferdén, keresztbe összeillesztett rudakból készült állvány; fűrészbak'. (≈) Megfelelői: szln. (V.) *šrāgle* [többes szám]; szlk. (N.) *šragle* [többes szám] stb.: 'saroglya'. (⊕) A legtöbb változat keletkezésében szerepet játszott a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldása. A szó belseji *e*-t tartalmazó változatok elhasonulással és hangrendi kiegyenlítődéssel keletkeztek. A szó belseji *á*-hoz, ill. *o*-hoz vö. →*sláger*, →*ráma* stb., ill. →*gróf*, →*sógor* stb. A szóvégi *a*-hoz vö. →*cérna*, →*ciha* stb. Az 5. jelentéshez vö. →*csoroszlya*. (⊖) Ugyanerre az etimonra megy vissza: (N.) *srág* 'hordágy'; ehhez vö. ném. (T.) *schrâgn* 'ua.'. (⊕⇒) A magyarból: szbhv. *šaraglje*; szlk. *šaragla*; rom. (N.) *șirăglă*: 'parasztaszék saroglyája'.

📖 Kniezsa: SzJsz. 738; NyI. 1: 120; TESz.; EWUng. • Vö. *srég*

sarok [4] **A**: 1067 k./ *Suruk* [HN.] (Wenzel: ÁÚO. 1: 26); 1075/ *furkuscher* [SZ.] [HN.] (MNL (OL) Dl. 235997); 1135 *Sarc* [HN.] (MNL (OL) Dl. 206809); 1138/ *Surcudi* [SZ.] [HN.] (MNy. 32: 133); 1193 *Sorcod* [SZ.] [HN.] (ÓMOLv. 55); († 1015) 1220 k./ *Surctulfa* [HN.] (Györffy: DHA. I: 75); († 1058) 1300/ *Sarkagh* [SZ.] [HN.] (Györffy: DHA. I: 178); 1395 k. aytou *farca* (BesztSzj. 530.); 1784 *faroc* (Baróti Szabó: KisdedSz. 79) **J**: 1. [jelzői értékben is] 1067 k./ 'írányváltási pont; szögletnél levő, szögletet képező, szögletesen összeilleszkedő | Ecke, Winkel; Eck-' # (†); 2. 1164 ? 'a lábfejnek a boka alatti hátsó része; lábbelinek az ezt fedő v. ezt alátámasztó része | Ferse; Hinterkappe od. Absatz vom Schuhwerk' # (LtKözl. 2: 157), 1405 k. 'ua.' (SchlSzj. 453.); 3. 1395 k. 'ajtó, ablaktábla fordulásának helye, fordítását eszközölő alkatrésze | Scharnier' (†); 4. 1493 k. 'az égbolt, ill. a földgömb pólusa, pólusvidéke; világtáj | Pol; Weltgegend' # (FestK. 352); 5. 1560 k. 'vminek szilárd alapja | Fundament' (GyöngySzt. 2873.); 6. 1870 'mágneses hatású v. elektromos töltésű végződés | magnetischer od. elektrischer Pol' # (CzF.) **Sz**: **sarkos** 1075/ [HN.] (†) | **sarki** 1347 *Surkyboza* [HN.] (Oklsz.) | **sarkalat** 1416 u.³ *sarkalattatol* 'távolí táj | Weltgegend' (AporK. 172) | **sarkallik** 1416 u.³ *sarkallani* [sz.] 'polarizálódik | sich polarisieren' (NSz.) | **sarkalatos** 1643 *farkalatos* (Comenius: Jan. 9) | **sarkal** 1735 *felsarkallásával* [sz.] 'a cipősarkat felszögeli, ill. megjavítja, kijavítja | den Absatz bzw. die Absätze reparieren' (Oklsz. *fölsarkalás* a.)

■ Származékszó. | (⊕) Az alapszóhoz vö. →*sorol*, →*sarjú*. A szóvég *-k* névszóképző; az alaktanához vö. →*burok*, →*hajlék* stb. A jelentések alapja a fordulással, gyors irányváltással járó mozgástevékenység.

📖 NytudÉrt. 30: 51; TESz.; EWUng. • Vö. *sarjú*, *sarkall*, *sorol*, *szorgalom*

saru [5] **A**: 1211 ? *Sorud* [SZ.] [szN.] (Oklsz.); 1380 k. *farwaro* [u-v] (KönSzj. 145.); 1395 k. *zaru* (BesztSzj. 646.); 1416 u.¹ *šariat* (BécsiK. 9) **J**: 1. 1211 ? 'lábbeli; szíjakkal, pántokkal a lábhoz erősített bőrtalp | Schuhwerk, Fußbekleidung; Sandale' # (†), 1380 k. 'ua.' (†); 2. [vas~] 1685 'vminek a megfogásához, alátámasztásához alkalmazott szerkezet | Auflager, Widerlager' (NySz.) **Sz**: ~z 1416 u.² *šaruztaffanac* m̄g [sz.] (MünchK. 41ra) | ~s 1531 *farws* (ÉrsK. 220)

■ Ótörök jövevényszó. | (≡) Kāšy. *čaruq* 'cipő'; gag. *čarik* 'durva, házilag készített lábbeli'; kaz. *šariq* 'durva bőrcipő'; stb. [? < török *čar- 'körbeteker']. (≈) Megfelelői: újperzsa *čārūq*; arab *šarḥ*; or. (N.) *чары* [többes szám] stb.: 'egy fajta lábbeli'. (⊕) A magyarba átkerült alak **čaruq*. A szó eleji *cs* > *s* deaffrikálódáshoz vö. →*sátor*, →*seprő*; a szóvéghez vö. →*apró*, →*ocsú* stb. A szóvégi *ú* rövidüléséhez vö. →*kapu*. Eredetileg egy fajta, hosszú szárú csizmát

jelölhetett; a 'szandál' jelentésárnyalat a török hódoltság alatt, oszmán-török hatásra vált elterjedtté. A 2. jelentés metafora.

📖 Gombocz Z.: BTLw.; MNy. 31: 281; TESz.; Ligeti: TörK. 57, 318; EWUng. • Vö. *vas*⁻¹

sárzik → *sárhodik*

sarzsí Δ **A:** 1729 *sárzsiát* [? *sarzsia* □] (EWUng.); 1835 *sarzs* (Kunoss: Gyal. 15); 1858 *sárszilovat* (NSz.); 1858 *generálissarzsit* (NSz.); 1878 *sarzsék* (NSz.); 1952 *sarzsza* [□] (Nyr. 76: 152) **J:** **1.** 1729 'hivatal, tisztség | Amt, Würde' (↑); **2.** 1854 'teher; töltés | Last; Ladung' (Heckenast: IdSzT. *Charge* a.); **3.** 1854 'roham, támadás | Sturm, Angriff' (Heckenast: IdSzT. *Charge* a.); **4.** 1858 'katonai rendfokozat; ennek jelzése az egyenruhán | militärischer Dienstgrad; Dienstabzeichen' (↑); **5.** 1858 'többnyire a tiszti rendfokozatoknál alacsonyabb) rendfokozattal rendelkező katona | Soldat mit Dienstgrad (haupts. Unteroffizier)' (↑)

■ Német (au.) jövevényszó. | ⊕ Ném., (au.) *Charge* 'teher; rakomány; méltóság, tekintély, rang, rendfokozat; tiszthelyettesek; altisztek <csak többes számban>', (R.) 'támadás, roham' [*<*fr. *charge* 'teher; rakomány; hivatal, tiszt(ség); roham, ostrom; stb.', ez a lat. (vulg.), (k.) *carricare* 'megterhel, megrak' szóra megy vissza]. ⊗ Megfelelői: szbhv. *šarža* 'rendfokozat, szolgálati jelvény; rakomány; teher'; cseh *šarže* 'rendfokozat, szolgálati jelvény', (R.) 'tiszthelyettes, altiszt'; stb. ⊕ A szó leginkább 4. és 5. jelentésében, katonai műszóként került a magyarba. – Az 1729-ből származó adat latinositással keletkezhett. A szóvégi *i*-hez vö. →*gázsi*, →*módi* stb.; a szóvégi *a*-hoz vö. →*cérna*, →*ciha* stb.

📖 Nyr. 32: 507; TESz.; EWUng. • Vö. *karikatúra*

sas **A:** 1213/ *Sos* [HN.] (VárReg. 147.); 1214/ ? *Sa/*had [sz.] [HN.] (VárReg. 287.); 1256 *Sasad* [HN.] (ZichyOkm. 1: 11); 1525 k. *Saas* keselyw (MNy. 11: 82) **J:** **1.** 1213/ 'egy fajta ragadozó madár | Adler' # (↑); **2.** 1713 'bevéselt gerenda | eingekerbter Balken; Kerbe' (HOKISzj. 123); **3.** 1768 'sasszeg; horog | Splint; Haken' (MNy. 60: 488); **4.** 1897 'köröm | Nagel' (Nyr. 26: 189)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg örökség a finnugor korból. | ⊕ Vö. zürj. (Sz.), (P.) *šúž* '(füles)bagoly'; lp. (norv.) *cisku* 'súlyom' [fgr. **čáčkz* 'egy fajta ragadozómadár: sas, keselyű, súlyom, héja']. ⊕ A hangmegfelelések szabálytalanok. A szó belseji **čk* > m. *s* hangváltozáshoz vö. →*fos*. A 2. jelentés szemantikai alapja tisztázatlan. A 4. jelentés önállósulás útján alakult ki a →*sasszeg*-ből.

📖 FUF. 19: 197; TESz.; EWUng. • Vö. *sasszeg*

sás **A:** (†1015) 1220 k./ *Sasustov* [sz.] (Györffy: DHA. I: 78); 1230 k. *sas* (MNy. 77: 375); 1395 k. *zaz* (BesztSzj. 429.); 1520 k. *saas* (Gl.) **J:** **1.** (†1015) 1220 k./ 'nedves réteken, mocsarakban tenyésző, rendszerint magas, háromélű v. hengeres szárú, a palkafélék családjába tartozó növény | Art Riedgras' # (↑); **2.** 1791 'a gabonafélék levele | Blatt der Getreidepflanzen (Carex)' (NSz.)

■ Ismeretlen eredetű. | ⊕ A 2. jelentés metafora. ⊕⇒ A magyarból: szbhv. *šaš*; szlk. *šáš*, *šášie*; stb.: 'sás'.

📖 Knieszsa: SzlJsz. 739; TESz.; EWUng.

sashudik Δ **A:** 1525 el *sashattak* (MNY. 37: 204); 1645 el-*sashutt* [sz.] (NySz.); 1793 *elsassudott* [sz.] (NSz.); 1870 *sassudik* [▽] (CzF.) **J:** 1. [*el-ik*] 1525 'elpusztul, tönkremegy | untergehen, zugrunde gehen' (↑); 2. 1793 'bajlódik, gyötrődik | sich plagen, leiden' (↑)

saslódik × **A:** 1652 néki *saslodik* (NySz.) **J:** 1. 1652 'rossz állapotban (meg)rögzik, megmarad | in einem schlechten Zustand beharren' (↑); 2. 1876 'bajlódik, kínlódik | sich abmühen, sich plagen' (Nyr. 5: 572); 3. 1903 'lappang, bujkál | sich versteckt halten' (Nyr. 32: 513); 4. 1909 'satnyul | verkümmern' (NyF. 56: 37)

■ Származékszó egy fiktív töből. | ⊕ A szótó bizonytalan, esetleg onomatopoetikus eredetű. A szóvégek különböző gyakorító-visszaható képzők. Egyes jelentések kialakulásánál feltételezhető a →*satnyít* szócsalád hatása. ⊖ Ugyanebből a töből másik igeképzővel: *sasul* 'magát emészti, lankad; csillapul <fájdalom>, zsigbad <testrés>' (1863: Kriza [szerk.] Vadr. 515); *saslog* 'lappang, bújkál, lopózik; kószál, csavarog' (1897: MTsz.); stb. A szócsalád tagjai a nyelvjárásokban élnek.

📖 TESz. *saslódik* a.; EWUng.

sáska **A:** 1365 ? *Saska* [szN.] (OkLSz.); 1395 k. *zafca* (BesztSzj. 1123.); 1405 k. *fafca* (SchlSzj. 1706.) **J:** 'egyeses szárnyú, növényevő, gyakran tömegesen fellépő és súlyos károkat okozó rovar | (Wander)heuschrecke (Acridoidea, Acrididae)'

■ Ismeretlen eredetű. | ⊕ A valószínűleg idetartozó személynév esetén a névadás alapja a megnevezett személy falánksága lehetett. ⊕⇒ A magyarból: szbhv. *šaška*; szlk. (N.) *šáška*; stb.: 'szöcske, vándorsáska'.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 939; TESz.; EWUng. • Vö. *gyalog-*

saslódik → *sashudik*

saszla **A:** 1832 *Chasselas* (MKurir 1832. márc. 2.: 143); 1893 *Chasselas* [ES. NEM M.] (PallasLex.); 1904 *saszla* (Radó: IdSz. *Chasselas* a.); NYJ. *csaszla* szőlő (NyF. 34: 73); *sasla*, *saszlac* (Jankó: BNépr. 261); *szaszla* (Bálint: SzegSz.) **J:** 'korán érő, nagyon édes, nagyszemű csemegeszőlő | Chasselas (Traubensorte)'

■ Nemzetközi szó. | ⊕ Ném. *Chasselas*; ang. *chasselas*; fr. *chasselas*; stb.: 'saszla'. A franciából terjedt el [< fr. *Chasselas* [HN.] 'város Franciország közép-keleti részén, ahol ezt a szőlőfajtát termesztik']. ⊕⇒ A magyarba elsősorban a németből került át. ⊕ Városnévből alakult borfajta hasonló megnevezéséhez vö. →*kadarka*.

📖 EtSz. 1. *csaszla* a.; TESz.; EWUng.

sasszé Δ **A:** 1880 *Chassé* (*sasszé*) (MagyLex. 5: 247); 1930 *saszé* (Csorba: IdSz.) **J:** 'csúsztatott tánc lépés | Schleifschritt im Tanz'

■ Francia jövevényszó, német közvetítéssel is. | ⊕ Fr. *chassé* 'csúsztatott lépés a táncban'; – vö. még ném. *Chassé* 'ua.'. A franciában a fr. *chasser* 'hajt, üz, kerget; követ, üldöz stb.' szóból jött létre. A jelentésváltozás alapja e tánc lépés és a vadász lopakodó mozgása közötti hasonlóság. ⊕ Megfelelői: ang. *chassé*; or. *uacce*; stb.: 'csúsztatott lépés a táncban'. – A (R.) *saszíroz* 'apró, rugalmas tánc lépésekben előre lejt' (1865: Babos: KözhSzt. 71) alapja a ném. *schassieren* 'ua.'.

📖 TESz.; EWUng.

sasszeg **A:** 1818 *Sas-szeg* (NSz.) **J:** 'kétágú, széthajlítható szeg | Splint'

■ Összetett szó. | (⊕) A → *sas* 'sasszeg' + → *szeg*³ összetételi tagokból jött létre, tautologikus mellérendeléssel. Az elnevezés alapja a kétfelé hajlított sasszeg és a kiterjesztett szárnyakkal repülő madár közötti hasonlóság. (⊖) Idetartozik: *sasóka* 'léc; sasszeg, stb.' (1693: MNy. 6: 460); a → *sas*-ból keletkezett *-óka* kicsinyítő képzővel. Ma már csak tájszóként él.

📖 TESz., *sasóka* a. is; EWUng. • Vö. *sas*, *szeg*³

sátán **A:** 1416 u.¹ *Satan*, *Sathannac* (BécsiK. 297); 1416 u.² *fathanas* (MünchK. 10ra); 1659 *sátán* (NySz.); 1764 *sátánynak* (NSz.) **J:** 'ördög | Satan'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat., (e.) *satan*, *satanas*, (h.) *Satan*, *Sat(h)anas*: 'vminek az ellenzője, ellenség, ördög' [< gör. *Σατᾶν*, *Σατάν*, *Σατανᾶς* 'ua.' < héber *šāṭān* 'ellenség, ellenfél'; vö. még arámi *šāṭānā* 'ua.']. (≈) Megfelelői: ném. *Satan*; ol. *Satana*; stb.: 'sátán'. A Biblia révén terjedt el. (⊕) A szókezdő *s*-hez vö. → *salétrom* stb. (⊕⇒) A magyarból: szb hv. (Kaj) *šatan* 'ua.'. (⚠) Németből való származtatása kevésbé valószínű.

📖 TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng.

satíroz **A:** 1787 *satirozásokkal* [sz.] (NSz.); 1835 *Schattíroz* (Kunoss: Gyal.); 1939 *satíroz* (MNyK.); NYJ. *satérozással* [sz.] (ÚMTsz.) **J:** 'színezéssel, vonalazással árnyékol | Tonabstufungen schaffen'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *schattieren* 'árnyal, tónusokkal árnyékol (festményt, rajzot)' [< ném. *Schatten* 'sárnyék']. (≈) Megfelelői: szb hv. *šatirati*; or. *uamupovamъ*; stb.: 'satíroz'. (⊖) Idetartozik: (R.) *satirung* 'hímzés' (1757: MNy. 80: 378), ennek alapja a ném. *Schattierung* 'tónus, árnyalat'.

📖 TESz.; EWUng.

satnya → *satnyít*

satnyad → *satnyít*

satnyít × **A:** 1787 *satnyítták* [t-j] (NSz.) **J:** 'csenevésszé, csökevényessé tesz vmit | verkümmern lassen'

satnyul **A:** 1789 *el-satnyúltak* (NSz.) **J:** [*el~*] 'elcsenevésszedik, elcsökevényesedik | verkümmern' #

satnya **A:** 1792 *Satnya* (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1885 *sitnya* (NSz.); NYJ. *satnyú* (OrmSz.) **J:** 'csenevész, korcs, csökevényes | verkümmert' #

satnyad × **A:** 1792 *Elfatnyadt* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz.) **J:** [főleg *el~*] 'elcsenevésszedik, elcsökevényesedik | verkümmern'

■ Bizonytalan eredetű, esetleg származékszó egy fiktív tőből. | (⊕) A szótó ismeretlen eredetű. A szó belseji *ny* képzőnek látszik, jellege és funkciója azonban nem világos. Az igék szóvége: különféle igeképzők; a *satnya* végződése kicsinyítő képző vagy (folyamatos) melléknévi igenévképző lehet.

satnyul → *satnyít*

sátor [4] **A:** [1200 k.] *Saturholmu* [HN.] (An. 15.); 1372 u./ *fatorokot* (JókK. 125); 1848/ *sátrait* (NSz.) **J:** 1. [1200 k.] 'szétszedhető vázra feszített, bőrből, ponyvából stb. összeállított építmény | Zelt' # (↑); 2. 1779/ 'fának sűrű, árnyékot adó koronája; lugas | Laubhütte; Gartenlaube' (NSz.); 3. 1782 'fedél, kupola, kupak; a koponyának egy bizonyos része | Deckel, Kuppel; ein gewisser Teil des Schädels' (NSz.); 4. 1961 '〈vasúti (gőz)mozdonyon〉 a mozdonyvezető és a fűtő tartózkodási helye | Führerstand auf der Lokomotive' (ÉrtSz.) **Sz:** ~**os** 1265 *Saturus* [HN.] (Oklsz.) | ~**oz(ik)** 1645 *sátorozott* (Szily: NyÚSz.)

■ Ótörök jövevényszó. | (≡) Kāšy. *čatīr*; CC. *čatīr*; kkalp. *šatīr*; stb.: 'sátor' [bizonytalan, esetleg iráni eredetű (↓)]. Vándorszóként óriási területen elterjedt volt; vö. újperzsa *čādir*, *čādur*; osz. *catyr*; arab *šādir*; or. *uamēp*; stb.: 'ua.'. (△) A magyarba átkerült alak **čatīr*. A szó eleji *cs* > *s* dezaffrikálódáshoz vö. →*sarló*, →*som*² stb. Az 1. jelentés az állandó harc készséget feltételező nomád életmódra vonatkozott. A 2–4. jelentések metaforák. (△⇒) A magyarból: blg. *uamēp*; szbhv. *šator*; szlk. *šiator*; rom. *șatră*; stb.: 'ua.'.

📖 Gombocz Z.: BTLw.; MNy. 49: 313; NyK. 56: 93; TESz.; Ligeti: TörK. 57; EWUng. • Vö. *csat*

satra → *satrantyú*

satrafa → *satrantyú*

satrantyú † **A:** 1643 *fatrantyuc* (Comenius: Jan. 46); 1790 *satrantyu* (NSz.); 1882 *satranyu* (NSz.) **J:** 'vén banya, szipirtyó | alte Vettel'

satrafa × **A:** 1786 *Satrafának* (NSz.); NYJ. *satrapa* (ÚMTsz.) **J:** 'vén banya, szipirtyó | alte Vettel'

satra × **A:** 1793 *satra* (NSz.) **J:** <FN> 1793 'vén banya, szipirtyó | alte Vettel' (↑) | <MN> 1. 1888 'izgő-mozgó, mindenütt ott levő | zappelig, sich unruhig hin und her bewegend' (Nyr. 17: 285); 2. 1940 'szeles, szeleburdi | schußlig, windig' (ÚMTsz.)

satrat × **A:** 1816 *satrat* (Gyarmathi: Voc. 99 [v: 107]) **J:** 1. 1816 'ide-oda járkál, szüntelenül jön-megy | hin und her gehen, herumlaufen' (↑); 2. 1870 'nem egyenes úton jár | sich unaufrichtig verhalten' (CzF.)

■ A szócsalád alapjai, a **satra** és a **satrat** relatív fiktív töből keletkezett származékszók. | (△) A relatív tö -*r* gyakorító képzővel keletkezett. Az abszolút tö összefügg a →*settenkedik* szócsaládjának tövével; ehhez vö. még (N.) *seter-kotor* 'ide-oda jár, járkál' (ÚMTsz.).

■ A **satra** és **satrat** származékszavak. | (△) A *satra* és *satrat* a relatív töből keletkeztetett (folyamatos) melléknévi igenévképzővel, ill. -(a)t műveltető képzővel.

■ A **satrafa** származékszó. | (△) A *satrafa* feltehetőleg játszi szóalkotással keletkezett a *satra* szóból; keletkezését különböző *fa* végű szavak támogathatták, mint pl. a →*kofa*, →*pofa* stb.

■ A **satrantyú** származékszó. | (△) A *satrantyú* a *satrat*-ból származó, -ú képzős főnevesült folyamatos melléknévi igenévnek tűnik. A szó belseji *n* másodlagos járulékhang lehet.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (△) A *satra* esetében szintén főnevesülés történt.

📖 TESz. *satrafa* a.; EWUng. • Vö. *settenkedik*

satrat → *satrantyú*

satu A: 1572 ? *satho* (OkI Sz.); 1638 *Sotus* [sz.] (OkI Sz.); 1651 *sutu* (Nyr. 19: 90); 1683 *sotos* [sz.] (OkI Sz.); 1788 *Satuly* (HOkI Szj. 123); 1833 *satú* (NSz.); 1838 *Satu* (Tsz.); 1858 *sutót* (NSz.); NYJ. *sattyu* (ÚMTsz.) J: 1. 1572 ? 'munkadarab rögzítésére való szorító | Schraubstock' (↑), 1720 'ua.' (HOkI Szj. 139); 2. 1638 'horog | Haken' (↑); 3. 1651 'tok, védőburok, kupok | Hülse, Kapsel' (↑); 4. 1838 'csavaros emelőszerkezet | Schraubenwinde' (↑)

■ Szóhasadás eredménye. | (△) A →*sajtó* '(szőlő)prés; csavar' főnévből, a szó belseji *j* elhagyásával. A vaskfeldolgozás műszavaként jöhetett létre. Az elnevezés alapja a *sajtó*, a csavar és a *satu* funkcióbeli és működésbeli hasonlósága. A jelentések az eredeti 1. jelentésből fejlődtek ki. A *sató* (1572: ↑) adat esetleg szintén a →*sajtó* szóhoz tartozhat.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sajtó*

sav A: 1797 *savnak* (NSz.) J: 'csípős ízű, rendszerint erős oldó hatású, bázisokkal sót alkotó hidrogénvegyület | Säure' # Sz: ~**as** 1800 *Szénsavas* (TESz.)

■ Elvonással keletkezett tudatos szóalkotás. | (△) A →*savanyú* szócsaládjából. A szó keletkezéséhez hozzájárulhatott az ugyanazon szócsaládba tartozó →*só* birtokos személyjeles alakja is; vö. *sava* 'nátriumvegyület' (1786: NSz.). Kialakulását talán a ném. *sauer* 'savanyú' és *Säure* 'sav' közötti összefüggés is támogatta. (⌘) Nyelvújítási szó.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *savanyú*, *sósav*, *szalicil*

sáv → *sávós*

savanyít → *savanyú*

savanykás → *savanyú*

savanyodik → *savanyú*

savanyú [6] A: 1430 k. *saualu* (SchlGl. 2185.); 1456 k. *fowanofagath* [sz.] (SermDom. 2: 248); 1470 *fomanýo* (SermDom. 2: 156); 1527 *fawanyw* (ÉrdyK. 381); 1550 k. *savanyo* (KolGl.); 1558 *sonyó* (NádLev. 30); 1560 k. *Sowany* (GyöngySzt. 186.); 1664 *Sovanyú* (Wagner: Phras. 2: 63); 1785 *savanyo* (NSz.); 1836 *Tsónyónak* (Kassai: Gyökerésző 5: 207); 1845 *savanyi* (NSz.); NYJ. *savanya*, *sónya* (MTsz.); *suanyu* (ÚMTsz.) J: <MN> 1. 1430 k. 'az ecet, a citrom ízéhez hasonló, csípős ízű | sauer' # (↑); 2. 1719 'kedvetlen, fanyar (ember);

kellemetlen, barátságtalan <dolog> | sauertöpfisch <Mensch>; unbehaglich, ungemütlich <Sache>' (Mikes: TLev. 24); **3.** 1794 'csípős, orrfacsaró <szag> | scharf, beißend <Geruch>' (NSz.) | <FN> 1783 'sav | Säure' (NSz.) **Sz:** ~**ság** 1456 k. (↑)

savanyít **A:** 1560 k. *sauanyttom* (GyöngySzt. 2229.); 1578 *sauanyutottál* (NySz.) **J:** **1.** 1560 k. 'savanyú ízűvé tesz; <élelmiszert savanyítással> tartósít | säuern; einsäuern, frisch halten, konservieren <durch Säuern>' # (↑); **2.** [rendszerint *oldalba* ~, *fejbe* ~] 1899 'üt, ver, csap | schlagen' (NSz.)

savanyodik [**3**] **A:** 1577 k. megh *fawanyodot* [sz.] (OrvK. 15); 1664 *favanyofzik* [▽] (Lippay: PosoniK. 2: 208); 1664 meg*fo*vanyofzik (Lippay: PosoniK. 2: 206) **J:** **1.** 1577 k. 'savanyú ízűvé válik | sauer werden' # (↑); **2.** 1818 'kedélytelenné, komorrá válik | versauern' (NSz.)

savanykás **A:** 1825 *savanykás* (TudGyűjt. 9/12: 111); 1844 *savanykás* (NSz.); 1861 *Savankós* (NSz.); NYJ. *savankás* (MTsz.) **J:** **1.** 1825 'kissé savanyú | säuerlich' # (↑); **2.** 1885/ 'fanyar, kedvetlen | sauertöpfisch' (NSz.)

■ A szócsalád időrendben legkorábbi tagjai, örökségek az ugor, esetleg finnugor kori szótó magyar képzéssel. | ⊕ A tőhöz vö. vog. (AL.) *šēw-* 'savanyít', (AK.) *sāym* 'dohos <liszt>'; osztj. (Vj.) *čey* 'savanyodik, kel <tészta>', (Kaz.) *šūw* 'tészta, előkovász'; ? cser. (KH.) *šapā* 'savanyú', (B.) *šowo* 'kvasz'; ? md. (E.) *čapamo*, (M.) *šapama* 'savanyú'; ? finn *hapan* 'savanyú' [ugor **čaβ3* (? fgr. **čappa*) 'savanyú; savanyodik']. ⊕ A szó belseji *n* ~ *ny* feltehetőleg deverbális vagy denominális névszóképző. A szóvég *-ú* melléknévképző, *-ít*, ill. *-odik* igeképző.

■ A **savanykás** származékszó. | ⊕ A *savanykás* a (R.) *savany* 'sav' (1805: NSz.) szóból keletkezett *-ka* kicsinyítő képzővel + *-s* melléknévképzővel (a *savany* feltehetőleg nyelvújítás kori elvonás a *savanyú*-ból). – A szócsalád tagjai kétféle ízérzetre – a savanyúra és a sósra – vonatkozhattak. Az elvont jelentés keletkezéséhez vö. →*édes*, →*kemény* stb.

📖 Szinnyei: NyH.; MNy. 27: 111, 62: 306; TESz.; MSzFE.; EWUng. • Vö. *sav*, *savó*, *só*

savó **A:** 1395 k. *fauo* (BesztSzt. 1016.); NYJ. *sahu*, *saju*, *sau* (MTsz.); *suó* (OrmSz.) **J:** **1.** 1395 k. 'az aludttejéből kiváló savanykás ízű folyadék | Molke' # (↑); **2.** 1577 k. 'vérnek, szöveti nedveknek kocsonyásodó anyagoktól mentes része | Serum' (OrvK. 224)

■ Származékszó egy ugor vagy finnugor eredetű tőből. | ⊕ A tőhöz vö. →*savanyú*; vö. még a más irányú fejlődéssel keletkezett →*só*-t. A szóvég *-ó* névszóképző; vö. *ormó* (→*orom*), *apó* (→*apa*). A *savó*-ban egyaránt megőrződött a tő sóságra, ill. savanyú ízre utaló jelentése is. A két ízérzet egyazon szóval való megnevezéséhez vö. *sós tej* 'állatnak ellés utáni első teje' (1533: Murm. 2148.), 'savanyú tej' (1577: KolGl.); vö. még →*sóska*. A 2. jelentés metafora az 1. jelentés alapján.

📖 MNy. 27: 118; TESz.; MSzFE. *savanyú* a.; EWUng. • Vö. *savanyú*, *só*

sávoly → *sávós*

sávolyos → *sávós*

sávós **A:** 1497 ? *safas* (OkISz.); 1522 *sahos* (OkISz.); 1522 *Sawos* [SZN.] (MNyTK. 86: 75); 1539 *saaos* (OkISz.); 1558 *sayos* (OkISz.); 1688 *sakhos* (Radvánszky: Csal. 2: 379); 1835 *Sábos* (Kassai: Gyökerésző 4: 259) **J:** **1.** 1522 'kockamintás, sakktáblaszerű | gewürfelt <Muster bzw.

Gewebe, Einlegearbeit usw.)' (↑); **2.** 1784 'mintás (kelme, egyéb tárgy); különféle díszítéssel ellátott (ruha, egyéb tárgy) | gemustert (Gewebe usw.); verziert (Kleid usw.)' (Baróti Szabó: KisdedSz. 76); **3.** 1784 'csíkos | gestreift' # (Baróti Szabó: KisdedSz. 76)

sávolyos × **A:** 1588 *sawolyos* (Nyr. 28: 22); 1803 *sávolos* (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Zwillich* a.) **J:** **1.** 1588 'sávokat adó mintázattal szőtt (vászon, egyéb kelme); sűrű kötésű (len- v. pamutszövet) | geköpert (Gewebe); zwillichen' (↑); **2.** 1808 'csíkos, sávós; mintás, hímes | gestreift; gemustert, verziert' (Sándor I.: Toldalék *Almák* a.)

sávoly × **A:** 1670 *sáholy*, *sávoly* (Nyr. 5: 160); 1874 *sáfolylyal* (NSz.); 1880 *sávolyokkal* (NSz.); NYJ. *zsávoly* (MNy. 4: 373) **J:** **1.** 1670 ? 'egy fajta sűrű szövésű kelme; sávós mintázatú | *Zwillich*, *Drell*; *Köper*' (↑), 1831 'ua.' (NSz.); **2.** 1670 ? 'cifraság, minta (szövésben) | *Muster im Gewebe*' (↑), 1835 'ua.' (Nyr. 34: 531); **3.** 1838 'csík, sáv | *Streifen*' (Tzs.)

sáv **A:** 1805 *sáv* (NSz.); 1832 *sáh* (Kreszn.); 1835 *Sáb* (Kassai: Gyökerésző 4: 258) **J:** **1.** 1805 ? '(szöveten) csík, sáv, szalag; ferdén futó mintázat sora, sávoly | *Streifen* (eines Gewebes); *Reihe schrägverlaufender Musterungspunkte* (beim Köper)' # (↑), 1835 'ua.' (↑); **2.** 1881 'hosszú, keskeny alakzat, csík (fénysáv, földcsáv stb.) | *langes, schmales Gebilde, Streifen*' # (NSz.); **3.** 1937 'övezet, zóna | *Zone, Band*' # (Sauvageot: MFrSz.)

■ Valószínűleg a szócsalád alapja, a **sávós** származékszó. | (⊕) A →*sakk* szó *sáh* alakjából -*os* melléknévképzővel keletkezett. A *sáh* 'sakkjáték; sakktábla' alapszó és a 'kockás (minta, ill. szövet)' melléknév között metonimikus viszony áll fenn. A szó belseji *v* a hiátustöltőként felfogott *h* analógiás helyettesítésére jöhetett létre.

■ A **sávolyos** származékszó. | (⊕) A *sávolyos* a *sávós*-ból keletkezhetett, a szó belseji *ly* keletkezésmódja és funkciója azonban bizonytalan. A szóvégre esetleg különböző *homályos* (→*homály*), *rostélyos* (→*rostély*) stb. típusú származékok is hatással lehettek.

■ A **sávoly** elvonás. | (⊕) A *sávoly* elvonással keletkezett a *sávolyos*-ból.

■ A **sáv** elvonás. | (⊕) A *sáv* elvonás a *sávós*-ból.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (⊕) A (R.) *sá* ~ *sah* 'fátyol' (1763: NSz.) tudatos szóalkotásként keletkezett a *sáhos fátyol* 'egy fajta fátyol' (1611: Szenczi Molnár: Dict.) alapján. (⊕) A *sávolyos*, *sávoly* németből (baj.-osztr.) való származtatása téves.

📖 TESz., *sávolyos* a. is; EWUng. • Vö. *sakk*

se **A:** 1372 u./ *fe* (JókK. 26); 1513 *so* (CzechK. 76); 1518 k. *sée* (PeerK. 338); 1519 k. *seh* (DebrK. 128) **J:** **1.** 1372 u./ 'és ne, ne is (tagadószóként) | *auch nicht* (als Negationsw.)' # (↑); **2.** 1372 u./ 'szintén nem (tiltószóként) | *auch nicht* (als Verbotspartikel)' # (JókK. 44); **3.** [*se(m)* ... *se*] 1372 k./ 'sem ... sem (tagadószóként) | *weder ... noch* (als Negationsw.)' # (JókK. 154); **4.** [*se* ... *se*] 1416 u./² 'sem ... sem (tiltószóként) | *weder ... noch* (als Verbotspartikel)' # (MünchK. 11va)

■ Belső keletkezésű, valószínűleg összetett szó. | (⊕) A →*ne*² (→*nem*²) tiltó-, ill. tagadószó elé másodlagos nyomatékosító elemként bekerült az *s* ~ *es* (az →*is* változata). A korábbi, eredetibb szókapcsolathoz vö. 13. sz. eleje/ *ef ne* 'ez sem' (KTSz.). A *se* alak a szó belseji *n* kiesésével keletkezett. A szó eredetileg tagadó-nyomatékosító funkciójú tiltószó volt; különböző tagadó, ill. tiltó mondatokban vált kötőszóvá.

📖 TESz.; TNyt. 1: 466, 495, 2/1: 797; EWUng. • Vö. *is*, *korántsem*, *nem*², *se-*, *sem-*

se-

I. ~hol **A:** 1519 *fohol* (JordK. 288); 1585 *Sonholt* (RMNy. 2/2: 316); 1609 *sehult* (LevT. 2: 200); 1807 *Sehol* (Márton J.: MNSz.–NMSz.); NYJ. *sun* *së* (MTsz.) **J:** 'semelyik helyen |

nirgendswó' # | ~**honnan** A: 1527 *fohonnán* (ÉrdyK. 81); 1553 *sonhonnán* (LevT. 1: 112); 1808 *Sehonnán* (Sándor I.: Toldalék) J: 'semelyik helyről | nirgendswóher' | ~**hova** A: 16. sz. *fohaŋa* (RMNy. 2/2: 2); 1807 *Sehova* (Márton J.: MNSz.–NMSz.); NYJ. *sová* (MTsz.); *suhá* (ÚMTsz.) J: 'semelyik helyre | nirgendswóhin' # | ILYENEK MÉG: ~**hon** 'semelyik helyen | nirgendswó' (1660: NySz.); ~**hogy** 'semelyik v. semmilyen módon | auf keine Weise; gar nicht' (1778/: NSz.); ~**merre** 'egyik irányba se(m) | nach keiner Richtung hin; nirgendswó' (1810: MNy. 61: 105); ~**merről** 'semelyik irányból (se) | nirgendswóher' (1817: NSz.)

II. ~**baj** A: 1821 *Se baj* (NSz.) J: 'semmi baj!, ne törődj vele! | es macht nichts, keine Sorge!'

III. ~**mennyi** A: 1836 *Semennyit* (LiteraturaiL. 1836. dec. 9.: 391); 1846/ *semennyire* (NSz.) J: 'egy darab, szem stb. se, a legkisebb mennyiségű se | gar kein einziger, gar nicht' # | ~**hány** A: 1846/ *Sehányról* (NSz.) J: 'egy darab, szem stb. se, a legkisebb mennyiségű se | kein einziger' # | ~**mekkora** A: 1869 *semekkorákat* (BorsszemJ. 1869. aug. 8.: 320); 1872 *semekkorát* (NSz.); 1872 *semmekkorát* (NépkGy. 1: 393) J: 'a legkisebb méretű, nagyságú se(m) | nicht das Geringste' # | ILYENEK MÉG: ~**melyik** 'több közül egyik sem | keiner' (1858: PNapló 1858. okt. 24.: [3])

IV. ~**színű** A: 1853 *seszínű* (Hölgyfutár 1853. jún. 23.: 510); 1854 *seszinü*-forma (NSz.) J: 'fakó, színehagyott, sápadt, színtelen | fahl, farblos' #

■ Összetett szavak előtagja, azonos a →*se* szóval. | ⊕ A csoportok szavai szintaktikai önállósulás útján jöttek létre. Az 1. és 3. csoport tagjainál az előtag a határozószói vagy névmási jelentésben álló utótag tagadására szolgál; a *sebaj* tulajdonképpen egy elliptikus mondat, amelynek elő- és utótagja predikatív viszonyban áll egymással. A *seszínű* előtagja az ilyen színezés jelentéktelen, semmilyen voltára utal. A *sonhol* és *sonhonnán* szó belseji *n*-je a →*sem* hatását mutatja. A *semmekkora* változat keletkezéséhez az *m* geminálódása is hozzájárulhatott.

TESz.; EWUng. • Vö. *baj*, *hány*², *hol*, *honnét*, *hova*, *-kora*, *mennyi*, *se*, *sehonnai*, *szín*²

seb¹ A: 1138/ ? *Sebu* (MNy. 32: 131); 1138/ *Sebudí* [sz.] [SZN.] (MNy. 32: 131); 1260–1270/ *boyseb* (Oklsz. *baj-seb* a.); 1372 u./ *zepphetýk* [sz.] (JókK. 50); 1416 u./¹ *fëbnèc* (BécsiK. 214); 1757 *sebb* (NSz.) J: 1. 1260–1270/ 'a testszövet felületi megsérülésével támadt nyílás, hegedő sérülés; megsebesítés | Wunde' # (↑); 2. 1474 'lelki bántódás, bántás | Gram, Leid; Beleidigung' (BirkK. 4); 3. 1772/ 'vminek épségében, erejében esett sérelem, kár | Schaden' (NSz.) Sz: ~**es** (†1082) 1350 ? *Sëbşes* [sz.] (Györffy: DHA. I: 240); 1372 u./ *febeffek* (JókK. 102) | ~**hedik**, ~**heszik** 1372 u./ 'sebesül | verwundet werden' (↑); 1870 *sebheszik*, *sebhüszik* 'ua.' (CzF.) | ~**het** 1416 u./² *megfebhètec* 'sebesít | verwunden' (MünchK. 48rb) | ~**esít** 1506 *febőfőhed* meg (WinklK. 261) | ~**esül** 1506 meg *febefewlwen* [sz.] (WinklK. 101) | ~**ész** 1832 *seb* (Szily: NyÚSz.)

■ Ismeretlen eredetű. | ⊕ A 2., 3. jelentés metafora.

TESz.; EWUng. • Vö. *farkas-*, *rosseb*, *vak-*

seb² → *sebes*

sebbel → *sebes*

sebbel-lobbal A: 1571 *sebbel lobbal* (NySz.); 1873 *Sebbel-lobbal* (Ballagi M.: MNyTSz.) J: 'nagy sietséggel és izgatottan | in wilder Hast, überstürzt, atemlos'

■ Összetett szó, ikerszó. | (⊕) A *sebbel* 'sebesen' + *lobbal* 'ua.' tagokból áll. Az összetétel tagjai tulajdonképpen megszilárdult ragos alakulatok; vö. *sebbel* (→*sebes*), ill. a *lobb* (→*lobog*) szó -*val* módhatározóragos alakjai. A kialakulásmódjához vö. →*ízre-porrá* stb. (⊖) Idetartozik: a (N.) *seb-lobbal* 'sietve, kapkodva' (MTsz.) összetett szó, ikerszó, az előtag: →*seb*² (→*sebes*).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *lobog*, *sebes*

sebes A: 1181/ *Sebespatak* [HN.] (Szentpétery: KritJ. 1: 44); 1211 *Sebus* [SZN.] (OkI Sz.); 1372 u./ *febes* (JókK. 160); 1495 e. *feboffegős* [sz.] (GuaryK. 20); 1526 *Sebess* (SzékK. 92); 1566 *sebbessége* [sz.] (Heltai: Fab. 38) J: 'gyors | schnell, rasch' # Sz: ~**ség** 1372 u./ *febeffeguel* (JókK. 16) | ~**séges** 1495 e. 'nagyon gyors | sehr schnell' (†)

sebbel † A: 1531 *febbel* (ÉrsK. 158) J: 'nagy gyorsasággal | mit großer Schnelligkeit'

seb² † A: 1611 *Seb* (Szenczi Molnár: Dict.) J: 1. 1611 'gyorsaság, heveskedés | Schnelligkeit, Aufbrausen' (†); 2. [főleg -e E/3. személyű birtokos személyjellel] 1803 'a víz sodra, sebes folyása | Strömung <des Wassers>' (NSz.)

sebtében A: 1615 *septében* (NySz.); 1639 *sebtébe* (NySz.); 1712 e. *sebtiben* (NySz.) J: 'sietve, gyorsan, futtában | eilig, flüchtig'

sebten × A: 1750 *sebtén* (NSz.); 1828 *septén* (NSz.); NYJ. *seftön* (Nyíri A.: Szenna 163); *septin* (MTsz.) J: 'sietve, gyorsan, futtában | eilig, flüchtig'

■ A szócsalád időrendben legkorábbi tagja, a **sebes** fiktív töből keletkezett származékszó. | (⊕) A szótó ismeretlen eredetű. Esetleg ősi igenévszó lehet. A *sebes* ennek az igenévszónak az igei vagy névszói értékű tagjából keletkezhetett -s deverbális vagy denominális névszóképzővel; vö. →*szoros*, →*teljes* stb.

■ A **sebtében** és a **sebten** származékszavak. | (⊕) A *sebtében* és a *sebten* feltehetőleg az igei értékű tagból keletkezett -t névszóképzővel, E/3. személyű -e birtokos személyjellel és -ben, ill. -n határozóraggal; vö. *folytában* (→*folytán*). Ugyanakkor nem zárható ki, hogy utóbbi az igenévszó névszói értékű tagjából keletkezett; ebben az esetben a szó belseji *t* helyrag lehet.

■ A **sebbel** származékszó. | (⊕) A *sebbel* valószínűleg az igenévszó névszói értékű tagjából keletkezett -vel eszközhatározó raggal.

■ A **seb**² elvonás. | (⊕) A *seb*² elvonásnak látszik a *sebes*-ből, ill. a *sebbel*-ből.

📖 A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (⊖) Idetartoznak: (R.) *sebben* 'gyors' (1552/ (Tinódi: Cronica H4b); *sebtet* 'siet, igyekszik' (1803: NSz.); *sebeg* 'hadar' (1861: MNyszet. 6: 348).

📖 NyK. 51: 298; TESz.; EWUng. • Vö. *sebbel-lobbal*

sebtében → *sebes*

sebten → *sebes*

séd × A: 1086 Tuhut *sedu* [HN.] (Györffy: DHA. I: 250); († 1015) 1220 k./ *Sedfev* [HN.]; *Sedefey* [HN.]; *Sedy* [HN.]; *Nogýsegý* [HN.] (Györffy: DHA. I: 75, 74, 74, 73); 1274/ *Hydegysyd* [HN.] (FNESZ. *Hidegség* a.); 1292 *seedfeu* [HN.] (NySz.); 1306 ? *Hydegysy* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 3: 610); 1395 k. *feg* (BesztSzj. 251.); 1475 *Nyrsewd* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 1: 561); 1838 *Sét* (Tsz.) J: 1. 1086 'forrás | Quelle' (†); 2. († 1015) 1220 k. 'patak | Bach' (Györffy: DHA. I: 74)

■ Ismeretlen eredetű. | (△) A *ség* változat másodlagos alakulat, amelynek szóvégi *g*-je a →*ség* analógiás hatására keletkezhetett.

📖 TESz.; EWUng.

sédó † **A:** 1616 *sédora* ... vonszák, *sedóra* (NySz.); 1647 *sédóra* (NySz.) **J:** 1. 1616 'deres, kaloda; pellengér | Prügelbank; Strafklotz; Pranger' (↑); 2. 1647 'keresztfa | Marterholz, Kreuz' (↑)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg cigány jövevényszó. | (≡) Összefügghet a cig. *tschiddo*, *dschido* 'odahúzott, odavont, odatett, odahelyezett' szóval [< cig. *tsiw-* 'melléhelyez, (vhová) fektet, helyez, húz stb.'; vö. óind *kship* 'fektet, helyez, állít, dob, hajít stb.']. (△) A szókezdő *s* alapja a cigány ejtésmód lehet. A régi nyelvben leginkább a *sédóra von* 'kalodába von' (1616: ↑) szókapcsolatban fordulhatott elő.

📖 TESz.; EWUng.

séfely × **A:** 1453 ? *Seffel* [SZN.] (TörtTár 1882: 729); 1463 *fephel* (MNY. 23: 36); 1557 *Fefelyek* [ɔ: *Sefelyek*] (RMKT. 5: 196); 1565 *sefőliöket* (NySz.); 1838 *Zséffő* (Tsz.); NYJ. *séfőj* (Nyr. 44: 236); *séfű* (Nyatl. *sajtár* a.) **J:** '(többsnyire fából készült) edény; dézsa, sajtár, rocska stb. | (hölzernes) Gefäß, Schaff'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.), (h. baj.-osztr.) *scheffel* 'egy fajta kisebb faedény; egy fajta gabonamérték', – ném. *Scheffel* 'ua.; régi területmérték' [< ném. *Schaff* 'nagy, nyitott faedény, dézsa, sajtár, mosóteknő stb.']. (△) A szóvégi *ő* (~ *ű*) a szóvégi *l* vokalizálódásával keletkezett; vö. *rás pó* (→*rás poly*), →*sáfő* stb. A szóvégi *ly*-hoz vö. →*gépely*, →*zsámoly* stb. – Az 1453-ból származó adat esetleg német személynév lehetett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sáf*

seft **A:** 1832 *sefték* (Kobilarov–Götze: DtLw. 389); 1844 *Gschaeft* (NSz.); 1845 *Geschäfte* (Nyr. 94: 484); 1864 *geseftet* (Nyr. 94: 485); 1901 *kseft* (Nyr. 30: 469) **J:** 'üzlet | Geschäft' **Sz:** ~**el** 1846 [sz.] 'működik, tevékenykedik | (unsauberer) Handel treiben' (NSz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *gscheft*, (h. baj.-osztr.) *kseft*, – ném. *Geschäft*: 'munka; mesterség, foglalkozás; kereskedés; üzlet; stb.' [< ném. *schaffen* 'fűren tevékenykedik, dolgozik stb.']. (≡) Megfelelői: szbhv. (N.) *kšěft* 'piszkos üzlet(i tevékenység)'; cseh *kšeft* 'ua.; bolt, üzlet'. (△) A *seft* alak a szó eleji mássalhangzó-torlódás egyszerűsödésével keletkezett. A (R.) *seftel* 'munkálkodik, tevékenykedik, dolgozik' (1843: NSz.) a ném. (R.) *geschäften* 'csinál, dolgozik', (argó) *schäften* 'ua.' szóból származik. (⊖) Nem tartozik ide: (N.), (R.) *seft* 'a szövőszék egy része, lécz' (1832: NSz.), ez a ném. *Schaft* 'ua.' szóra megy vissza.

📖 Nyr. 30: 469; TESz.; EWUng. • Vö. *sáfár*

ség † **A:** 1055 *ad/eg* [HN.] (TA.); 1086 *Seę sec* fehé [HN.] (Györffy: DHA. I: 251); 1214/ *Segu* [HN.] (VárReg. 315.); 1281 *Seeg* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 278); 1306 ? *Hydegysg* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 3: 610); 1751 *Szégh* [HN.] (MNY. 46: 56) **J:** 'domb; hegy | Hügel; Berg'

■ Valószínűleg örökség a finnugor korból. | (≡) Vog. (Szo.) *šanjok* 'magaslat, domb, földhalom; hely, rész <a szánon>; dolog, tárgy'; osztj. (O.) *šunjk* 'egyenetlenség, bucka; domb'; cser. (KH.) *šünjyä* 'földhalom, csomó'; észt *sünk* 'magasabb füves domb'; ? lp. (norv.) *čodne* 'daganat, púp, kelés' [fgr. **čijnkä* vagy **čüjnkä*: 'domb'; ez a →*ság* feltehető finnugor alapnyelvi

előzményének a palatális változata lehetett.]. ☐ A hangtanához vö. →*süly* ill. →*szeg*¹. A *szég* változathoz vö. →*sövény*, →*sün* stb. A →*ság*-hoz hasonlóan, csak helynevekben őrződött meg, ezért jelentésére csak a rokon nyelvi megfelelők jelentéséből és a földrajzi névi alkalmazás eseteiből következtethetünk. ☐ A *-ság* ~ *-ség* névszóképzővel való összefüggése kevésbé valószínű.

☐ FUF. 11: 262, 32: 249; TESz.; UEW. 37, 838; EWUng. • Vö. *ság*, *segg*

segéd A: 1181 *Seged* [szn.] (MNL (OL) Dl. 206827); 12. sz. vége/ *feged* (HB.); 1508 *segid* (DöbrK. 51) **J:** 1. 1181 ? 'segítő, pártfogó; segítség, támogatás | Helfer, Beschützer; Hilfe, Unterstützung' (↑), 12. sz. vége/ 'ua.' (↑); 2. 1550 ? 'vki, vmi helyett alkalmazható személy v. dolog, kisegítő; segédeszköz | Aushilfe; Hilfsmittel' (Oklsz.), 1585 'ua.' (Cal. 414); 3. 1788–1789 ? 'párbajsegéd | Sekundant' (NSz.), 1817 'ua.' (NSz.); 4. 1806 '(iparban, kereskedelem stb.) szakmailag képzett kisegítő személy | (Handels)gehilfe, Geselle' # (NSz.) **Sz:** ~**ség** 1416 u.³ *segedseg* 'segítség | Hilfe' (AporK. 88) | ~**let** 1831/ *segédletet* (NSz.) | ~**kezik** 1835 *segédkezik* (Kunoss: Gyal. *Secundál* a.)

segít A: 1372 u./ *fegehetek* meg; *fegeyteny* [sz.] (JókK. 60, 98); 1416 u.¹ *fëgéh* (BécsiK. 30); 1490 *megh segytheni* [sz.] (SzalkGl. 19.); 1766 *segilthesse* [sz.] (NySz.); 1770 *segilyt* (NSz.); 1777 *segéjte* (NSz.); NYJ. *segit* (Csüry: SzamSz.) **J:** 1. 1372 u./ 'vkit (cselekvésben, anyagilag, erkölcsileg) támogat | jmdm helfen, jmdn unterstützen' # (↑); 2. 1577 k. '(bajt, fájdalmat stb.) enyhít; gyógyít | gegen Not, Leiden usw. helfen; heilen' # (OrvK. 87); 3. 1770 'használ, hasznára van | nützen, von Vorteil sein' (NSz.); 4. 1779 'erősít; táplál | stärken; füttern' (NSz.) **Sz:** ~**ség** 1493 k. *segeythsegedeth* (FestK. 156)

segedelem Δ A: 1372 u./ *fegedelmeuel* (JókK. 36–37); 1416 u.¹ *fëgèdèlm* (BécsiK. 25); 1416 u.³ *zegedelmem* (AporK. 47); 1495 e. *fegodelm* (GuaryK. 117); 1513 *segedemtol* (NagyszK. 104); 1585 *Segedelem*, *segódelom* (Cal. 240, 738 [o: 733]); 1725 *Segedelem* (NSz.); 1805 *segedelëm* (NSz.) **J:** 1. 1372 u./ 'segítség | Hilfe' (↑); 2. 1756 ? 'anyagi támogatás, segély | materielle Hilfe' (NSz.), 1774 'ua.' (NSz.); 3. 1779 'orvosi kezelés; gyógyítás | ärztliche Behandlung; Heilung' (NSz.)

segél × A: 1372 u./ *zegellyuala*; *fegellenem* [sz.] (JókK. 7, 79); 1416 u.¹ *fëgel* (BécsiK. 166); 1467 k. *fegýeliied* (MNy. 20: 85); 1498 k./ *fegillyen* (MNy. 32: 53); 1810/ *segédleni* [sz.] (NSz.) **J:** 'segít vkinek, támogat vkit | jmdm helfen, jmdn unterstützen'

segély A: 1772 *segélyt* (Szily: NyÚSz.); NYJ. *segěj* (Bálint: SzegSz.); *segél* (MNyj. 16: 20) **J:** 1. 1772 'segítség; támogatás | Hilfe, Unterstützung' (↑); 2. 1832 'anyagi támogatás | Hilfsgeld' # (NSz.); 3. 1843 'gyógyítás; orvosi kezelés | Heilung; ärztliche Behandlung' (NSz.) **Sz:** ~**ez** 1834 *segélyezést* [sz.] (Társalkodó 1834. máj. 17.: 157); 1842 *segélyezésekkel* [sz.] (Szily: NyÚSz.)

■ A szócsalád **segéd**, **segít**, **segedelem** tagjai valószínűleg örökségek; a szótó finnugor kori, magyar képzéssel. | ☐ A tőhöz vö. md. (E.) *čangod'e-* 'segít' [fgr. **čāṅk3-* 'ua.']. ☐ Megfelelője: juk. *čaṅ*, *čeṅ* 'ua.'. ☐ A magyarázat bizonytalansága abból adódik, hogy a magyar szó megfelelői csak egyetlen, távoli rokon nyelvből mutathatók ki. A szó belseji **ḡk* > m. *g* hangváltozáshoz vö. →*ígér*, →*ragad* stb. A szóvégek: -*é* (< -*i*) deverbális névszóképző + *d* (a *segéd* esetében), -*ít* műveltető képző, ill. -*delem* névszóképző.

■ A **segél** származékszó. | ☐ A *segél* a *segéd*-ből keletkezett -*l* igeképzővel, *dl* > *ll* (> *l*) hasonulás útján.

■ A **segély** tudatos szóalkotás. | ☐ A *segély* nyelvújítás kori szóalkotás -*ly*-nal a kikövetkeztetett tőből. A jelentések a tő feltételezett 'segít' alapjelentéséből alakultak ki.

☐ Szinnyei: NyH. *segít* a.; TESz.; MSzFE. *segít* a.; Bárczi: HBEI. 171; EWUng. • Vö. *isten-*

segedelem → *segéd*

segél → *segéd*

segély → *segéd*

segg **A:** 1357 *Vosseggw* [sz.] [szn.] (Oklsz.); 1405 k. *feg* (SchlSj. 441.) **J:** 1. 1357 'fenék, ülep, alfél | *Arsch*' # (↑); 2. 1395 ? 'vminek az alsó része | *unterer Teil*' (Oklsz.), 1585 'ua.' (Cal. 482); 3. 1870 'női szeméremtest | *weibliche Scham*' (CzF.) **Sz:** ~**es** 1395 *Seggesmochar* [HN.] (↑)

■ Örökség a finnugor korból. | (≡) Vog. (T.) *sāŋo* 'lágycék', (KL.) *sāŋk* 'ágyék'; cser. (KH.) *šəŋŋəŋ* 'hátra', (U.), (B.) *šəŋŋel* 'hátsó; hátsó rész, hátul levő' [fgr. **šāŋkə* 'far, ülep']. Az ugor szó jelentéssz összefüggéseihez vö. →*ágyék*. (⊕) A szó eleji **ś* > m. *s*-hez vö. →*sörény*, →*sövény*; a szó belseji **ŋk* > m. *g* (> *gg*) hangváltozáshoz vö. *segít* (→*segéd*), →*szeg*¹ stb.

📖 Bárczi: SzófSzTold.; TESz.; MSzFE.; EWUng. • Vö. *ség*

segít → *segéd*

sehonnai **A:** 1540 *sohuni* (NySz.); 1578 *Sohonnai* [szn.] (MNY. 75: 514); 1784 *fohonnyai* (Baróti Szabó: KisdedSz. 79); 1788 *sehonnyai* (NyF. 14: 46); 1835/ *sehoniak* (NSz.); NYJ. *suhonnaji* (ÚMTsz.) **J:** <MN> 1540 'jöttment, csavargó <személy> | *hergelaufen*' (↑) | <FN> 1578 'jöttment, csavargó ember | *Dahergelaufener*' (↑)

■ Származékszó. | (⊕) A *sehol* (→*se-*) szó *sehon* változatából keletkezett -*i* melléknévképzővel. Az eredeti változat *sehoni* ~ *sohuni* lehetett; a *sehonnai* alak E/3. személyű birtokos személyjelnek felfogott szó belseji *a*-val keletkezett. A *sehonna* 'bizonytalan, meghatározhatatlan hely, semmi haza' (1740: MNY. 65: 474) a *sehonnai*-ból keletkezett elvonással.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *se-*

sej **A:** 1872 *Sej*, haj (NépkGy. 2: 153); NYJ. *cséj* (ÚMTsz.) **J:** '⟨főleg dalokban refrénként v. tánckialtásoknál használt indulatszó⟩ | ⟨haupts. als Kehrreim in Liedern od. als Tanzschrei gebrauchte Interj.⟩'

■ Onomatopoeitikus eredetű. | (⊕) A jókedv, vidámság kifejezésére szolgáló önkéntelen hangkitörésből keletkezett. A szó gyakran előfordul a *sejhaj* (↑) összetétel előtagjaként.

📖 TESz.; EWUng.

sejdit × **A:** 1518 k. *saldeita* (PeerK. 75); 1535 *sajdit* [?🔪] (NySz.); 1598 *sáldit* (NySz.); 1745 *Megsejditette* volt (NySz.) **J:** 1. 1518 k. '⟨gyenge, halvány világosságot⟩ megpillant; futó v. titkos pillantást vet vmire | ⟨Lichtschimmer⟩ bemerken, erblicken; einen flüchtigen od. geheimen Blick auf etw werfen' (↑); 2. 1535 'gyanít, sejt | im voraus ahnen' (↑); 3. 1575

'gyengén érez | schwach fühlen' (NySz.); 4. 1585 'észrevesz | bemerken' (Cal. 71); 5. 1790 'gyengén lát, valamiképpen lát | ein wenig sehen' (NSz.); 6. [vmihez ~] 1794 'konyít, vmennyit ért vmihez | einen schwachen Schimmer von etw haben' (NSz.); 7. 1829 ? 'szaglás révén megérez | wittern' (NSz.), 1870 'ua.' (CzF.); 8. 1897 '(titkon) tudtára ad vkinek, megsejtet vkivel | jmdm etw (heimlich) mitteilen' (MTsz.)

sejt² A: 1527 *seytez* (ÉrdyK. 165) J: 1. 1527 'hisz, gondol, vall | glauben, meinen' (↑); 2. 1699 'titkon tudtára ad vkinek, megsejtet vkivel | jmdm etw heimlich mitteilen' (MNY. 10: 36); 3. [~ vmit, (R.) ~ vmihez, vkihez] 1750 'homályos tudomása van vmiről, gyanít vmit | ahnen' # (NSz.); 4. 1784 'észrevesz | bemerken' (Baróti Szabó: KisdedSz. 75); 5. 1792 ? 'futólag megpillant; nem egészen jól lát | flüchtig erblicken; unsicher sehen' (NSz.), 1810 k. 'ua.' (NSz.); 6. [vmihez ~] 1802 'konyít vmihez | einen schwachen Schimmer von etw haben' (NSz.); 7. 1846/ 'megérez vmi fenyegető rosszat | im voraus fühlen; rossz előérzete van(eine drohende Gefahr); schlechtes Vorgefühl haben' # (NSz.) Sz: ~**elem** 1834 *sejtelem* (Kunoss: Szóf. 61) | ~**elmes** 1842 *sejtelmes* (Világ 1842. dec. 17.: 819); 1843 *Sejtelmes* (NSz.)

sejlik A: 1848 *sejlik* (MTud. 15: 839) J: 1. 1848 'homályosan megmutatkozik | vermutlich sein' (↑); 2. 1858 'sejtelemként feltűnik; vhogyan látszik | als (Vor)ahnung auftauchen; erscheinen' (NSz.); 3. 1886 'gyengén látszik | kaum sichtbar sein' (NSz.)

■ Származékszó egy fiktív töből. | (⊕) A szótő a palatoveláris párhuzamosság alapján összefügg a →*sajog*¹ szócsaládjának tövével. A szóvégek különféle igeképzők. Az igék eredetileg a bizonytalan látási érzékelésre utalhattak; az elvont jelentések metaforikusan alakultak ki.

■ A **sejlik** tudatos szóalkotás. | (⊗) A *sejlik* nyelvújítási szó. (⊖) A *sejlik* korábbi megnevezése ugyanebből a töből: *sejdül* 'megsejlik' (1823: NSz.), 'bizonytalanul látszik, rémlik, megsejlik, alig látható' (1824: NSz.).

📖 MNY. 4: 418; TESz. *sejt*¹ a.; EWUng. • Vö. *sajog*¹

sejk A: 1800 *Seikeknek, Seikektől* (MHírm. 1800. febr. 18.: 231); 1837 *seikek* (NSz.); 1838 *Sejk* (Tsz.); 1928 *saik* (Gaál: Hassz. 4) J: 1. 1800 'előkelő mohamedán, főleg arab személy, úr, (beduin) törzsfő | Scheich' (↑); 2. 1838 'nemzetségfő {a székeleyeknél} | Sippen-älteste(r) {bei den Szeklern}' (Tsz.)

■ Nemzetközi szó. | (⊖) Ném. *Scheich*; ang. *sheik, sheikh*; fr. *cheik*; stb.: 'sejk'. Az európai nyelvekbe részben az arab *šaiḥ* 'öreg; idős, koros férfi; törzsfő; rendfőnök', részben az oszm. *şeyh* 'idős, koros férfi; derviskolostor főnöke; a vallás és a törvények tudója; stb.' közvetítésével került. (⇒⊕) A magyarba a francia és a német irodalmi nyelvből került. (⊖) Idetartozik: (R.) *seh* 'derviskolostor főnöke, rendfőnök' (1555: Monírók. 3: 189), amely közvetlenül az oszmán-törökből származik.

📖 TESz.; EWUng.

sejlik → *sejdit*

sejt¹ A: 1559 *slejtet* (NádLev. 36); 1781 *Sejt* (NSz.); 1800 *Selyte* [□] (Márton J.: MNSz.–NMSz.); 1836 *Selejt* (Fogarasi: MNZsebsz.) J: 1. 1559 'sonkoly, lép; lépes méz | Bienenwabe; Wabenhonig' (↑); 2. 1800 'a méhek viaszából épített hatszögletű kamrácskája | Honigzelle' (↑); 3. 1828 'a növényi és az állati test legkisebb önálló, alaki és élettani egysége | (biologische) Zelle' # (NSz.); 4. 1870 '(többfőköss) szekrény fiókja | Schubkasten eines Schrankes' (CzF.); 5.

1936 'illegális politikai pártnak néhány együtt dolgozó tagból álló csoportja | Zelle (als kleinste Einheit politischer Organisationen)' (NSz.)

■ Szóhasadás. | (⊕) A → *selejt* 'rossz, értéktelen, silány, kevés; ürülék, söpredék, szemét' szóból keletkezett. Jelentéstani alapja az a körülmény lehetett, hogy a lépsejtet és a lépes mézet csekély értékű dolognak tartották. A 2. jelentés metonímia. A metaforikus 3., 5. jelentéshez vö. ném. *Zelle* 'kis helyiség, szoba; a lép hatszögletű kamrácskája; a növényi és az állati test legkisebb, élő egysége; politikai szervezet legkisebb egysége; stb.'. A 4. jelentés metafora a 2. jelentés alapján. A *selyte* alak szóvégi *e*-je elhalványult E/3. személyű, birtokos személyjel lehetett.

📖 Nyr. 75: 470; TESz.; EWUng. • Vö. *selejt*

sejt² → *sejdit*

sekély A: 1533 ? *Sikerto* (Murm. 321.); 1565 *kőfely* (MNY. 14: 152); 1602/ *sekely* (Grétsy: Szóhas. 139); 1604 *Sekély* (Szenczi Molnár: Dict.); 1817 *siker* (NSz.) **J:** <MN> **1.** 1533 ? 'csekély mélységű | seicht, untief' # (↑), 1565 'ua.' (↑); **2.** 1806/ 'szerény, egyszerű (mondanivaló, kifejezés) | bescheiden (Ausspruch)' (NSz.); **3.** 1808/ ? 'jelentéktelen, kevés; kicsi | wenig; klein' (NSz.), 1870 'ua.' (CzF.); **4.** 1843 'komoly szellemi, erkölcsi, érzelmi alap nélkül való | platt' (Grétsy: Szóhas. 139); **5.** 1897 'lapos (edény); felszíni, felületi (mezei munka, földművelés) | flach (Gefäß); oberflächlich (Feldbestellung)' (MTsz.) | <FN> 1604 'gázló | Furt' (Szenczi Molnár: Dict. *Vádum* a.) **Sz:** ~**es** 1604 *Sekelyős* 'nem mély, átkelésre alkalmas | seicht, untief' (Szenczi Molnár: Dict.); 1844 'kifejezéstelen, üres (arc) | ausdruckslos (Gesicht)' (NSz.); 1847 'komoly szellemi, erkölcsi, érzelmi alap nélkül való | platt' (NSz.)

■ Szóhasadás. | (⊕) A → *csekély*-ből keletkezett. A *kösély* változat hangátvetéssel keletkezett; ehhez, továbbá a *siker* változat szó belseji *i*-jéhez, ill. szóvégi *r*-jéhez vö. → *csekély*.

📖 EtSz. *csekély* a.; Grétsy: Szóhas. 138; TESz.; EWUng. • Vö. *csekély*

sekrestye A: 1510 *secrestjeben* (MargL. 66); 1531 *segrőstyesnek* [sz.] (ÉrsK. 521); 1532 *segpostiebol* (TihK. 185); 1646 *Secrestia* (EWUng.); 1751 *Szekrestyéssei* [sz.] (NSz.); 1805 *sëkrëstye* (NSz.); 1858 *szekresztyés* [sz.] (NSz.); NYJ. *segrëcske, segrescse* (UMTsz.); *sikristyís* [sz.] (UMTsz.) **J:** 'katolikus templom szentélyével összefüggő külön helyiség, amelyben a kegytárgyakat őrzik | Sakristei' #

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. (k.) *segrestia, sagrestia*, (k.), (e.) *sacristia*: 'sekrestye', tkp. 'szent tárgyak, istentiszteleti eszközök' [< lat. (k.) *sacrista* 'templomszolga, sekrestyés' < lat. *sacer* 'szent']. (≈) Megfelelői: ném. *Sakristei*; fr. *sacristie*; stb.: 'sekrestye'. (⊕) A szó eleji, ill. szó belseji *s*-hez vö. → *salétrom*, → *árestál* stb.; a szó belseji *ty*-hez, ill. a hangrendi kiegyenlítődéshöz vö. → *beste*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *szakramentum, szankció*

selejt A: 1462 *Sleyth* (Oklsz.); 1603 *schlecht* (Radvánszky: Csal. 2: 113); 1758 *Selejtes* [sz.] (NySz.); 1792 *Eslétes* [sz.] (Baróti Szabó: Kisdedsz.); 1840 *eslejtes* [sz.] (MTsz.); NYJ. *ëslejtës* [sz.] (UMTsz.) **J:** <MN> **1.** 1462 'egyszerű; díztelen, díszítetlen | einfach; unverziert' (↑); **2.** 1597 'rossz, silány; hibás | schlecht, fehlerhaft' (Oklsz.) | <FN> **1.** [főleg ~*je*] 1654 'vminek az értéktelen, hitvány része, alja | Auswurf, Abschaum' (NySz.); **2.** 1835 'hibás ipari készítmény |

Ausschußware' # (Tzs. *Wrackgut* a.) **Sz:** ~**es** 1654 *slejtes* 'hibás, visszamaradt, poshadt, rossz | abfállig, brackig' (Nyr. 15: 270) | ~**ez** 1836 *Selejtez* (Fogarasi: MNZsebsz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném., (h. kor. úfn.) *schlecht* 'értéktelen; csekély, jelentéktelen; egyszerű; erkölcsileg sekélyes, rossz', (kfn.), (R.) 'sima, síkos; egyszerű' [germán eredetű; vö. izl. (óizl.) *slētr*; ang. (óang.) *sliht*; stb.: 'sima, vízszintes']. (△) A *jt* hangkapcsolathoz vö. →*bőjt*, →*ejtel* stb. – Kereskedelmi szakszóként került át a magyarba. A *selejtes* származékszó -s melléknévképzővel keletkezett, valószínűleg az eredeti szófaji érték elhalványulása után; az alaktanához vö. *viseltes* (→*visel*), *zöldes* (→*zöld*) stb. A főnévi 2. jelentés elvonás a *selejtes*-ből.

📖 TESz.; Hadrovics: TörtJel. 240; EWUng. • Vö. *sejt*¹, *slájm*

sellő A: 1792 *sellők* (NSz.); 1838 *Sellő* (Tsz.) **J:** 1. 1792 'a víznek sebes folyású szakasza, zúgója; örvény | Schnelle; Wasserwirbel' (↑); 2. 1850 'halfarkú nőnek ábrázolt vízi tündér, habléány | Wasserjungfrau' (NSz.)

■ Belső keletkezésű, valószínűleg egy származékszó szófajváltása. | (△) A *serlik* '(össze)sodródik' →*serít* szó *sellik* változatának -ő képzős, főnevesült, folyamatos melléknévi igeneve lehet. A 2. jelentés a magyar népi hitvilág kutatóinak szaknyelvi szóválasztása révén jöhetett létre. (△) Ugor kori magyarázata kevésbé valószínű.

📖 Nyr. 31: 38; TESz.; UEW. 841; EWUng. • Vö. *serít*

selma × **A:** 1703 *selma* (MNY. 43: 308); 1716 *Selymának* (MNY. 73: 244); 1803 *Sejmák* (MNY. 43: 308) **J:** [jelzői értékben is] 'gazfickó, kópé, kujon | Schelm, Schalk'

■ Szlovák vagy esetleg cseh jövevényszó. | (≡) Szlk. *šelma* 'ragadozó állat; gonosz, durva ember; gazember; gazfickó, huncut, kópé'; cseh *šelma* 'ragadozó állat; bestia <elvont>; gazfickó, huncut, kópé' [< ném. (kfn.) *schēlme* 'pestis; marhavész, tetem, dög <szitokszóként is>']. Vö. még le. *szelma* 'kópé, csirkefogó, csibész'; ukr. *шельма* 'ua.; csaló, szélhámos; gazember'; stb. (△) A magyarban jelentésszűkülés ment végbe. (△) Németből való származtatása fonológiai és időrendi okok miatt kevésbé valószínű.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 740; TESz.; EWUng.

selyem [4] A: 1338 ? *Schelem* [SZN.] (MNY. 63: 369); 1349 *Selyemzygeth* [HN.] (OkI Sz.); 1351 *Selmes* [SZ.] [HN.] (MNY. 10: 328); 1416 u./ *fělem* (BécsiK. 67); 1495 e. *felpmneć* (GuaryK. 88); 1575 *fellyembe* (Heltai: Krón. 168a); 1810 *sejem* (NSz.) **J:** 1. 1338 ? 'a selyemhernyó gubójából nyert finom szál, ill. az ebből szőtt kelme | Seide' # (↑), 1416 u./¹ 'ua.' (↑); 2. 1540 k. 'aranka, különösen lenfojtó aranka | Seide als Schmarotzerpflanze, haupts. Flachseide' (MNY. 11: 133); 3. 1848/ 'a kukorica bibeszálainak összessége | Griffel des Maises' (NSz.) **Sz: selymes** 1351 [SZN.] (↑)

■ Vándorszó. | (≡) Hasonló jelentésű megfelelője számos nyelvben megtalálható; vö. mandzsu *sirge*; mong. *sirgek*; újperzsa *sirah*; litv. *šilkas*; or. *шелк*, (óor.) *šьлкѣ*; óész. germ. *silki*; stb.: 'selyem'. Vö. még lat. *sericum* 'selyemszerű kelme, kendő'. A selyem, megnevezésével együtt, keletről terjedt nyugat felé; vö. még gör. *Σηρες* [többes szám] 'a kínaiak, akiktől a selyem származik'. – Az átadó nyelv bizonytalan; valószínűleg valamely kelet-európai nyelv. (△) Minden esetre igen régi, valószínűleg honfoglalás kori átvétel. A szóvég keletkezése azonban tisztázatlan. A 2. és 3. jelentés metafora.

📖 Nyr. 30: 434; MNY. 27: 80; Ethn. 65: 248; TESz.; EWUng. • Vö. *cserge*, *mű*⁻², *selyemfiú*

selyemfiú **A:** 1904 *selyemfiu* (PNapló 1904. febr. 7.: 1); 1917 *selyemfiu* (Zolnay–Gedényi) **J:** 'férfi, aki a szeretője pénzén él; kitartott férfi | Zuhälter'

■ Összetett szó. | ☐ A → *selyem* + → *fiú* tagokból áll, jelzős alárendeléssel keletkezett. Az előtag az elpuhultságra, nőiességre utal; ugyanezzel az előtaggal (az argóban) vö. még *selyemlovag* 'kitartott férfi' (1921: Zolnay–Gedényi); *selyemlegény* 'ua.' (1927: Zolnay–Gedényi). Hasonló szemlélethez esetleg vö. ném. (R.) *die seiden buben* 'fényűző öltözködésű, elpuhult udvaroncok'.

📖 Nyr. 56: 63; TESz.; EWUng. • Vö. *fiú*, *selyem*

selyp **A:** 1138/ ? *Selpe* [sz.] [szn.] (MNY. 32: 135); 1415 ? *Selyp* (Csánki: TörtFöldr. 1: 106); 1560 k. *Selipen*, *Selpen* (GyöngySzt. 2747., 2746.); 1838 *Szejp* (NSz.); NYJ. *sějip* (Nyatl.) **J:** <MN> 1138/ ? 'bizonyos hangokat hibásan ejtő, pöszén beszélő | lispelnd' (↑), 1560 k. 'ua.' (↑) | <FN> 1138/ ? 'bizonyos hangokat hibásan ejtő, pösze személy | Lispler' (↑), 1585 'ua.' (Cal. 122)

selypeget † **A:** 1585 *selypegetők* (Cal. 122); 1604 *Selpegetőc* (Szenczi Molnár: Dict. *Balbúcinor*) a.) **J:** 'bizonyos hangokat hibásan ejtve, pöszén, selypítve beszél | lispeln'

selypeg **A:** 1604 *Selpegők* (Szenczi Molnár: Dict.); 1604 *Selypegő* [sz.] (Szenczi Molnár: Dict. *Bambálió* a.); 1870 *selypég* (CzF.) **J:** 'bizonyos hangokat hibásan ejtve, pöszén, selypítve beszél | lispeln'

selypes **A:** 1604 *Selpes* (Szenczi Molnár: Dict. *Bléfus* a.); 1669 *selypesnec* (NySz.); 1759 *serpes* (MNY. 71: 250); 1774 *Seipes* (NSz.); 1787 *szelpessen* (MNY. 71: 250); 1870 *selypés* (CzF.); NYJ. *sepös* (ÚMTsz.) **J:** 'bizonyos hangokat hibásan ejtő, pöszén beszélő | lispelnd'

selypít **A:** 1604 *Selpetőczke* [sz.] (Szenczi Molnár: Dict. *Bléfulus* a.); 1786 *selypit* (MNY. 71: 250); 1789 *selypítő* (NSz.) **J:** 'bizonyos hangokat hibásan ejtve, pöszén, selypítve beszél | lispeln' #

■ Onomatopoetikus eredetű szócsalád tisztázatlan viszonyú tagokkal. | ☐ Hasonló, a → *pelyp* típusú hangutánzáshoz, ill. a két szócsalád összefüggéséhez vö. *pösze* : *csösze* (→ *pöszoget*). Hasonló onomatopoetikus eredetű szavak: fr. *susseyer*; cseh *šeplati*; stb.: 'selypít'. A szócsalád igei tagjai az onomatopoetikus eredetű töből származnak, a *selyp*-ből származékszóként való magyarázatuk nem meggyőző. A *selyp* vagy az igékből keletkezett elvonással, vagy azokkal párhuzamosan fejlődött. – A *selypes* szó vagy a *selyp* vagy az igei tő melléknévképzős származéka. – A (R.) *Selypestő* [HN.] (1483: MNY. 26: 329) típusú helynevek talán a → *zsilip*-hez tartoznak.

📖 TESz.; MNY. 79: 462; Benkő: FiktI. 50; EWUng.

selypeg → *selyp*

selypeget → *selyp*

selypes → *selyp*

selypít → *selyp*

sem A: 1372 u./ *femegő* (JókK. 17); 1545 *sim* (RMNy. 2/2: 59); 1718 *sém* (SoprSz. 36: 235); NYJ. *sēn* (MTsz.) **J:** <MN> 1372 u./ '(szintén) nem | nicht, kein' # (↑) | <KSZ> **1.** 1372 u./ 'szintén nem | nicht, auch nicht' # (JókK. 140); **2.** [*sem ... sem*] 1372 u./ 'nem ... szintén nem | weder ... noch' # (JókK. 140); **3.** 1651/ 'mint | als' (Zrínyi: MM. 2: 55) **Sz:** ~**leges** 1816/ *semleges* vérű (NSz.) | ~**legesít** 1838 erő-*semlegesítés* [sz.] (Figyelmező 1838. aug. 7.: 499); 1844 *semlegesíti* (NSz.)

■ Belső keletkezésű, valószínűleg összetett szó. | ⊕ A →*nem*² tagadószo + a *s ~ és* (az →*is* változata) nyomatékosító elem mondattani tapadásával jött létre. A korábbi, eredetibb szókapcsolathoz vö. 12. sz. vége/ *efnum* 'sem'. A *sem* alak a szó belseji *n* kiesésével keletkezett; vö. →*se*; vö. még lat. *neque* 'ez sem' (lat. *ne* 'nem' + *que* 'is'). Eredetileg nyomatékosító tagadószo volt, páros, ill. azonos mondatrészek tagadása következtében vált kötőszóvá. A 3. jelentés hasonlító mondatokban alakult ki. A *semleges* származékszó a lat. *neuter* 'közömbös, semmilyen' (lat. *ne* 'nem' + *uter* 'a kettő közül egyik') hatására keletkezhetett.

📖 TESz.; NyK. 80: 429; TNyt. 1: 495, 2/1: 797; EWUng. • Vö. *is*, *korántsem*, *még-*, *nem*², *sem-*, *semmi*, *senki*, *sincs*, *soha*

sem-

I. ~mint A: 1589 *semmint* (Balassi: ÖM. 1: 103) **J:** **1.** 1589 'mint | als' (↑); **2.** 1789/ 'ahelyett hogy, mintsem | anstatt, als daß' (NSz.) | ~**hogy A:** 1695 *semhogy* (LevT. 2: 397) **J:** **1.** 1695 'mint | als' (↑); **2.** 1763 'mintsem | anstatt, als daß' (NSz.)

II. ~mikor A: 1801 *Semmmikor* (Sokféle 8: 165); 1870 *semikor* (CzF.); 1922 *semmikor* (Horváth: HSz.) **J:** 'soha | nie' # | ~**milyen A:** 1802 *semmilyeneket* (NSz.); 1870 *semilyen* (CzF.) **J:** 'semmiféle, semminemű | keinerlei' # | ~**minő A:** 1827 *semminő* (TudGyűjt. 11/5: 11); 1862 *Semminő* (NSz.); 1870 *seminő* (CzF.) **J:** 'semmilyen, semmiféle, semminemű | keinerlei' | ~**mily A:** 1870 *semily* (CzF.); 1871 *semmilyet* (NSz.) **J:** 'semmilyen, semmiféle, semminemű | keinerlei'

■ Összetett szavak előtagja, azonos a →*sem*, ill. a →*se* szóval. | ⊕ Az összetételek mondatátár-eltolódással keletkeztek. Az 1. csoportnál az előtag a →*sem* szóval, a 2. csoportnál a →*se* szóval azonos. Ez utóbbi szó belseji *mm*-je részben hangzóközi nyúlással, részben a →*semmi* analógiás hatására keletkezett. – A *semmint* a *hogy sem mint* 'sem mint' (1540: LevT. 1: 8) szókapcsolatra mehet vissza. A *semminő* szó *seminő* változatánál azzal is számolhatunk, hogy a szó nem összetételként keletkezett a →*se* + *minő* (→*mi*-) szavakból, hanem rövidüléssel a *semminemű* (→*nemű*)ből.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *hogy*², *mí*², *mi-*, *milyen*, *mint*, *se*, *sem*

séma A: 1791/ *Schema* (NSz.); 1793/ *Szchémáját* (NSz.); 1808/ *schémát* (NSz.); 1887 *szkémája* (NSz.); 1897 *Séma* (PallasLex.) **J:** **1.** 1791/ 'szerkezet, felépítés; vázlat; versforma | Struktur, Skizze; Versformel' (↑); **2.** 1812/ 'összefoglaló minta; sablon | zusammenfassendes Muster; Schablone' (NSz.)

sematizmus A: 1797 *Schematismusba* (MHírm. 1797. márc. 7.: 296); 1818/ *Schematismusaval* (NSz.); 1850–1879 *schematizmust* (NSz.); 1877/ *sematizmusban* (NSz.); 1916 *szkematizmusában* (NSz.) **J:** **1.** 1797 'jegyzék, lista; rangsor | Verzeichnis; Rangliste' (↑); **2.** 1835 'a sablonhoz, mintához, modellhez való ragaszkodás; túlzott vázlatos, sematikus szemléletmód | Schablonenhaftigkeit; übertrieben schematische Betrachtungsweise' (Kunoss: Gyal.)

sematikus A: 1848 *schematicus* (ProtestEIL. 1848. jan. 9.: 59); 1887 *schematikus* (NSz.); 1906 *sematikus* (Simonyi: KMűsz.) **J:** 'vmilyen sémának megfelelő | an ein Schema gebunden'

sematizál A: 1842 *schematizálni* [sz.] (Athenaeum 1842. jan. 27.: 180); 1919 *sematizálni* [sz.] (Századok 103: 1158) **J:** 'sematikusán ábrázol, sémába szorít, vázol, leegyszerűsít | schematisieren'

■ A szócsalád időrendben legkorábbi tagjai, a **séma**, **sematizmus** latin jövevényszók, német közvetítéssel is. | (≡) Lat. *schema* 'külsőalak, megjelenés; vázlat, terv, tervezet'; – vö. még ném. *Schema* 'egyszerűsített ábrázolás, vázlat; egy bizonyos elrendezés megjelenési formája; minta, sablon' | lat. (ú.) *schematismus* 'szigorú séma szerint felépített beszéd'; – vö. még ném. *Schematismus* 'sematikus szemléletmód; egyenlősdí', (au.) 'rangsor, ranglista'. A latinba a gör. *σχῆμα* 'külsőalak, megjelenés; vázlat, terv, tervezet', ill. gör. *σχηματισμός* 'szigorú séma szerint felépített beszéd' szavak alapján keletkezett. (≈) Megfelelői: ang. *scheme*; fr. *schéma*, *schème*; stb.: 'séma'; – fr. *schématisation*; ol. *schematismo*; stb.: 'sematizmus'. (△) A magyarban a szókezdő *s* a németre megy vissza.

■ A **sematikus**, **sematizál** nemzetközi szók. | (≡) Vö. ném. *schematisch*; ang. *schematic*; fr. *schématique*; stb.: 'sematikus' | ném. *schematisieren*; ang. *schematize*; ol. *schematizzare*; stb.: 'sematizál'. (⇒△) A magyarba leginkább a németből került, latinosított végződéssel.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *iskola*

sematikus → *séma*

sematizál → *séma*

sematizmus → *séma*

sémi → *szemita*

semling × **A:** 1529 *selming* (OkISz.); 1544 *semlinget* (OkISz.); 1549 *selmenget* (OkISz.); 1577 *salmlingot* (MNY. 9: 331); 1596 *Semlying* (EWUng.); 1600 k. *semlyeng* (Radvánszky: Szak. 129); 17. sz. *semlyéng* (NSz.); 1762 'semlyéng' (NSz.); 1794 *Zselming* (NSz.); 1794–1797 *sémlyéng* (NytudÉrt. 41: 138); 1800 *Szemling* (Márton J.: MNSz.–NMSz.); 1805 *sēmlyng* (NSz.); 1835 *Selling* (Kassai: Gyökerésző 4: 295) **J:** 'egy fajta kis hal: magyar márna | Art kleiner Fisch (*Barbus meridionalis*)'

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (N.) *sälmling* 'egyéves lazac', (h. korai úfn.), (baj.-osztr.), (R.) *selmling* 'ua.', (baj.-osztr.) 'egy fajta kis lazac', (E.) *semleik*, *selmling* 'márnához hasonló kisebb hal' [< ném. *Salm* 'lazac']. (△) A magyarba többszörös átvétellel került. Időrendi okokból feltételezhető, hogy a korai adatokban is megvolt a szókezdő *s*, amely a német szó betű szerinti olvasatán alapult; vö. →*siló*. – A szó eleji *zs* zöngésedéssel keletkezett. A szó eleji *sz*-es változat későbbi átvétel a tudományos nyelvből. (⊙) Erdélyi nyelvjárási szó.

📖 NytudÉrt. 41: 138; TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng.

semlyék × **A**: 1244 *Semekfiv* [HN.] (Oklsz.); 1261/ *Selmekus* [sz.] [szn.] (Oklsz.); 1268 *Semlycus* [sz.] [szn.] (Oklsz.); 1268/ *Semlekus* [sz.] [szn.] (Oklsz.); 1353/ *Zelmykustow* [sz.] [HN.] (Oklsz.); 1533 *Selmeek* (Murm. 1400.); 1550 k. *Semlyekes* [sz.] (MNY. 26: 329); 1582 *Semlingyes* [sz.] (NySz.); 1848/ *sömlýék* (NSz.); 1863 *Sejmék* (Krizsa [szerk.] Vadr. 515); NYJ. *sejmek* (MTsz.); *semők, zsémik* (ÚMTsz.) **J**: **1.** 1244 'vizenyős, mocsaras hely; rét, kaszáló | Sumpfland, Wiese' (↑); **2.** 1533 'vizinövény, főleg káka | Wasserpflanze, haupts. Binse' (↑)

■ Ismeretlen eredetű. | ⊕ Eredetibb alakja a *selmék* lehetett, ebből jött létre a *semlyék* alak palatalizációval és hangátvetéssel. A 2. jelentés metonímia.

📖 TESz.; EWUng.

semmi **A**: 1372 u./ *femmj, femym* (JókK. 46, 27) **J**: <NM> **1.** 1372 u./ 'a létező dolgok közül egy sem | nichts' # (JókK. 46); **2.** 1372 u./ 'semennyi, a legkevesebb sem | kein, nicht das Geringste' # (JókK. 27); **3.** 1372 u. 'valami | etwas' (JókK.); **4.** [jelzői értékben] 1787 'értéktelen, semmitmondó | wertlos, nichtssagend' # (NSz.) | <FN> **1.** 1456 k. 'értéktelen, jelentéktelen dolog, személy | Geringfügigkeit; unbedeutende Person' # (SermDom. 2: 11); **2.** 1519 'a létező ellentéte, hiánya, a nem létező | Nichts' (JordK. 724); **3.** 1676 'cinkoxid | Zinkoxid' (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 272); **4.** 1743 'zérus, nulla | Null' (Nyr. 14: 361); **5.** 1841 'űr, lég | Nichts, Leere' (NSz.) **Sz**: **semmít** 1416 u./¹ *femmeiti* 'megsemmisít | vernichten' (BécsiK. 123) | ~**ül** 1416 u./¹ *megfēmioptèkn* [sz.] 'semmisül | zunichte werden' (BécsiK. 84) | ~**dik** 1416 u./³ *semmidet* meg 'semmisül | zunichte werden' (AporK. 72) | ~**sít** [ma meg~] 1508 *semmiseite* (DöbrK. 312) | ~**sül** [ma meg~] 1508 *semmisv'letek* (DöbrK. 215) | ~**ség** 1536 *femmjfeget* 'apróság, csekélység | Kleinigkeit' (Pesti: Fab. 54b) | ~**s** 1554 *semmissé* 'érvénytelen, hatálytalan | nichtig, ungültig' (RMKT. 3: 4); 1743 'zéró, nulla | Null' (Nyr. 14: 361)

■ Összetett szó. | ⊕ A →*sem* + →*mi*² 'kérdő-vonatkozó-határozatlan névmás' szavakból áll, szervesen összetétellel; vö. →*senki*, →*soha*; vö. még lat. *nihil* 'semmi' (a lat. *ne* 'nem' + *hilum* 'egy kevés' alapján); stb. Eredetileg névmás volt. A 3. főnévi jelentés feltehetőleg tükörfordítással keletkezett a lat. (tud.) *nihilum album* 'cinkoxid', tkp. 'fehér semmi'. A főnévi 4. jelentés nyelvjárási szóalkotás.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *mi*², *-nemű*, *sem*, *semmiházi*

semmiházi **A**: 1786 *semmi házi* (NSz.); 1838 *semmiházi* (Tzs.) **J**: <MN> **1.** 1786 'hitvány, naplopó; csavargó | nichtswürdig; hergelaufen' (↑); **2.** 1856/ 'haszontalan, csintalan | nichtsnutzig, schlingelhaft' (NSz.) | <FN> **1.** 1838 'vagyontalan, nincstelen személy | Besitzloser, Bruder Habenichts' (↑); **2.** 1845 'jöttment, csavargó; hitvány ember, naplopó | Hergelaufene(r); Taugenichts' (NSz.); **3.** 1888 'csintalan, haszontalan gyerek | Nichtsnutz, Schlingel' (NSz.)

senkiházi **A**: 1899 *senkiházi* (NSz.) **J**: <MN> 1899 'semmirekellő, semmiházi (személy) | nichtswürdig (Person)' (↑) | <FN> 1955 'dologtalan, jöttment személy | Hergelaufene(r), dunkler Ehrenmann' (NSz.)

■ Játszi szóalkotással keletkezett összetett szó. | ⊕ A →*semmi* 'nulla; jelentéktelen személy', ill. →*senki* 'jelentéktelen ember' + *házi* →*ház* tagokból áll, jelzős alárendeléssel keletkezett. Az alapszó a *semmiházi* lehet. A *házi* utótagú családnevek mintájára keletkezett; vö. *Mesterházi* családnév (1558 k.: Oklsz.). Eredetileg a pénztelenségre, nincstelenségre utalhatott; a 'semmirekellő; mihaszna' jelentés abból a szemléletből fakad, amely a szegénységet a léhasággal, a csavargó, züllött életmóddal kapcsolja össze. – A *senkiházi* a *semmiházi* alapján keletkezett.

📖 TESz., *senkiházi* a. is; EWUng. • Vö. *ház*, *semmi*, *senki*

semminemű → -nemű

senkel × **A**: 1506 *senkpleel* (WinklK. 129v); 1591 *senkelte* (NySz.); 1596 *sinkelének* [?] (NySz.); NYJ. *sengül, sinkel* (ÚMTsz.) **J**: **1.** 1506 'nyújt, kínál | darbieten' (↑); **2.** 1583/ '(be)tölt | einschenken' (MNY. 79: 180); **3.** 1607 'ajándékol ad, ajándékoz | zum Geschenk machen' (Oklsz. *mëgsënkël*) a.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | ⊕ Ném., (kfn.) *schenken* 'beönt; ajándékoz; ádad' [indoeurópai eredetű; vö. gör. *σκάω* 'sántít, biceg'; izl. (óizl.) *skakkr* 'sánta; ferde'; stb.]. ⊗ Megfelelői: szbhv. *šenkovati* 'ajándékoz'; szlk. *šenkovať* 'tölt, önt'; stb. ⊖ Idetartozik: (R.) *senk* 'csapszék' (1880: Nyr. 9: 557), amely a ném. *Schenke* 'ua.' szóból származik.

📖 MNY. 79: 179; EWUng. • Vö. *farsang, sonka, söntés*

senki **A**: 1372 u./ *fenkett* (JókK. 17); 1416 u./¹ *fenki* (BécsiK. 5); 1416 u./² *fëнки* (MüncK. 14va); 1512 k. *sinki* (WeszprK. 20); 1816 *Sëнки* (NSz.); NYJ. *sénki, sönkinek, szenki* (ÚMTsz.) **J**: <NM> **1.** 1372 u./ 'egy(ik) személy sem | niemand' # (↑); **2.** 1589 'valaki | jemand' (MNY. 75: 510) | <FN> [jelzői értékben is] 1806/ 'jelentéktelen, értéktelen ember | Niemand' (NSz.)

■ Összetett szó. | ⊕ A → *sem* + → *ki*¹ 'valaki' tagokból áll, szervesen összetétellel keletkezett. Az alaktanához vö. → *semmi*, → *soha* stb. Hasonló szavak más nyelvekben is vannak: lat. *nemo* 'senki' (lat. *ne* 'nem' + *homo* 'ember'); ném. *niemand senki* (ném. *nie* 'soha' + *man* 'valaki'); stb. A feltehetőleg eredeti változat szó belseji *m* > *n* hangváltozáshoz vö. → *ing*, *ront* (→ *romlik*) stb. A szó belseji magánhangzó eredetileg *ë* volt. A jelentésváltozáshoz vö. → *semmi*.

📖 Horger: MSzav. 151; TESz.; NyK. 78: 287; EWUng. • Vö. *ki*¹, *sem*, *semmiházi*

senkiházi → *semmiházi*

senye × **A**: 1138/ ? *Sene* [SZN.] (MNY. 32: 132); 1164/ ? *Seneu* [SZN.] (LtKözl. 2: 157); 1211 ? *Senned, Seneud* [sz.] [SZN.] (PRT. 10: 506); 1602 *Senye* [SZN.] (Oklsz.); 1833 *Senye* (Kassai: Gyökerészó 1: 242); NYJ. *sene* (MTsz.) **J**: [~*kezű* is] 'balkezes | linkshändig'

■ Származékszó egy fiktív töből. | ⊕ A szótó ismeretlen eredetű és a → *senyved* szócsaládjának tövével azonos. A szóvég feltehetőleg -*e* (folyamatos) melléknévi igenévképző. Az eredeti jelentése 'senyvedő' lehetett; a bizonyított jelentések ebből keletkeztek metonimikus úton.

📖 Nyr. 59: 17; TESz.; EWUng. • Vö. *senyved, szenved*

senyved **A**: 1508 *señhedeke* [sz.] (DöbrK. 514); 1512 k. *senwedesre* [sz.] (WeszprK. 143); 1519 el *fenýwednek* (JordK. 800); 1556 *senyedék* [sz.] (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 308); 1565 *sinniedékes* [sz.] (NySz.); 1574 meg *semuednek* (NySz.); 1626–1627 *sönnyedéc* [sz.] (NySz.); 1628 *szennyedéke* [sz.] (NySz.); NYJ. *sönyedék* [sz.] (CzF.); *sünnyedik* [sz.] (MTsz.) **J**: **1.** 1508 'fekélyes lesz | Geschwür bekommen' (↑); **2.** 1512 k. 'rothad, korhad, mállik | (ver)faulen, verwittern' (↑); **3.** 1719 'érzéketlenné válik, zsibbad | gefühllos werden' (Nyr. 71: 107); **4.** 1745 'szenved | leiden' (MNY. 37: 130); **5.** 1790 ? 'fejlődésre v. gyógyulásra képtelen állapotban

tengődik, sínylődik | siechen, schmachten' (NSz.), 1862/ 'ua.' (NSz.); **6.** 1838 '(tüzelőanyag) rosszul ég | schwerlich brennen (Heizstoff)' (Tsz.)

senyveszt A: 1660 meg-senyvesztette (NySz.); 1838 szenyveszt (NSz.) **J:** **1.** 1660 'rothaszt, korhaszt, mállaszt | morsch machen, verwittern machen' (↑); **2.** 1759 'szenvedni, senyvedni, tengődni késztet | siechen, leiden lassen' (NSz.); **3.** 1809 'pácol, abál | beizen, abbrühen' (Nyr. 14: 358); **4.** 1870 'zsibbaszt | betäuben' (CzF.)

■ A szócsalád alapja, a **senyved** származékszó egy fiktív töből. | ⊕ A szótó a →senye tövével azonos, és összefügghet a →csenevész tövével. A szóvég -d gyakorító képző. A szó belseji v visszaható képző.

■ A **senyved** szóhasadás. | ⊕ A *senyved* tulajdonképpen a →szenved szóhasadás útján párhuzamosan létrejött ellentétpárja.

■ A **senyveszt** származékszó. | ⊕ A *senyveszt* a *senyved*-ből keletkezett műveltető képzővel, feltehetőleg az *árad* : *áraszt* (→ár¹) analógiájára.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. csenevész, sanyargat, senye, sindik, szenved

senyveszt → *senyved*

seped † **A:** 13. sz. közepe/ *fepedyk* (ÓMS.) **J:** 'siránkozik, sírva panaszkodik; sopánkodik | wehklagen; sich beklagen'

■ Onomatopoetikus eredetű szócsalád. | ⊕ A halk, nem világosan artikulált beszéd, jajveszékelés érzékeltetésére. A →szepeg szócsaláddal függhet össze; a szó eleji s ~ sz hangtani összefüggéséhez vö. →sűn, →sövény ~ →sző¹ stb. A szóvég -d kezdő-gyakorító képző; vö. *ered* (→ereget), →fakad stb. ⊖ Valószínűleg idetartoznak: (R.) *sepeleg* 'panaszkodik' (1817: NSz.); (N.) *sepeg*, *sepppeg* 'suttog, sopánkodik' (1832: NSz.)

📖 MNy. 32: 168; TESz.; Benkő: ÁrpSzöv. 329; EWUng. • Vö. szepeg

seper [1] **A:** 1372 u./ *feperny* [sz.]; *fepriuala* (JókK. 96); 1519 k. meg *sopporiok* (DebrK. 47); 1566 *sóppreni* [sz.] (NySz.); 1584 *sepőr* (NySz.); 1870 *sépér* (CzF.) **J:** **1.** 1372 u./ 'seprűvel tisztít | fegen, kehren' # (↑); **2.** 1566 'ver, ütlegel | prügeln, (ver)hauen' (↑); **3.** 1575 '(sodró mozdulattal) vhova juttat | hin-, fort-, mit- od. an sich reißen, wegfeigen' (Heltai: Krón. 163b); **4.** 1814 '(ruha, haj, stb. járás közben) földet ér, súrol | den Boden streifen (Kleid beim Gehen)' (NSz.) **Sz:** **seprette** 1372 u./ *feprette* <HAT-I IGENÉV> (JókK. 97) | **seprű** 1372 u./ *feprewkewt* 'szemét összehúzására szolgáló eszköz | Besen' (JókK. 96) | **söprő** 1544 'személy, aki söpör | Person, die aufkehrt' (OkI Sz.) | **söpredék** 1640 *sőpredéki* (NySz.) | **seprűz** 1808 *Seprűzni* [sz.] (Sándor I.: Toldalék) | **söpredék** 1640 *sőpredéki* (NySz.) | **seprűz** 1808 *Seprűzni* [sz.] (Sándor I.: Toldalék)

■ Jövevényszó egy csuvasos típusú ótörök nyelvből. | ⊕ Ujg. *sipir*- 'seper'; Kāšy. *süpiür*- 'ua.'; csuv. *šābār* 'seprű'; stb. ⊗ Megfelelői megtalálhatók a mongolban és a tunguzban is. Vö. még vog. *sap̄ar*; osztj. *sapark̄a*; cser. *šāwār*: 'ua.'. ⊕ A magyarba átkerült alak **šipir*-. A *seprű* (↑), ill. *söprő* (↑) származékok tulajdonképpen főnevesült folyamatos melléknévi igenevek, szóhasadás útján párhuzamosan keletkezett ellentétpárok.

📖 Gombocz Z.: BTLw.; TESz.; StUASuppl. 1: 155; EWUng.

seprő [6] **A:** 1395 *seprew* (BesztSztj. 820.); 1405 k. *sepre* (SchlSztj. 1503.); 1416 u./³ *zeprōiq* (AporK. 72); 1527 *seprwyeet* (ÉrdyK. 126); 1538 *seprjw* (Pesti: Nomenclatura V4); 1562 *sóprōie* (NySz.); 1566 *sóppreből* (NySz.); 1664 *bor főprűben* (Wagner: Phras. 2: 29); 1750 *sebrejébűl* (NSz.); NYJ. *seprű* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1395 k. 'borélesztő, a must alja | Weinhefe' (↑); 2. [főleg ~je] 1527 'az emberiség, embercsoport leghitványabbja, alja | Abschaum der Gesellschaft' (ÉrdyK. 18); 3. 1560 k. 'salak; üledék | Schlakke; Niederschlag, Satz' (GyöngySzt. 4039.); 4. 1661 'hatásnak, lelki mozzanatnak visszamaradt nyoma | Spur eines seelischen Eindruckes' (NySz.); 5. 1781 'élesztő | Hefe' (NSz.); 6. 1885 'borseprőből főzött pálinka | Hefebranntwein' (NSz.)

■ Ótörök jövevényszó. | (≡) Tat. *čüprä* 'élesztő'; kaz. *šöbrö* 'üledék, seprő'; csuv. *šapre* 'élesztő'; stb. [az eredetéhez vö. →*csepű*. (⊕) A magyarba átkerült alak **čöpräg*. A szó eleji *cs* > *s* deaffrikálódáshoz vö. →*sarló*, →*sereg*; a szóvéghez vö. →*bő*, →*kölyű* stb. A 2. és 4. jelentés metafora az eredetibb 1. és 3. jelentés alapján. A 6. jelentés a *seprő égettbor* (1762: NSz.) típusú szókapcsolatok jelzői tagjának önállósulásával jött létre.

📖 Gombocz Z.: BTLw.; MNy. 38: 365; TESz.; Ligeti: TörK. 77; EWUng. • Vö. *csepű*

serbli × **A:** 1791 *serblire* (NSz.); 1791/ *serbedlije* (I.OK. 30: 259); NYJ. *serbéli, sēərbēlli, sērblī* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1791 'éjjeli edény | Nachtopf' (↑); 2. 1958 'törött edény | gebrochenes Geschirr' (ÚMTsz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *schēa'rwa'l* 'éjjeli edény', (B.) *scherberl* 'ua.; cserép', (N. szlk.) *scherbl* 'éjjeli edény', – ném. *Scherbel* 'ua.; edényke; stb.' [< ném. *Scherbe* 'törött edény cserepe; (virág)cserép']. (⊕) A változatok többszöri átvételre utalnak. A *(d)li* szóvéghöz vö. →*cetli*, →*hecsedli*; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *bili, cserép, samott, serpenyő, surc*

serceg **A:** 1789 *sertseg* (NSz.); 1791 *sertzeg* (NSz.); 1804 *Sörcögtette* [sz.] (NSz.); 1870 *serczég* (CzF.); NYJ. *sěrcog, szercseg* (ÚMTsz.); *sěrtýěg* (MTsz.) **J:** 'sistereg, pattog, ropog | knistern'

sercen **A:** 1854 *serczent* (Divatcsarnok 1854. nov. 10.: 1446); 1858 *serczenne* (NSz.); 1874–1876/ *sercsenés* [sz.] (NSz.); 1888 *sörczenet* [sz.] (NSz.) **J:** 'egyszeri, igen rövid sercegő hangot ad | einen einmaligen, sehr kurzen knisternden Ton von sich geben'

sercint **A:** 1884 *serczintett* (NSz.); 1893 *serczentett* (NSz.) **J:** 1. 1884 '(ki)köp | ausspucken' (↑); 2. 1896 'sercenést előidéző | einen einmaligen, sehr kurzen knisternden Ton von sich geben lassen' (NSz.)

■ Onomatopoetikus eredetű szócsalád. | (⊕) A →*percen* típusú hangjelenségek érzékeltetésére szolgál. A szóvég különféle igeképzők.

📖 TESz.; EWUng.

sercen → *serceg*

sercint → *serceg*

sercli **A:** 1886 *sercli* (PestiH. 1886. szept. 29.: 3); 1892 *sercli* (Nyr. 21: 19) **J:** **1.** 1886 'kenyértég | Endstück des Brotlaibes' (↑); **2.** 1929 'marhahúsféleség | Art Rindfleisch' (NSz.)

■ Német (au.) jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *Scherzel*, (B.) *scherz'l*: 'kenyér levágott csücske; marhahúsféleség' [? < ol. *scorza* 'kéreg']. Vö. még ném. (h. baj.-osztr.) *šeatts!* 'kenyértég'. (⊕) A *li* szóvéghoz vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb. A szó a bizalmas nyelvhasználatban él.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *szerkernye*

serdít → *serdül*

serdül **A:** 1456 k. fel *cherdelt* [sz.]; fel *cherdwlt* [sz.] (SermDom. 1: 328, 2: 316); 1470 fel*ferdwl* (SermDom. 2: 344); 1527 ffe*l feerdewlt* [sz.] (ÉrdeK. 560); 1604 Föl *fördült* [sz.] (Szenczi Molnár: Dict. *Ephébus* a.); 1805 *sérdül* (NSz.); 1839 *zserdülnek* (NSz.); NYJ. *süirdüt* [*l-t*] (NépkGy. 9: 32) **J:** **1.** [főleg *fel*-] 1456 k. '⟨személy⟩ felnő, felcseperedik, a teljes testi-lelki kifejlődés folyamatába kerül | heranwachsen' (↑); **2.** 1604 '⟨szakáll, szőrzet⟩ kiserked, először kinő | sprießen (Bart)' (Szenczi Molnár: Dict. *Iulus* a.); **3.** 1613 'magasba nyúlik; felfelé áll | emporragen; emporstehen' (NySz.); **4.** 1618 '⟨növény⟩ kihajt | austreiben, aufkeimen' (NySz.); **5.** 1762 'vmire felbuzdul | angeregt werden' (NSz.); **6.** [*vmivé*, R. *vmire* ~] 1806 'vmivé fejlődik, válik | sich entwickeln, sich in etw verwandeln' (NSz.); **7.** 1840–1849/ 'perdül, fordul | sich drehen, wirbeln' (NSz.) **Sz:** ~**és** 1470 k. fel *ferdwlef* (ZirciGl. 12.) | ~**ő** 1790 *serdülő* <FOLY MN-I IGENÉV> (NSz.); 1830 'fiatalkorú, kamasz | Halbwüchsige(r)' (NSz.)

serdít × **A:** 1770–1780 *serdit* (NSz.); 1863 *Sérditni* [sz.] (Krizsa [szerk.] Vadr. 515); 1879 *süirdít* (Nyr. 8: 95); NYJ. *sördít* (MTsz.) **J:** **1.** 1770–1780 'fejlődésben segít; nevel | die Entwicklung fördern; erziehen' (↑); **2.** 1816 'buzdít, ösztönöz | antreiben, begeistern' (Gyarmathi: Voc.); **3.** 1831 e. 'sarjadoztat, növeszt | sprießen lassen' (CzF.); **4.** 1838 'forgat, pördít; sodor (fonalat) | drehen; zwirnen' (Tsz.); **5.** 1863 'serénnyé tesz; sürget | flink machen; zur Eile mahnen, drängen' (↑); **6.** 1880 'gurít, görget | rollen, wälzen' (Nyr. 9: 333)

■ Származékszavak. | (⊕) Az alapszóhoz vö. →*sürög*, →*sűrű*. A szóvégek mozzanatos-visszaható, ill. mozzanatos-műveltető képzők; vö. *buzdul*, *buzdít* (→*buzog*). Eredetileg a növekedésre, a növényi hajtás keletkezésére utalhattak; hasonló jelentésfejlődéshez vö. →*sarjút*.

📖 NéNy. 2: 168; NytudÉrt. 30: 46; TESz.; EWUng. • Vö. *sürög*, *sűrű*

sereg [6] **A:** 1057/ ? *Sergys* [sz.] [szN.] (MNL (OL) 280274); 1138/ *Serugdí* [sz.] [szN.] (MNY. 32: 56); 1395 k. *ferég* or (BesztSzj. 164.); 1416 u.¹ *fèrèg*, *fèregeknèc* (BécsiK. 13, 321); 1552 *seröget* (RMKT. 3: 63); 1725 *Serg* (NSz.) **J:** **1.** 1395 k. 'a fegyveres erők (leg)nagyobb egysége | Heer, Armee' # (↑); **2.** [jelzői értékben is] 1395 k. 'bizonyos szempontból hasonló személyek, dolgok csoportja; gyülekezet | Schar, Haufen; eine Menge von etw' # (BesztSzj. 166.); **3.** 1519 'nyáj, csorda | Herde' (JordK. 377); **4.** 1900 'fonó | Spinnstube' (NyK. 31: 416) **Sz:** ~**el** 1476 k. Meg *feregleg* 'összegyülekezik, csoportosul | sich zusammenscharen' (SzabV.) | ~**let** 1785 *Sereglet* (Szily: NyÚSz.)

■ Ótörök jövevényszó. | (≡) Ujg. *čärig*; oszm. *çeri*; csuv. *šarâ*, *šar*; stb.: 'sereg' [? < török *čär- 'harcol']. (≡) Megfelelői: mong. *čerig*; cser. *šar*; újperzsa *čerik*; stb.: 'sereg'. (⊕) A magyarba átkerült alak *čärig. A szó eleji *cs* > *s* dezaffrikálódáshoz vö. →*saru*, →*sátor* stb. Az 1. jelentés lehetett az eredeti; a többi jelentés metaforikusan fejlődött a 'tömeg, sokaság' alapján. (⊕⇒) A magyarból: szbhv. *šereg*; le. *szereg*; rom. *șierag*; stb.: 'sereg', a lengyelben leginkább 'sor'.

📖 Gombocz Z.: BTLw.; TESz.; Ligeti: TörK. 57, 257; EWUng. • Vö. *janicsár*, *seregély*

seregély A: 1258/ *Seregnelws* [ɔ: *Sereguelws*] [sz.] [HN.] (Györffy: ÁMTF. 2: 403); [1272–1291/] *Seregelyes* [sz.] [HN.] (Györffy: ÁMTF. 2: 403); 1342 *Seregylus* [sz.] [HN.] (Oklsz.); 1356/ *Seregel* (Oklsz.); 1395 k. *zeregel* (BesztSzej. 680.); 1762 *Seregély* (Mátyus I.: Diaet. 1); 1763 *seregěj* (NSz.); 1776 *Seregé* (HOklszj. 172); 1838 *Sereglye* [□] (Tsz.); 1863 *Serége* (Krizsa [szerk.] Vadr. 515); NYJ. *serege* (MTsz.); *seregény* (ÚMTsz.) **J:** 'csillogó fekete tollazatú, rigó nagyságú énekesmadár | Star (Singvogel) (Sturnus vulgaris)' #

■ Származékszó. | ☐ A → *sereg* 'halom, rakás, csoport' szóból -*ély* névszóképzővel. Az elnevezés a madár jellegzetes viselkedésmódjára, sűrű csapatban való repülésére vonatkozik. A társas életmódot folytató madarak hasonló megnevezéséhez vö. észt *karitüll* 'réti cankó' (észt *kari* 'nyáj, sereg, csapat'); stb.

📖 Melich-Eml. 315; Nyr. 93: 397; MNy. 69: 82; TESz.; EWUng. • Vö. *sereg*

sérelem → *sért*

sereng → *sarjú*

serény A: 1220/ ? *Sirund* [sz.] [SZN.] (VárReg. 55.); (†1194) 1230 k. ? *Woyos suren* [HN.] (Wenzel: ÁÚO. 11: 56); 1380 k. *fchereyn* (KönSzej. 37.); 1422 *Seren* [SZN.] (Oklsz.); 1516 *seerenysege* [sz.] (GömK. 177); 1531 *fereen* (TelK. 380); 1542/ *ferinfége* [sz.] (Tinódi: Cronica mla); 1549 *Sirén* [?] (RMKT. 2: 254); 1585 *serény* (Cal. 511); 1590 *Soreny* (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 131); 1750 *fzerénység* [sz.] (Wagner: Phras. *Sedulitas* a.); 1805 *sěrény* (Verseghe: TisztaMagy.); 1805 *sěrény* (NSz.) **J:** 1. 1220/ 'gyors mozgású, fürge; ügyes | flink; geschickt, tüchtig' (↑), 1380 k. 'ua.' (↑); 2. 1516 'nem késlekedő; készséges, buzgólkodó | nicht säumend; willfährig' (↑); 3. 1577 'szorgalmas; törekvő | fleißig; strebsam' (KolGl.); 4. 1585 'gyors észjárású, okos | schnelle Auffassung habend, klug' (Cal. 937); 5. 1604 'éberen örökdő, virrasztó | munter, wachsam' (Szenczi Molnár: Dict. *Vigil* a.) **Sz:** ~**kedik** 1508 *serenkenenek* (DöbrK. 31)

■ Származékszó. | ☐ Az alapszóhoz vö. → *sűrög*, → *sűrű*. A szóvég -*ny* névszóképző; vö. → *kötény*, → *sövény* stb. A jelentésekhez vö. *szorgos* (→ *szorgalom*), amellyel a *serény* etimológiai kapcsolatban áll.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *cserény*, *sertepertél*, *sűrög*, *sűrű*, *szorgalom*

seriff A: 1798 *Serif* (NytudÉrt. 93: 99); 1840 *scherriff* (NSz.); 1920 *seriff* (Kelemen B.: IdSz.) **J:** 1. 1798 'grófsági bíró (Angliában) | Richter in einer Grafschaft in England' (↑); 2. 1884 'magas állású rendőrtisztviselő (az USA-ban) | Art Polizeichef in den USA' (MagyLex. 14: 569)

■ Angol jövevényszó, esetleg német közvetítéssel is. | ☐ Ang. *sheriff* 'egy fajta vágróf; a járási közigazgatás vezetője, járási elöljáró (Angliában); egy fajta járási főnök, járási elöljáró, rendőrtisztviselő (az USA-ban)'; – vö. még ném. 'magas rangú büntetőrendőrtisztviselő'. Az angolban az ang. (óang.) *soír* 'grófság' + *gerēfa* 'vágróf, helytartó, elöljáró' szavak összetételéből keletkezett. ☐ Megfelelői: fr. *shérif*; le. *szeryf*; stb.: 'seriff'. ☐ A magyarba főleg az irodalmi nyelv közvetítésével került.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *geréb*¹

sérifikál → *sérikál*

sérik → *sért*

sérifikál × **A**: 1636 *serikálás* [sz.] (NySz.); 1793 *sérikáll* (NSz.); 1799/ *sérikálok* (NSz.) **J**: 1. 1636 'kóborol, kószál | herumschweifen' (↑); 2. 1793 'fel-alá járkál | hin und her gehen' (↑); 3. 1799/ '(dologtalanul, hivalkodva) járkál, sétál | (untätig, protzenhaft) spazieren' (NSz.); 4. 1799/ '(szárnyas állat) lépeget, totyog | langsam treten (Geflügel)' (NSz.)

sérifikál × **A**: 1831 *Sérifikálni* [sz.] (TudGyűjt. 15/7: 80); 1835 *Sérifikál* (Kassai: Gyökerésző 4: 301); NYJ. *sérafikál* (MTsz.) **J**: '(dologtalanul, hivalkodva) járkál, sétál | (untätig, protzenhaft) spazieren'

■ A szócsalád alapja, a **sérifikál** játszi szóalkotással keletkezett származékszó. | ☐ Az alapszóhoz vö. →*sürög*, →*sűrű*. A szóvég tréfás gyakorító képző; vö. *sétikál* (→*sétál*).

■ A **sérifikál** játszi szóalkotással keletkezett származékszó. | ☐ A *sérifikál* -*fikál* képzővel jött létre, amely tulajdonképpen latin eredetű; vö. *sétafikál* ~ *sétifikál* (→*sétál*).

📖 D. Bartha: Szóképz. 133; TESz.; EWUng. • Vö. *sürög*, *sűrű*

serít × **A**: 1681 *Serítet* [sz.] (NéNy. 2: 169); 1788 *firitett* [sz.] (MNy. 20: 140); NYJ. *séritt*, *sürit* (MTsz.) **J**: 1. 1681 'sodor, pödörít; forgat, fordít | spinnen, zwirnen; drehen, kehren' (↑); 2. [főleg *el~* igekötővel] 1779 u. ? 'ügyesen ellop, szerez, kerít | erhaschen' (NSz.), 1838 'ua.' (Tsz.); 3. 1779 u. ? 'megkavar (ételt); főz | umrühren (Speise); kochen' (NSz.), 1881 'ua.' (Nyr. 10: 431); 4. 1814 '(tészta) sodrófával' kinyújt | walken (Teig)' (HOkLSzj. 88); 5. 1829/ 'gyorsan, ügyesen odatesz, odalop | schnell, flink hinlegen' (NSz.); 6. 1861 'gyorsan, nagy erővel csinál vmit; üt | etw schnell, mit Kraft tun; schlagen' (MNysz. 6: 348); 7. 1863 'örvénylik; sebes sodrással folyik | wirbeln; wirbelnd fließen' (Krizsa [szerk.] Vadr. 516); 8. 1863 'vhol sürög, forgolódik, lábatlankodik; vhonnan sietve elsurran, elillan | sich umtun, sich tummeln; weghuschen' (Krizsa [szerk.] Vadr. 516)

serül × **A**: 1784 *firülni*, *Sűrölködni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. 76); 1832 *összeserült* [sz.] (NSz.) **J**: 1. [főleg igekötővel] 1784 'gyorsan besurran; elillan | sich hineinschleichen; sich schnell fortstehlen' (↑); 2. 1792 'fordul, perdül | sich wenden, sich drehen' (Baróti Szabó: KisdedSz. *Sirítteni* a.); 3. 1855–1860 'örvénylik | wirbeln' (MNy. 38: 388); 4. [*fel~*, *le~*] 1863 'horzsolódik, hámlik | sich reiben, sich abschälen' (Krizsa [szerk.] Vadr. 361); 5. 1875 'tekergőzik, göngyölödik | sich wickeln, sich winden' (Nyr. 4: 188)

serlik × **A**: 1838 *baserlik* (Tsz.), de vö. →*sellő*; NYJ. *séllik* (MTsz.) **J**: 'összesodródik (fonal a nyirkosságtól, hidegtől) | sich zusammendrehen'

■ Származékszó. | ☐ Az alapszóhoz vö. →*sürög*, →*sűrű*. A szóvég -*ít* műveltető képző, ill. -*ül*, -*l* mozzanatos-visszaható képző. A *serlik* szó *ik* szóvége nyomatékosító visszaható funkciójú; vö. *sorlik* (→*sorol*). A szó eredetileg a gyors mozgásra utalhatott. ☹ Idetartozik: *ser* 'cérnázás, sodrás' (1832: NSz.), ez az igéből lett elvonva.

📖 MNy. 7: 388; NytudÉrt. 30: 47; Nyr. 81: 318; TESz.; EWUng. • Vö. *cserény*, *sellő*, *sürög*, *sűrű*

serke **A**: 1246/ ? *Sirque* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 2: 547); 1418 *Serke* [szn.] (Kázmér: CsnSz.); 1437 *Serkes* [sz.] [szn.] (OkLSz.); 1533 *Serke* (Murm. 1240.); 1595 *sörkeket* (NySz.);

1805 *sërke* (NSz.); NYJ. *sörkü* (Imre: FelsSz.) **J:** 'tetű petéje | Nisse' **Sz:** ~**s** 1437 [SZN.] (↑)

■ Jövevényszó egy csuvasos típusú ótörök nyelvből. | (≡) Kāšy. *sirkä*; oszm. *sirke*; csuv. *šârka*; stb.: 'serke, hajtetű'. (≈) Megfelelői megvannak a mongolban és a tunguzban is. (⊕) A magyarba átkerült alak **širkä*. (≈) Tisztázatlan idetartozású: (R.) *serke* 'kása, dara' (1863: Kriza [szerk.] Vadr. 515). (↗) Nem tartozik ide: *serke* 'buborék, gyöngy <szesz italban>' (1804: NSz.), ez a →*serít*, →*serkent* szócsaládokkal függ össze.

📖 Gombocz Z.: BTLw.; TESz.; EWUng.

serked → *serkent*

serken → *serkent*

***serkent* A:** 1229/ *Serkenteu* [sz.] [SZN.] (VárReg. 360.); 1456 k. fel *ferkentek* (SermDom. 1: 268); 1527 *feerkenccheetók* ffel [*sérkent* □] (ÉrdyK. 542); 1566 fel *serkõntem* (Heltai: Fab. 200); 1577 k. feol *feorkentédis* (OrvK. 30); 1805 *sërkent* (NSz.) **J:** 1. 1229/ ? 'felébreszt, felkelt | aufwecken' (↑), 1456 k. 'ua.' (↑); 2. 1229/ 'buzdít, lelkesít, ösztönöz; vmire indít | aneifern, begeistern; veranlassen' (↑), 1508 'ua.' (NádK. 8); 3. 1736 'kiserkedeztet, fakaszt | hervorquellen lassen' (NySz.) **Sz:** ~**ő** 1229/ [SZN.] (↑); 1533 *Felserkentő* <FOLY MN-I IGENÉV> (Murm. 1940.); 1784 'ébresztő jeladás, ébresztőeszköz, ébresztőóra | Wecksignal; Wecker' (Baróti Szabó: KisdedSz. 76)

***serken* A:** 1456 k. fel *serken* (SermDom. 1: 26); 1493 k. fel *serkewnek* (FestK. 399); 1577 k. fel *fërken* (OrvK.); 1664 föl-*sörkenik* [□] (Wagner: Phras. 2: 117); 1805 *sërken* (NSz.) **J:** 1. 1456 k. 'felébred, felkel | erwachen, aufstehen' (↑); 2. 1551 'kijózanodik; eszméletre tér | nüchtern werden; zur Besinnung kommen' (NySz.); 3. 1750 'törekszik vmire | nach einer Sache streben' (NySz.); 4. [*fel~ vmi mellett*] 1750 'felbuzdul, munkához lát vminek az érdekében | sich aufraffen, an die Arbeit gehen' (NySz.); 5. 1790 '⟨növényzet⟩ újra kihajt; ⟨természet⟩ újra éled | wieder sprießen ⟨Pflanze⟩; wieder erwachen ⟨Natur⟩' (NSz.); 6. 1810 'keletkezik, támad | entstehen' (NSz.)

***serked* A:** 1490 k. meg *ferket* vona [*d-t*] (NagyvGl. 18.); 1617 ki *sörkedez* [sz.] (NySz.); 1805 *sërkedező* [sz.] (NSz.); 1862 *sergedez* (NSz.) **J:** 1. 1490 k. 'felébred | erwachen' (↑); 2. 1617 '⟨növény⟩ kihajt, ⟨rügy⟩ kifakad | aufkeimen, aufsprossen' (↑); 3. 1636 'keletkezik, támad | entstehen' (NySz.); 4. 1636 'kibuggyan, előtör | hervorquellen' (NySz.); 5. 1645 'mozgolódni, tevékenykedni kezd | sich zu bewegen anfangen' (NySz.); 6. 1767 '⟨bajusz, szakáll⟩ először jelentkezik, kinő, kiütkezik | hervorsprießen (Bart)' (Pápai Páriz–Bod: Dict. *Aetas* a.); 7. 1897 '⟨bőr⟩ pörsenéses lesz | pustelig werden' (MTsz.)

■ Származékszavak. | (⊕) Az alapszóhoz vö. →*sürög*, →*sűrű*. A szóvégek különféle igeképzők. A szó belseji *k* mozzanatos képző; vö. →*sarkall*, →*sarkantyú* stb. (≈) Ugyanabból az alapszóból ugyancsak szó belseji *-k* mozzanatos képzővel keletkezett: 1470 *ferkegethni* 'ébreszt, buzdít' (SermDom. 2: 239); *serkezik* 'kibuggyan' (1582/: NySz.); *serkeg* 'ua.' (1584: NySz.); stb.

📖 NytudÉrt. 30: 28; TESz.; EWUng. • Vö. *sarkantyú*, *sürög*, *sűrű*, *szorgalom*

***serleg* A:** 1381 ? *Chillyk* [SZN.] (MNy. 63: 365); 1402/ *Serlek* (Mollay: NMÉR.); 1413/ *Serlik* (OklSz.); 1424 *surluk* (OklSz.); 1435 *cherleg* (Nyr. 43: 82); 1440 k. *Sirlegh* (OklSz.); 1458 *serleg* (OklSz.); 1462 *Chillekpohár*, *Chillewk* (OklSz.); 1504 *Sellegh* (OklSz.); 1530 *sellyeg*

(Oklsz.); 1591 *sillingh* (Oklsz.) **J: 1.** 1381 ? 'nagyobb, rendszerint díszes ivóedény, kupa | Becher, Pokal' (↑), 1402/ 'ua.' (↑); **2.** 1928 'szállítószalagon levő tartály | Gefäß am Förderband, Förderbecher' (TechnLex. *Elevátor* a.)

■ Ismeretlen eredetű. | (△) A régi, szó eleji *cs*-s alakokhoz vö. →*serpenyő*. A 2. jelentéshez vö. ném. *Becher* 'egy fajta ivóedény; szállítóedény'. (△) Németből való származtatása jelentéstani és alaktani okok miatt kevésbé valószínű.

📖 TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng.

serlik → *serít*

serpenyő A: 1395 k. *serpenýe* (BesztSzj. 1295.); 1416 u.¹ *ferpenobèn, fèrpenøkèt* (BécsiK. 86); 1429 *serpenyew* (NytudÉrt. 50: 79); 1494 *Cherpenew* (Oklsz.); 1528 *serpenyw* (Oklsz.); 1533 *Serpónó* (Murm. 1860.); 1550 k. *serpene* (KolGl.); 1566 *sörpónéc* (Heltai: Fab. 180); 1805 *sèrpenyő, sèrpenyű* (Verseghy: TisztaMagy. 319, 328); NYJ. *cserpenyü* (MTsz.); *sèrpönyü* (Nyatl. *lábás* a.) **J: 1.** 1395 'nyeles v. kétfülű, sütésre v. olvasztásra stb. használt, rendszerint lapos edény | Pfanne' (↑); **2.** 1573 'mérlegcsésze, mérlegtálca | Waagschale' (Oklsz.); **3.** 1597 'lőporos csésze a kovás fegyveren | Zündpfanne am Steinschloßgewehr' (Oklsz.)

■ Jövevényszó, de az átvétel nyelv vitatott. | **1.** Egy déli szláv nyelvből ered. | (≡) Vö. blg. *čepenna* 'agyagból készült sütőedény'; szbhv. *crijepnja* 'ua.', (Kaj) *črepnja* 'edény'; szln. *črepnja* 'cserépdarab; tégely; kalácsütő edény' [< szláv *čerp- 'cserép']. (△) E származtatás szerint a magyarban a szó eleji *cs*-s változat az eredeti, míg a szókezdő *s* dezaffrikálódás eredménye. A *serpenyő* alak keletkezésénél fontos szerepet játszott a mássalhangzó-torlódás feloldása is, és a szóvég (a hangrendi kiegyenlítődést követően) a →*kagyló*, →*szittyó* stb. végződéséhez hasonló fejlődésen ment keresztül. **2.** Egy német szókapcsolat alapján jött létre. | (≡) Vö. ném. (kor. úfn.) **scherpene pfanne* 'agyagserpenyő' [a jelző eredetéhez vö. ném. (kfn.) *scherbe* 'cserép']. (△) Ez magyarázza a szókezdő *s*-es változatok elsőbbségét az *cs*-s változatokkal szemben; nehezítő körülmény, hogy hasonló német szókapcsolatra nincsenek adatok. ■ (△) A két magyarázat végül is összefügg egymással; vö. →*cserép*. Az, hogy a magyar adatok elsősorban főmtárgyakra vonatkoznak, egyik esetben sem mérvadó; a magyar szó (amint a lehetséges átvétel nyelvekben fellelhető megfelelőik is) eredetileg cserépedényre vonatkozott. – A *serpenyő* 2. és 3. jelentésében nemrég még az irodalmi nyelv szava volt, ma már kevésbé használatos. (⇒) A magyarból (esetleg visszakölcsönzésként): szbhv. *šerpanja, šerpinja* 'serpenyő'.

📖 Kniezsa: SzJIsz. 740; TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *cserép, fánk, lábos, serbli*

sérszik → *sért*

sért A: 1355/ *Sertew* [sz.] [szn.] (MNY. 10: 328); 1372 u./ *megnem fert* (JókK. 151); 1416 u.² *meg fèrtèned* (MünchK. 58ra); 1493 k. *meg seertezs* (FestK. 408) **J: 1.** 1372 u./ 'erőszakos külső behatással vmely élőlénynek sebet, fájdalmat okoz | verletzen' # (↑); **2.** 1416 u.¹ 'önérzetében, érzéseiben súlyosan megbánt | beleidigen' # (BécsiK. 49); **3.** 1519 'kárt tesz vmiben | beschädigen' (JordK. 57); **4.** 1664/ 'vmely tárgy felületén karcot, zúzódást okoz | anritzen, anquetschen' # (NySz.); **5.** 1784 'vmely elvet, eszmét, érdeket' támad, tagad | bebestreiten, (Interessen) schädigen' (NSz.); **6.** 1806/ 'erőteljes külső hatás' vmely

érzékszervet bánt, zavar | (das Auge, die Ohren) beleidigen' # (NSz.) **Sz:** ~**eget** 1585 láb *sértőgető* [sz.] (Cal. 151) | ~**ődik** [főleg meg~] 1643 meg-*fértődven* [sz.] (Comenius: Jan. 52)

sérik † **A:** 1372 k./ *feregnelkewl* [sz.] (JókK. 147); 1748 *sér* (NySz.); 1874 *sérik* [▽]; *szérik* [▽] (Nyr. 3: 4) **J:** 'megsérül | verletzt werden; weh tun' **Sz:** ~**eg** 1372 u./ 'testi sérülés | Körperverletzung' (↑) | ~**és** 1506 *ferefnék* '(meg)sebzés, sérülés | Verletzung' (WinklK. 256)

sérszik † [2/3] **A:** 1416 u./¹ nem *fèreznèc* meg (BécsiK. 206); 1416 u./² meg*fèrèzic* [▽]; *fèrèzicmǵ* (MünchK. 97ra, 193); 1513 megnem *seruec* (NagyszK. 222); 1519 megh *ferw̃th* [d-t] (JordK. 25); 1531 *ferwgyen* [d-f] (ÉrsK. 5); 1863 *siérszik* (Kriza [szerk.] Vadr. 515) **J:** 1. 1416 u./¹ 'megsérül | verletzt werden' (↑); 2. 1577 k. 'sérvet kap | sich einen Bruch heben' (OrvK. 291)

sérelem [4] **A:** 1372 u./ *ferelmeben, ferelmnek* (JókK. 65); 1416 u./¹ *fèrèlem* (BécsiK. 251); 1493 k. *seerelmbe* (FestK. 407); 1519 k. *serelom* (DebrK. 123); 1529 e. *seremnekwl* (VirgK. 32) **J:** 1. 1372 u./ 'testi sérülés, fájdalom, kín | Körperverletzung, Schmerz' (↑); 2. 1372 u./ 'lelki fájdalom | Leid, seelischer Schmerz' (JókK. 156); 3. 1761 'méltánytalanság, jogi hátrány | Unbill, Unrecht, Nachteil' # (NSz.); 4. 1971 'sérv | Bruch, Hernie' (NytudÉrt. 72: 77) **Sz:** **sérelmes** 1372 u./ *ferelmes* (JókK. 159) | **sérelmez** 1838 *sérelmezése* [sz.] 'sért, bánt | verletzen' (Századunk 1838. ápr. 26.: 267); 1906 'sérelmesnek talál, sérelmesnek nyilvánít | sich beschweren, als Unrecht beklagen' (MNy. 3: 137)

sérül **A:** 1474 meg *ferütt* [l-t] (BirkK. 3); 1562 *sérülésrül* [✓] [sz.] (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 308); 1616 Meg *serült* vala (NySz.) **J:** 1. 1474 ? 'megbántódik, lelki sértést szenved | beleidigt werden' (↑), 1616 'ua.' (↑); 2. 1562 'sérvet kap | sich einen Bruch zuziehen' (↑); 3. 1702 'testi sérülést szenved, megsebesül | verletzt werden' # (NySz.); 4. 1786 ? 'megrongálódik (tárgy) | beschädigt werden (Gegenstand)' (NSz.), 1841 'ua.' (NSz.)

■ A szócsalád alapja, a **sérik** örökség a finnugor korból. | (≡) Vog. (T.) *čärk-* 'sajnál', (Szo.) *šäriy-* 'bánt'; osztj. (Trj.) *terəy-*, (Kaz.) *šarī-* 'fáj'; finn *särke-* 'széttörik, szétroncsol, széztűz; fáj'; lp. (L.) *tjier'kē-, tjär'kē-* 'méretre vág, lekerekít, kikerekít (lábbelit)' [fgr. **čärke-* 'eltörik, eltör (tárgyatlan, tárgyas igeiként is; fáj)']. (⊕) Az 'eltörik, eltör' > 'fáj' jelentésváltozás az alapnyelvben mehetett végbe; a jelentéséhez vö. →*fáj*. A szó belseji **rk* > m. *r* változáshoz vö. →*jár*, →*nyír*³ stb.

■ A **sérszik**, **sért**, **sérül**, **sérelem** származékszavak. | (⊕) A *sérik*-ből keletkeztek -sz gyakorító képzővel, -t műveltető képzővel, -ül visszaható képzővel, ill. -elem névszóképzővel. (⊖) Idetartoznak, esetleg a *sérik*-ből -z gyakorító képzővel: (R.) *sérez* 'megsebez, megsebesít' (1573: MNy. 63: 93), *sérszik* 'fáj' ((1845/: NSz.). (⊕) Az obi-ugor 'ég, elég, megég (tárgyatlan ige)' jelentésű szavak aligha tartoznak ide.

📖 Paasonen: s-Laute 25; TESz.; NyK. 80: 377; UEW. 33; EWUng. • Vö. *sérvés*

serte **A:** 1395 k. *ferke* [ɔ: *ferte*] (BesztSzj. 660.), de vö. →*sertés*; 1405 k. *ferte* (SchlSzj. 1223.); 1461 *Sewrte* [SZN.] (MNy. 10: 376); 1566 *sertőiet* (NySz.); 1805 *serte* (NSz.); NYJ. *sürt* (OrmSz.) **J:** 1. 1395 k. 'erős, kemény szőr; sündisznó tüskéje | Borste; Stachel des Igels' # (↑); 2. 1590 'hal uszonya | Flosse des Fisches' (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 90 [ɔ: 80]); 3. 1604 'ecset | Pinsel' (Szenczi Molnár: Dict. *Festőferte* a.); 4. 1708 'kerítésnek, sorompónak, gátnak stb. kiálló, hegyes részei, tüskézete | emporstehende Spitzen von Zäunen, Schranken, Dämmen usw.' (EWUng.); 5. 1740 'nádtető megerősítésénél használt faszegek; rácsszerűen felállított rudacskák | Holznägel zur Befestigung des Rohrdaches; gitterförmig aufgestellte Stängelchen' (OklszPótl. *serte-fa* a.); 6. 1835 'szálka, szakáll (növényeken) | Bart (Bot)' (Tzs. *Bart* a.); 7. 1874 'zsúptető gerince | First des Strohdaches' (Nyr. 3: 184)

sertély **A:** 1685 *förtélyli* (Comenius: Orb. 55); 1784 *fertvély* (Baróti Szabó: KisdedSz. 75); NYJ. *sörtél, sörtil* (UMTsz.) **J:** 1. 1685 'erős, kemény szőr | Borste' (↑); 2. 1897 'zsúptető

gerince | First des Strohdaches' (Nyr. 18: 288)

■ A szócsalád alapja, a **serte** vitatott eredetű. | 1. Jövevényszó egy csuvasos típusú ótörök nyelvből. | (≡) Vö. Kāšy. *sirt* 'sörte'; csuv. *šart* 'serte'; len- v. kenderkefe' [tisztázatlan eredetű]. A török nyelvekben a veláris *i* egy szótagú szavakban palatalizálódhat; vö. tat. *širt*; tob. *širt*: 'serte'. (△) A szóvégi magyar *e* ugyancsak a törökből magyarázható, esetleg a szónak a →*serke* szócsaládjával való keveredéséből; vö. alt. *širkene*; tel. *särkäk*; kalm. *širkə*: 'serte'. Eszerint a **širte* magyarba átkerült alakja egy kihalt, csuvasos típusú ótörök nyelvből származhat, míg a *sürt* változat későbbi analógiás elvonás lehet. – Nem zárható ki azonban, hogy a szóvégi *e* a magyarban E/3. személyű birtokos személyjel; vö. →*epe*, →*vese* stb. 2. Származékszó. | (△) Belső keletkezésű, a →*szőr* szó származéka; vö. még →*sörény*. A fgr. **s* ősmagyar kori *sz* : *s* megfelelése nyelvjárási különfejlődés maradványa lehet; vö. még →*szenved* : →*senyved*, →*sző*¹ : →*sövény* stb. A szóvég valószínűleg *-te* ~ *-ta* denominális névszóképző; vö. →*pacsirta*.

■ A **serte** származékszó. | (△) A *serte* szóhoz képest valószínűleg másodlagos keletkezésű *sertély* -ly denominális névszóképzővel jött létre a *serte* szóból; vö. →*személy*, *zugoly* (→*zug*) stb.

📖 Gombocz Z.: BTLw.; TESz.; Ligeti: TörK. 286; EWUng. • Vö. *sertés*, *szőr*

sertély → *serte*

sertélyes → *sertés*

sertepertél × **A**: 1793 *Sertepertélésbe* [sz.] (NSz.); 1845 *Sertepitél* (NSz.); 1870 *sertepirtél* (CzF.); 1884 *sertepeltél* (NSz.); NYI. *sértēfertél* (MTsz.); *sertyepertyél* (ÚMTsz.) **J**: 'nyugtalanul ide-oda jár-kel; sűrög-forog | ruhelos hin und her gehen; sich tummeln'

■ Ikerszó, a tagok egymáshoz való viszonya bizonytalan. | (△) Feltehetőleg az önálló szóként nem adatolt *serte* + *pertél* szavak összetétele. Az előtag a →*serény*, →*sűrög*, →*sűrű* stb. alapszavának -e folyamatos melléknévi igenévképzős származéka lehet. A szó belseji *t* igeképzőnek látszik. – A *pertél* a →*pereg* szócsaládjának tövéből keletkezhetett játszi igeképzővel.

📖 NytudÉrt. 30: 11; TESz.; EWUng. • Vö. *pereg*, *serény*, *sűrög*, *sűrű*

sertés **A**: 1258 *Sertes* heyg [HN.] (OkI Sz.); 1533 *Sertes* disno (Murm. 540.); 1577 *sertes* (KolGl.); 1585 *sertés* (Cal. 484); 1597 *Sörtés* [?] (OkI Sz.); 1649 *sértés* (MNY. 69: 234); 1758 *Sertvésit* (MNY. 55: 550); 1805 *sértésöl* (NSz.); 19. sz. *sertis*, *sertis* (MNY. 69: 509) **J**: <MN> 1258 ? 'kihegyesedő részek sorozatából álló, kiálló tüskézettű | stachelig; borstig' (↑), 1533 'ua.' (↑) | <FN> 1683 'disznó | Schwein' # (OkI Sz.)

sertélyes × **A**: 1558 *sertelest* (MNY. 64: 229); 1597 *Sörteliös* [?] (OkI Sz.); 1679 *sörtélyes* (OkI Sz.); 1690 *Sertélyes* (Radvánszky: Csal. 2: 403); 1722 *Sörtvélesek* (Nyr. 109: 242) **J**: <FN> 1. 1558 'disznó | Schweinestall' (↑); 2. 1722 'disznó | Schwein' (↑) | <MN> 1597 'tüskés, borzas, szőrös | stachelig; borstig' (↑)

■ Származékszó. | (△) A →*serte*, ill. *sertély* (→*serte*) szavakból jött létre melléknévképzővel. Eredetileg mindkét szó melléknév volt; a 'disznó' főnévi jelentés önállósulással keletkezett a *sertés marha* 'disznó' (1608: OkI Sz.); *sertélyes marha* 'ua.' (1679: OkI Sz.); stb. szószerkezetekből. A *sertélyes* (↑) régi és szórványosan adatolt főnévi 1. jelentése

metonimikusan keletkezhetett. A 'serte' és a 'disznó' jelentések összefüggéséhez vö. lat. *saetiger* 'sörtés: kan(disznó)'; ném. *Borstentier* 'disznó'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *serte*

serül → *serít*

sérül → *sért*

sérv → *sérvés*

sérvés † **A:** 1553/ *ferues* (Tinódi: Cronica Q4b); 1626–1627 *sérűvés* (NySz.); 1829 *sérhés* (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 308); NYJ. *sérisés, sérísés* [sz.] (Nyatl.) **J:** 1. 1553/ 'testi sérülés | Körperverletzung' (↑); 2. 1554 ? 'a máj v. a lép daganata | Leber-, Milzgeschwulst' (↑), 1885 'ua.' (Nyr. 14: 123); 3. 1560 k. 'fájás, fájdalom | Schmerz' (GyöngySzt. 4263.); 4. 1577 k. 'sérv | Hernie' (OrvK. 293); 5. 1626–1627 'hátrányos, kedvezőtlen, előnytelen körülmény | ungünstiger Umstand' (↑)

sérv **A:** 1774 *sérvnek* (Szily: NyÚSz.); 1791 *sérünket* (NySz.) **J:** 1. 1774 'sérelem, panasz | Beleidigung, Beschwerdesache' (↑); 2. 1780 'testi seb, sérülés | Körperverletzung' (NSz.); 3. 1833 'vmely zsiger kitüremkedése a szervet körülvevő üreg falán | Hernie' # (Szily: NyÚSz.)

■ A szócsalád alapja, a **sérvés** származékszó. | ☞ A *sérvik* szóból (amely a *sérszik* (→*sért*) szó belseji v-s változata) keletkezett -és névszóképzővel. A *sérvés* tulajdonképpen a *sérés* 'sérülés' párhuzamosan keletkezett ellentétpárja, a *sérik* (→*sért*) származékszava.

■ A **sérv** szórövidülés. | ☞ A *sérvés*-ből szóból rövidült le.

📖 TESz. *sérv* a.; EWUng. • Vö. *sért*

sestély † **A:** 1585 *sestely* (Cal. 520); 1792 *Seftély* (Baróti Szabó: KisdédSz.) **J:** 1. 1585 'lyukakkal ellátott mellékasztal, amelyre az alul hegyesen végződő borosedényeket helyezték | Schanktisch mit Löchern, auf den die unten spitzigen Weinkrüge gestellt werden' (↑); 2. 1621 'ivóedény, boroskancsó | Trinkgefäß; Weinkrug' (Szcenci Molnár: Dict.)

■ Német (f.-ném.) jövevényszó. | ☞ Ném. (kfn. al.) *sester* 'egy fajta folyadékmérték, ill. száraz anyagok mérésére szolgáló űrmérték; folyadék, ill. száraz anyagok mérésére szolgáló mérőedény', (R.) 'boroskancsó', – ném. *Sechter* 'egy fajta régi űrmérték száraz anyagok mérésére; kis mérőedény; stb.' [az eredetéhez vö. →*sajtár*¹]. – A német hangtörténet alapján az átvétel legkésőbb a 13. században mehetett végbe. Az *ély* szóvéghez vö. →*borbély*, →*erkély* stb. Az 1. jelentés metonímia az eredeti 2. jelentés alapján.

📖 TESz.; Mollay: NMÉr.; EWUng. • Vö. *sajtár*¹

séta → *sétál*

sétál **A:** 1531 k. *fetalni* [sz.] (MKsz. 1984: 230); NYJ. *szítál* (ÚMTsz.) **J:** 'sétát tesz, járkál, gyalogol, ballag | spazieren, schlendern' #

sétikál × **A:** 1669 *sétikáltattya* [sz.] (NySz.) **J:** 'sétát tesz, járkál, kószál, csatangol | spazieren, bummeln'

sétány **A:** 1828 *sétányokon* (Aurora 4); 1829 *sétányokon* (Szily: NyÚSz.) **J:** 'sétatér, fákkal, gyepel, virágágyakkal szegett, padokkal ellátott sétaút | Promenade, Spazierweg (mit Grünanlagen)' #

sétifikál **A:** 1835 *Sétifikál* | (Kassai: Gyökerésző 4: 301); 1879/ *sétafikálásnak* [sz.] (NSz.) **J:** 'sétálgat, jár-kel, kószál, járkál | spazieren, bummeln'

■ A szócsalád alapja, a **sétál** jövevényszó egy déli szláv nyelvből. | (≡) Blg. *uemam* 'jön-megy, tevékenykedik, sűrög-forog', (N.) 'csavarog'; szbhv. *šetati* 'sétáltat; sétál'; szln. *šetati se* 'sétál' [indoeurópai eredetű; vö. ír *sét* 'út'; ném. (ófn.) *sinnan* 'utazik; törekszik; gondolkodik, tündökök'; stb.]. (≈) Más szláv nyelvekben előforduló megfelelőihez vö. → *sánta*.

■ A **sétikál** származékszó. | (⊕) A *sétikál* a *sétál* szóból keletkezett játszi szóalkotással.

■ A **séta** elvonás. | (⊕) A *séta* a *sétál*-ból keletkezett nyelvújítás kori elvonással.

■ A **sétány** származékszó. | (⊕) A *sétány* tudatos szóalkotás névszóképzővel a *séta* szóból, vagy a *sétál* alapján keletkezett.

■ A **sétifikál** származékszó. | (⊕) A *sétifikál* a *sétikál*-ból alakult ki játszi szóalkotással, amely tulajdonképpen tréfás latinosítás is. A *sétafikál* változat a *séta* hatását tükrözi.

■ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (↗) Nem tartoznak ide: *sifitel* 'csoszog; suttog; dörzsöl, súrol; stb.' (1816: Gyarmathi: Voc. 100 [v: 108]); *siffent* 'egyed csoszog, csoszant' (1863: Kriza [szerk.] Vadr. 516); *siflet* 'vizslat, koslat' (1863: Kriza [szerk.] Vadr. 516); ezek a (főleg) székely tájszók valószínűleg onomatopoetikus eredetűek.

📖 MNy. 50: 173; Kniezsa: SzJsz. 474; TESz., *sétafikál* a. is, *sifitel* a. is; EWUng. • Vö. *sánta*

sétány → *sétál*

sétifikál → *sétál*

sétikál → *sétál*

setteg → *settenkedik*

settenkedik **A:** 1843 *settenkedőt* [sz.] (NSz.); 1851 *settenkedék* [▽] (NSz.); 1870 *settenkedik* (CzF.); 1875 *setrenkédett* (Nyr. 4: 518); 1892 *sëttënkëgyik* (Nyr. 21: 314) **J:** 1. 1843 'ólálkodik, sündörög | herumschleichen' (↑); 2. 1889/ 'rejtőzködik, lappang | sich versteckt halten' (NSz.)

setteg × **A:** 1847 *settegék* (Életképek 1847. szept. 26.: 410); 1872 *elsötyögött* (NépkGy. 1: 500); 1879/ *setteng* (NSz.); 1886 *setteg* (Nyr. 15: 235); NYJ. *setrëng, sëttyeg, sütyög* (MTsz.) **J:** 'lassan lépked, settenkedik | (herum)schleichen'

■ Onomatopoetikus eredetű szócsalád. | (⊕) A lassú, óvatos léptekkel való járás kifejezésére. A szótő a palatoveláris párhuzamosság alapján összefügghet a → *csatangol* tövével. A szóvég különböző gyakorító képzők. Egyes változatok szó belseji *r*-je analógiás keletkezésű; vö.

csatragol (→*csatangol*). A *setteng* változat szó belseji *n*-je a *settenkedik* hatására keletkezett. (⊖) Idetartozik a *setteg* veláris párjaként a *sattyog* 'cammog, ballag; csattogva lötyög' (1881: NSz.).

📖 TESz., *sattyog* a. is; EWUng. • Vö. *csatangol*, *satrantyú*

sezlon A: 1843 *chaise-longue-on* (Honderü 1843. ápr. 29.: 574); 1854 *chaise-longue* (NSz.); 1891 *sezlong* (Füredi: IdSz. 39); 1930 *sezlon-t*, *sezlony* (MNY. 398); 1930 *sezlón* (MNY. 26: 396) **J:** 'heverő, dívány | Chaiselongue'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Chaiselongue*; ang. *chaise-longue*; fr. *chaise-longue*; or. *уезлонг*; stb.: 'háttámla nélküli heverő'. A franciából terjedt el [< fr. *chaise* 'szék, karosszék' + *longue* 'hosszú']. (⇒⊖) A magyarba elsősorban a németből került át. (⊖) A *sezlon* alak a német köznyelvi ejtésváltozatot tükrözi.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *cséza*, *prolongál*

sí¹ × [2/1] A: 1464 *Sywo* [sz.] [SZN.] (OkI Sz.), de vö. →*süvölt*, de vö. →*sivatag*; 1527 *fywaffal* [sz.] (ÉrdyK. 411), de vö. →*sivalkodik*, de vö. →*sikattyú*; 1553/ *fyunac* ryūnac (Tinódi: Cronica R1a); 1566 *sini* [sz.] (Heltai: Fab. 46); 1566 *siu* (NySz.); 1602 *seu* (NySz.); 1627 *sivu* [□] (AkNyÉrt. 14/7: 18); 1886 *sill* [□] (Nyr. 15: 214); NYJ. *sén-rén*, *sziu* (ÚMTsz.) **J: 1.** 1527 'személy, főleg gyermek) keservesen, panaszkodva sír | bitterlich, kläglich weinen (haupts. Kind)' (↑); **2.** 1536 'állat) éles, sivító hangot hallat | einen schrillen Laut geben (Tier)' (Pesti: Fab. 12b); **3.** 1560 k. 'zihál | keuchen' (GyöngySzt. 1445.); **4.** 1566 'üvölt(özik), bömböl, bög, ordít | heulen' (NySz.); **5.** 1585 'hangszer) éles, magas hangon szól | schrillen (Musikinstrument)' (Cal. 686); **6.** 1859 'szél) süvölt | brausen, toben (Wind)' (NSz.); **7.** [csak tárgyas] 1874 'sínyli | unter einem Umstand leiden' (Nyr. 3: 565) **Sz:** ~**kat** 1556 *sikatták* 'sírásra késztet, megsírat; vmit arra késztet, hogy éles, metsző hangot hallasson | weinen machen; etw dazu zwingen, daß es einen schrillen Ton von sich gibt' (MNY. 64: 229)

■ Onomatopoetikus szó. | (⊖) Ennél az onomatopoetikus igénél a szó ősi mivoltára utal a képző nélkülisége. Szorosan összefügg a →*sír¹* szóval és a →*sikolt* szócsalád tövével; sőt, még avval is lehet számolni, hogy ezek az igék tulajdonképpen származékszavak a *sí¹* szóból. A változatokhoz vö. →*fő¹*, →*nyí* stb. A 7. jelentés metonímia.

📖 Mészöly: ÓMSzöv. 37; TESz.; EWUng. • Vö. *csiákol*, *sík*, *sikattyú*, *sikolt*, *silány*, *sima*, *sió*, *síp*, *sípít*, *sír¹*, *siseg*, *sivalkodik*, *sivár*, *sivatag*, *sívó*, *sopánkodik*, *sopár*, *süvölt*

sí² A: 1880–1889 *ski* (Bánhidi: Sportny. 285); 1896 *sí* (Bánhidi: Sportny. 285) **J:** 'síléc, sízés, sísport | Schi' #

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Ski*, *Schi*; ang. *ski*; fr. *ski*; norv. *ski*; stb.: 'sízés, síléc'. A norvégból terjedt el [< norv. (ónorv.) *skīð*, *skīða* '(fa)hasáb, hasábfa; hótalp, hócipő'] (⇒⊖) A magyarba főleg német közvetítéssel került. (⊖) Mind a *sí* alak, mind a *ski* változat a német kiejtést tükrözi.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sajtár²*

síber → *síbol*

síbol Δ **A:** 1874 *sibolta* (Bolond Miska 1874. máj. 17.: 87); 1920 *sibolás* [sz.] (Zolnay–Gedényi); 1930 *sibelés* [sz.] (Zolnay–Gedényi) **J:** 1. 1874 'tisztátalan üzleteket köt, <feketepiacon> nyereszskedik | unredliche Geschäfte machen' (↑), 1921 'ua.' (Zolnay–Gedényi); 2. 1920 'értékeket nyereszskedés céljából átcsempész(tet) az országhatáron | (Waren, Werte) über die Grenze schieben' (↑); 3. 1923 '(<kártyajátékban> nyeres esetén pénzt csúsztat a tétje mellé | beim Gewinnen zu seinem Einsatz Geld stecken <im Kartenspiel>)' (Zolnay–Gedényi); 4. 1927 '(<kártyajátékban, különösen alsósban> vmely lappal a talont kicseréli, ill. a talonból lapot cserél | mit einer Spielkarte den Talon vertauschen od. Spielkarten aus dem Talon austauschen <im Kartenspiel>)' (Zolnay–Gedényi)

síber Δ **A:** 1885 *siberrel* (BpHírlap 1885. febr. 14.: 2); 1900 *síber* (Lumtzer–Melich: DOLw. 235); 1924 *siber* (Szirmay: TolvSz.) **J:** 1. 1885 'aktatologatás | ' (↑); 2. 1900 'egy fajta lökés a biliárdjátékban | Art Stoß im Billardspiel' (↑); 3. 1917 '(<kártyajátékban, különösen az alsósban> lapok kicserélése a talonból | Austausch von Spielkarten aus dem Talon <im Kartenspiel>)' (Zolnay–Gedényi); 4. 1923 '(<játékban> olyan csaló, aki nyeres esetén pénzt csúsztat a tétje mellé | Betrüger, der (im Spiel) beim Gewinnen zu seinem Einsatz Geld steckt' (Zolnay–Gedényi); 5. 1924 'értéket, árut a határon átcsempész(tet)ő s ezzel nyereszskedő személy | Waren, Werte über die Grenze schiebende Person' (Szirmay: TolvSz.); 6. 1930 'tisztességtelenül nyereszskedő (üzlet)ember | unehrlicher Geschäftemacher' (Csorba: IdSz.); 7. 1961 '(<kártyajátékban, különösen alsósban> az a lap, amellyel magasabb értékű lap, ill. az egész talon kicserélhető | die Spielkarte, gegen die eine von höherem Wert od. der ganze Talon ausgetauscht werden kann <im Kartenspiel>)' (ÉrtSz.)

■ Német jövevényszó. | ☹ Ném. *Schieber* 'tisztességtelen üzleteket kötő személy, üzér; stb.' | ném. *schieben* 'előre-hátra tol; az adu bemonrását a partnernek engedi át <kártyajátékban>; csempészik, tisztességtelen üzleteket köt; stb.' [germán eredetű; vö. izl. (óizl.) *skýfa*; ang. (óang.) *scēofan*; stb.: 'tol, taszít']. ☹ A *síber* 1., 2. és esetleg 3. jelentése a *síbol* 3. és 4. jelentése alapján keletkezett.

📖 Msn. 9: 124; TESz.; EWUng. • Vö. *zsúp*

sicc **A:** 1792 *sittz* (NSz.); 1820 *siczki-siczki* (NSz.); NYJ. *Sccc, succ* ki (ÚMTsz.) **J:** '(<macskák elhessegetésére, elkergetésére használt szó> | <Scheuchruf für Katzen>)' #

sipirc **A:** 1795 *sipirtz* (DebrGr. 141); NYJ. *elsupércol* [sz.] (ÚMTsz.) **J:** 'indulj!, lódulj! <indulatszó> | marsch! <Scheuchruf>'

■ A szócsalád alapja, valószínűleg a **sicc** onomatopoetikus eredetű. | ☹ Önkéntelen hangkitörésből keletkezett.

■ A **sipirc** származékszó. | ☹ A *sipirc* játszi szóalkotással jöhetett létre a *sicc* szóból. Eleinte az alföldi nyelvjárások szava volt, főleg macskaűző szóként használták, később, a jelentésbővülés után köznyelvi szóvá vált.

📖 A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ☹ Esetleg a magyarból: szlk. *šic* 'macskaűző szó'.

📖 TESz., *sipirc* a. is; EWUng.

siet **A:** 1372 u./ *fjetek* (JókK. 14); 1416 u./¹ *fiètnèkuala* (BécsiK. 56); 1779 *séjetnek* (NSz.); 1801/ *sijjet* (NSz.); NYJ. *séjet, sihet* (MTsz.) **J:** 1. 1372 u./ 'gyorsan jár, jön, megy | eilen' # (JókK. 135); 2. 1372 u. 'igyekszik vmit gyorsan megcsinálni | sich (be)eilen' # (JókK. 14); 3. 1372 u./ 'sürgős dolga miatt nem időzhet, nem maradhat sokáig | Eile haben, keine Bleibe haben' # (JókK. 14); 4. 1474 'törekszik, készséggel hajlik vmire | streben, bereit sein' (BirkK. 3); 5. 1870 '(<óra> a kelleténél gyorsabban jár, több időt mutat | vorgehen <Uhr>)' # (CzF.) **Sz:** ~és 1372 u./ (↑) | ~elem 1416 u./¹ *fiètèlmèt* 'sietség | Eile, Schnelle' (BécsiK. 121) | ~elmez

1416 u.¹ *fiètèlmèznèc* 'gyorsan jár, jön, megy | eilen' (BécsiK. 251) | ~**etesség** 1476 k. *fyeteteffegwel* 'sietség | Eile, Schnelle' (SzabV. 98. sor) | ~**ség** 1525 *fyetfegel* (VitkK. 80) | ~**tet** 1575/ *fietetic* (Assz. D1a) | ~**ős** 1637 *sietös* (Oklsz.) **R:** ~**elmest** 1416 u.² *fiètèlmèznèc* 'rövidesen | bald' (BécsiK. 251) | **siettében** [teljes paradigmásort képez: ~*t-* + birtokos személyjel + *-ben*] 1770 *siettében* (NSz.)

■ Valószínűleg örökség, finnugor kori tövel, magyar képzéssel. | (≡) A tőhöz vö. md. (E.) *čije-* 'fut, szalad' [feltehetőleg fgr. **čij3-* vagy **cik3-*: 'ua.']. (△) A magyarázat az egyetlen távoli rokon nyelvi megfelelő miatt némileg bizonytalan. A szóvég *-t* mozzanatos képző; vö. *tilt* (→*tiloszik*), →*vezet* stb. A 2–4. jelentés metonímia; az 5. jelentés metafora.

📖 Szinnyei: NyH.; TESz.; MSzFE.; EWUng.

sifli × **A:** 1700 k. *siflire* (Horváth M.: NEI.); NYJ. *siflin* [□] (MTsz.); *sifni, sifri, simfli*-tészta (ÚMTsz.) **J:** 1. 1700 k. '(kis, négyszögletű) mézeskalács | (kleiner, viereckiger) Lebkuchen' (↑); 2. 1848 'csekélység, semmiség | Nichtigkeit' (NSz.); 3. 1877 'négyszög alakúra vágott levelestészta, csusza | viereckig geschnittene Suppeneinlage' (Nyr. 6: 135); 4. 1879 'barátfüle, derelye | Tascherl (Art Mehlspeise)' (Nyr. 8: 332)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *schiffl* 'kocka alakú, kis mézeskalács', *schiffl* 'jelentéktelen (négyszögletes) darabka <szappan, mézeskalács stb.>; egy fajta levesbetét' [< ném. *Schiff* 'vízi jármű; hosszúkas edény, kenyérkosár; stb.']. (≈) Megfelelői: cseh (N.) *šifla*; szlk. *šifla, šiflik*: 'négyszögletes tészta, mézeskalács'. (△) A szóvég vö. →*ceetli*, →*hecsedli* stb. – A 2. jelentés a magyarban keletkezhetett.

📖 MNy. 52: 216; TESz.; EWUng. • Vö. *jacht, sín*

sifon → *sifonér*

sifonér Δ **A:** 1845 *Chifonir* (EWUng.); 1857 *chiffoniérbe* (NSz.); 1881 *sifonér* (NSz.); 1893 *sifonerekből* (NSz.); NYJ. *sifanér, sifonërba, sifenyér* (ÚMTsz.) **J:** 'fehérműs szekrény | Schrank (haupts. für Kleider, Wäsche)'

sifon Δ **A:** 1851 *chiffon-ok* (PNapló 1851. aug. 27.: [1]); 1867 *chiffon* (Tóth I.: MDivatsz. 40); 1877 *sifon* (NSz.); 1900 *sifon* (Lumtzer–Melich: DOLw.); NYJ. *sifony* (Csűry: SzamSz.) **J:** 1. 1851 'pamutszövet, pamutvászon | Art Baumwollgewebe' (↑); 2. 1871 'ruhás, fehérműs szekrény | Schrank (haupts. für Kleider, Wäsche)' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *Chiffoniere* 'fiókos szekrény, komód; varróasztal' [< fr. *chiffonnière* 'rongyszedőnő; lábas komód'] | ném. (au.) *Chiffon* 'vászonkötéssel készült, átlátszó selyem- v. műselyem szövet' [< fr. *chiffon* 'rongy; női ruhák <pejoratív>']. (≈) A *sifonér* megfelelői: ang. *chiffonier*; cseh (N.) *šifonér*; stb.: 'sifonér'. A *sifon* 2. jelentése metonímia az 1. jelentés alapján, bizonyosan a *sifonér* hatására.

📖 TESz.; EWUng.

siheder **A:** 1774 *Siederkék* (NSz.); 1795 k. *suheder* (NSz.); 1798 *siheder* (MNy. 40: 246); 1804 *sühederjeivel* (NSz.); 1822 *sühödör* (NSz.); 1885 *sühedérek* (NSz.); 1892 *suhaderek* (Ethn. 3: 357); NYJ. *sühedër* (ÚMTsz.) **J:** 'kamasz fiú, fiatal legény | unreifer junger Bursche'

■ Származékszó egy relatív fiktív töből. | (△) A *-d* gyakorító képzős relatív szótő összefügg a →*suvad*-dal. A szóvég névszóképző, amelynek eredeti változata valószínűleg az *-ér*. A

jelentésekhez vö. →*suhan*c, →*suttyó*.

📖 MNy. 50: 279; TESz.; EWUng. • Vö. *su*vad

sík **A:** 1351 *Sykus* [sz.] [HN.] (Oklsz.); 1456 k. *Sikws* [sz.] (SermDom. 2: 349); 1566 *fűc* (NySz.); NYJ. *sék* (ÚMTsz.) **J:** <MN> **1.** 1351 ? 'csúszós felületű | glitschrig, schlüpfrig' (↑), 1456 k. 'ua.' (↑); **2.** 1351 ? 'lapályos, kiemelkedések nélküli, vízszintes <terület> | eben' # (↑), 1549/ 'ua.' (HoffgreffEn. i2b); **3.** 1566 'sima, nem érdes felszínű | platt, glatt' (↑); **4.** 1872 'kelendő | gangbar' (Nyr. 1: 326) | <FN> **1.** 1565 'réteg; bevonat, fedés, burkolat | Schicht; Überzug' (MNy. 14: 153); **2.** 1611 'sima felszínű terület, síkság | Ebene, Flachland' (Szenczi Molnár: Dict.); **3.** 1653 'két dimenziójú mértani alakzat | Ebene als geometrische Form' (Keresztesi: Mat. 149); **4.** 1770 'küzdőtér, csatatér | Kampfplatz' (NSz.) **Sz:** ~**os** 1351 [HN.] (↑) | ~**ság** 1663 *síkságán* (MNy. 11: 233)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg onomatopoetikus. | ☞ Valószínűleg egy olyan igenévszó névszói értékű tagja, amely eredetileg talán a köszörülés, csiszolás hangjának érzékeltetésére szolgált, és amelynek igei értékű tagjából keletkezhetett a *sikamik* (→*sikamlós*), →*sikár*, →*sikkaszt*, →*siklik*. A *sík* végső soron összefügghet a →*sí* szóval (vö. még →*sima*), az alaktani viszony azonban nem világos. A melléknévi 4. jelentéshez vö. a →*sima* szó 'nyerő' és 'kellemes' jelentését. A főnévi 1., 3., ill. 4. jelentés metafora, ill. metonímia a 2. főnévi jelentés alapján.

📖 SzegFüz. 1: 220; TESz.; EWUng. • Vö. *sí*, *sikamlós*, *sikár*, *sikkaszt*, *siklik*, *sima*

sikál → *sikár*

sikamlós **A:** 1645 *sikamlós* (NySz.); 1817 *sikámlós* (NSz.) **J:** **1.** 1645 'csúszós, síkos | schlüpfrig, glitschrig' (↑); **2.** 1837 'kétértelmű, pikáns <tréfa, történet> | frivol, pikant <Spaß, Geschichte>' (NSz.)

■ Származékszó. | ☞ A *sikamló* 'síkos, csúszós, sikamlós' (1585: Cal. 614) szóból keletkezett melléknévképzővel. Az alapszó (a *sikamlik* '(meg)csúszik' (1604: Szenczi Molnár: Dict.) < *sikamik* 'ua.' (1585: Cal. 614) közvetítésével) egy olyan igenévszó igei értékű tagjára mehet vissza, amelynek névszói értékű tagja a →*sík*. A *sikamlós* 2. jelentéséhez, amelyben a szó manapság leginkább használatos, vö. ném. *schlüpfrig* 'csúszós; kétértelmű, pikáns'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sík*

sikár × **A:** 1279/ *Sykar* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 3: 450); 1661 *Sikárt* (MonTME. 1: 293); 1808 *Sikar* (MNy. 82: 255) **J:** <FN> **1.** 1279/ 'sikárfű, zsurló | Schachtelhalm (Equisetum)' (↑); **2.** 1838 'súrolásra, dörzsölésre való eszköz | Scheuer- (Bürste, Lappen usw.), ein Gerät zum Scheuern' (Tzs.); **3.** 1879 'simító, egy fajta takácseszköz | Reibprügel, Glättholz' (Nyr. 8: 478); **4.** 1897 'mángorlófa | Mangelrolle' (Nyr. 26: 316) | <MN> **1.** 1808 'sima, egyenes <haj>; merev, rideg, kemény, feszes, egyenes | glatt <Haar>; steif, strack <Borste>' (↑); **2.** 1823 'sima, síkos | glatt, schlüpfrig' (Márton J.: MNSz.–NMSz. 1: 832)

sikál **A:** 1407 *Sykarlo* [sz.] [HN.] (FNESz. *Nagysikárló* a.); 1519 megh ... *fýkarlany* [sz.] (JordK. 87); 1577 k. *fýkaroly* [l-j] (OrvK. 218); 1664 *sikáló* [?] [sz.] (Nyr. 72: 254); 1679 *sikállott* [sz.] (TörtTár 1883: 156) **J:** **1.** 1519 'súrol | scheuern' # (↑); **2.** 1577 k. 'dörzsöl; csiszol | reiben; schleifen' (↑); **3.** 1585 '〈sárral〉 tapaszt; elegyenget <pl. falfelületet>, súrolva beken <pl. mésszel falfelületet> | lehen, verschmieren; schrubben, überschmieren <zB. mit

Tünche)' (Cal. 241, 1050); 4. 1664 'mángorol | mangeln, glätten' (↑); 5. [el~] 1757 'elsikkaszt, eltulajdonít | unterschlagen, entfremden' (MNY. 59: 236); 6. 1839 '(jégen) csúszkál | schlittern' (MTsz.); 7. 1874 'gyalul | hobeln' (Nyr. 3: 3); 8. 1891 'tésztát nyújt | ausrollen (Teig)' (Nyr. 20: 5)

■ A szócsalád alapja, a **sikár** származékszó. | ⊕ Az alapszó egy eredeti igenévszó igei értékű tagja lehetett, amelynek névszói értékű tagja a →*sík*. A szóvég -ár névszóképző; vö. →*búvár*, →*kopár* stb. A főnévi 1. jelentés alapja, hogy a zsurló edények súrolására alkalmas; vö. →*zsurló*.

■ A **sikál** származékszó. | ⊕ A *sikál* eredeti *sikárol* változata a *sikár* igeképzős származéka. Az ige eredetileg az 1. tőtipusba tartozott. A *sikál* alak keletkezéséhez vö. →*abál*. Az 5., 6. jelentéshez vö. →*sikkaszt*, ill. →*siklik*.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ⊕ A magyarázat, miszerint a *sikár* elvonással keletkezett a *sikárol*-ból főleg alaktani okokból kevésbé meggyőző.

📖 TESz. *sikál* a.; EWUng. • Vö. *sík*

sikátor A: 1356 ? *Chykator* [HN.] (PRT. 2: 427); 1390 *Sykatur* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 3: 344); 1392 *Sykator* [HN.] (Oklsz.); 1649 *sikatorokra* (NySz.); 1708 *Sikátor* (Pápai Páriz: Dict. Angiportus a.); 1784 *fikátor* (Baróti Szabó: KisdedSz. 72) J: 1. 1356 ? 'dülőút, ösvény | Feldweg, Pfad' (↑), 1649 'ua.' (↑); 2. 1708 'szűk utca, köz | enge Gasse' (↑); 3. 1831 'fasor, fával szegélyezett út; erdőnyílás, nyiladék | von Bäumen eingefasster Weg; Schneise' (NSz.)

■ Valószínűleg latin (k.) jövevényszó. | ⊕ Lat. (k.) *secator* '(át)vágó, (át)metsző; arató', *sicator* 'favágó' [< lat. *secare* 'vág, metsz, levág; (le)kaszál']. ⊕ A szó eleji s-hez vö. →*salétrom* stb. A származtatás nehézsége, hogy a 'bizonyos területet átszelő út' jelentés a latinban nem mutatható ki. A szónak ebben az értelemben vett használata a földrajzi névi előfordulások alapján is kézenfekvő volna; a 2. jelentés, amelyben a szó ma leginkább használatos, metaforikusan keletkezhetett az 1. jelentés alapján.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *szécs*, *szekció*, *szexuális*

sikattyú × A: 1469 ? *Chykoltho* [SZN.] (Oklsz.); 1470 ? *Chykatha* [SZN.] (Oklsz.); 1513 *chykolthe* (Oklsz.); 1556 *chjkotho* (MNY. 80: 378); 1560 k. *Sikattiu* (GyöngySzt. 4642.); 1640 *Sikatyus* [sz.] [HN.] (NyIrK. 2: 214); 1676 *Csikultju* (HOklszj. 124); 1684 *sikótyujával* (TörtTár 1881: 385); 1708 *Tsikoltú* (Pápai Páriz: Dict.); 1744 *Csikojtó* (Balassa I.: Eke 237); 1816 *Sikattyu!!!*, *Sikolytyu* (Gyarmathi: Voc. 100); 1825 *sikotya* (NSz.); 1835 *Sikattyú* (Kassai: Gyökerész 4: 305?, 309?); NYJ. *csigati* (NyF. 33: 22); *csikóti*, *sígattyú*, *sikantyú* (ÚMTsz.) J: 1. 1469 ? 'a tézslát az eketaligához, a boronához v. a szekérrúdhoz kapcsolódó eszköz | Gerät, das die Ziehstange mit dem Pflugkarren, mit der Egge od. mit der Deichsel verbindet' (↑), 1513 'ua.' (↑); 2. 1560 k. 'síp. pipa | Pfeife' (↑); 3. 1809 'a nyüstöt tartó csiga, karika a szövőszéken | Litzenhäuschen, Litzening' (Nyr. 14: 359); 4. 1874 'a malom hídjának deszkáit összefogó fadarab | Kloben, der die Brücke der Mühle zusammenhält' (Nyr. 3: 238); 5. 1897 'teher emelésére való csiga | Rolle im Aufzug' (MTsz.); 6. 1913 'satu | Schraubstock' (ÚMTsz.)

■ Származékszó szófajváltásának eredménye. | ⊕ Főnevesült folyamatos melléknévi igenév -ú képzővel; vö. →*kallantyú*, →*kopoltyú* stb. A különböző változatok a *sikat* (→*sí'*) szóból, ill. a →*sikolt*-ból származnak. Hasonló eszközök onomatopoetikus megnevezéséhez vö. szbhv. (N.) *skrìpuška* 'nyüsztem, karika a szövőszéken'; szlk. *škripec* 'emelőcsörlő', (R.) 'emelőcsörlővel működtetett kínzóeszköz'; stb. – A szó eleji cs-s változat keletkezéséhez a →*cságató* és a →*csikorog* is hozzájárulhatott.

📖 EtSz. *csikoltó* a.; TESz.; Benkő-Eml. 448; EWUng. • Vö. *sí'*, *sikolt*

siker **A:** 1650 *sikerelje* [sz.] (MHH. 24: 417); 1774 *sükere* (NSz.); 1784 *sükér* (Baróti Szabó: KisdedSz. 75) **J:** <FN> **1.** 1650 'jó eredmény, eredményes végződés | Erfolg' # (↑); **2.** 1786 ? 'kedvező hatás, fogadtatás, elismertetés | Beifall, Anerkennung' # (NSz.); 1830 'ua.' (NSz.); **3.** 1806 'érvényesség, hitelesség (okiraté) | Gültigkeit, Authentizität (einer Urkunde)' (NSz.) | <MN> 1784 'sikerés, sikerült | erfolgreich' (↑) **Sz:** ~**telen** 1790 *sikertelen* (NSz.) | ~**ül** 1808/ *sükerült* [sz.] (NSz.)

sikeretlen † **A:** 1650 *sikeretlenb-is* (Szily: NyÚSz.); 1766 *sükeretlen* (NSz.); 1808 *sikéretlen* (NSz.) **J:** 'eredménytelen, hatástalan | erfolglos'

sikerés **A:** 1723 *sikerésb* (MNY. 4: 130); 1761 ? *sükerés* (MNY. 87: 301); 1785 *sükeresebb* (MNY. 2: 330) **J:** **1.** 1723 'jó eredménnyel járó | erfolgreich' # (↑); **2.** 1723 'tartós | beständig' (MNY. 4: 130); **3.** 1845/ 'kedvező fogadtatású, tetszést arató | Beifall erntend' (NSz.)

■ A szócsalád alapja, a **sikeretlen**, **sikerés** jelentésselkülönülések. | ☐ Mindkét szó a →*sikér* származékszava. A jelentésváltozás a 'ragadós, ragacsos' > 'hatásos, hatékony' > 'eredményes, sikeres', ill. 'nem ragadós, nem ragacsos' > 'nem hatékony, hatástalan' > 'eredménytelen, sikertelen' fokokon keresztül történhetett.

■ A **siker** elvonás. | ☐ Az alapszavakból lett elvonva. A *siker* és →*sikér* közt szóhasadás ment végbe.

📖 Nyr. 28: 465; TESz.; EWUng. • Vö. *sikér*

sikér **A:** 1415 *Sykereswth* [sz.] [HN.] (OkISz.); 1525 k. *Sykeres fewldth* [sz.] (MNY. 11: 83); 1533 ? *Sikerto* (Murm. 321.); 1585 *Sikér* (Cal. 591); 1604 *Süker* (Szenczi Molnár: Dict.); 1708 *Süker* (Pápai Páriz: Dict.) **J:** **1.** 1415 'a talaj agyagtartalma, ragadós, tapadós összetevője | Lehm; klebrige Komponente des Bodens' (↑); **2.** 1585 'csúszós, ragadós, nyúlós anyag | glatte, klebrige, schleimige Substanz' (↑); **3.** 1645 ? 'a gabonafélék magvának fehérjeanyaga | Kleber' (NySz.), 1787 'ua.' (NSz.) **Sz:** **sikerés** 1415 [HN.] 'ragadós, tapadós | klebrig, schleimig' (↑) | **sikeretlen** 1640 *sikeretlen* 'nem ragadós, nem tapadós | nicht klebrig, nicht schleimig' (NySz.)

■ Ismeretlen eredetű. | ☐ Az 1., 2. jelentés lehetett az eredeti. A 3. jelentéshez vö. ném. *kleben* 'hozzátapaszt, hozzáragaszt; erősen hozzáragad' : *Kleber* 'glutén'. A 3. jelentés eredetileg egy malomipari szakszó lehetett. Az 1533-as adat a →*sekély* adata is lehet.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *siker*

sikerés → *siker*

sikertelen → *siker*

sikít → *sikolt*

sikk **A:** 1871 *chic*-je (NSz.); 1886 *sik* (NSz.); 1893 *sikkes* [sz.] (NSz.) **J:** <FN> **1.** 1871 'viselkedésbeli finomság, könnyedség | feines Auftreten' (↑); **2.** 1877 'elegancia, könnyedség | modischer Geschmack in der Kleidung' (NSz.); **3.** 1882 'divatos magatartás | modisches Verhalten' (NSz.) | <MN> 1891 'ízlésesen öltözött, kellemes mozgású | geschmackvoll gekleidet; sich graziös bewegend' (Füredi: IdSz.) **Sz:** ~**es** 1881 *sikkesen* (MNv. 1881. nov. 27.: 763)

■ Francia jövevényt, német (au.) közvetítéssel is. | ⊕ Fr. *chic* 'ügyesség, jártasság; elegancia <öltözködésben, viselkedésben>', 'elegáns, ízléses'; – vö. még ném. (au.) *Schick* 'elegancia <öltözködésben, viselkedésben>, divatos ízlés', *schick* 'divatos, elegáns, ízléses'. A franciában a ném. (R.) *schick* 'szokás, életmód, helyes magatartás' szóból [< ném. *sich schicken* 'illik, illendő']. ⊗ Megfelelői: ang. *chic* 'elegancia; elegáns'; cseh *šik* 'ízléses, elegáns'; stb.

📖 TESz.; EWUng.

sikkad → *sikkaszt*

sikkaszt **A:** 1659 El ... *sikkasztani* [sz.] (NySz.); 1787 el-*csikkasztván* [sz.] (MNY. 65: 475); 1873 *csiggaszt* (Nyr. 2: 184) **J:** 1. 1659 'elpusztít, megsemmisít | vernichten' (↑); 2. [főleg *el*~] 1668 'elrejt, eldug, eltüntet | verbergen; verschwinden lassen' (NySz.); 3. 1786 'eltulajdonít, hűtlen kezeléssel megszerez | unterschlagen' # (MNY. 45: 344); 4. 1895 'síkossá, csúszóssá tesz | glatt, schlüpfrig machen' (NSz.)

sikkad **A:** 1750 el ... *sikkadjon* (NySz.); NYJ. *csikkad* (MTsz.) **J:** 1. [főleg *el*~] 1750 'érték, tehetség) elkallódik | verlorengelien (Wert, Talent)' (↑); 2. 1762 'eltűnik, elvész | verschwinden, abhanden kommen' (MNY. 16: 50)

■ Származékszó. | ⊕ Az alapszó egy igenévszó igei értékű tagja lehetett, amelynek névszói értékű tagja a →*sík*. A szóvég műveltető, kezdő-gyakorító képző. Egy 'csúsztat; csúszik' > 'hirtelen eltüntet, ill. eltűnik' típusú jelentésváltozással számolhatunk.

📖 Nyr. 61: 42; TESz.; EWUng. • Vö. *sík*

siklik [1] **A:** 1346 *Syklusd* [sz.] [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 3: 629); 1789 *siklással* [sz.] (NSz.); 1790 *sikló* [sz.] (ItK. 8: 34); 1792 *siklik* [▽] (Baróti Szabó: KisdedSz.); NYJ. *sikoljon* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1346 'egyenletes, könnyed mozgással (csekély ellenállást leküzdve) halad; könnyen, gyorsan csúszik | mit gleichmäßiger, leichter Bewegung vorankommen: rutschen, gleiten' # (↑); 2. 1892 '(tekintet, fénysugár) egyik személyről, tárgyról a másikra irányul | sich von einer Person, Sache auf die andere richten (Blick, Lichtstrahl)' (NSz.) **Sz:** ~6 1346 [sz.] [HN.] (↑); 1792 'zsurló, sikárfű | Schachtelhalm' (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1808 'egy fajta, nem mérges kígyó | Natter' (NSz.); 1898 'meredek vasúti pályán drótkötéllel vontatott személyszállító jármű | Seilbahn' (NSz.)

sikonkázik × **A:** 1762 *sikonkázik* [▽] (NSz.); 1767 *jíkamkozó* [sz.] (Pápai Páriz–Bod: Dict. Jégen a.); 1835 *Sikánkozik* (Kassai: Gyökerésző 4: 308); 1870 *sikankózik* (CzF.); NYJ. *sikkonkázik* (MTsz.) **J:** 'jégen csúszkál | schlittern'

■ Származékszó. | ⊕ Az alapszó egy igenévszó igei értékű tagja lehetett, amelynek névszói értékű tagja a →*sík*. A szóvég gyakorító-visszaható képző. ⊖ Valószínűleg ugyanebből az alapszóból keletkezett folyamatos melléknévi igenévképzővel: 1214/ *Sicou* [szN.] (VárReg. 323.). ⊕ A *sikonka* 'csúszka' (1840: NSz.) a *sikonkázik*-ból jött létre elvonással.

📖 TESz., *sikonkázik* a. is; EWUng. • Vö. *sík*

sikolt **A:** 1444 *Sykoltho* [sz.] [szN.] (OkI Sz. *sikoltyú* a.); 1578 *sikoltással* [sz.] (Bornemisza: ÖrdKis. 126); 1702 *sikótó* [sz.] (NySz.); 1757 *sikojtva* [sz.] (MNY. 65: 475) **J:** 1. 1444 'éles, magas, tagolatlan hangot hallat | (auf)schreien, kreischen' # (↑); 2. 1779 '(szél) süvölt | brausen, pfeifen (Wind)' (NSz.); 3. 1841 '(hangszer, hangszeres zene) cseng, éles, magasa hangon szól |

schrillen ⟨Instrument, Instrumentalmusik⟩' (NSz.); 4. 1846 '⟨szín⟩ rikít | schreien ⟨Farbe⟩' (NSz.) **Sz: ~oz(ik)** 1774 *sikaltozni* [sz.] (NSz.)

sikít A: 1772 *sikétást* [sz.] (MNY. 60: 489); 1788 *Sikíttó* [sz.] (MNY. 43: 308) **J: 1.** 1772 'éles, magas hangot ad, sikolt | (auf)schreien, kreischen, schrillen' # (↑); **2.** 1789 '⟨hangszer, hangszeres zene⟩cseng, éles, magas hangon szól | schrillen ⟨Instrument, Instrumentalmusik⟩' (NSz.) **Sz: ~oz(ik)** 1870 *sikítoz* (CzF.)

sikongat A: 1801/ *sikkangat* (NSz.); 1847 *sikangat* (NSz.); 1850/ *sikongatva* [sz.] (NSz.); 1881 *sikogat* (NSz.) **J: 1.** 1801/ 'éles, magas hangokat hallat, sikoltoz, rikkantgat | kreischen, schreien, quietschen' # (↑); **2.** 1876 '⟨hangszer, jelzősíp stb.⟩ éles, magas hangon megmeggzólal | abgebrochene, schrille, hohe Töne von sich geben ⟨Musikinstrument, Signalpfeife usw.⟩' (NSz.); **3.** 1881 '⟨szél⟩ süvölt, füttyöl | brausen, pfeifen ⟨Wind⟩' (↑)

sikoly A: 1834/ *sikoj* (NSz.); 1845 *sikoly* (NSz.) **J:** '(fel)kiáltás, sikoltás | Aufschrei, Schrei' #

sikong A: 1851 *sikongva* [sz.] (PNapló 1851. szept. 18.: [1]); 1852/ *sikongva* [sz.] (NSz.); 1877 *sikkongó* [sz.] (NSz.); 1888 *sikogás* [sz.] (NSz.) **J: 1.** 1851 'sikoltoz, rikoltoz, visong | kreischen, schreien, quietschen' (↑); **2.** 1877 '⟨hangszer⟩ éles, szaggatott, magas hangon szól | schrille, abgebrochene, hohe Töne von sich geben ⟨Musikinstrument⟩' (↑); **3.** 1887 '⟨szél⟩ süvölt, füttyöl | brausen, pfeifen ⟨Wind⟩' (NSz.)

■ A szócsalád alapjai, az igék onomatopoetikus eredetűek. | ☐ A szótő összefügg a →sⁱ szóval. Az is lehetséges, hogy a szócsalád igei tagjai tulajdonképpen a →sⁱ származékai; ebben az esetben a szó belseji *k* mozzanatos képző. A szóvégek különféle igeképzők. A *sikongat* és a *sikong* szó belseji *n*-je inetimologikus.

■ A **sikoly** származékszó. | ☐ A *sikoly* nyelvújítási alkotás a szócsalád igei tagjaiból névszóképzővel; vö. *beszély* (→*beszéd*), →*kétely* stb. ☐ Valószínűleg ugyanebből a töből (folyamatos) melléknévi igenévképzővel: 1214/ *Sicou* [SZN.] (VárReg. 323.). ☐ Tisztázatlan idetartozású: 1211 *Syquiteu* [SZN.] (PRT. 10: 508).

☐ SzegFüz. 1: 223; MNY. 50: 185; Mészöly: ÓMSzöv. 36; TESz.; EWUng. • Vö. sⁱ, *sikattyú*

sikoly → *sikolt*

sikong → *sikolt*

sikongat → *sikolt*

sikonkázik → *siklik*

silabizál A: 1570 k./ *reá sillabizálja* (MNY. 64: 470); 1787 *Silabizál* (NSz.); 1848 *szilabizált* (NSz.); NYJ. *silibizál* (Csűry: SzamSz.) **J: 1.** [rá~] 1570 k./ 'vmit vmibe belemagyaráz, ráfog vkire vmit | etw in etw hineinlesen, jmdm etw andichten ⟨als schwacher Leser⟩' (↑); **2.** 1787 'betűz, erőfeszítéssel, nehezen olvas; szótagol; nehezen olvasható szöveget olvas | buchstabierend, angestrengt lesen; schwer Leserliches lesen' (↑); **3.** 1841 '(szöveget, újságot, ill. vmit ezekben) tanulmányoz, megtárgyal; könyveket búj | (Lesestoff, Zeitungen bzw. etw

darin) studieren, besprechen; schmökern' (NSz.); 4. 1863/ 'betűzve, szótagolva ír | buchstabierend, silbenweise schreiben' (NSz.)

■ Latin (k.) jövevénytyszó. | ⊕ Lat. (k.) *syllabizare* 'betűz' [< gör. συλλαβίζω 'ua.' < gör. συλλαβή 'szótag']. ⊕ Megfelelői: ném. (R.) *syllabieren*; fr. *syllabiser*; stb.: 'betűz'. ⊕ A szó eleji *s*-hez vö. → *salétrom* stb. ⊕ Idetartoznak: (R.) *sillaba* ~ *szillaba* 'szótag' (1533: Murm. 2545.); (R.) *si(l)abikál* '(ábrák alapján) elképzel, fogalmat alkot magának vmiről' (1664: Wagner: Phras. 1: 26), 'betűz' (1695: CorpGr. 595).

📖 TESz.; EWUng.

silány **A:** 1763 *Silány* (Szily: NyÚSz.); 1766 *silán* (MNY. 11: 264); 1788 *zsillányabb* (MNY. 65: 475); 1790 *siványnya* (MNY. 37: 130); 1795 k. *Szilány* (NSz.); 1800 *sivány* (NyF. 14: 47) **J:** <MN> 1. 1763 'gyenge, rossz minőségű; értéktelen | gering schlecht; wertlos' # (↑); 2. 1769 'kopott, elnyűtt | zerschissen, abgetragen' (NSz.); 3. 1784 'alávaló, jellemtelen <személy> | niederträchtig, charakterlos <Person>' (Baróti Szabó: KisdedSz. 77); 4. 1788 'gyengén fejlett, satnya | zurückgeblieben, verkümmert' (↑); 5. 1800 'terméketlen <föld> | unfruchtbar <Boden, Acker>' (↑); 6. 1892 'nehezen elviselhető, nyomorúságos <helyzet, élet> | elend, ärmlich, dürrftig <Leben, Zustand>' (NSz.) | <FN> 1790 'terméketlen, hasznavehetetlen föld | unfruchtbarer, unbrauchbarer Boden, Acker' (↑) **Sz:** ~**ít** 1833 *silányítani* [sz.] (NSz.) | ~**odik** 1828 *silányodik* (MKurir 1828. aug. 1.: 90) | ~**ul** 1829 meg *silányult* (Európa 4: 12)

■ Származékszó. | ⊕ A →*st'* ige *siv-* tövőváltozatából keletkezett *-ány* névszóképzővel; vö. *foszlány* (→*foszlik*), továbbá →*serény*. Az eredeti alak a *sivány*. A *silány* alakváltozat szó belseji *l*-je a hiátustöltő *v* kiesésével keletkezett; a *v* ~ *l* hangváltakozáshoz vö. →*szil'*. Az alakváltozatok között részleges szóhasadás ment végbe, mivel a melléknévi 5. és a főnévi jelentésben inkább a *sivány* alak, míg a további jelentésekben inkább a *silány* alak használatos. A jelentésekhez vö. →*sivatag*.

📖 Bárczi: SzófSz.; Nyr. 74: 185; MNY. 48: 146; TESz.; EWUng. • Vö. *st'*

siláp × **A:** 1792 *Siláp* (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1809 *Silap* (NSz.); NYJ. *csiláp*, *siláb* (MTsz.) **J:** 1. 1792 'dorong, bunkósbot | Knüttel' (↑); 2. 1875 'nagy darab <pl. kenyér> | großes Stück <zB. Brot>' (Nyr. 4: 522)

■ Ismeretlen eredetű. | ⊕ A 2. jelentés metafora.

📖 TESz.; EWUng.

silbak Δ **A:** 1647 *silwachtot* (Horváth M.: NEI.); 1709 *siltwacht-nak* (Horváth M.: NEI.); 1736 *silbak* (MonÍrók. 11: 397); 1770 *Silbák* (NSz.); 1799/ *sirbakot* (I.OK. 30: 259); 1874 *silbok* (Nyr. 3: 185); NYJ. *sirbók*, *sülbak* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1647 'őrség, őrszolgálat | Wache, Wacht' (↑); 2. 1709 '(katonai) őrszem | (milit) Wachtposten' (↑)

■ Német (au.) jövevénytyszó. | ⊕ Ném., (au.) *Schildwache*, (baj.-osztr.) *schiltwach*, *schiltwacht*: 'őr, őrszem; őrség' [< ném. *Schild* 'egy fajta védőfegyver, pajzs; a címer főrésze stb.' + *Wache* 'őr, őrszolgálat stb.']. ⊕ Megfelelői: szbhv. *šiljbok*; cseh (R.) *šilbock*; stb.: 'őrség'. ⊕ Az osztrák katonai nyelvből került a magyarba. ⊕ A szó belseji *b*, ill. a szóvégi *k* hanghelyettesítéssel keletkezett; vö. →*bognár*, →*bükköny* stb., ill. →*abriktol*, →*hapták* stb. A *sirbak* alakváltozat keletkezésében az *l* ~ *r* hangcsere mellett a népetimológia is szerepet játszott.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *bakter*, *sild*

sild Δ A: 1833 *Sildböl*, *Sildjét* (MKurir 1833. máj. 28.: 339); 1872 *sild* (NSz.); NYJ. *csültös* [sz.] (Nyatl. *ellenzős sapka* a.); *silt* (Nyr. 30: 389); *süld* (NytudÉrt. 72: 86) J: 1. 1833 'címer(pajzs) | Schild' (↑); 2. 1872 'cégtábla, cégér | Aushängeschild, Firmenschild' (↑); 3. 1901 'sapkaellenző | Mützenschirm' (Nyr. 30: 389); 4. 1913 'eresz | Abdach' (ÚMTsz.)

■ Német (au.) jövevénytyszó. | ≡ Ném., (au.) *Schild* 'egy fajta védőfegyver, pajzs; jelvény; cégér; sapkaellenző; stb.' [indoeurópai eredetű; vö. ír (kír) *scailt* 'hasadék, hasadás'; litv. *skėlti* 'hasít, repeszt'; stb.]. ≈ Megfelelői: szbhv. *šilt* 'cégtábla'; szlk. *šilt* 'sapkaellenző'. ⊕ A 3. jelentés metafora a 2. jelentés alapján. A szó ma főleg a *sildes* ~ *siltes sapka* 'szemellenzős sapka' (1960: MNyj. 6: 143) szószerkezetben fordul elő.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *silbak*, *silling*, *slisszol*, *sódar*

siller A: 1618 *Schiller* [ES. NEM M.] (MNY. 80: 378); 1792 *sillér* bor (Baróti Szabó: *KisdédSz. Bor* a.); 1816 *Siller* (Gyarmathi: *Voc.*) J: <FN> 1618 ? 'egy fajta halványvörös bor | Schillerwein' (↑), 1838 'ua.' (NSz.) | <MN> 1792 'vöröses <bor>; fakó színű <bor> | rötlich <Wein>; blaßfarbig <Wein>' (↑)

■ Német jövevénytyszó. | ≡ Ném. *Schiller*, *Schillerwein* 'világosvörös, áttetsző színű bor' [<ném. *schillern* 'határozatlan színű, szint játszik']. ≈ Megfelelői: szbhv. (N.) *šiler*, *šiljer* 'siller(bor)'. ⊕ A szó valószínűleg bajor-osztrák közvetítéssel került a magyarba. Az 1618-as adat német szó is lehet. A melléknévi jelentés a *silier bor* (↑) szókapcsolatban alakult ki; ez utóbbi a német *Schillerwein* (↑) részfordítása.

📖 AEthn. 14: 227; TESz.; EWUng.

silling A: 1538 *syllýng* (Pesti: *Nomenclatura* H4); 1898 *Siling* (NSz.) J: 1. 1538 'középkori arany- v. ezüstpénz | mittelalterliche Gold- od. Silbermünze' (↑); 2. 1957 'osztrák pénzegység (1924 óta) | österreichische Währungseinheit (seit 1924)' (Bakos F.: *IdSz.*)

■ Német (feln.) jövevénytyszó. | ≡ Ném. *Schilling* '(2002-ig) osztrák és (1971-ig) angol pénzegység', (kfn.) *schillinc* 'kis értékű, középkori pénzérme' [bizonytalan eredetű, esetleg összefügg a gót *skildus* 'pajzs' szóval]. ≈ Megfelelői: szbhv. *šiling*; cseh *šilink*; stb.: 'silling'. ⊕ Kétszeres átvétel. – A 2. jelentésében vált általánosan ismertté.

📖 EWUng. • Vö. *sild*

siló A: 1872/ *silokkal* (NSz.); 1897 *siló* (MTsz.) J: 1. 1872/ 'gabonátároló (gödör) | Schachtspeicher für Getreide' (↑); 2. 1897 'tároló erjesztett takarmány számára | Gärfutterbehälter' (↑)

■ Nemzetközi szó. | ≡ Ném. *Silo*; ang. *silo*; fr. *silo*; sp. *silo*; stb.: 'siló'. A spanyolból terjedt el [ismeretlen eredetű]. ⇒ ⊕ A magyarba elsősorban a németből került át. ⊕ A szó eleji *s* a német *s* betű szerinti olvasatán alapszik.

📖 TESz.; EWUng.

sima A: 1138/ ? *Síma* [SZN.] (MNY. 32: 203); 1529 e. *šimafagoth* [sz.] (VirgK. 149); 1566 *síma* (Heltai: *Fab.* 142); 1759/ *simma* (NSz.); NYJ. *séma* (ÚMTsz.) J: 1. 1529 e. ? 'csalárd, hamis; megnyerő, behízelt | tückisch, falsch; gewinnend, einschmeichelnd' (↑), 1566 'ua.' (↑); 2. 1531 'egyenletes felületű | glatt' # (ÉrsK. 312); 3. 1550 k. ? 'kopasz, tar | kahl' (KolGl.),

1552 'ua.' (Heltai: Dial. M4b); 4. 1577 'kellemes, enyhe | angenehm, mild' (KolGl.); 5. 1577 k. 'csomómentes, krémes (általában pépes v. por állagú anyag) | klumpenlos (gewöhnlich breiiger od. pulverartiger Stoff)' (KolGl.); 6. 1595 'sikos, csúszós | schlüpfrig' (Ver. 57.); 7. 1755 'sík, lapos, egyenletes, egyenes | eben' # (NSz.); 8. 1763 'egyszínű, nem mintás; dísztelen | einfarbig; unverziert' # (NSz.); 9. 1815 'egyszerű, bonyodalom nélküli | einfach, glatt' # (NSz.); 10. 1925 k. '〈kötésben〉 előlről lekötött (szem) | glatt (Masche beim Stricken)' (Jumper 11)

simít A: 1560 k. megy *symyttóm* (GyöngySzt. 625.); 1643 *simíttya* [t-j] (NySz.) J: 1. [főleg igekötővel] 1560 k. 'gyűrődést, ráncot eltüntet, vasal | glätten' # (↑); 2. 1604 'szörtelenít, hajtalanít, (meg)kopaszt | enthaaren; abfedern, rupfen' (Szenczi Molnár: Dict.); 3. [ma el~] 1668 '〈konfliktust〉 (békésen) elintéz, elsimít; palástol, (el)tussol | beilegen (Konflikt); vertuschen' (NySz.); 4. [főleg igekötővel] 1731 'simogat, cirógat | streicheln' # (Oklsz. *fölsimít* a.); 5. 1820 'tökéletesít (munkadarabot) | vervollkommen (Werkstück)' (NSz.)

simul A: 1604 *Simoloc* (Szenczi Molnár: Dict.); 1767 *Simúl* (Pápai Páriz–Bod: Dict. *Gläbrefco* a.); 1792 *simúlok* (Baróti Szabó: KisdedSz.) J: 1. 1604 'simává, kopasszá válik | glatt werden' # (↑); 2. 1604 'kopaszodik, csupaszodik | kahl werden' (↑); 3. 1793 'alkalmazkodik, (be)illeszkedik | sich anpassen' (NSz.); 4. [főleg (hozzá)~ vkihez, vmihez] 1797 'odatapad, hozzásimul | sich an jmdn anschmiegen' # (NSz.); 5. 1863 'odébbáll | sich fortmachen' (Krizsa [szerk.] Vadr. 516); 6. 1892 'kicsúszik, siklik | ausrutschen, gleiten' (Nyr. 21: 336) Sz: ~ékony 1830 *simulékony* (MNY. 4: 255)

simogat A: 1636 *simogatni* [sz.] (NySz.); 1796 *simongatták* (NySz.) J: 1. 1636 'simogat, cirógat | streicheln' # (NySz.); 2. 1892 'tökéletesít (munkadarabot) | vervollkommen (Kunststück)' (NSz.)

■ A szócsalád időrendben legkorábbi tagja, a **sima** bizonytalan eredetű, esetleg származékszó. | ☞ Talán a (N.) *simik* 'siklik, csúszik elcsúszik, megcsúszik' (1893: Nyr. 22: 95) tájszóból keletkezett, (de vö. →*sinkózik*) -a (folyamatos) melléknévi igenévképzővel; vö. →*csusza*, →*hulla* stb. A magyarázat nehézsége az alapszó kései és ritka adatolhatóságából származik. A *simik* végső soron a →*sí*¹ szóval függhet össze; vö. még →*sík*. Ha a *sima* származtatása helytálló, úgy a 6. jelentés lehet az eredeti; a jelentéséhez vö. →*sík*, továbbá ném. *glatt* 'egyenés, sima; csúszós, síkos; könnyed; mézemas, hízalgő; egyszínű, mintázatlan; sima <szem, kötés> stb.'

■ A **simít** és **simul** származékszavak. | ☞ Vagy a *sima* szó műveltető, ill. visszaható képzős származékai vagy azzal párhuzamosan keletkeztek. A gyakorító-műveltető képzős *simogat* esetében az utóbbi lehetőség a valószínűbb, mivel a *simogat*-nak a *sima* melléknévből való származtatása morfológiailag lehetetlen.

☞ SzegFüz. 1: 225; TESz.; EWUng. • Vö. *sí*¹, *sík*, *sinkózik*

símely × A: 1723 *simely* karika (HOKlSzt. 124); 1743 *simelly* karikák (HOKlSzt. 124); 1813 *Simejj* (NSz.); 1882 *Simely* (NSz.); NYJ. *sémely*, *símé*, *síměj*, *símél*, *símölyre* (ÚMTsz.) J: 'a szekér tengelyéhez párhuzamosan erősített vastag fa, amely a szekér oldalait tartja, és a rúd ágait a tengelyhez szorítja; a szekér első tengelyén levő vánk, párnafa, amelyen a fergettyű fordul | auf dem Achsstock aufliegendes Holz als Träger des Wagenoberteils; Wendeschemel (am Bauernwagen)'

■ Német (szász E.) jövevényszó. | ☞ Ném. (E.) *šēmal* 'mozgatható fa a szekér elülső tengelyén, tengelyvánk; szekér, szán keresztléce', – ném. *Schemel* 'ülőke, zsámoly; a szekér, ill. eke része; stb.' [az eredetéhez vö. →*sámli*]. ☞ A szó az erdélyi szász bognárok nyelvéből került a magyarba.

☞ TESz.; EWUng. • Vö. *sámli*

simfel × **A**: 1557 meg ne *schin follianak* (EWUng.); 1845 *schimpfelt* (NSz.); 1848 *simfolni* [sz.] (NSz.); 1890 *simfel* (Nyr. 19: 100); 1898 *simfölik* (NSz.); NYJ. *sinfő* (ÚMTsz.) **J**: 'ócsárol, leszól, vmi ellen kikel; szid, korhol | beschimpfen, bemäkeln; schelten'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *schimpfen* 'szitkozódik, káromkodik; szidalmaz, korhol, gyaláz' [< ném. *Schimpf* 'sérelem, szégyen, gyalázat; megaláztatás']. (⇒△) A szó valószínűleg bajor-osztrák közvetítéssel került a magyarba.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *zsémbes*

simít → *sima*

simléder △ **A**: 1835 *sirmléderes* [sz.] (MNY. 71: 250); 1840 *simlederes* [sz.] (MNY. 71: 250); 1849 *simléder* (MNY. 71: 250); 1884 *simlides* [sz.] (NSz.); NYJ. *simmedérés* [sz.] (Nyatl. *ellenzős sapka* a.) **J**: **1.** 1835 'sapkaellenző | Mützenschirm' (↑); **2.** 1865 'ernyő | Schirm' (Babos: KözhSzt.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. (R.) *schirmleder* 'sapkaellenző; kocsi, hintó védőernyője' [< ném. *Schirm* 'ernyő', (au.) 'sapkaellenző' + *Leder* 'cserzett bőr']. (⇒△) A szó az osztrák katonai nyelv közvetítésével kerülhetett a magyarba. (△) A szó belseji *r* kieséséhez vö. *furnér* (→*furnéroz*), →*óbester* stb. – **A** (N.) *sirml* 'sapkaellenző' (1835: Kunoss: Gyal. *Schirmli* a.) szó a ném. *Schirm* (↑) szóból keletkezhetett *li* szóvéggel, a →*kifli*, →*pitli* stb. típusú szavak hatására jött létre a magyarban.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *surc*

simogat → *sima*

simul → *sima*

sín **A**: 1395 k. *zen vas* [? ɔ: *fén vas*] (BesztSzj. 759.); 1405 k. *fén vas* (SchlSzj. 1286.); 1417 *sen* (Oklsz.); 1462 *Sinwas* (Oklsz.); 1519 *senghwas* (Oklsz. *sing* a.); 1548 *syng* (Oklsz.); 1566/ *sén*-vas (Oklsz.); 1595 *Sinn* wafert (MNY. 62: 238); 1618 *Sinyvasakat* (Radvánszky: Csal. 3: 30); 1792 *Sín* fzeg (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1875 *sineg* (Nyr. 4: 190); 1912 *Előcsín, Színvas* (Freckay: MestSz. 442, 569); NYJ. *sink* (Nyatl.) **J**: **1.** 1395 k. '⟨abroncsnak, pántnak való⟩ laposra nyújtott v. vert vasrúd, vaslemez; abroncs, vaspánt | Stabeisen, Schieneisen; Radschiene, Eisenband' (↑); **2.** 1490 'kar-, lábszárvédő vas ⟨vértzet része⟩ | Armschiene, Beinröhre ⟨Teil der Rüstung⟩' (Oklsz.); **3.** 1845 'vasúti vágány alkotórésze | Eisenbahnschiene' # (NSz.); **4.** 1882 'gép mozgó alkatrészének csúszását, gördülését szabályozó alkatrész | Laufschiene' (NSz.); **5.** 1883 'sérült, törött testrész rögzítésére való gyógyászati eszköz | Schienenverband' (Balogh K.: OrvMűsz. *Schiene* a.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kfn.) *schin*, (R. k.-ném.) *schene*, *scheen*: 'cső; sípcsont; keskeny fém- v. falemez', (R.) *schin* 'vaspánt, abroncs; a vértzet kar-, ill. lábszárvédő része; kötés rögzítésére használt gyógyászati eszköz, sín', (baj.-osztr.) 'fonáshoz használt szalag; abroncs', (h. kor. úfn.) *schen*, *schin* 'fémszalag, sínvas', (E.) *šin* 'vaskapocs; keskeny falemez; abroncs', – ném. *Schiene* 'vasúti sín, villamossín; sín mint gyógyászati eszköz; stb' [indoeurópai eredetű; vö. gör. *σχασμός* 'bevágás'; lett *šk'ieva* 'repedés a fában'; stb.]. (≈)

Megfelelői: szbhv. *šina*; le. *szyna*; stb.: '(villamos)sín'. (⇒△) A szó a magyarországi német kézművesek nyelvéből kerülhetett a magyarba. (△) Meghonosodásában valószínűleg szerepet játszott a korai *sínvas* (↑) összetételből való önállósulás is; az összetétel a ném. *Schieneisen* 'rúdvas; sín' szóból ered. – A g-re végződő változatok esetleg a →*sing* hatására keletkeztek.

📖 Mészöly-Eml. 153; TESz.; EWUng. • Vö. *csinvat*, *sifli*, *sing*, *sit*, *tiszta*, *zsindely*, *zsúp*

sincs A: 1372 u./ *fjinczen* (JókK. 29); 1416 u./¹ *finl*, *finlèn* (BécsiK. 71, 82); 1555 *synchek* (LevT. 1: 166); NYJ. *csincsen*, *sícs* (ÚMTsz.) **J:** '⟨tagadó (tag)mondatban⟩ szintén nincs | etw gibt es auch nicht, jmd, etw ist auch nicht, es gibt auch kein' #

■ Összetett szó. | (△) A →*sem* + *s* ~ *ēs* (→*és*, →*is*) összetételi tagokból áll, szervetlen összetétellel keletkezett. Az összetétel olyan mondatbeli helyzetben jött létre, amelyben a →*sem* predikatív funkciót töltött be. Az utótag nyomatékosító szerepe elhomályosult, s ezáltal az összetétel tagadószóvá vált. Az ige eredeti többes száma valószínűleg a *sincsek* (↑) volt. A *sincsen* változat elvonással jött létre a *sincsenek* másodlagos keletkezésű, többes számú alakjából, amely a *sincs* E/3. személyű alakjából alakult ki a *-nek* végződésű, T/3. személyű igék mintájára. A *csincsen* változat hasonulás eredménye. – A *sincs* mellett később szókapcsolatokat is használtak, amelyek valószínűleg téves tagolással keletkeztek; vö. *és nincsen* 'nincs' (1519: JordK. 397); *s nincsen* 'ua.' (1533: Sylvester: ÚT. 130).

📖 TESz.; TNyt. 1: 511; EWUng. • Vö. *és*, *is*, *sem*

sindik † A: 1416 u./³ *sendo* [sz.] (AporK. 170); 1560 k. *syndók* [sz.] (GyöngySzt. 2427.); 1636 *síndik* [▽] (NySz.); 1835 *Senydevész* [sz.] (Kassai: Gyökerésző 4: 295) **J:** 1. 1416 u./³ 'sínylődik | siechen, schmachten' (↑); 2. [főleg *meg~ik vmit*] 1771 ? 'vminek káros hatását megsínyli | unter etw leiden' (NSz.), 1800 'ua.' (NSz.) **Sz:** ~**evészik** 1682 *sinvedészik* 'sínylődik; tönkre megy | siechen, schmachten' (NySz.) | ~**evész** 1779 u. 'sínylődő | siechend' (NSz.)

sínylik A: 1531 *fenló* [sz.] (ÉrsK. 540); 1577 k. *fjynlik* [▽] (OrvK. 149); 1742 *sénylödése* [sz.] (NSz.); 1779 *szinlődik* [sz.] (NySz.); 1789 *sínylik* (NSz.); NYJ. *sélli* (MTsz. *sínl-* a.); *sillődik* (NéprNytud. 14: 95) **J:** 1. 1531 'nehéz körülmények között, szenvedve, sorvadva tengődik, sínylődik | siechen, schmachten' (↑); 2. [főleg *meg~ik vmit*] 1750 'vminek káros hatását nehezen viseli el, nehezen heveri ki; vminek a hiányát fájdalmasan érzi | unter etw Schaden erleiden; schmerzlich entbehren' (NSz.) **Sz:** ~**ődik** 1617 *synlődvén* [sz.] (NySz.)

■ Származékszó egy fiktív töből. | (△) A szótó ismeretlen eredetű és összefügg a →*sanyargat*, →*szenved* stb. szócsaládjának tövével. A szóvég *-d*, *-l* gyakorító képző. A szótó korai használatát a régi személynevek bizonyítják; vö. 1138/ *Sene* [sz.], [SZN.] (MNY. 32: 132); 1211 *Senned* [sz.], [SZN.] (PRT. 10: 506); stb. A *sindik* szó *sindevész* származéka a →*csenevész* hatását mutatja.

📖 MNY. 62: 465; TESz. *sínylik* a.; EWUng. • Vö. *csenevész*, *sanyargat*, *senyved*

sing Δ A: 1368 *Erdeusengh* (OkISz. *erdő* a.); 1520 k. *sing* (BodK. 5); 1526 *séénghnére* [sz.] (SzékK. 1); 1560 k. *szyngh* (GyöngySzt. 3061.); 1763 *zing* [*z* = *zs*] (NSz.); 1799 *Sin* (NSz.); 1899 *síngesontja* (NSz.) **J:** 1. 1368 'különféle hosszúságmértékek elnevezéseként'; a rőfnél vmivel rövidebb hosszúságmérték (kb. 62. cm) | ⟨zur Benennung versch. Längenmaße⟩; Elle ⟨als Längenmaß⟩' (↑); 2. 1558 'mérőrud, mérőléc | Meßstab' (OkISz.); 3. 1673 'függőön, függélyező; vízmélységmérő ólomsúly | Senkblei; Lot zum Messen der Wassertiefe' (NySz.); 4. 1941 '(felmotollált) fonalmennyiség ⟨különféle⟩ mértékegysége | Maßeinheit für

(aufgehaspelt) Garn' (NéprÉrt. 33: 129) **Sz:** ~**nyi** 1416 u.² *fengnét* (MünchK. 12vb) | ~**es** 1469 georgi *senges* [SZN.] (MNY. 57: 361); 1588 *singes* 'singnyi | ellenlang' (OkISz.); 1897 'rőfös, rövidáru-kereskedő | Schnittwarenhändler' (MTsz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Megfelelőihöz vö. →*sín*. Vö. még ném. (kfn.), (baj.-osztr.) *schin* 'bányamérés'. (⊕) A *sing* 'egy fajta hosszmérték' jelentése talán a magyarországi németben keletkezhetett a ném. *Elle* 'singcsont, alkarcsont; régi hosszmértéknek megfelelő egység (40–45 cm)' szemantikai analógiájára; ehhez vö. 1405 k. *feng* 'rőf, könyök' (SchlSzej. 386.). A →*sín* és a *sing* között szóhasadás mehetett végbe. A szóvég szervesen g-jéhez vö. →*könting*, →*puszpáng* stb. A jelentések részben metaforikusan, részben metonimikusan keletkeztek az 1. jelentés alapján.

📖 Mészöly-Eml. 153; TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *sín*, *zsineg*

sinkófál **A:** 1661 e. *elsyncopáltaték* [sz.] (Nyr. 71: 95); 1788 *el-sinkópálni* [sz.] (NSz.); 1816 *Sinkópálni* [sz.] (Gyarmathi: Voc.); 1838 *Sinkófálni* [sz.] (Tsz.) **J:** 1. 1661 e. 'eltüntet, elsikkaszt | verschwinden lassen' (↑); 2. 1838 'meghiúsít; elront, tönkretesz | vereiteln; verderben' (Tsz.); 3. 1863 'koldul, kéreget, kunyerál vmit | um etw Betteln' (Kriza [szerk.] Vadr.); 4. 1863 'hízelegve ólálkodik, somfordál | sich schmeichelnd herumschleichen' (↑)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. (k.), (h.) *syncopare* 'rövidít, kurtít' [< lat. *syncopa* '(szó)rövidítés; szó belseji betű elhagyása' < gör. *συγκοπή* 'ua.']. (≈) Megfelelői: ném. *synkopieren*; fr. *syncoper*; stb.: 'szinkópál <zenei műszó>; elhagy <betűt, szótagot>'. (⊕) A szókezdő s-hez vö. →*salétrom* stb. A szó belseji p > f hangváltozáshoz vö. →*somfordál*. A diáknyelvből terjedt el, és a tréfás szóhasználatban ma leginkább →*el* igekötős alakja használatos. (⊖) Idetartoznak: (R.) *sinkopa* 'szó belseji betű vagy szótag elhagyása' (1794: Farkas: GLEl.), *sinkófa* 'kópé, csirkefogó, csibész' (1838: Tsz.); (*el-*, *ki-*)*sinkófáz* 'elpazarol, eltékozol; elemel, lop; elkoldul, elkunyerál' (1867: NSz.); vö. még *szinkópa* 'szinkópál <zenei műszó>' (1925: RévaiLex.).

📖 Nyr. 48: 90; TESz.; Farkas: GLEl. *sinkopa* a.; EWUng. • Vö. *kapa*, *kappan*, *sáf*

sinkózik × **A:** 1788 *Sinkózni* [sz.] (MNY. 5: 239); 1856 *sinkozni* [sz.] (NSz.); 1876 *sinkózik* [▽] (Nyr. 5: 522); NYJ. *sinkóz* (ÚMTsz.) **J:** 'jégen' csúszkál; korcsolyázik | schlittern; Schlittschuh laufen'

■ Származékszó. | (⊕) Valószínűleg a *simik* (→*sima*) szóból keletkezett gyakorító képzővel. A szó belseji m > n hangváltozáshoz vö. →*ing*, →*senki* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sima*

sintér **A:** 1780 *sintér*-vermekben (NSz.); 1816 *Sinter* (Gyarmathi: Voc. 69); NYJ. *sintër* (MTsz.) **J:** 1. 1780 'kutyapécér, gyepmester | Schinder, Abdecker' # (↑); 2. 1786 'bakó, hóhér | Henker' (NSz.); 3. 1877 'a *sintéres* nevű labdajáték egyik résztvevője:) adogató, aki a kifutót eltalálni igyekszik | Anschläger <in einem Ballspiel>' (NSz.); 4. 1880 'mást gyötrő, kihasználó ember | Menschenschinder' (NSz.); 5. 1888 'fogházással foglalkozó borbély; ügyetlen, kontár módjára dolgozó fogorvos, sebész | sich mit Zahnziehen beschäftigender Barbier; ungeschickt arbeitender Zahnarzt, Chirurg' (Nyr. 17: 334)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *schinder*, *schintër*, – ném. *Schinter*: 'kutyapécér, gyepmester; emberníázó' [< ném. *schinden* 'kegyetlenül meggyötör, kizsákmányol; állatot nyúzz stb.']. (≈) Megfelelői: szbhv. *šintar*, *šinter*; szlk. *šinter*: 'sintér'. (⊕)

Az *ér* szóvéghhez vö. →*cégér*, →*fillér* stb. A 3. és 5. jelentés tréfás metafora valószínűleg a 2. jelentés alapján keletkezett.

📖 TESz.; EWUng.

sínylik → *sindik*

sió × **A:** 1614 *Siuo-nem* [HN.] [lat. *-nem* végződéssel] (MNY. 47: 262); 1693 *Sio* [HN.] (MNY. 47: 262); 1792 *siója* (MNY. 47: 261); NYJ. *séjó*, *siu* (MTsz.); *sívó* (Nyr. 82: 230) **J:** 1. 1614 'zúgó, gyors folyású patak, folyóvíz; zsilip (csatornával, árokkal) | brausender, schneller Bach; (Graben mit) Schleuse' (↑); 2. 1800 'csatorna; levezető csatorna, kifolyás | Kanal; Abfluß' (NSz.)

■ Származékszó szófajváltásának eredménye. | (⊕) Főnevesült folyamatos melléknévi igenév -ó képzővel, a →*si*¹ tő *siv-* töváltozatából. Ugyanennek a folyamatos melléknévi igenévnek a melléknevesüléséhez vö. →*sívó*. (⊕) A dunántúli nyelvjárások szava. (⊖) Nem tartozik ide: 1230/ *Syov* [HN.] (Wenzel: ÁÚO. 6: 486).

📖 MNY. 47: 260, 48: 142; Nyr. 76: 230; TESz.; EWUng. • Vö. *si*¹

síp **A:** 1138/ *Sípus* [SZ.] [SZN.] (MNY. 32: 56); 1405 k. *ſip* (SchlSzej. 2000.); NYJ. *zsíbbal* (MTsz.) **J:** 1. 1138/ 'fúvással, ill. fűjtatással megszólaltatható csőszerű hangszer; így működő éles hangú jeladó eszköz | (Signal)pfeife' # (↑); 2. 1667 'nád, cső | Rohr' (Lippay: PosoniK. 3: 23); 3. 1692 'kéménycső, kürtő | Kaminrohr, Schornstein' (MNY. 80: 378) **Sz:** ~**os** 1138/ [SZN.] 'furulyás | Pfeifer' (↑) | **sípoly** 1833 'vmely szervből kivezető, kóros eredetű, váladékot kibocsátó csatorna, fisztula | Fistel' (Bugát–Schedel: OrvSz.)

sípol **A:** 1519 *sypolank* (JordK. 545) **J:** 'furulyát, sípot (meg)fúj, fűtyül | Pfeife blasen, pfeifen' #

■ Valószínűleg a szócsalád alapja, a **sípol** származékszó. | (⊕) Valószínűleg →*si*¹ ~ *siv-* tőből keletkezett gyakorító képzővel. A szó belseji *p* vagy a tőhöz tartozik mint a *v* változata, vagy mozzanatos képző.

■ A **síp** elvonás. | (⊕) A *sípol*-ból lett elvonva. A *sípol* viszonylag késői felbukkanása miatt nem zárható ki, hogy a *síp* (a *sípol* alapszavaként) a →*si*¹ tő -*p* névszóképzős származéka, ez a magyarázat azonban a szokatlan képzési mód miatt nem meggyőző. A *síp* 2. és 3. jelentése metafora.

■ A **sípoly** származékszó. | (⊕) A *sípoly* származékszó latin és német mintáihoz vö. →*fisztula*.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (⊕⇒) A magyarból: szbhv. *šipuš*; le. (R.) *szyposz*: 'sípos, dudás'.

📖 Bárczi: SzófSz.; TESz., *sípoly* a. is; EWUng. • Vö. *si*¹, *sípcsont*, *tárogató*

sipákol → *sipít*

sípcsont **A:** 1828 *Sípkonc* v. *csont* (NSz.) **J:** 'a lábszárt alkotó két csont közül a belső oldalon levő | Schienbein (beim Menschen) (tibia)'

■ Latin mintára alkotott tükörfordítás, összetett szó. | (⊖) Vö. lat. *os tibiane* 'sípcsont' [< lat. *os* 'láb, csont' + *tibia* 'síp, furulya; sípcsont']. (⊖) Megfelelői: ol. *osso della tibia*; cseh *holenni*

kost; stb.: 'sípcesont'. (△) A magyarban: →*síp* + →*csont* összetételi tagokból. (⌘) Nyelvújítási szó. (◡) Korábbi megnevezése: *első szárcsont* (1604: Szenczi Molnár: Dict.).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *csont*, *síp*

sipirc → *sicc*

sipít **A:** 1788 *sipított* (NSz.); 1863 *Sipitt* (Krizsa [szerk.] Vadr. 516) **J:** 1. 1788 'éles, magas hangon beszél; sopánkodik, panaszkodik | mit greller Stimme sprechen; jammern' (↑); 2. 1815 '⟨szél⟩ süvít; ⟨lövedék⟩ füttyül | heulen ⟨Wind⟩; pfeifen ⟨Geschoß⟩' (NSz.); 3. 1825 '⟨kiscsirke, madárfióka stb.⟩ csipog | piepen ⟨Küken, junger Vogel usw.⟩' (NSz.); 4. 1844 '⟨hangszer, jelzősíp⟩ éles, magas hangon szól | schrill tönen ⟨Musikinstrument, Signalpfeife⟩' (NSz.) **Sz:** ~**ozik** 1834 *sipítoz* (Aurora 1834/1: 119); 1851 *sipítőző* [sz.] (NSz.)

sipákol **A:** 1829 *Sipákolok* (TudGyűjt. 13/11: 95); 1838 *Sipákolok* (Tsz.) **J:** 1. 1829 '⟨kiscsirke, madárfióka stb.⟩ csipog | piepen ⟨Küken, junger Vogel⟩' (↑); 2. 1838 'siránkozik, panaszkodik | wehklagen' (NSz.); 3. 1921 '⟨személy, többnyire gyermek⟩ sír, bőg | heulen ⟨Person, haupts. Kind⟩' (ÚMTsz.)

■ Származékszó. | (△) A →*sí*¹ ~ *siv-* többől -*ít* mozzanatos-műveltető képzővel (gyakorító funkcióval is), ill. -*ákol* gyakorító képzővel. A szó belseji *p* vagy a tőhöz tartozik mint a *v* változata, vagy mozzanatos képző. A *sipákol* ma leginkább a 2. jelentésében használatos.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sí*¹

sípol → *síp*

sípőc † **A:** 1587 *Sypölczöknek* (OklSz.); 1597 *Sypöch* [✍] [SZN.] (OklSz.) **J:** [a jelentés bizonytalan] 'poroszló, törvénytisztogató; vadász | Häscher, Scherge; Jäger'

■ Ismeretlen eredetű. | (△) Családnévként igen gyakori, köznévként azonban – bár nagy valószínűséggel létezett –, csak egyetlen adatban fordul elő, ebből fakad az egyszeri előfordulás alapján kikövetkeztetett jelentés bizonytalansága is.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 941; TESz.; EWUng.

sír¹ **A:** 13. sz. eleje/ *fyrotiatu[c]* [sz.] (ÓMS.); 1553/ *Súr* vala (Tinódi: Cronica A3b) **J:** 1. 13. sz. eleje/ 'ember fájdalom, düh, egyéb érzelmi megrázkódtatás hatására' (panaszos hangot adva) könnyezik | weinen' # (↑); 2. 1456 k. 'kesereg, panaszkodik; rimánkodik | jammern; anflehen' (SermDom. 1: 210); 3. 1801/ '⟨hangszer, zene, vers⟩ fájdalmat kifejezve szól | wehmutsvoll tönen, Schmerzen ausdrücken ⟨Musikinstrument, Musikstück, Gedicht⟩' (NSz.); 4. 1840/ '⟨szél⟩ zúg | brausen, pfeifen ⟨Wind⟩' (NSz.); 5. 1857 '⟨tárgy⟩ nyikorgó hangot ad | knarren' (NSz.); 6. 1860 '⟨állat⟩ elnyújtott, panaszos hangot ad; rikácsol, sívít ⟨madár⟩ | heulen, winseln ⟨Tier⟩; schreien, kreischen ⟨Vogel⟩' (NSz.); 7. 1886 '⟨víz, nedves fa, más anyag⟩ síráshoz, nyöszörgéshez hasonló hangot ad | zischen ⟨Wasser, feuchtes Holz usw.⟩' (NSz.) **Sz:** **sirat** 13. sz. el./ *fyrotiatu[c]* (KTSz.) | **síralom** 13. sz. közepe/ *fyrolm* (ÓMS.) | **síralmas** 1372 u./ *fíralmaf* (JókK. 23) | **síralmasság** 1372 u./ *fíralmaffagual* (JókK. 58) | ~**ás** 1416 u./¹ *fíraft* (BécsiK. 22) | **sírat** 1416 u./² *fírat* <HAT-I IGENÉV> (MünchK. 97va) | **sírátkozik** 1519 *fírankozyk* (JordK. 340) | ~**dogál** 1702 *sírdogál* (NySz.)

■ Onomatopoetikus eredetű szócsalád. | (⊕) Szorosan összefügg a $\rightarrow s\acute{r}^1$ szóval; az is lehetséges, hogy a $\rightarrow s\acute{r}^1$ tulajdonképpen a $\rightarrow s\acute{r}^1$ -r gyakorító képzős származéka. (⊞) A *sírám* 'panasz; siratóéneke' (1818: MNy. 12: 268) nyelvújítási származékszóként hangkivetéssel jött létre téves olvasat alapján, és a *síralom* származékszóra megy vissza.

📖 TESz.; Kyslstra-Eml. 12; EWUng. • Vö. *csér*, *sí¹*, *sírály*

sír² A: 1055 *adlean fyher* (TA.); 1193 *leajn Sewer, Seyr hev* (ÓMOLv. 56, 58); (†1015) [1220 k./] *Beksere* [HN.] (Györffy: DHA. I: 78); 1297 *Fekete Syr* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 779); 1416 u.¹² *fereket* (MünchK. 29rb); 1427 *Pogansyer* [HN.] (Oklsz.); 1543 *sűrásóknak* (MNy. 56: 384) **J:** 'temetkezés céljából ásott gödör, ill. a gödör fölé emelt halom | Grab; Grabhügel' #

■ Ismeretlen eredetű. | (⊕) Hangalakja alapján a magyar nyelv egyik igen régi szava lehet. (⊕) Finnugor egyeztetése kronológiai és hangtani okokból téves.

📖 FUF. 14: 103; TESz.; MSzFE.; EWUng.; Róna-Tas-Berta: WOT. 1234; Honti: NyÓtör. 158

sírály A: 1791 *Síráj* (NSz.); 1793 *sírály* (MNy. 2: 114); 1846 *síró* (Kiss J.: Mad. 178); 1895 *csira* (Nyr. 24: 432) **J:** 'nagyobb vizeken élő, fehér v. szürke tollazatú, kb. varjú nagyságú, halakkal, egyéb vízi állatokkal (esetleg rovarokkal) táplálkozó, jellegzetes vijjogó hangot hallható madár | Möwe' #

■ Származékszó. | (⊕) A $\rightarrow s\acute{r}^1$ 'vijjog, sivít <madár>' szóból keletkezett névszóképzővel; vö. $\rightarrow b\acute{o}g\acute{o}ly$, továbbá *aszály* ($\rightarrow aszik$), $\rightarrow dagály$ stb. Hasonló, végső soron onomatopoetikus eredetű szavakhoz más uráli és egyéb nyelvekben vö. $\rightarrow csér$, amely a *csira* keletkezéséhez is hozzájárulhatott.

📖 MNy. 2: 114, 69: 456; TESz.; EWUng. • Vö. *sír¹*

sírokkó A: 1781 *Siroco* (MNy. 66: 342); 1805 *Szirokkóknak* (NSz.); 1850 *sírokkó* (NSz.) **J:** 'a Földközi-tenger felől érkező tikkasztó, meleg szél | warmer südstlicher Wind im Mittelmeergebiet'

■ Olasz (É.) jövevényszó, esetleg német közvetítéssel is. | (⊖) Ol. (R.) *scirocco*, *sirocco*, (tr.) *siroco*, (vel.) *siróko*: 'meleg délkeleti szél a Földközi-tenger térségében'; – vö. még ném. *Schirokko* 'ua.'. Az olaszba az arab *šaluq*, *šalūk* 'ua.' szóból ered. (⊗) Megfelelői: fr. *siroco*; szbhv. *široko*; stb.: 'ua.'. (⊕) A magyarba mind az *sz*-es, mind az *s*-es változatok átkerültek az olaszból; vö. $\rightarrow saláta$, $\rightarrow számár$ stb.

📖 TESz.; EWUng.

sisak [4] A: 1405 *Sysak* (Oklsz.); 1506 *syssak* (Oklsz.); 1792 *siskában* (NSz.) **J:** 1. 1405 'a fej védelmére való fejfedő | Helm <Kopfschutz>' # (↑); 2. 1638 'zárófedél, kupak | Verschlussdeckel' (Oklsz.); 3. 1870 'a virág takaróleveleinek sisak formájú összessége | kapuzen- bzw. helmartige Gesamtheit der Blütenhüllblätter' (CzF.); 4. 1924 'kupola, meredek toronytető | Turmhelm' (RévaiLex. 16: 836)

■ Ismeretlen eredetű. | (⊕) A magyar szókincs egyik igen régi rétegéhez tartozhat. A 2–4. jelentések metonimikusan keletkeztek; a jelentésánához vö. ném. *Helm* 'egy fajta fejtető' > 'különböző tetőalakzatok, kéménytető stb.'. (⊕) A magyarból: szlk. *šišak*; le. *szyszak*; or. (óor.) *шисакъ*: 'sisak'.

siseg × **A:** 1604 *fifegec* (Szenczi Molnár: Dict. *Pípilo* a.) **J:** 1. 1604 'csipog | piepsen' (↑); 2. 1787 'susog | säuseln' (NSz.); 3. 1808 'sistereg, sziszeg, serceg | zischen, knistern' (Sándor I.: Toldalék)

sistereg [1] **A:** 1766 *sistorgattyák* [sz.] (NSz.); 1793 *sifztergő* [sz.] (MNy. 43: 308); 1829/ *sisteregését* [sz.] (NSz.); 1838 *Csisztereg* (Tsz.); 1850/ *Sistereg* (NSz.); 1870 *sistèrèg* (CzF.); 1875 *sesztèrgètt* (Nyr. 4: 86); 1876 *süstörög* (Nyr. 5: 424); NYJ. *sëszterëg, sistyërëg, sösztörög* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1766 'csikorog, csikorgó hangot ad | knirschen' (↑); 2. 1793 'sercegő hangot ad | zischen, knistern' # (↑)

sisterékel × **A:** 1779 *sisterékel* (NSz.); 1791 *sisztirikel* (NSz.); 1862 *siterékkel* (NSz.); 1870 *sisterékèl* (CzF.) **J:** 'sistereg, sziszeg, serceg | zischen, knistern'

sisereg × [1] **A:** 1783 *sisereg* (NSz.); 1826 *siserg* (NSz.); 1863 *Sisèrèg* (Krizsa [szerk.] Vadr. 516); 1870 *sisergése* [sz.] (CzF.); NYJ. *sisörög* (ÚMTsz.) **J:** 'sistereg, sziszeg, serceg | zischen, knistern'

siserékel Δ **A:** 1790 *siserékel* (NSz.) **J:** 'sistereg, sziszeg, serceg | zischen, knistern'

■ Valószínűleg a szócsalád alapja, a **siseg** onomatopoetikus eredetű. | ☐ A → *susog* palatális párja. A szóvég -g gyakorító képző. Ugyanakkor nem zárható ki, hogy a *siseg* tulajdonképpen a → *sí^l* származéka; ebben az esetben a szó belseji *s* gyakorító képző. – A szócsalád többi igei tagja feltehetőleg a *siseg* alapján keletkezett játszi gyakorító képzővel, azonban a párhuzamos keletkezés lehetősége sem zárható ki.

📖 TESz. *sistereg* a.; EWUng. • Vö. *sí^l*, *susog*, *süsü*, *zsizseg*

siserahad **A:** 1870 *Sisera had* (Hon 1870. dec. 22.: [1]); 1876/ *Siserahad* (NSz.); 1884/ *siserahad* (NSz.); NYJ. *zsizserehad* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1870 'gyülelész, lármás, garázdálkodó had(sereg) | Heer von Plünderern' (↑); 2. 1897–1901 'lármás, zsibongó embercsoport (főleg gyerekek) | lärmende, wimmelnde Gruppe (bes. von Kindern)' (MTsz.) – De vö. 1791 *zsizsara Hadgya* 'fosztogató rablóbanda | Heer von Plünderern' (NSz.)

■ Összetett szó. | ☐ A bibliai *Sisera* [SZN.] 'a kánaániták zsoldosvezére kb. a Kr. e. 11. sz.-ban' + → *had* szavak alárendelő, jelöletlen, birtokosi összetétele. A személynévhez vö. 1519 *fyfara, fyfare* (JordK. 326, 327). A megnevezés *Sisera* jöttment, fosztogató csapatára utalhatott. Az előtag szó eleji *zs-*s változatához vö. → *zsálya*. ☐ Ugyanezekből a tagokból E/3. személyű, birtokos személyjelekkel *sisera hadja* (1791: ↑).

📖 TESz.; Nyr. 94: 239; EWUng. • Vö. *had*

sisereg → *siseg*

siserékel → *siseg*

siska¹ † **A:** 1419 ? *Siska* [SZN.] (Oklsz.); 1542 *syska* (Oklsz.) **J:** 'egy fajta ágyú | Art Kanone'

■ Ismeretlen eredetű. | ☐ Sem a *siska* '(sütő)kemence' (1787: NSz.), sem a *siska* ~ *suska* 'gubacs; fenyőtoboz' stb. (1792: Baróti Szabó: KisdedSz.) nem tartozik ide. ☐ A két, leginkább

a palóc nyelvjárásokban elterjedt tájszó közül az első a szlk. (N.) *šiška* 'búbos kemence' [tisztázatlan eredetű] szóból származik. A második jövevényszó egyrészt a szerbhorvátból vagy szlovénból, másrészt a szlovákból ered: szbhv. *šiška*; szln. *šiška*: 'gubacs' és szlk. *šiška*, *šuška* 'fenyőtoboz' [tisztázatlan eredetű]. – A *siska* 'fánk; gombóc' (1792: Baróti Szabó: KisdedSz.) valószínűleg az utóbbihoz tartozik külön átvételként a szlk. *šiška* 'fánk; forgácsfánk <egy fajta sütemény> szóból'.

📖 TESz., *siska*³ a. is, *siska*⁴ a. is; EWUng.

***siska*² A:** 1419 ? *Siska* [szn.] (Oklsz.); 1688 *Siska* (Herman: Pászt. 460); NYJ. *suska* (MTsz.)
J: <MN> 1419 ? 'kajla, lelógó fülű | etw herabhängendes (zB. Ohren, Haare, Hörner) habend' (↑), 1688 'ua.' (↑) | <FN> 1772/ 'egy fajta lelógó fülű disznó | Art Schwein mit herabhängenden Ohren' (Kreszn.)

■ Ismeretlen eredetű. | (⊖) Idetartozik: *suski* 'egy fajta lelógó fülű disznó' (1872: NSz.). (⊖) Tisztázatlan idetartozású: *siska* 'egy fajta gyomnövény' (1769: Bakos J.: Szműv. 38), 'a pázsitfűvek családjába tartozó, sáshoz hasonló növény, nádperje' (1793: NSz.); esetleg a szbhv. *šiška* 'őszi búza; fűféle; tamariszkusz; sulyom', ez a származtatás azonban szóföldrajzi nehézségekbe ütközik.

📖 TESz., *siska*⁵ a. is; EWUng.

sistereg* → *siseg

sisterékel* → *siseg

***sit* × A:** 1575 *sitre*, *swtre* (NyK. 70: 315); 1723 *schichtjeket* (MNy. 9: 329); 1732 *sikt* (NyK. 70: 315); 1893 *sitt* (Jankó: Tord. 156); NYJ. *siht* (NyK. 70: 315) **J:** 1. 1575 'műszak, napszám | Arbeitsschicht' (↑); 2. 1710 'ásványi réteg, ér | Lagerung' (TörtTár 1881: 377); 3. 1732 'a bányabirtok egy (1/6) része | gewisser Teil (1/16) des Bergwerksbesitzes' (↑)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (N.), (R.) *schichte* 'rétegbe rendezett rakás; réteg; közetréteg; műszak; egy bizonyos mennyiségű bányarészcsoport', (h. kor. úfn.) *schicht* 'negyed(rész), egynegyed; a bányarészcsoportok negyedrésze', – ném. *Schicht* 'réteg; közetréteg; műszak; stb.' [indoeurópai eredetű; vö. lat. *scindere* 'hasít, repeszt, szétszakít'; litv. *skiesti* 'szétválaszt, elválaszt'; stb.]. (⊗) Megfelelői: szlk. (N.) *šichta* 'farakat; közetréteg; a bányabirtok egy bizonyos része; műszak'. (⊕) A változatok arra utalnak, hogy a szó többszörös átvétellel kerülhetett a német bányavidékek nyelvjárásaiból a magyarba. (⊖) Idetartozik a (R.) *sifá* (1556: Oklsz.), amely a ném. *Schichtholz* 'rétegelt fa, sarangolt fa' részfordítása (az utótag a magyarban: →*fa*). Idetartozik még *sikta* 'műszak' (1745: NyK. 70: 316), ez a tájszó külön átvétel lehet a szlovákból (↑).

📖 NyK. 70: 313; TESz.; EWUng. • Vö. *obsit*, *sín*

sitt* → *sittel

***sittel* A:** 1888 *sittolt* (Zolnay–Gedényi); 1926 *sitolva* [sz.] (Kálnay–Benkes: Tolv.) **J:** 'elfog (rendőr), őrizetbe vesz; bebörtönöz | in Haft nehmen; einkerkern' – De vö. 1901 *besittöl*

(Zolnay–Gedényi); 1950 *besitteltre* [sz.] 'ua.' (Zolnay–Gedényi)

sitt A: 1929 *sit* (Zolnay–Gedényi); 1930 *sittre* (Zolnay–Gedényi) **J:** 'börtön, fogház, fegyház | Gefängnis'

■ A szócsalád alapja, a **sittel** egy összetételi utótag önállósulásával jött létre. | ⊕ A *besittel*-ből (↑) önállósult. Ez a ném. (argó) *verschütten* 'örizetbe vesz; tömlőbe vet' részfordítása [az aln. *schütten* 'megakadályoz, meggátol; bezár, becsuk; lefoglal; stb.']. Vö. még ném. (argó) *verschütt* 'fogház, börtön', *verschütt gehen* 'sittre kerül'. ⊕ A →*be*¹ igekötő olyan szavak analógiás hatásával magyarázható, mint a *becsuk*, *bezár* stb. A *sittel* alak csak a fentebb említett összetételben mutatható ki.

■ A **sitt** elvonás. | ⊕ A *sittel*-ből lett elvonva.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *be*¹, *sóder*, *sutton*

sivalkodik A: 1498 e. *syalkodas* [sz.] (Gl.); 1549/ *fiualkodafih* [sz.] (Tinódi: Cronica c4a); 1550 k. *sivalkodának* [?] (MNY. 14: 154) **J:** '(fájdalomtól, félelemtől) élesen (fel)kiált | (vor Schmerz, vor Schreck) schrill (auf)schreien' **Sz:** ~**ó** 1522 ? [szn.] (MNYTK. 86: 37); 1565 'élő, eleven (ember) | lebend (Mensch)' (MNY. 14: 154)

■ A szócsalád alapja, a **sivall** származékszó. | ⊕ A →*si*¹ ige *siv*- töváltozatából keletkezett mozzanatos képzővel. A *sivalló* származékszó jelentésének kialakulása nem teljesen világos, legvalószínűbbnek a 'hangot adó' > 'élő, eleven' jelentésféjlődés tűnik.

■ A **sivalkodik** származékszó. | ⊕ A *sivall* gyakorító-visszaható képzős származéka, amely az alapszóval ellentétben az irodalmi nyelv regiszterébe tartozik.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ~ Idetartozik a *sivall* tövéből másik mozzanatos képzővel alkotott *sivan* '(fájdalmában, félelmében) élesen felkiált' (1832: NSz.).

📖 TESz. *sivall* a.; EWUng. • Vö. *si*¹

sivall → *sivalkodik*

sivár A: 1843 *Sivár* (Nyr. 27: 118); 1847 *sivar* (NSz.); 1855 *sivarabb* (NSz.) **J:** <MN> **1.** 1843 ? 'kopár, kietlen (tájék) | wüst, öde (Gegend)' # (↑), 1845 'ua.' (Fogarasi: MNSegédsz.); **2.** 1843 'örömtelen, üres | freudlos, leer' # (↑), 1864/ 'ua.' (NSz.); **3.** 1847 'közönséges, nem nemes | gemein, unedel' (↑); **4.** 1848 'közönyös, fásult | apathisch' (NSz.); **5.** 1858 'zord, hideg (időjárás, szél) | rauh, kalt (Wetter, Wind)' (NSz.); **6.** 1862 'kegyetlen, félelmetes | unbarmherzig' (NSz.) | <FN> 1862 'sivatag | Öde, Wüste' (NSz.)

■ Tudatos szóalkotással keletkezett származékszó. | ⊕ A →*si*¹ ige *siv*- töváltozatából -*ár* névszóképzővel jött létre (vö. →*búvár*, →*kopár* stb.). Nyelvújítási szóalkotás a →*sivatag* jelentéstani hatására. A 4. jelentés metonímia a 2. jelentés alapján.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *si*¹

sivatag A: 1422 *Syuathagus* [sz.] [szn.] (Oklsz.); 1659 *sivatagh* (NySz.); 1790 *szivatagabb* (NSz.); 1799 *Sivadag* (NSz.); 1804 *sivatag* (NSz.); 1804 *Zsivataggá* (NSz.) **J:** <MN> **1.** 1422 ? 'vad, barbár, műveletlen (személy, embercsoport) | wild, barbarisch, ungebildet (Person, Menschengruppe)' (↑), 1659 'ua.' (↑); **2.** 1692 'kopár, terméketlen (vidék) | wüst, unfruchtbar (Gegend)' (NySz.); **3.** 1692 'zord, kietlen; rettenetes, ijesztő | unwirtlich; schrecklich' (NySz.); **4.** 1790 'sivító, hideg (szél) | brausend, kalt (Wind)' (↑); **5.** 1879 'csupa, merő | ganz, lauter'

(Nyr. 8: 39); **6.** 1915 'silány, hitvány | gering(wertig)' (Nyr. 44: 363) | <FN> **1.** 1804 'kopár, legtöbbnyire homokkal v. kővel borított pusztaság | Wüste, Öde' # (NSz.); **2.** 1872 'futóhomok | Flugsand' (Nyr. 1: 150)

■ Származékszó. | (⊕) A →*st*¹ ige *siv-* tövváltozatából keletkezett névszóképzővel; vö. →*balgatag*. Az alapszó onomatopoetikus jellege a melléknévi 4. és 5. jelentésben él tovább. A melléknévi 2., 3. és a főnévi jelentések metaforikus névátvitellel keletkeztek a 4. jelentésből: 'süvöltő <szél>' > 'széltől felkavart <homok>' > 'sivár, terméketlen <(homok)terület>' > 'zord, vad, ijesztő <vidék, jelenség stb.>'. A melléknévi 1. jelentés a 3. jelentés alapján alakult ki. A 6. és 7. jelentés az 'üres', ill. 'értéktelen' jelentésváltozás révén a melléknévi 2. jelentésre megy vissza.

📖 Nyr. 53: 67; MNy. 48: 141; TESz.; EWUng. • Vö. *st*¹

sívó × **A:** 1791 *Sívó-Rozst* (NSz.); NYJ. *szívó* (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1791 'tisza, nem kevert, nem vegyített; csupa, merő | pur, ungemischt; ganz, lauter' (↑); **2.** 1835 'sivár, kopár | öde, wüst' (Kassai: Gyökerésző 4: 319)

■ Származékszó. | (⊕) A →*st*¹ ige *siv-* tövváltozatából jött létre folyamatos melléknévi igenévképzővel. A folyamatos melléknévi igenév főnevesüléséhez vö. →*sió*. A jelentéséhez vö. →*sivatag*. – A szó főleg a *sívó homok* 'futóhomok' (1792: Baróti Szabó: KisdédSz.) szókapcsolatban használatos.

📖 Bárczi: SzófSz.; MNy. 48: 145; TESz.; EWUng. • Vö. *st*¹

skála **A:** 1811/ *skálának* (NSz.) **J:** **1.** 1811/ 'foksor, fokmérő | Grad- od. Maßeinteilung, Maßstab' (↑); **2.** 1856–1879 'hanglétra | Tonleiter' (NSz.)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Skala* 'fokmérő, skála, mérték; hanglétra, skála'; ang. *scale* 'létra, lépcső; fokbeosztás; hanglétra, skála'; fr. *échelle* 'létra; fokbeosztás; rangfokozat; mérték; hanglétra, skála'; ol. *scala* 'lépcső; létra; fokbeosztás; hanglétra; mérték'; stb. Vö. még lat. *scala, scalae* [többes szám] 'lépcsőfok, létra, lépcső', (h.) 'fokmérő' [< lat. *scandere* 'felfelé halad']. (⇒⊕) A magyarba a németből (1. jelentés), ill. az olaszból (2. jelentés) került. (⊖) A (N.) *iskála* 'létra, lépcső' (1838: Tsz.) a latinból (↑) származik; a szó leji *i*-hez vö. →*iskola*, →*istálló* stb.

📖 TESz., *iskála* a. is; EWUng. • Vö. *skandál*

skalp **A:** 1813 *Skálpnak* (MNy. 67: 470); 1818 *Skalp* (MNy. 67: 470); 1897 *szkalp* (PallasLex. *Szkalpolás* a.) **J:** 'az ellenség lenyúzott fejbőre mint diadalmi jelvény {az indiánoknál} | Skalp' **Sz:** ~**ol** 1878 *skalpolás* [sz.] (Hon 1878. júl. 10.: [2]); 1884 *Scalpolás* [sz.] (MagyLex. 14: 510)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Skalp*; ang. *scalp*; fr. *scalp, scalpe*; stb.: 'scalp'. Az angolból terjedt el [< óész. germ. *skalpr* 'hüvely, tok, tartó']. (⇒⊕) A magyarba különböző nyelvekből került az Észak-Amerikára vonatkozó irodalmi művek fordítása révén. (⊕) A szókezdő *s* vagy betűhív olvasás eredménye, vagy pedig német hatást tükröz.

📖 MNy. 67: 469; TESz.; EWUng. • Vö. *sódar*

skandál **A:** 1791/ *scandálván* [sz.] (NSz.); 1794/ *skandálatlan* [sz.]; *skándált* [sz.] (NSz.) **J:** 'verslábak szerint ütemez | skandieren'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. (*versum*) *scandere* 'skandál', tkp. 'felhág, emelkedik; stb.' [indoeurópai eredetű; vö. óind *skándati* 'lendít, ugrik, fröcsköl'; av. *askānda-* 'megtermékenyítetlen'; stb.]. (≈) Megfelelői: ném. *skandieren*; fr. *scander*; stb.: 'skandál'. (△) A szókezdő *s*-es kiejtés a hazai latinságra vezethető vissza; vö. →*skorpió*, →*skót* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *skála*, *skandalum*

skandalum △ A: 1592 *scandalum* (MNY. 79: 248); 1846 *Scandal* (NSz.); 1850–1879 *Skandal* (NSz.); 1862 *skandál* (NSz.); 1877 *skandalom* (NSz.); 1962 *skandallum* (NSz.) J: 'botrány | Skandal'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *scandalum* 'harag, megütközés', (e.) 'botránykő, botrány', (h.) 'ua.; sérelem, viszály' [< gör. *σκάνδαλον* 'csapás, ütközés', tkp. 'csapófedél, csapda ütközőlece', (bibl.) 'botrány']. (≈) Megfelelői: ném. *Skandal*; fr. *scandale*; stb.: 'botrány'. (△) A szó eleji *s*-hez vö. →*skandál* stb. Az *um* végződésű változatok német mintára mutatnak.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *randalírozik*, *skandál*

skandináv A: 1829 *Skandinávok* (Európa 3: 170); 1842 *skandinav* (NSz.) J: <MN> 1842 'Skandináviával kapcsolatos, oda tartozó, onnan származó | skandinavisch' # (↑) | <FN> 1937 'Skandinávia lakója | Skandinavier' # (NSz.)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Skandinavier*, *skandinavisch*; ang. *Scandinavian*; fr. *Scandinave*, *scandinave*; stb.: 'skandináv <fn>; skandináv <mn>'. Ezek a lat. *Scandinavia* [HN.] 'Skandinávia' szóra mennek vissza [a svéd *Skåne* [HN.] 'terület Svédország déli részén' alapján]. (⇒△) A magyarba különböző nyelvekből került. (△) A *skandináv* alakot a nemzetközi megfelelők tőalakja befolyásolhatta, de a folyamatot a latin földrajzi névből való elvonás is elősegíthette.

📖 TESz.; EWUng.

skarablya × A: 1519 *fcarablýakon* (JordK. 560); 1525 k. *Scharaply'a* (MNY. 11: 82); 1527 *Skarablya* (ÉrdyK. 594); 1604 *Scarapla*, *Scarapna* (Szenczi Molnár: Dict.); 1673 *scarapona* (NySz.); 1801 *ěskěrep* (EtSz. 2: 40); 1807 *Eskarap* (Márton J.: MNSz.–NMSz.); NYJ. *eskereplye* (ÚMTsz.) J: 1. 1519 'skorpió | Skorpion' (↑); 2. 1784 ? 'egy fajta gyík | Art Eidechse' (Baróti Szabó: KisdedSz. 71), 1893 'ua.' (Nyr. 22: 48); 3. 1795 k. 'egy fajta hal: tengeri skorpió, sárkányfej | Art Fisch: Meerskorpion, Drachenkopf' (NSz.)

■ Jövevényszó, valószínűleg latin. | (≡) Lat. *scorpaena* 'tüskés' tengeri hal, sárkányhal' [< gör. *σκόρπαινα* 'ua.']. (△) A szó eleji *s*-hez vö. →*skandál* stb. A származtatás nehézsége, hogy a latinnak megfelelő 3. jelentés feltűnően későn bukkant fel. Az 1. jelentés a →*skorpió*-val való keverés hatására alakult ki, a 2. jelentés metafora.

📖 TESz.; EWUng.

skarlát A: 1227 ? *scarlato* [lat. -o végződéssel] (HOkm. 8: 20); 1395 u. *fcarlath* (BesztSzj. 672.); 1405 k. *focorlath* (SchlSzj. 1237.); 1552 *skárlát* (Heltai: Dial. H1a); 1570 *Iskarlath* (RMNY. 2: 214); 1580 *eskalat* (MNY. 63: 97); 1669 *skállát* (Magyary-Kossa: OrvEml. 3: 400); NYJ. *karlát* (ÚMTsz.) J: <FN> 1. 1227 ? 'élénkpiros színű szövet | leuchtendroter Kleiderstoff' (↑), 1448 'ua.' (OkISz.); 2. 1682 'élénkpiros szín | Scharlachfarbe' (Magyary-Kossa: OrvEml. 3: 421); 3. 1784 'vörheny | Scharlachfieber' # (NSz.) | <MN> 1395 k. 'élénkpiros | leuchtendrot' (↑)

■ Olasz (É.) jövevényszó. | (≡) Ol. (bol.) *scarlat* 'élénkvörös', (rom.) 'élénkvörös színű szövet', (bre.) *scarlāt* 'élénkvörös; ilyen színű anyag' [lat. (k.) *scarlatum* 'rikító vörös anyag']. (⊗) Megfelelői: ném. (kfn.) *scharlāt* 'ua.', (kor. úfn.) *scharlat* 'ua.'; sp. *escarlata* 'élénkvörös; ilyen anyag, szövet; ilyen festékanyag'; stb. Forrása: újperzsa *saqirlāt* 'arannyal átszőtt élénkvörös brokát', az arab *siqlāt*, *siqillāt* 'ua.' közvetítésével. A szó a levantei kereskedelem közvetítésével terjedt el. (△) A főnévi 3. jelentés önállósulás útján alakult ki a *skarláthimlő* 'skarlát' (1771: NSz.), *skarlátbetegség* 'ua.' (1775: NSz.) stb. összetételekből; keletkezéséhez bizonyára a lat. (k.) *febris scarlatina* 'ua.' és a ném. *Scharlachfieber* 'ua.' is hozzájárult. (⊖) Ugyanerre az etimonra megy vissza: *sarлак* ~ *sarlach* 'ua.' (1897: PallasLex.), ez a ném. *Scharlach* 'ua.' szóból jött létre.

📖 TESz., *sarlach* a. is; EWUng.

skart A: 1793/ *skártolni* [sz.] (NSz.); 1854/ *Scartba* (NSz.); 1863 *skartba* (NSz.) **J:** 'a játékban nem szereplő, félretett kártyalap | beiseite gelegte Spielkarten' **Sz:** ~ol 1793/ [sz.] 'a játékban nem szereplő, félretett kártyalapot rakja le | in den Talon tun, beiseite legen' (↑)

■ Olasz jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Ol. *scarto* (N.) *scart* 'selejt; talon <kártyajátékban>'; – vö. még ném. *Skat* 'egy fajta kártyajáték', (B.) *skart* 'félretevés'. Az olaszba a ol. *scartare* 'kicsomagol; talonba tesz' stb. szóból került [< ol. *carta* 'papír, kártya']. (⊗) A kártyajáték szakszava.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *kártya*¹

skatulya A: 1544 *eskatulat*, *scatulat* (OkISz.); 1591 *skatullácskában* [sz.] (MNY. 56: 384); 1594 *iskatula* (OkISz.); 1595 *Scatola* (Ver. 85.); 1698 *iskatulya* (MNY. 38: 206); 1708 *skatujával* (NytudÉrt. 1: 67); 1708 *Skatulya* (HOKISzj. 115); 1781 *katulyákat* (NSz.); 1794 *kattulyába* (NSz.); 1869 *katulyát* (NSz.); NYJ. *eskatula* (MTsz.); *iskatiában*, *kastulya*, *oskátula* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1544 'doboz, szelence | Schachtel' (↑); 2. [vén ~] 1856 'vénasszony | alte Schachtel (Weib)' (NSz.) **Sz:** ~z 1842 *skatulyázása* [sz.] (Világ 1842. nov. 2.: 717); [főleg be~] 1849 *katulyáz* 'mereven osztályokba sorol, minősít, kategorizál | schematisch gruppieren, kategorisieren' (NSz.)

■ Olasz (É.) jövevényszó, esetleg latin (h.) közvetítéssel is. | (≡) Ol. (fri.) *škátula*, (vel.) *scàtola*, (pol.) *ścátula*: 'doboz, skatulya'; – vö. még lat. (h.) *scatula* 'doboz, ládika, dobozka'. Az olaszban a lat. (k.) *castulum* 'ládika, láda' szó alapján jött létre. A lat. *scatula* változat az olaszon alapul. Néhány nyelvbe az olaszból és a középtlatinból került (vö. lat. (k.) *skatula* 'doboz'); vö. szbhv. *škátula*; cseh *škátule* stb.: 'ua.'. (△) A magyarba elsősorban a kereskedelem szakszavaként került, olasz közvetítéssel; mivel azonban botanikai és orvosi szakszóként is használatos volt, átadóként a magyarországi latin is számításba jöhet. A végződéshez vö. →*korcsolya*, →*szablya* stb. A 2. jelentés a ném. *alte Schachtel* 'idős asszony gúnyos megnevezése' mintájára keletkezett.

📖 TESz.; EWUng.

skicc A: 1789/ *Skizzból* (NSz.); 1794 *Skitzek* (NSz.); 1897 *Skicc* (PallasLex.) **J:** 'hevenyésztet vázlat, rajz | Skizze'

■ Olasz (É.) jövevényszó, valószínűleg német közvetítéssel is. | (≡) Ol. (v.-ven.) *schiz*, (rom.) *schèzz* (mil.) *schìzz* 'vázlat, terv, tervezet; minta, rajzolat', (rom.) 'kidolgozatlan rajz' is; – vö. még ném. *Skizze* (R.) *scizzo*, *skitze* 'vázlat, minta, rajzolat'. Az olaszba az ol. *schizzare*

’fröcsköl’ szóból került. (≈) Megfelelői: ang. *sketch*; fr. *esquisse*; stb.: ’vázlat, terv, tervezet; minta, rajzolat’.

TESz.; EWUng.

skíz A: 1793 *skíz* (Csokonai: ÖM. 3: 156); 1845 *skiznek* (NSz.); 1848 *sküsz* (NSz.) **J:** ’a legerősebb ütőkártya a tarokkban | Sküs’

■ Német (au.) jövevénytyszó. | (≡) Ném. *Sküs*, (au.) *Skis*, *Sküs* ’a tarokk legerősebb ütőkártyája’ [< fr. *excuse* ’mentség, bocsánat’]. (△) A változatok többszörös átvételre utalnak.

TESz.; EWUng. • Vö. *exkuzál*

skófiom † A: 1470 *kophioma*, *cophium* (SermDom. 2: 4); 1527 *koffyoma* (ÉrдыK. 297); 1535 k. *zkwffjawal* (MonÍrók. 3: 167); 1552/ *Szkophiakat* (Tinódi: Cronica H2a); 1575 *Kóffiomokat* (NySz.); 1585 *szkófia* (Cal. 193); 1615 *iskofiomos* [sz.] (NySz.); 1621 *fkofiom* (Szenczi Molnár: Dict. *Mitra* a.); 1789 *skafiumat* (SzT. *aranyszkófiom* a.); 1790/ *Skófiom* (NSz.) **J:** 1. 1470 ’fejrevaló; papi süveg | Kopfbedeckung; Mitra’ (↑); 2. 1574 ’szövetfajta | Art Gewebe’ (NySz.); 3. 1646 ’aranyszál | Goldfaden’ (Radvánszky: Csal. 3: 282)

■ Vándorszó. | (≡) Lat. (k.) *cophia*, *cuphia*, *scophia*, *scuphia* ’fejfedő, süveg’, (h.) *cophia*, *cophium*, *scophium*, *scophia* [többes szám] ’aranyhímzésű ruhadarab’; fr. *coiffe*, (kfr.) *cuffion*, *scofion* ’fejfedő, süveg’; ol. *cuffia*, (R.) *scùfia*, (vel.) *scufiòn*, (v.-ven.) *scufiòn* ’ua.’; sp. *cofia* ’ua.’; or. *ckyφua* ’ua.’; stb. A latinból terjedt el [tisztázatlan eredetű]. (⇒△) A magyarba a latinból és az olaszból került. (△) A szó eleji *i*-s, ill. *k*-s változatokhoz vö. →*skarlát*, →*skatulya* stb.

TESz.; EWUng.

skorbut A: 1676 *scorbutus* (MNy. 84: 252); 1790 ? *scorbútos* [sz.] (NSz.); 1793 *skorbutusban* (NSz.); 1813 *skorbút* (Magyary-Kossa: OrvEml. 4: 157); 1835 *skorbutosságánál* [sz.] (NSz.) **J:** ’vitaminhiány okozta betegség | Skorbut’

■ Latin jövevénytyszó. | (≡) Lat. (k.), (tud.) *scorbutus*, *scorbut* ’skorbut’ [bizonytalan, esetleg germán eredetű; vö. óész. germ. *skyrbjúgr*; aln. (kaln.) *schorbük*; stb.: ’ua.’]. (≈) Megfelelői: ném. *Skorbut*; fr. *scorbut*; stb.: ’ua.’. (△) A szó eleji *s*-hez vö. →*skandál*; a korábbi változatok szóvégi *s*-éhez vö. →*ámbitus* stb. A latin *us* végződés elmaradásához vö. →*mód* stb. Azonban német hatással is számolhatunk.

TESz.; EWUng.

skorpió A: 1395 k. *scorpya* (BesztSzej. 1149.); 1416 u.² *scorpiocra* (MünchK. 67rb); 1550 e. *skorpiók* [♄] (RMKT. 5: 39); 1578 *Scorpion* fű (Gombocz E.: BotTört. 52); 1794 *Iszkorpio* (NSz.); NYJ. *korpió* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1395 k. ’ízelt lábú, potroha végén többnyire mérges tüskét viselő pókféle állat | Skorpion (Scorpiones)’ (↑); 2. 1527 ’ostor, korbács mint kínezőeszköz | Peitsche als Foltergerät’ (ÉrдыK. 468); 3. [~fű] 1578 ’balla(n)gófű | Salzkraut (Salsola)’ (↑); 4. 1794 ’állatövi jegy a horoszkópban | Skorpion (in der Astrologie)’ (MAlmanak 5)

■ Latin jövevénytyszó. | (≡) Lat. *scorpio* ’skorpió; ballagófű’, (e.) ’ostor, korbács mint kínezőeszköz’ [a lat. *scorpius*, *scorpios* ’skorpió’ változata < gör. *σκορπίος* ’ua.’]. (≈) Megfelelői: ném. *Skorpion*; fr. *scorpion*; stb.: ’skorpió’. (△) A szó eleji *s*-hez vö. →*skandál*, →*skót* stb. A (R.) *skorpion* (1578: ↑) változat valószínűleg német mintára utal.

TESz.; EWUng.

skót A: 1590 *scotusok* (Nyr. 94: 485); 1760 *Skótusok* (MNY. 63: 226); 1832 *skót* (NSz.); 1854 *skottok* (NSz.) **J:** <FN> **1.** 1590 'Skócia lakosa | Schottländer' # (↑); **2.** 1912 'fösvény, fukar ember | Geizhals, Knauserer' (NSz.) | <MN> **1.** 1832 'a skótokkal, ill. Skóciával kapcsolatos, rájuk vonatkozó | schottisch' # (↑); **2.** 1923 'fösvény, fukar | geizig, knauserig' (Zolnay–Gedényi)

■ Latin jövevénytörzs. | (≡) Lat. *Scoti* [többes szám], *Scotus* 'skót' [ismeretlen eredetű]. (≈) Megfelelői: ném. *Schotte*; ang. *Scot*; stb.: 'skót (ember)'. (△) A szókezdő *s*-hez vö. →*skandál*; a korábbi változatok szóvégi *s*-éhez vö. →*ámbitus* stb. A *skót* alakhoz vö. →*dán* stb. A főnévi és melléknévi 2. jelentés a skótoknak tulajdonított fösvénységgel függ össze. (◊) Idetartoznak: (R.) *sott* 'házaló' (1620: Horváth M.: NEL.); *sottis* 'egy fajta kockás mintájú szövet' (1957: Bakos F.: IdSz.); ezek a németre mennek vissza; vö. ném. (kor. úfn. baj.-osztr.) *schott* '(skóciából, Írországból származó) házaló', ill. ném. *schottisch* 'skóciai'.

📖 TESz.; NytdÉrt. 93: 48; Horváth M.: NEL.; Mollay: NMÉR. *sott* a.; EWUng.

skrupulózus → *skrupulus*

skrupulus A: 1578/ *scrupulust* (MNY. 79: 248); 1708 *skrupulusni* [sz.] (Pápai Páriz: Dict. *Scūpūlāris* a.) **J:** **1.** 1578/ ? 'egy fajta súlymérték | Art Gewichtsmaß' (↑), 1604 'ua.' (Szenczi Molnár: Dict. *Scrupulāris* a.); **2.** 1578/ ? 'egy fajta pénzegység | Art Münzeinheit' (↑), 1831 'ua.' (Nyr. 109: 444); **3.** 1583 'aggály | Skrupel' (MHH. 42: 85)

skrupulózus A: 1712 *scrupulosus* (MNY. 79: 248); 1858 *skrupulozuskodik* [sz.] (NSz.); 1863 *scrupulósusabbak* (NSz.) **J:** 'aggályoskodó | voller Skrupel, ängstlich'

■ Latin jövevénytörzs. | (≡) Lat. *scrupulus* 'hegyes kövecske; súlymérték legkisebb egysége; nyugtalanító érzés, szorongás' [< lat. *scrupus* 'erős, hegyes kő'] | lat. *scrupulosus* 'kövecses; szorongó; kínosan pontos'. (≈) Megfelelői: ném. *Skrupel*, *skrupulös*; fr. *scrupule*, *scrupuleux*; stb.: 'aggály, gátlás, aggodalmaskodó'. (△) A szó eleji, ill. szóvégi *s*-hez vö. →*skandál*, →*ámbitus* stb. A *skrupulózus* szó belseji *z*-jéhez vö. →*bazilika* stb. A *skrupulus* 1. és 2. jelentése között fennálló viszonyhoz vö. →*font*, →*gíra* stb.

📖 TESz.; EWUng.

slafrok Δ A: 1700 *slaffrakját* (Nyr. 88: 209); 1725 *Schloff Rock* (Tóth I.: MDivatsz. 32); 1733 *slofrok* (Horváth M.: NEL.); 1745 *flaffruch* (MNY. 80: 378); 1792 *Slafrokba* (NSz.); 1816 *Slafrag* (Gyarmathi: Voc.); 1872 *sláfrokjában* (NSz.) **J:** 'házi köntös; pongyola | Morgenrock, Schlafrock; Hauskleid, Hausrock'

■ Német (au.) jövevénytörzs. | (≡) Ném., (au.) *Schlafrock* 'kényelmes reggeli köntös, pongyola' [< ném. *Schlaf* 'alvás' + *Rock* 'szoknya']. (≈) Megfelelői: szbhv. *šlafrok*; cseh *šláfrok*; stb.: 'hálókabát, köntös, pongyola'. (◊) A divat szavaként került a magyarba.

📖 Tóth I.: MDivatsz. 32; TESz.; EWUng. • Vö. *rokk*, *salap*

slag A: 1911 *slauhokkal* (BpHírlap 1911. szept. 19.: 38); 1938 *slág* (MNYK. 128); 1939 *slaug* (Pintér: Mlp.); 1952 *slag* (Nyr. 76: 114) **J:** 'tömlő, gumicső | Schlauch (zum Befördern von Flüssigkeiten)'

■ Német jövevénytörzs. | (≡) Ném. *Schlauch* 'tömlő, hajlékony cső' [jelentéselkülönülés a ném. (kfn.) *slüch* 'levetett kígyóbőr; lepel, takaró; cső' szóból]. (≈) Megfelelője: szbhv. *šlauh* 'tömlő, cső'. (⊕) A szó a magyarországi német kézművesek és kereskedők nyelvéből kerülhetett át a magyarba. A szóvégi *g* valószínűleg hanghelyettesítés eredménye. (↷) Nem tartozik ide: *slág* 'irtás, vágás' (1815: MNy. 71: 249), mely a ném. *Schlag* 'ütés, vágás; egyszerre kivágott famennyiség; erdei tisztás' stb.szóból jött létre; ez erdélyi nyelvjárási szó.

📖 TESz. *slág*¹ a., *slag*² a.; EWUng.

sláger A: 1854 *sláger* (PNapló 1854. aug. 9.: [1]); 1878 *slagert* (Kobilarov–Götze: DtLw. 396–397); 1896 *sláger* (Nyr. 25: 546) **J:** 1. 1854 'divatos dal, könnyűzenei darab, divatos táncdal | Modelied mit populärer Wirkung, modisches Tanzlied' # (↑), 1932 'ua.' (PHNyr. 205); 2. 1878 'nagy színpadi siker; hatásos, divatos film, színdarab | durchschlagender Bühnenerfolg; effektvolles, modisches Lichtspiel, Theaterstück' (↑); 3. 1926 'kelendő árucikk | leicht verkäufliche, gängige Ware' (Horovitz: IdSzMagy.)

■ Német (au.) jövevénytörzs. | (≡) Ném., (au.) *Schlager* 'felkapott, divatos zeneszám; sikerszíndarab; kelendő árucikk' [< ném. *schlagen* 'bever, beüt; <fát> kivág; legyőz, győzedelmeskedik <különbőféle játékokban is>; stb.]. A jelentés keletkezésének szemléleti alapja, hogy a divatos slágerek a villám erejéhez és gyorsaságához hasonlóan terjednek. (≈) Megfelelői: szbhv. *šlager*; cseh *šlágr* stb.: 'sláger'. (↷) Ugyanerre az etimonra megy vissza: (R.) *sláger* 'ütés a kártyajátékban'; adu, tromf (1845: NSz.).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *ánslóg, ferslóg, islóg, salak*

slájm A: 1835 *Schleim* [ES. NEM M.] (Kunoss: Gyal. 96); 1910 *slájm* (MNy. 6: 100); 1958 *slej*m (Bakos F.: IdSz.); NYJ. *sláj* (ÚMTsz.) **J:** 'nyálka, váladék; turha | Schleim; Schleimauswurf'

■ Német (baj.-osztr.) jövevénytörzs. | (≡) Ném. (h. baj.-osztr.) *šlāim* 'sikamlós, enyhén ragadós váladék, nyálka', – ném. *Schleim* 'ua.' [indoeurópai eredetű; vö. gör. *λεῖμα* 'meztelencsiga'; litv. *sliẽkas* 'földigiliszta'; stb.]. (≈) Megfelelői: szbhv. *šlajm*; cseh *šlem* stb.: 'nyálka, köpet'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *limbus*², *selejt, slepp, ziliz*

slamasztika A: 1884 *schlamasztikába* (Ellenzék 1884. ápr. 9.: [1]); 1901/ *slamasztika* (NSz.) **J:** 'kínos, szorongatott helyzet; baj, kellemetlenség | peinliche Lage; Mißgeschick'

■ Német (au.) jövevénytörzs. | (≡) Ném. (au.) *Schlamastik* 'bosszantó balszerencse, nehéz helyzet; összevisszaság, zűrzavar' [a ném. *Schlamassel* 'ua.' tréfás-latinos elferdítésével < jidd. *schlamasl, schlemasl* 'balszerencse, balsors' < jidd. *schlim* 'rossz, gonosz, ferde' + *masel* 'csillagzat; sors, végzet']. (≈) Megfelelője: cseh (N.) *šlamastika* 'balszerencse, balsors, nehézség'. (⊕) A magyar szó végződése olyan jövevénytörzök analógiás hatására alakulhatott ki, mint a →*patika*, →*taktika* stb. (↷) A (R.) *slamaszli* 'slamasztika' (1891: Nyr. 21: 18), *slemázli* 'ua.' (1900: Jenő–Vető: TolvSz. 96) a jiddisből (↑) származhat; a *li* végződéshez vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *mázli*

slampet × A: 1869 *Slampet* (BorsszemJ. 1869. máj. 9.: 5); 1875 *slampett* (Nyr. 4: 43); NYJ. *slampët* (MTsz.) **J:** 1. 1875 'lusta | faul, träge' (↑); 2. 1878 'lompos, rendetlen öltözetű <többnyire nő>; rongyos | schlampig <haupts. Frau>; zerlumpt' (Nyr. 7: 41)

slampos A: 1883 *slamposságot* (BorsszemJ. 1883. máj. 27.: 10); 1903 *slopos* (NyF. 10: 71) **J:** 'lompos, rendetlen öltözetű (nő); rendetlen, hanyag | schlampig gekleidet (haupts. Frau); unordentlich'

■ A szócsalád alapja, a **slampet** német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *schlampet* 'rendetlen; lompos, rendetlen öltözetű (különösen nő)' [< ném. *schlampe* 'rendetlen; hanyag, slampos öltözetben járkál'].

■ A **slampos** származékszó. | (⊕) A *slampet* szóból keletkezett -s képzővel a ném. *schlampig* 'rendetlen, hanyag' hatására.

📖 TESz., *slampos* a. is; EWUng. • Vö. *salap*

slampos → *slampet*

slendrián A: 1787 *Slendrián* (NSz.); 1844 *slendrian* (NSz.) **J:** <FN> **1.** 1787 'elavult, kényelmes szokás, megcsontosodott eljárás, gyakorlat; elavult ismeretek, tevékenységi módok összessége | veralteter, bequemer Brauch, routinemäßiges Verfahren; Gesamtheit veralteter Kenntnisse, Bräuche' (↑); **2.** 1900 'hanyagság, nemtörődömség; felületesség | Nachlässigkeit; Oberflächlichkeit' (Tolnai: MagySz. *Schlendrian* a.) | <MN> **1.** 1846 'elavult, ósdi, megcsontosodott; ósdi gondolkozású, a régihez kényelemszeretetből ragaszkodó (személy) | veraltet, verknöchert; von rückständiger Denkart, am Althergebrachten aus Bequemlichkeit festhaltend (Person)' (NSz.); **2.** 1887 'hanyag, nemtörődöm; felületes, rendetlen | nachlässig; unordentlich' (NSz.)

■ Német (au.) jövevényszó. | (≡) Ném. *Schlendrian* 'lassú, nehézkes, megszokássá vált tevékenység, vontatott munka', (R.) 'elhanyagolt külsejű ember', (au.) 'szokásossá vált rendetlenség, hanyagság; lusta, hanyag ember' [esetleg összetétel a ném. *schlendern* 'ballag, bandukol' alapján, utótagja talán a (kor. úfn.) *jān* 'munkafolyamat']. (≈) Megfelelői: szbhv. *šlendrijan*; cseh *šlendrián*; stb.: 'rendetlenség, hanyagság; lusta, hanyag ember'. (⊕) A melléknévi jelentések jelzői használatban alakulhattak ki.

📖 MNy. 27: 46; TESz.; EWUng.

slepp A: 1789 *Sleppes* [sz.] (NSz.); 1796 *slep* (NSz.); NYJ. *selëppës* [sz.]; *sëleppës* [sz.]; *sleppa* (MTsz.) **J:** **1.** 1789 'ruha uszálya | Schleppe (als Teil des Kleides)' (↑); **2.** 1835 'kíséret | Gefolge' (NSz.); **3.** 1879 'uszályhajó | Schleppkahn' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Schlepp*, *Schleppe* 'ruha uszálya; vontató (hajó); kíséret' [< holl. *sleep* 'ruha uszálya']. Vö. még ném. (B.) *schlepp* 'ua.'. (≈) Megfelelői: cseh *šlep*; le. (R.) *szlepa*; stb.: 'ua.'. (⊕) A *sleppa* változat szóvégi *a* hangjához vö. → *cérna*, → *ciha* stb. A szó leginkább a 2., pejoratív jelentésében használatos. (⊖) A (R.) *slepín* 'ua.' (1704: ItK. 22: 7) külön átvétel lehet a ném. *Schleppen* [többes szám] alakból.

📖 Tóth I.: MDivatsz. 32; TESz.; EWUng. • Vö. *slájm*

slicc A: 1835 *Schlitz* [ES. NEM M.] (Kunoss: Gyal.); 1879/ *schlitz* (NSz.); 1912 *slitz* (Freckay: MestSz.); 1947 *sliccnék* (NSz.) **J:** '(cipzározható v. gombolható) hasíték (ruhadarabon) | Einschnitt, Schlitz (haupts. am Kleid)'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Schlitz* 'keskeny nyílás, hasíték; nyílás (ruhán)' [< ném. *schlitzen* 'hasítékkal ellátott, levágás utáni hossz'] (≈) Megfelelője: szbhv. *šlic* 'ua.'. (⊕)

Különféle kézművesipari tevékenységek szakszavaként került a magyarba.

TESz.; EWUng. • Vö. *slisszol*

sligovica Δ A: 1799 *Szlivovitza* (NSz.); 1806/ *slivoviczához* (NSz.); 1838 *Szivalicza* (Tsz.); 1841 *slibovicza* (NSz.); 1845 *sligoviczával* (NSz.); 1851 *slivovicz* (NSz.); 1873 *sligoviczot* (NSz.) J: 'szilvapálinka | Pflaumenbranntwein'

■ Szerbhorvát jövevényszó, német (au.) közvetítéssel. | ⊕ Szbhv. *šljivovica*, *slivovica* 'szilvapálinka'; – vö. még ném. (au.) *Slibowitz*, *Sliwowitz*, (B.) *schligäwitz*: 'ua.'. A szerbhorvátban a szbhv. *šljiva*, *sliva* 'szilva' szóból. Vö. még szln. (N.) *slivovica*; szlk. *slivovica*; stb.: 'szilvapálinka'. ⊕ A szókezdő *sz*-es változatok a szerbhorvát szókezdő *s*-t tartalmazó töre mennek vissza. A *sligovica*, *slibovica* változat és a szóvégi *a* nélküli alakok német (au.) közvetítésre mutatnak.

MNy. 19: 39; Kniezsa: SzJsz. 506; TESz.; EWUng. • Vö. *szilva*

slisszol A: 1872 *slisszolni* (BorsszemJ. 1872. márc. 25.: 8); 1906 *slíszolok* (NSz.); 1917 *slisszelni* [sz.] (Kabdebó: Jassz.); 1959 *elslisszolást* [sz.] (NSz.) J: '(el)szökik, (el)oson | sich drücken, abhauen'

■ Jövevényszó, valószínűleg német (baj.-osztr.). | ⊕ Ném. (baj.-osztr.) *schlaffen* 'járás közben a földet súrolja, csoszogva jár', – ném. (R.) *sich schleifen* 'elszabadul, különvállik' [indoeurópai eredetű, eredetéhez vö. →*sild*]. ⊕ Az átvétel alapjául a múlt idejű (*schliß*) vagy a befejezett melléknévi igenévi (*geschlissen*) alak szolgálhatott. ⊕ A szó mára csak a bizalmas nyelvhasználatban él. ⊕ Nem tartozik ide: (R.) *slíszol* 'csatlakozik' (1809/: NSz.), amelynek alapja a ném. (*sich*) *schließen* 'valakihez felzárkózik, csatlakozik'.

TESz.; EWUng. • Vö. *sild*, *slicc*

slukk A: 1885 *slukkra* (Bereg 1885. jún. 14.: [3]) J: 1. 1917 'szippantás (cigarettaból) | Zug, Einsaugen beim Rauchen' (↑); 2. 1929 'korty; kortyintás | Schluck; Trunkchen' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | ⊕ Ném. (au.) *Schluck* 'korty' [< ném. *schlucken* 'kortyol']. ⊕ Az 1. jelentés metaforikus névátvitellel keletkezhetett az eredeti 2. jelentés alapján. ⊕ A szó csak a bizalmas nyelvhasználatban él. ⊕ A (R.) *slukker* 'a cigarettafüst leszívása, beszippantása' (1915: ÚMTsz.) a *slukk*-ból keletkezhetett, ném. *er* végződéssel, a →*bakter*, →*fuser* analógiás hatására.

TESz.; EWUng.

slussz A: 1891 *slusszon* (Üstökös 1891. máj. 24.: 252); 1901 *slusszkötő* (Nyr. 30: 542); 1906 *slúsz* (NSz.); NYJ. *slucckötővel* (ÚMTsz.) J: 1. 1901 'derék, derékbőség | Taille' (Nyr. 30: 542); 2. 1904 'vége!, nincs tovább! | Ende, Schluß (als Präd.)' (Radó: IdSz.); 3. 1952 'zárókő (boltívben) | Schlußstein' (Nyr. 76: 114); 4. 1966 'egy fajta hús | Art Schweinefleisch zwischen Rippenstück und Keule' (Bakos F.: IdSzKéz.)

■ Német jövevényszó. | ⊕ Ném. *Schluß* 'valaminek a vége, befejezés, lezárás; összezáródás, összecsukódás; stb.', (h.) 'derék, derékbőség; egy fajta disznóhús' [< ném. *schließen* 'becsuk; lezár, elzár; összeilleszt; stb.']. Vö. még ném. (au.) *Schlußbraten* 'egy fajta húsdarab'. ⊕ A magyarba különböző szaknyelvekből, többszörös átvétellel került.

Tóth I.: MDivatsz. 33; TESz.; EWUng. • Vö. *klasztrom*, *kulcs*

smaci A: 1917 *smaci* (Kabdebó: Jassz.); 1926 *Smacsni* (Kálnay–Benkes: Tolv.) **J:** 1. 1917 'csók; fogdosás, csókolódzás | Kuß; Knutscherei, Küsserei' (↑); 2. 1932 'szerelmeskedés, cicázás | Liebelei' (Zolnay–Gedényi)

■ Német (baj.-osztr.) jövevénytyszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *schmatze*, (B.) *schmatz* – ném. *Schmatz*: 'cuppanós csók' [< ném. *schmatzen* 'cuppanós csókot ad; csámcsozva eszik']. (⊕) A szóvégi *i*-hez vö. →*gázsi*, →*módi* stb. A *smacsni* változat *ni* végződése a →*dózni*, →*fecni* stb. hatására keletkezhetett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *smakkol*

smafu A: 1874 *smafü* (Bolond Miska 1874. márc. 15.: 50); 1925 *smafu* (Zolnay–Gedényi) **J:** 1. 1874 'semmisség, semmi, csekélység | Nichtigkeit' (↑); 2. 1926 'ügyetlen ember | ungeschickter Mensch' (ÚMTsz.)

■ Német (au.) jövevénytyszó. | (≡) Ném. (au.), (N.) *schmafu* 'aljas, galád, alávaló; fukar, fősvény, zsugori, irigy; gazember, szélhámos <főleg állítmányként v. határozóként>', (B.) *schmafiu* 'közönséges, ocsmány, szégyentelen' [a fr. *je m'en fous* 'nekem smafu']. A szó a bécsi németből terjedt el. (⊕) 1. jelentésében állítmányként használatos, a 2., nyelvjárási jelentés magyar fejlemény lehet.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *fustély*

smakkol A: 1835 *Smackol*, *Schmecköl* (Kunoss: Gyal. 96); 1883 *smakkolt* (NSz.); NYJ. *makkol* (ÚMTsz.); *samakkol* (MTsz.) **J:** 'ízlik; ínyére, kedvére van | es schmeckt; einem behagen'

■ Német (baj.-osztr.) jövevénytyszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *schmacken*, *schmecken* – ném. *schmecken*: 'ízlik; ínyére van; stb.' [germán eredetű; vö. ang. (kang.) *smakin*; holl. *smaken*; stb.: 'ua.']. (≈) Megfelelői: szbhv. (N.) *šmèkati*; szlk. (N.) *šmakovat'* stb.: 'ua.'. (⊕) A szó eleji mássalhangzó-torlódás különféle feloldásaival keletkezett változatok többszöri átvételre utalnak.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *smaci*

smaragd A: 1166 *Smaragdo* [SZN.] [lat. -o végződéssel] (HOkm. 7: 1); 1215/ *Smaragd9* [SZN.] (VárReg. 286.); 1416 u.¹ *Smaragdofbol* (BécsiK. 33); 1516 *smaragd* (Zolnai Gy.: Nyelveml. 203); 1519 *Smaragdus* (JordK. 65); 1788–1789 *smáragdos* [sz.] (NSz.); 1791 *Smaragd* (NSz.); 1866 *Szmaragddal* (NSz.) **J:** 'ékköként használt zöld színű ásvány, drágakő | Smaragd'

■ Latin jövevénytyszó. | (≡) Lat. *smaragdus* 'smaragd' [< gör. *σμάραγδος* 'ua.']; ősi, keleti eredetű vándorszó; vö. akkád *baraqtu*; héber *bāreqet*; óind *marakata-*, *marakta-*; stb.: 'zöldes színű földpát, drágakő, smaragd']. (≈) Megfelelői: ném. *Smaragd*; le. *szmaragd*; stb.: 'smaragd'. (⊕) A szókezdő *s*-hez vö. →*skandál*, →*skót* stb.; a *smaragdus*, *smaragdus* változat szóvégi *s*-éhez vö. →*ámbitus*, →*globus* stb. A latin *us* ~ *os* végződés elmaradásához vö. →*angyal*, →*mód* stb.

📖 TESz.; EWUng.

smarni Δ A: 1795–1799 *Smarn* (Ethn. 75: 589); 1886 *smárninak* (Nyr. 15: 553); 1932 *smarni* (PHNyr.); NYJ. *smórni* (Nyr. 110: 200) **J:** 1. 1795–1799 'császármorzsa | Schmarren

⟨Art Speise⟩' (↑); **2.** 1904 'semmisség, vacak | Nichtigkeit' (Radó: IdSz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ≡ Ném. (baj.-osztr.) *schmarn*, (B.) *schmårn*, – ném. *Schmarren*: 'édes tésztaféle; semmisség, badarság' [a ném. *Schmer* 'zsír' alapján]. ≈ Megfelelői: szbhv. *šmarn* 'édes tésztaféle; semmisség, csekélység'; szln. (N.) *šmårn*, *šmorn* 'édes tésztaféle'. ⊕ A ni végződéshez vö. →*dózni*, →*fecni* stb.

TESz.; EWUng. • Vö. *smírol*

smink → *sminkel*

sminkel **A:** 1835 *Sminkeli* magát (Kunoss: Gyal.); 1896 *sminkölni* [sz.] (Nyr. 25: 546) **J:** 'arcot, száját szépítőszerrel fest | schminken'

smink **A:** 1859 *sminket* (Divatcsarnok 1859. aug. 2.: 446) **J:** 'arcfesték, szépítőszer | Schminke'

■ Német (au.) jövevényszó. | ≡ Ném., (au.) *schminken* 'arcot, száját szépítőszerrel fest' | ném., (au.) *Schminke* (R.) *schmink*: 'arc, száj stb. festésére használt szépítőszer' [?' < ném. (ófn.), (kfn.) *smeichen* 'kedvesen megsimogat, cirógat']. ≈ Megfelelői: szbhv. *šminkati*, *šminka*; le. *szminkować*, *szminka*; stb.: 'sminkel, smink'. ⊕ A szavak részben a színházkultúrával kerültek a magyarba.

TESz. *smink* a.; EWUng.

smirgli **A:** 1786 *smergellel* (NSz.); 1788 *Smirgel* (NSz.); 1884 *smirgli* papír (Nyr. 13: 432); NYJ. *mirgli* (Bálint: SzegSz.); *smierkli* (NytudÉrt. 72: 86) **J:** **1.** 1786 'csiszolókö (ásványfajta) | Polierstein (Art Mineral)' (↑); **2.** 1893 'csiszolópor | Polierpulver' (PallasLex. *Csiszoló papiros* a.); **3.** 1932 'üvegpapír, csiszolópapír | Schmirgelpapier' (PHNyr. 205)

■ Német (feln.) jövevényszó. | ≡ Ném. *Schmirgel*, (R.) *schmergel*: 'csiszolókö; csiszolópor' [< ol. *smiraglio* 'ua.; csiszolópapír']. ≈ Megfelelői: szbhv. *šmirgla*; cseh *šmirgl*; stb.: 'csiszolópapír'. ⊕ A különféle változatok többszörös átvétellel kerülhettek a magyarba. A li végződéshez vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb. A 3., köznyelvben meghonosodott jelentés önállósodással keletkezett a *smirglipapír* 'ua.' összetételből (↑), amely a ném. *Schmirgelpapier* 'csiszolópapír, dörzspapír, smirgli' részfordítása.

TESz.; EWUng.

smírol **Δ A:** 1859 *smirolni* (VasárnapiU. 1859. nov. 20.: 558); 1874–1876/ *smírolt* (NSz.); 1960 *smírelni* [sz.] (WeltSlav. 5: 336); NYJ. *smiërül* (NytudÉrt. 72: 76) **J:** **1.** 1859 '(kártyajátékban) a partner ütésebe jó lapot ad | im Kartenspiel bei den Stichen dem Partner gute Blätter zuwerfen' (↑); **2.** 1960 'veszteget | bestechen' (↑)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ≡ Ném. (baj.-osztr.) *schmieren* 'bezsíroz, olajoz; megveszteget; kártyajátékban a partnernek jó lapot ad', – ném. *schmieren* 'bezsíroz, olajoz; megveszteget' [< ném. *Schmer* 'zsír']. ⊕ A magyarba kártyanyelvi szóként került.

TESz.; EWUng. • Vö. *smarni*

smonca **Δ A:** 1902 *smonca*-tárca (PNapló 1902. márc. 30.: 9); 1913 *smoncát* (Zolnay–Gedényi); 1917 *Smancze* (MNy. 13: 55) **J:** **1.** 1902 ? 'tréfás történet, vicc | scherzhafte

Anekdote, Witz' (↑), 1926 'ua.' (Zolnay–Gedényi); **2.** 1913 'semmisség, jelentéktelen dolog; fölösleges tevékenység | Nichtigkeit, unwichtige Sache; überflüssige Tätigkeit' (↑); **3.** 1915 'üres fecsegés; mellébeszélés | leeres Geschwätz; Vorbeireden' (NSz.)

■ Jiddis jövevényszó, talán német közvetítéssel is. | (≡) Jidd. *schmonze* 'együgyűen tréfás történet; üres beszéd', *schmonzes* [többes szám] 'hitelt nem érdemlő történet'; – vö. még ném., (au. argó) *schmonz*, *schmonzes* 'fecsegés, locsogás, érzélgős mellébeszélés; vicc'. A jiddisben tisztázatlan eredetű. (△) A szóvégi *a*-hoz vö. →*cérna*, →*ciha* stb. Az 1. jelentés metafora az eredeti 2. jelentés alapján.

📖 TESz.; EWUng.

smucig **A:** 1849 *smutzigság* [sz.] (NSz.); NYJ. *mucik* (ÚMTsz.) **J:** 'kicsinyesen fukar, zsugori | knauserig, filzig'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *schmutzig* 'mocskos, piszkos; illetlen, tisztességtelen; fukar, fösvény' [< ném. *Schmutz* 'tisztatlanság; mocskosság, piszkosság']. (△) Elsősorban bajor-osztrák közvetítéssel került a magyarba.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *moh*¹, *moszt*

smukk **Δ A:** 1621 *smukat* (Radvánszky: Csal. 2: 235); 1625 *smukkot* (StSl. 27: 330); 1829 *smúkokra* (NSz.) **J:** 'ékszer | Schmuck(stück)'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.), (h. kor. úfn.) *schmuck*, – ném., (au.) *Schmuck*: 'ékesség, díszítmény; ékszer' [< ném. *smücken* 'díszít; ékesít']. (≈) Megfelelője: szbhv. *šmuk* 'ékszer'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *szomoga*

snájdig **Δ A:** 1885 *sneidig* (BpHírlap 1885. jan. 22.: 3); 1899 *snájdig* (NSz.) **J:** **1.** 1885 'jóvágású, nyalka | stramm' (↑); **2.** 1895 'merész, vakmerő | wagemutig, tollkühn' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném., (au.) *schneidig* 'belevaló, vakmerő, tettekredez' [< ném. *Schneid* 'bátorság, tettekrekeszség, karakánság']. (△) A szó az osztrák katonai nyelv közvetítésével került a magyarba.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *snidling*

snapsz **Δ A:** 1796 *snapszot* (NSz.); NYJ. *snopsz* (ÚMTsz.) **J:** 'pálinka | Branntwein'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném., (au.) *Schnaps* (B.) *schnâps*, (h. baj.-osztr.) *šnâpps*: 'égetett szesz; pálinka' [< ném. *schnappen* 'csukódik; elkap; levegő után kapkod; stb.'; onomatopoetikus eredetű]. (≈) Megfelelői: szbhv. *šnaps*; szln. (N.) *šnóps*: 'pálinka'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *snapszli*

snapszli **A:** 1899 *snapszlit* (Alkotmány 1899. márc. 11.: 6); 1928 *Snapszli* (Zolnay V.: Kártya 353) **J:** 'egy fajta kártyajáték | Art Kartenspiel'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *schnapsel*, – ném. (au.) *Schnapsen*: 'egy fajta kártyajáték' [< ném. (au.) *schnapsen* 'egy fajta kártyajátékot játszik', a ném.

schnappen 'csattan, kattan' alapján]. (≈) Megfelelője: szbvh. *šnapsl* 'egy fajta kártyajáték'. (△) A *li* végződéshez vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb.

TESz.; EWUng. • Vö. *snapsz*

snassz Δ **A:** 1867 *snasz* (NSz.); 1898 *snassz* (NSz.) **J:** <MN> **1.** 1867 'silány, értéktelen; szegényes | wertlos; armseelig' (↑); **2.** 1882 'fukar | knauserig' (NSz.); **3.** 1900 'rosszul öltözött, toprongyos; elhanyagolt {öltözet} | schlecht gekleidet, zerlumpt; vernachlässigt {Kleidung}' (Tolnai: MagySz.) | <FN> 1907 'szegénység, pénzzavar | Armut, Geldnot' (NSz.)

■ Német (au.) jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *Gschinas* 'értéktelen holmi', (B.) 'utáztat, hamisítvány' [< ném. *Geschneiß* 'hulladékfa']. (△) A szó valószínűleg a művészetek nyelvéből került a magyarba. Eredetileg a magyarban is főnév lehetett, jelzői használatban válhatott melléknévvé. A német szó gyér adatoltsága kevés támpontot nyújt a magyar jelentésfeljődés tisztázásához.

MNy. 70: 203; TESz.; EWUng. • Vö. *snidling*

sneff **A:** 1678 *sneff* (Horváth M.: NEI.); 1695 *snepfek* (Horváth M.: NEI.); 1706 *sneft* [□] (Horváth M.: NEI.); 1727 *sneppezni* [sz.] (Nyr. 46: 153); 1793 *Isneff* (Kiss J.: Mad. 154); 1795 k. *Isnyeff* (NSz.); 1863 *sznepfből* (NSz.); NYJ. *snëff* (Kiss J.: Mad. 154); *nëff* (ÚMTsz.) **J:** 'szalonka | Schnepfe'

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. *Schnepfe*, (R.) *schnepf* 'szalonka' [germán eredetű; vö. izl. (óizl.) *m̃yrisnīpa* 'kis sárszalonka'; holl. *snip* 'szalonka'; stb.]. (≈) Megfelelője: szbvh. (R.) *šnef* 'ua.'. – A szóvégi *ff* és *pp* hanghelyettesítés eredménye; vö. →*copf*, →*csap* stb. Néhány változat a szó eleji mássalhangzó-torlódás különféle feloldásával jött létre. (⊙) A *sneff* vadászati szakszó.

TESz.; EWUng.

snidling **A:** 1799 *snidlit* (NSz.); 1857 *snidlingnek* (NSz.); 1875 *schnittling* (NSz.) **J:** 'metélőhagyma | Schnittlauch'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *Schnittling*, (B.) *schnidling* 'metélőhagyma', – ném. *Schnittling* 'levágott rész; levágott fiatal ág, hajtás; stb.' [< ném. *Schnitt* 'vágás, metszés stb.' < ném. *schneiden* 'vág']. (≈) Megfelelői: szln. (N.) *šnitlińk*; cseh (N.) *šnitlik*, *šnidlink*: 'metélőhagyma'. (△) A magyarba a gasztronómia szavaként került. A *snidli* változat végződése a →*cetli*, →*hecsedli* stb. analógiájára keletkezhetett.

Mártonffy: NémJsz.; TESz.; EWUng. • Vö. *snájdig*, *snassz*

só [7/1] **A:** 1138/ *Sahtu* [sz.] [HN.] (MNy. 32: 203); [1200 k.] *Souyou* [HN.] (An. 17.); 1221/ *Soht* [sz.] [HN.] (VárReg. 92.); 1228/ *Soyou* [HN.] (OkISz.); 1243/ *Sayow* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 553); 1334 *Sooszek* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 3: 115); 1368 *Sohordowth* (OkISz.); 1368/ ? *Sahwth* [HN.] (OkISz.); 1395 k. *fow* (BesztSzj. 341.); 1411 *Thalaborsowa* (OkISz.); 1416 u.² *fauī*; *saitalan* [sz.] (MünchK. 10vb, 45vb); 1530 *sohtartoh* (OkISz.); 1536 *sws kapwztha* [sz.] (OkISz.); 1708 *Sovát* (Pápai Páriz: Dict.); NYJ. *sojtalán* [sz.] (MTsz. *sóitalan* a.) **J:** **1.** 1138/ 'fém és savmaradék vegyülete, elsősorban konyhasó | Salz' # (↑); **2.** 1616 'vmit ízéssé tevő anyag; szellemesség | Würze; Witz, Geist' (NySz.) **Sz:** ~z 1211 *Souzou* [sz.] [SZN.] (OkISz.) | ~s 1252 *souskut* [HN.] (OkISz.) | ~**talán**, **sajtalán** 1416 u.² (↑) | ~**solat** 1416 u.³ *sosolatba*

'szikós pusztaság | natronreicher Ort, natronhaltige Wüste' (AporK. 120) | **sajtal** 1956 *sajtal* 'sómentes | salzlos' (Pais-Eml. 319)

■ Örökség az ugor, esetleg a finnugor korból. | ⊕ A szótő feltehetőleg a →*savanyú* szócsalád tövének névszói értékű tagjával azonos. Talán az ősmagyar korban válhatott a só jelölőjévé. A 'savanyú' és a 'sós' ízérzet közötti összefüggéshez vö. *sóstej* 'savanyú tej' (1577: KolGl.); →*sóska*; stb. A magyarázat fonetikai szempontból problémás. ⊖ Indoeurópai szavakkal (lat. *sal*; or. *соль*; stb.: 'só') való összefüggése bizonytalan.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *béka-*, *savanyú*, *savó*, *sóhivatal*, *sósav*, *sóska*, *timsó*

sód † **A:** 1456 k. *Sodh* (SermDom. 1: 411); 1522 *Sood* [SZN.] (OkISz.) **J:** <FN> 1456 'tréfálkozó, bolondoskodó személy | Spaßmacher, Possenreißer' (↑) | <MN> 1531 'álnok, ravasz | heimtückisch; schlau' (ÉrsK. 263)

■ Jövevénytörzs, valószínűleg a németből (feln.). | ⊖ Ném. (kor. úfn.) *schod* 'együgyű, nevetni való bolond; rossz ember; mókamester', (baj.-osztr.) *schöde* 'rossz ember', *schöte* 'mókamester', (N.) *schote* 'tökfilkó, balek', (argó) *schoite*, *schott*, *schod* 'ua.' [< héber (ú.) *šōteḥ* 'buta, bárgyú, ostoba']. Vö. még jidd. *schojte* 'ua.'. ⊕ A származtatás nehézsége, hogy a németben csak 1565 óta mutatható ki. Mivel azonban elsősorban az argó szava volt, a vándorló vásári bohócok közvetítésével előbb elkerülhetett hozzánk, mint ahogyan a németben feljegyzésre került. A melléknévi jelentés jelzői használatban alakult ki. ⊕⇒ A magyarból: rom. (N.) *șod* 'furcsa, különös; tréfás'.

📖 UngJb. 8: 43; Tamás L.: UEIR. 735; TESz.; EWUng.

sódar × **A:** 1422 *Sodor* [SZN.] (Kázmér: CsnSz.); 1432 *soldor* (OkISz.); 1449 *Sodar* [SZN.] (Csánki: TörtFöldr. 2: 848); 1456 *Solder* (SermDom. 2: 486); 1528 *soldar* (OkISz.); 1548 *sodar* (OkISz.); 1560 k. *sooldar* (GyöngySzt. 2054.); 1578 *sodort* (Bornemisza: ÖrdKís. 133); 1600 k. *sódora* (Radvánszky: Szak. 60); 1673 *sódarokat* (NySz.); 1685 *sóder* (NySz.); 1719 *sóderom* (Nyr. 71: 26); 1789 *zsóder* (NSz.); 1794 *sódór* (NSz.); 1872 *sóderom* (Nyr. 1: 421); NYJ. *zsóder* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1422 'váll, lapocka; emlős állat, főleg disznó (mellső) combja, sonkája | Schulter(blatt); (Vorder)schinken' (↑); 2. 1914 'oldalas | Rippenfleisch' (ÚMTsz.)

■ Német (k.-ném.) jövevénytörzs. | ⊖ Ném. (k.-ném.), (h. kor. úfn.) *scholder* 'lapocka; sonka', (szász Sz.) *şoldr* 'váll', (E.) *şoldar* 'ua.; sonka', – ném. *Schulter* 'váll' [indoeurópai eredetű; vö. gör. *σκέλος* 'comb'; litv. *kulnis* 'sarok'; stb.]. ⊕ A hazai középnyelvi nyelvjárásokból került a magyarba. A két veláris magánhangzót tartalmazó változatok hanghelyettesítéssel keletkeztek, a 2. jelentés metonimikus névátvitellel jöhetett létre.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *csótár*², *felsál*, *sild*, *scalp*, *szikla*

sóder **A:** 1781 *sóderrel* (NSz.); NYJ. *sóder*, *sütér* (ÚMTsz.); *soter* (Bálint: SzegSz.) **J:** 1. 1781 'kötörmelék, (homokkal kevert) apró kavics, murva (út feltöltésére stb.) | Schotter' # (↑); 2. 1958 'szóáradat; mellébeszélés, hazugság | Redefluß; Umschweife, Lüge' (Zolnay–Gedényi)

■ Német (baj.-osztr.) jövevénytörzs. | ⊖ Ném. (baj.-osztr.) *schoder*, *schotter*, *schutter* 'zúzott kő; elsősorban útépitésre használt kötörmelék', – ném. *Schotter* 'ua.' [< ném. *Schutt* '(kő)törmelék; hulladék']. ⊖ Megfelelői: szbhv. *şoder*; szln. (N.) *şóder*: 'sóder'. ⊕ A változatok többszöri átvételre utalnak. A 2. jelentés a *szórja*, *nyomja a sódert* 'beszél, mint a vízfolyás', tkp. 'mellébeszél, hazudik' (1940: Zolnay–Gedényi) metaforikus szókapcsolatból önállósult.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sittel*

sodó **A:** 1808/ *Sodót* (NSz.); 1834 *sódóval* (NSz.); 1857 *sadóból, satóval* (NSz.) **J:** 'sült tésztákhoz tálalt édes mártás | Chaudeau'

■ Francia jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *chaudeau* 'süteményhez tálalt édes szósz', (R.) 'meleg leves; meleg tejből készített édes ital'; – vö. még ném. *Chaudeau* 'borsodó'. A franciában a fr. *chaud* 'meleg' szóból jött létre. (≈) Megfelelői: cseh *šodó*; le. *szodon*; stb.: 'sodó'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *kalória*

sodor <IGE> [1] **A:** 1452 *Schodro* [ɔ: *Schodro*] [sz.] [SZN.] (MNY. 8: 229); 1577 k. *fodord* megh (OrvK. 258); 1786 *sudoritott* [sz.] (MNY. 71: 250) **J: 1.** 1452 ? 'az ujjak v. a két tenyér közt forgatva csavar; ilyen módon fonalat, zsineget stb. készít | drehen, zwirnen; spinnen' # (↑), 1577 k. 'ua.' (↑); **2.** 1792 'ide-oda forgatva magával ragad | fortreiben, wegsprülen' # (Baróti Szabó: KisdedSz.); **3.** 1795 'ételt kavár, kever | umrühren, quirlen' (NSz.) **Sz: sodródik** 1786 *Sodródik* (NyF. 50: 39) | **sudri** 1897 *Sudri* 'szeles, hebehurgia | schusselig' (MTsz.)

sodor <NSZ> [4] **A:** 1792 *sodra* (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1803 *Sodor* (NSz.) **J: 1.** 1792 'sodrat, sodorás | Drehen (von Faden usw.)' (↑); **2.** 1803 'vágószerszám köszörült éle; feltüremelő forgács a köszörült kés, kasza stb. élén | Schärfe, Schneide; sich aufstülpende Span an der Kante eines Messers, einer Sense usw. beim Schleifen' (↑) **R: sodra** 1817 'áramlás (folyóé, eseményké stb.) | Strömung (des Flusses); Fluss der Ereignisse' (NSz.)

■ A szócsalád feltehető alapja, a **sodor** ige fiktív töből keletkezett származékszó. | (△) Az abszolút tö valószínűleg onomatopoetikus eredetű; feltehetőleg a gyors forgó mozgás képzetét jeleníti meg. A végződés -r gyakorító képző.

■ A **sodor** névszó belső keletkezésű. | (△) Valószínűleg az ige alapján jöhetett létre, mert az 1138/ *Sudur* [SZN.] (MNY. 32: 205) valószínűleg nem tartozik ide. A *sodra* megszilárdult ragos alakulat gyakran fordul elő a *kihoz a sodrából* 'felidegesít' (1817: NSz.) szó szerkezetben.

■ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (◊) A (N.) *seder* 'forgat, cernát sodor' (1838: Tsz.), 'siet' (1874: Nyr. 3: 525), amely leginkább a *sedre* 'hebehurgia' (1865: NyK. 4: 135) folyamatos melléknévi igenévi származékában használatos, feltehetőleg hangrendi átcsapással keletkezett a *sodor*-ból, azonban a párhuzamos keletkezés lehetősége is fennáll (vö. →*sündörködik*); a *sedre* alakhoz vö. a *sudri* (↑) származékszót. (◊) A 1138/ *Sudur* [HN.] (MNY. 32: 205) valószínűleg nem tartozik ide.

📖 TESz., *seder* a. is, *sudri* a. is; EWUng. • Vö. *sodrony*, *sündörködik*

sodrony **A:** 1832 *sodrony* (NSz.) **J: 1.** 1832 'drót, huzal | Draht' (↑); **2.** 1867 'drótháló; drótkötél | Drahtgitter; Drahtseil' (NSz.)

■ Tudatos szóalkotással keletkezett származékszó. | (△) A →*sodor* -ny névszóképzős alakja. Hasonló szemlélethez vö. ném. *drehen* 'teker, csavar' > *Draht* 'huzal, drót, sodrony'. A 2. jelentés önállósulással jött létre a *sodronyrács* 'drótháló' (1835: Tzs. *Drahtgitter* a.); *sodronykötél* 'drótkötél' (1837: NSz.) összetételekből. (◊) Hasonló szóalkotáshoz vö. *sodrovány* (1808: Sándor I.: Toldalék); *sodrány* 'drót' (1829: Szily: NyÚSz. 287);. (⌘) Nyelvújítási szavak.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sodor*

sofőr A: 1904 *schauffeur* (*sofőr*) (Radó: IdSz. 30); 1912 *soffőrsztrájk* (NSz.); 1913 *soffér* (NSz.) **J:** 'gépkocsivezető | Chauffeur' #

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Chauffeur*, *Schofför*; ang. *chauffeur*: 'gépkocsivezető'; fr. *chauffeur* 'ua.; fűtő'. A franciából terjedt el [< fr. *chauffer* 'melegít, fűt']. Az elnevezés eredetileg a gőzgépkocsikra vonatkozott. (⇒△) A magyarba a franciában és a német nyelvből került.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *kalefaktor, rezsó*

sógor A: 1450 *Swogor* [SZN.] (Oklsz.); 1512 *Sogor* [SZN.] (Oklsz.); 16. sz. második fele *śogoromnak* (RMNy. 2/2: 28); 1716 *sógromtúl* (OklszPótl.); NYJ. *soger* (ÚMTsz.); *suó* (MTsz.) **J:** 1. 1450 ? 'rokon, (különösképpen) a házastárs rokona | Verwandter (haupts. durch Heirat)' (↑), 1575 'ua.' (Heltai: Krón. 38); 2. 1587 'az egyik házasság szempontjából:) a másik házasság fivére, (a testvér szempontjából:) a nővér férje; [az *asszony, nő, né* szavakkal mint utótagokkal alkotott összetételekben az utótaggal együtt:] a másik házasság nővére vagy a fivér felesége | Schwager' # (MNY. 62: 238); 3. 1662/ 'megszólításként:) barát, cimbora, pajtás | Kamerad, Kumpan (als gemütliche Anrede)' (Szalárdi: Krón. 80); 4. 1775 'német, ill. osztrák ember | Deutscher, Österreicher' (MNY. 58: 109); 5. 1888 'nász (rokonságnévként) | Vater des einen Ehepartners (für die Eltern des anderen)' (Nyr. 17: 44); 6. 1892 'a nagynéni férje | Ehemann der Tante' (Nyr. 21: 528) **Sz:** ~**ság** 1575 *fwogorfágnál* (Heltai: Krón. 40)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *swoger*, (szász E.) *schwogər*, (h. kor. úfn.) *swager, swoger*, – ném. *Schwager*: 'lánytestvér férje; a másik házasság fiútestvére, R. após; pajtás, cimbora (megszólításként)' [indoeurópai eredetű; vö. óind *śvāsurah* 'az apóshoz tartozó'; lat. *socer* 'após'; stb.]. (≈) Megfelelői: szbhv. *švogor*; cseh *švagr*; stb.: 'sógor'. (△) A szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásához vö. →*cérna*, →*cikkely* stb. A 4. jelentés alapja, hogy Magyarország évszázadokon keresztül Habsburg fennhatóság alatt állt. Az 5. és 6. jelentés jelentésszűküléssel keletkezett az 1. jelentés alapján. A *sógor* gyakran szerepel összetételekben az →*asszony* utótaggal, jelentése 'rokon; sógornő'; ehhez vö. *sógorasszony* (16. sz. második fele: RMNy. 2/2: 28). (⇒△) A magyarból: szbhv. (N.) *šogor*; rom. (N.) *șogor*: 'sógor'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *szesztra, szóror*

soha A: 13. sz. közepe/ *fumha* (ÓMS.); 1372 u./ *fonha* (JókK. 47); 1458 u. *soha* (Oklsz.); 1495 e. *fohha* (GuaryK. 1); 1519 *femha* (LányiK. 266); 1550 *fzomha* (RMNy. 2/2: 78); 1552 *fehha* (RMNy. 2/2: 97); 1802 *so' se* (I.OK. 30: 264); NYJ. *sasē, saha, sova* (MTsz.); *suha* (ÚMTsz.) **J:** 1. 13. sz. közepe/ 'semmikor sem | niemals' # (↑); 2. 1510 'valamikor, valaha | je(mals)' (MargL. 61)

■ Összetett szó. | (△) A →*sem* + →*ha*¹ szavakból; szervetlen összetétel. Hasonló keletkezés módhoz vö. →*semmi*, →*senki*. Vö. még ném. *nimmer* 'soha' (< ném. (ófn.) *nio, nie* 'soha' + *mer* 'többé'); lat. *nunquam* 'soha, soha többé' (< lat. *ne* 'nem' + *unquam* 'valamikor') stb. A *soha* szó belseji magánhangzója eredetileg *ē* lehetett, amely a szóvégi *a* hatására *o*-vá alakult. A *soha* alak denazalizálódással jött létre az eredeti, szó belseji *m ~ n*-es változatból.

📖 Horger: MSzav. 152; TESz.; NyK. 78: 287; EWUng. • Vö. *ha*¹, *sem*

sóhaj → *sóhaj*

sóhajt **A:** 1577 *sohajtani* [sz.] (KolGl.); 1585 *suhaytas* [sz.] (Cal. 450); 1650 *sóhajtozva* [sz.] (Szily: NyÚSz.); 1811/ *sohatván* [sz.] (NSz.) **J:** 1. 1577 'mélyet lélegzik, és a beszívott levegőt hosszan, hallhatóan kibocsátja | seufzen' # (↑); 2. 1585 'panaszosan nyög; kínlódik | stöhnen; leiden' (↑); 3. 1617 ? 'óhajt, kíván, sóvárog | wünschen, sich sehnen' (NySz.), 1643 'ua.' (Comenius: Jan. 187) **Sz:** ~**ozik** 1650 [sz.] (↑)

sóhaj **A:** 1787 *sohajjal* (MNY. 9: 454); 1823 *sóhajocskáért* [sz.] (NSz.) **J:** 'sóhajtás | Seufzer' #

■ A szócsalád alapja, a **sóhajt** onomatopoetikus eredetű. | ☐ A fő valószínűleg összefügg még a →*suhog* szócsalád tövével, és esetleg a →*sóvárog* szócsaláddal is. A végződés gyakorító funkciójú műveltető képző; vö. →*óhajt*. A 2. és 3. jelentés metonímia.

■ A **sóhaj** elvonás eredménye. | ☐ A *sóhajt* szóból jött létre elvonással; vö. *óhaj* (→*óhajt*).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sóvárog*, *suhog*

sóher **A:** 1862 *Sokher* (NSz.); 1888 *socherok* (Zolnay–Gedényi); 1900 *Sócher* (Jenő–Vető: TolvSz.); 1911 *sokker* (Zolnay–Gedényi *sóker* a.); 1917 *sóher* (Kabdebó: Jassz.) **J:** 1. 1862 'szegény, pénztelen (személy) | arm, geldlos (Person)' (↑); 2. 1912 'üres (zseb, pénztársa) | leer (Tasche, Geldbörse)' (Zolnay–Gedényi); 3. 1961 'szűkmarkú, krajcároskodó | knauserig, geizig' (ÉrtSz.)

■ Jiddis jövevényszó, megfelelői azonban vitatottak. | 1. ☐ Jidd. *schacherer*, *socher*, *ssaucher* 'házaló, vándorárus' [< jidd. *sachern*, *sacheren* 'kereskedik']. 2. ☐ Jidd. *schocher*, *schochor* 'fekete' [< arab *šāḥōr* 'ua.; <haj, (napégette) arc, ló stb.>']. Vö. még ném. (argó) *schocher* 'fekete'. A 'fekete' > 'pénztelen' jelentésváltozáshoz vö. ném. *schwarz* 'fekete (szín)' > 'argó' szegény, pénztelen'. ☐ ☐ A 2. és a 3. jelentés a magyarban keletkezett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *csakliz*

sóhivatal **A:** 1793 *só hivatalnál* (NSz.); 1832 *sóhivatali* [sz.] (NSz.) **J:** 1. 1793 'a só eladását intéző állami hatóság, ennek helyiségei | Salzamt' (↑); 2. 1878 u. 'kétes hírű (v. valójában nem is létező) hivatal, ahol az ügyeket nem intézik el | Amt von zweifelhaftem Rufe (od. gar nicht existierendes Amt), wo nichts erledigt wird' # (Zolnay–Gedényi)

■ Valószínűleg német mintára keletkezett tükörszó, összetett szó. | ☐ Vö. ném. (R.) *salzamt* 'sókereskelemmel foglalkozó hatóság, hivatal'. ☐ A megnevezés azon alapul, hogy a sót egykor fizetőeszközként is használták, és egyes kifizetések a sóhivatalokban történtek. A magyarban: →*só* + →*hivatal* összetételi tagokból áll. A 2. jelentés az egykor fontos hivatal jelentőségének megkopásán, elvesztésén alapul. A 2. jelentéshez vö. még *sóház* 'tréfás-gúnyos beszédben' (1848: Nyr. 76: 306)

📖 Nyr. 77: 465; O. Nagy: MiFán; TESz.; EWUng. • Vö. *hivatal*, *só*

sok **A:** 1138/ ? *Suk* [sz.] (MNY. 32: 131); 1215/ ? *Syca* [sz.] [sz.] (VárReg. 174.); 1229 *Ol̥fuc* [HN.] (VárReg. 360.); 1271/ *Malomsok* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 3: 607); 1372 u./ *fokaktol*, *zokfagos* [sz.] (JókK. 2, 28); NYJ. *sik*, *szik* (MTsz.) **J:** <SZÁMN> 1. 1138/ ? 'nagy számú, mennyiségű, nagy tömegű | viel' # (↑), 1317 'ua.' (OkISz.); 2. 1372 u./ 'hosszú tartamú (idő stb.) | lang (Zeit usw.)' # (JókK. 2) | <FN> 1. [helynevek utótagjaként] 1229/ 'falu, település | Dorf' (VárReg. 360.); 2. 1416 u./² 'sokaság | Menge, Unzahl' (MünchK. 9va) **Sz:** ~**aság** 1372 u./ *fokaffagban* (JókK. 13) | ~**ság** 1372 u./ *fokfaga* 'sokaság | Menge' (JókK. 63) | ~**ságos** 1372 u./ 'nagy fokú | hochgradig' (↑) | ~**asul** 1372 u./ *fokafolyatok* 'számban növekedik, szaporodik | sich vermehren' (JókK. 145) | ~**asít** 1416 u./¹ *fokafeit* 'gyarapít, szaporít | vermehren' (BécsiK.

197); 1577 'szoroz | multiplizieren' (Aritm. F3b) | ~**adalom** 1456 k. *sokadalom* (SermDom. 1: 9) | ~**asodik** 1512 k. *Sokafodik* (WeszprK. 129) | ~**ad** [visszaható névmással] 1519 *sokad* magaua (DebrK. 218) | ~**all** 1549 *focall'a* [l-j] (Orth. B2a) | ~**szoroz** 1659 *szokszoroz* 'számban, mennyiségben növel | vervielfáltigen' (NySz.); 1743 [sz.] 'szoroz | multiplizieren' (Keresztesi: Mat. 136) | ~**szoros** 1743 *sokszoros* (MNY. 7: 419) – de 1708 *sok-szeres* (MNY. 7: 419) | ~**szorosít** 1821 *sokszorosító* [sz.] (HasznMul. 1821/5: 36) | ~**adik** 1869 *Sokadik* (Bolond Miska 1869. márc. 7.: 38); 1917 *sokadika* (NSz.) **R:** ~**á** 1372 u./ *fokka* 'sokáig | lange' (JókK. 104) | ~**szor** 1372 u./ *fzokzor* (JókK. 45) | ~**áig** 1510 *Sokayg* (MargL. 43) | ~**ára** 1654 *sokára* (NySz.) | ~**szorta** 1776 *sokszortai* [sz.] (NSz.) | ~**kalta** 1798 *sokkalta* (MKurir 1798. máj. 15.: 568)

■ Örökség a finnugor korból. | (≡) Vog. (T.) *šaw* 'sok'; zürj. (Lu.), (P.) *čęk* 'sűrű'; cser. (KH.) *čakata* 'ua.; erős, tömör' [fgr. **čukk3* vagy **čokk3*: 'sűrű, vastag']. (≈) Megfelelői: török *çok* 'sok, nagyon'; mong. *čoyča* 'rakás, tömeg'; stb. (△) A szó belseji **kk* > m. *k* változáshoz vö. →*csuk*, →*rak* stb. A magyar jelentések a 'sűrű, tömör' alapjelentésből jöttek létre. A főnévi 1. jelentéshez vö. lat. *civitas* 'polgárság; város'; gör. *πολύς* 'sok', *πόλις* 'vár, város, ország'; stb. A számnévi 1. jelentés kialakulásához vö. →*több*. (△) Török származtatása téves.

📖 Szinnyei: NyH.; MNY. 10: 255; TESz.; MSzFE.; EWUng.; Róna-Tas–Berta: WOT. • Vö. -*fajta*, -*féle*, -*képpen*, -*nemű*, *szoroz*

sokác × **A:** 1772 *Soketz* (MNY. 3: 290); 1799 *Sokacz* (NSz.); 1815 *sokác* (Nyr. 3: 268) **J:** <FN> 1772 'a horvátok egyik néprajzi csoportjának tagja | Schokatze <Mitglied einer ethnischen Gruppe katholischer Kroaten im historischen bzw. heutigen Südungarn>' (↑) | <MN> 1799 'a sokácokkal kapcsolatos, rájuk vonatkozó | Schokatzen-' (↑)

■ Szerbhorvát jövevényszó. | (≡) Szbhv. *Šokac* 'szlavóniai, baranyai és nyugat-bácskai horvát', (N.) 'katolikus'. A szerbhorvát népnév esetleg a ném. *Sachse* 'szász <fn>' (vö. →*szász*) népnévvel függ össze, mely eredetileg talán a középkorban szerbek közé letelepedett németeket jelölte.

📖 MNY. 5: 389; TESz.; EWUng. • Vö. *szász*

sokfajta → -*fajta*

sokféle → -*féle*

sokk **A:** 1865 *choc*, (*sok*) (Babos: KözhSzt.); 1928 *sokk* (Tolnai: MagySz.) **J:** 1. 1865 '(össze)ütközés | Zusammenstoß' (↑); 2. 1910 'testi-lelki megrázkódás | Schock' # (Kelemen B.: IdSz.)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Schock*; fr. *choc*; ang. *shock*; stb.: '(katonai) összeütközés; idegrázkódás'. A franciából terjedt el [< fr. *choquer* 'ütközik, összeütközik <katonailag>']. Az orvosi jelentés az angolra megy vissza. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át. (△) A szó ma leginkább a 2. jelentésben használatos.

📖 TESz.; EWUng.

sokképpen → -*képpen*

soknemű → -nemű

sólet A: 1870 *solet* (NSz.); 1879 *sólet-jének* (NSz.); NYJ. *csolënt* (ÚMTsz.) **J:** 'rántás nélkül, sütőben készített babfőzelék | Art Bohnengericht: Schalet'

■ Jiddis jövevényszó. | (≡) Jidd. *scholet, schalet, tscholent* 'zsidók által készített szombati étel <főképpen bab hússal>' [tisztázatlan eredetű]. (≈) Megfelelői: ném. *Schalet, Schaleet*; fr. *schalet*: 'ua.'. (⊙) Gasztronómiai műszó.

📖 Toldy G.: Varázsröntő 371; TESz.; EWUng.

soltész A: 1393 *solteez* (OklSz.); 1461 *soltez* (SzapolyaiOkl. 10.); 1480 *Solthyz* [SZN.] (OklSz.); 1549/ *fotezianac* (Tinódi: Cronica d4b) **J:** 1. 1393 'telepes községek előjárója | Schultheiß' (↑); 2. [jelzői értékben is] 1515 'szabados, jobbágyi kötelezettségektől mentesített személy | Freiglassener' (RMNy. 2/2: 11)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kfn.) *schultheize* 'aki a kötelezettségeket vagy szolgáltatásokat kiszabja', (kor. úfn.), (h. kor. úfn.) *schulteß* 'bírói és rendőri hivatalnok', (E.) *scholtes* 'bíró', (R.) *schultheiß* 'községi előjáró' [a ném. *Schuld* 'pénz visszafizetésére vagy ellenszolgáltatás nyújtására stb. való kötelezettség' és *heißen* 'parancsol, utasít' tagokból]. (≈) Megfelelői: lat. (k.) *scultetus* 'előjáró, városbíró', (h.) 'falusi bíró'; le. *szoltys, soltys* 'községi előjáró'; stb. (⊕) A magyar szó közvetlen forrása a középkori erdélyi német telepesek nyelve, ugyanis a *soltész* az ő előjáróikra, míg a →*kenéz* a román vagy ukrán telepesek előjáróira vonatkozott. A 2. jelentés alapja, hogy a *soltész* maga mentes volt a jobbágyi szolgáltatástól. (⊙) A *soltész* ma családnévként és történettudományi szakszóként él.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. citál

sólya A: 1416 u.² *folllackal* (MünchK. 41ra); 1456 k. *folaiia* (SermDom. 2: 6); 1490 *Solya* (OklSz.); 1604 *Sólya* (Szenczi Molnár: Dict.) **J:** 1. 1416 u.² 'lábbeli, különösen szandál, papucs | Fußbekleidung, haupts. Sandale, Pantoffel' (↑); 2. 16. sz. második fele 'egy fajta növény | Art Pflanze' (MNy. 78: 199); 3. 1592 'egy fajta hal | Plattfisch, Scholle' (NySz.); 4. 1825 'az a berendezés, amelyen a hajó építés v. javítás közben nyugszik | Stapel (Schiffbaugerüst)' (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *solea* 'talp; bocskor, papucs, szandál; halfajta' [< lat. *solum* 'talp; talaj <föld, talaj>; stb.']. (⊕) A szó eleji *s*-hez vö. →*salétrom* stb. A szó 1. jelentésében, a kolostori ruházkodás egyik kellékeként került a magyarba; vö. →*botos*, →*cipellős*. A 2. és 3. jelentés metafora; vö. még →*papucs*. (⊙) Ma hajóépítési szakszóként ismert.

📖 Fludorovits: LatJsz. 33; I.OK. 7: 121; TESz.; EWUng.

sólyom [4] A: 1138/ *Soulum* [SZN.] (MNy. 32: 130); 1213/ *Solumus* [SZ.] [HN.] (VárReg. 255.); 1243/ *Solyomkeo* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 2: 533); 1255 *Salmar* [SZ.] [HN.] (Fejér: CD. 4/2: 360); 1266 *Solomar* [SZ.] [HN.] (OklSz.); 1395 k. *zoliom* (BesztSzj. 1156. [v: NyK. 37: 115]); 1575 *föllyom* (Heltai: Krón. 21a); 1763 *sójom* (NSz.) **J:** 'a varjúnál nagyobb, vadászatra betanítható ragadozó madár | Falke' # **Sz:** **solymos** 1213/ [HN.] (↑) | **solymár** 1255 [HN.] 'solymász | Falkenier' (↑) | **solymász** 1708 *Solymáfz* 'sólymot idomító személy | Falkenier' (Pápai Páriz: Dict.) | **solymászik** 1808 *Solymáfzni* 'sólymommal vadászik | mit Falken jagen' (Sándor I.: Toldalék)

■ Bizonytalan, esetleg török jövevényszó, magyar képzéssel. | (≡) Vö. Kāšy. *čavli* 'sólyom'; csag. *čavli* 'fiatal sólyom; karvaly'; oszm. *çavli* 'ua.' [tisztázatlan eredetű]. A származtatás nehézsége, hogy képző nélküli forma a törökben sem mutatható ki. (△) A szóvég *-m* névszóképzőnek tűnik; vö. →*alom*, →*orom* stb. A szó eleji *cs > s* deaffrikálódáshoz vö. →*sajt*, →*som*² stb. A madárnév és a származékok közül főleg a *solymár* eredetileg a középkori lovagi élet és udvari kultúra szavai közé tartozott, korai felbukkanása ezért kultúrtörténeti értékkel is bír. A 2. jelentés esetleg metafora. A földrajzi nevekben a *sólymos* és a *sulymos* (→*sulyom*) származékok keverednek. (△⇒) A magyarból: rom. *șoim* 'sólyom'.

📖 MNy. 39: 99; TESz.; Ligeti: TörK. 212; EWUng.; Róna-Tas–Berta: WOT.

som¹ × A: 1135 *Sumlu* [SZN.] (MNL (OL) DL. 206809); 1211 ? *Soma*, *Sumou* [SZ.] [SZN.] (PRT. 10: 504, 512); († 1015) 1220 k./ *Sumlow* [SZ.] [HN.] (Györffy: DHA. I: 74); 1258/ *Wathasomlyowa* [SZ.] [HN.] (Györffy: ÁMTF. 3: 519); 1833 *Somzik* [SZ.] (Kassai: Gyökerésző 1: 436) **J:** 'héjából kifejlik | schlagen' **Sz:** ~**lik** († 1015) 1220 k./ [SZ.] [HN.] (†); 1897 *soml-ik* (*somly-ik*) 'héjából kifejlik | sich abschälen' (MTsz.) | ~**zik** 1833 'héjából kifejlik | sich abschälen' (Kassai: Gyökerésző 1: 436) | ~**vad** 1874 *somvad* 'héjából kifejlik | sich abschälen' (Nyr. 3: 544) | ~**vaszt** 1877 'héjából kifejt | abschälen, enthülsen' (Nyr. 6: 273)

■ Ismeretlen eredetű. | (△) Az alaktani felépítés alapján A *Somló*, *Somlyó* származékok ma helynévként léteznek.

📖 TESz., *somlik* a. is; EWUng.

som² A: 1009/ *Somfa* [HN.] (MNL (OL) DL. 280274); 1055 *adfumig* [SZ.] [HN.] (TA.); 1138/ *Somudí* [SZ.] [SZN.] (MNy. 32: 205); 1291 *sumbucur* (Oklsz.) **J:** 1. 1055 'hosszúkás, piros, savanykás gyümölcsű, vadon termő cserje | Kornelbaum' (†); 2. 1291 'ehető, piros, hosszúkás, vadon termő gyümölcs | Kornelkirsche' # (†) **Sz:** ~**os** 1181 *Somos* [SZN.] (MNL (OL) DL. 206827)

■ Ótörök jövevényszó. | (≡) Türkm. *čüm* 'som'; kum. *čum* 'bogyó'; karacs. *čum* 'som'. (≈) Megfelelője: kalm. *tsöm* 'som'. (△) A magyarba átkerült alak **čum*. A *cs > s* deaffrikálódásra vö. →*sajt*, →*saru* stb. A növénynev származék (1055: †) alaktanához vö. *Füzege* (→*fűz*²), *Szilágy* (→*szi*²) stb.

📖 KSz. 13: 359; Bárczi: TihAl. 58; TESz.; Ligeti: TörK. 292; EWUng.

somfordál A: 1647 *sompordálnak* (NySz.); 1793 *sonfordál* (NSz.); 1838 *somfordálódva* [sz.] (NSz.); 1838 *Somportálni* [sz.] (Tsz.); 1842 *somporgyáltam* (NSz.); NYJ. *somperdál*, *sumpërdál* (MTsz.) **J:** 'oson; leselkedik | (herum)schleichen'

■ Relatív fiktív töből keletkezett származékszó. | (△) A relatív tö *-r* gyakorító képzővel keletkezett. Az abszolút tö bizonytalan, esetleg onomatopoetikus eredetű, és azonos a →*sompolyodik* szócsaládjának tövével. A végződés *-dál* gyakorító képző; vö. *harapdál* (→*harap*¹); vö. még *furdal* (→*fúr*).

📖 MNy. 24: 122; TESz.; EWUng. • Vö. *sandal*, *sompolyodik*

somolyog [1] A: 1589 *somolyognac* (NySz.); 1621 *Somolygani* [sz.] (Szenczi Molnár: Dict.); 1805 *somolyg* (NSz.); 1816 *Somojgani* [sz.] (Gyarmathi: Voc. 100) **J:** 'hamiskásan mosolyog; mesterkéltén mosolyog | schmunzeln, lächeln'

■ Szóhasadás eredménye. | ☐ A → *mosolyog* szóbólból keletkezett hangátvetéssel; vö. *pök* (→ *köp*). Hasonló alaktani összefüggéshez vö. → *nyervog* : → *vernyog*.

📖 Nyr. 37: 465; TESz.; EWUng. • Vö. *mosolyog*

sompolyodik × **A**: 1756 ? meg *szonkolyódván* [? ɔ: *sompolyodván*] [sz.] (NSz.); 1790 el *sompolyodott* (NSz.); 1796 *sompolyodik* [▽] (NSz.); 1809 *megsompodorodott* (NSz.); 1816 *sompolyódik* (NSz.); 1830 *sompolodott* [sz.] (NSz.) **J**: **1.** [*meg~ik*] 1756 ? 'elszontyolodik | den Kopf hängen lassen' (↑), 1809 'ua.' (↑); **2.** 1790 'óvatosan, lopva megy, ólálkodik | (herum)schleichen' (↑)

sompolyog [**1**] **A**: 1793/ *sompolygván* [sz.] (NSz.); 1801 *sompolgó* [sz.] (NSz.); 1821 *sompolyog* (NSz.); 1840 *Sompojog* (NSz.); 1861 *sompolyogni* [sz.] (MNyszet. 6: 348) **J**: **1.** 1793/ 'óvatosan, lopva megy, ólálkodik | (herum)schleichen' (↑); **2.** 1801 'lappang | sich versteckt halten' (↑)

■ Relatív fiktív töből keletkezett származékszó. | ☐ A relatív tö -l (> -ly) gyakorító képzővel keletkezett; vö. → *gombolyag*, → *gomolyít* stb. A szótő bizonytalan, esetleg onomatopoeitikus eredetű és a → *somfordál* tövével azonos. A végződés gyakorító-visszaható képző.

📖 NytudÉrt. 1: 19; TESz. *sompolyog* a.; EWUng. • Vö. *sandal*, *somfordál*

sompolyog → *sompolyodik*

sonka **A**: 1601 ? *Sunka* [szn.] (Kázmér: CsnSz.); 1787 *Sonkában* (NSz.); 1787 *sunka* (MNy. 46: 275); NYJ. *zsonka* (MTsz.) **J**: 'sertéscomb; (ebből készült füstölt) hentesáru | Schinken' #

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ☐ Ném. (baj.-osztr.) *schunke*, *schonkə*~, – ném. *Schinken*: 'comb, sonka <főleg vágómarháé>' [indoeurópai eredetű; vö. óind *sákthi* 'comb'; ang. (óang.) *scanca* 'lábszár'; stb.]. ☐ Megfelelői: szbhv. *šunka*; rom. *șuncă*; stb.: 'sonka'. ☐ A szóvégi *a*-hoz vö. → *cérna*, → *ciha* stb.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 943; TESz.; EWUng. • Vö. *mócsing*, *senkel*

sonkoly **A**: 1256/ *Sunkulus* [sz.] [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 662); 1422 *Sonkolos* [sz.] [HN.] (FNESz. *Belényessonkolyos* a.); 1538 *Sonkolij* (Pesti: Nomenclatura N3); 1566 Wyaz *chonkoly* (Oklsz. *viasz* a.); 1763 *sonkoj* (NSz.); 1838 *Sonku* (Tsz.); NYJ. *sunkó* (ÚMTsz.) **J**: **1.** 1256/ ? 'vminek az alja, seprője, pl. a méhviasz törmeléke | Bodensatz; Bruchstücke' (↑), 1538 'ua.' (↑); **2.** 1256/ ? 'méhviasz, lép | Bienenwachs, -wabe' (↑), 1566 'ua.' (↑) **Sz**: ~**os** 1256/ [HN.] (↑)

■ Ismeretlen eredetű. | ☐ A hangalak alapján jövevényszónak tűnik, ez azonban a megfelelők hiányában nem bizonyítható. A jelentések között metaforikus összefüggés áll fenn.

📖 TESz.; EWUng.

sop × **A**: 1631 *sop* (StSl. 27: 326); 1763 *sópok* (MNy. 18: 209); NYJ. *sopp* (ÚMTsz.); *sup* (Nyatl. *félszer* a.) **J**: **1.** 1631 'pajta, (kocsi)szín, fészter | Schuppen' (↑); **2.** 1880 '⟨mindenféle gazdasági épületek megnevezésére⟩ | ⟨zur Benennung versch. Wirtschaftsgebäude⟩' (Nyr. 9: 44)

■ Német (feln.) jövevényszó. | ☐ Ném. (R.) *schuppe* 'oldalfalakkal ellátott vagy oldalfalak nélküli fedett tér', (baj.-osztr.) *schopf*, *schupfe* 'fedett folyosó; pajta, fészter', (szil.) *schupp* 'pajta, fészter; baromfiól', (E.) *schôp* 'pajta, fészter', – ném. *Schuppen* 'különféle eszközök vagy

járművek raktározására szolgáló fedett tér' [germán eredetű; vö. izl. (óizl.) *skauf* 'fürt, rojt, bojt'; ang. (óang.) *scēaf* 'köteg, szalmaköteg'; stb.]. (⊗) Megfelelői: szlk. *šopa*, (N.) *šop* 'pajta, fészter'; le. *szopa* 'ua.; deszkabódé'; stb. (⊕) A változatok többszöri átvételre utalnak. (⊖) A szóföldrajz alapján a (N.) *sopa* ~ *supa* 'pajta, fészter' szlovák jövevényszónak (↑) tűnik.

TESz.; EWUng. • Vö. *sufni*, *zsúp*

sopánkodik **A:** 1586 *sopankodnak* vala (NySz.); 1591 *sopankodik* [▽] (ÚSzOkI. 1: 228); 1794 *sipánkodik* (NSz.); 1811 *sapánkodásit* [sz.] (NSz.); NYJ. *supánkodik* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1586 'bizonytalankodik, kétségeskedik | unsicher sein, zweifeln' (↑); 2. 1591 'siránkozik, sápítozik | sich beklagen' (↑)

■ Származékszó. | (⊕) $A \rightarrow s^1 \sim siv$ -többől gyakorító-visszaható képzővel. A szó belseji *n*-hez vö. $\rightarrow esekedik$, *siránkozik* ($\rightarrow s^1$). A szó belseji *p* vagy a tőhöz tartozik a *v* változataként, vagy mozzanatos képző. Az eredetibb változat a *sipánkodik*. A *sopánkodik* alak szó belseji *o*-jához vö. $\rightarrow pirít$, *pironkodik* ($\rightarrow pirong$). A gyakrabban használt 2. jelentés az eredeti. A metonimikus 1. jelentéshez vö. *sápódik* ($\rightarrow sáposkodik$).

TESz.; EWUng. • Vö. *sí*¹

sopár Δ **A:** 1604 *Sopar* (Szenczi Molnár: Dict. *Micrólogus* a.) **J:** <FN> 1604 'fösvény, zsupori személy | Geizhals' (↑) | <MN> 1604 'fösvény, fukar | geizig' (↑)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg származékszó. | (⊕) Talán a $\rightarrow s^1$ ige *siv*-tőváltozatából -ár névszóképzővel jött létre; vö. $\rightarrow búvár$, $\rightarrow kopár$ stb. Hangtani, alaktani és jelentéstani szerkezetéhez vö. $\rightarrow sopánkodik$. (⊕) A *sopár* és a $\rightarrow sáváro$ g etimológiai összefüggése a két szó szemantikai kölcsönhatása ellenére sem meggyőző.

TESz. *sáváro*g a.; EWUng. • Vö. *sí*¹

sor¹ **A:** 1525/ *soros* [sz.] (TörtTár 1908: 83); 1577 *sort* (RMKT. 8: 328) **J:** 1. 1525/ 'gyanús, nem tiszta előzmény; terhelő körülmény | verdächtige Vorgeschichte; erschwerender Umstand' (↑); 2. 1616 ? 'egymás mellett, mögött elhelyezkedő személyek, elhelyezett tárgyak láncolata, együttese; nagyobb mennyiség | Reihe, Zeile; Menge' # (NySz.), 1626 'ua.' (Szenczi Molnár: Dict.); 3. 17. sz. ? 'helyzet, állapot, sors | Lauf der Dinge; Lage, Schicksal' (Thaly: VÉ. 2: 165), 1712 e. 'ua.' (NySz.); 4. 1700/ 'történesek egymás utáni rendje, módja | Abfolge' # (NySz.); 5. 1767 ? 'házsor, utca | Häuserreihe, Gasse' (MNYTK. 95: 13), 1823 'ua.' (MNYTK. 95: 13); 6. 1782 'egymáshoz hasonló egyedek kategóriája, osztálya | Klasse, Gattung' (NSz.); 7. 1790 'emelet | Geschoß (Bauwesen)' (NSz.); 8. 1792 'számítási, mértani haladvány | Reihe (Math)' (Keresztesi: Mat. 170); 9. [főleg *sora*, *sorja* személyjeles alakban] 1794 'szesz ital gyöngyözése, buborékja | Schaumperle' (NSz.); 10. 1803 'él kicsorbulása; a penge élesítésekor, egyéb fémanyag megmunkálásakor keletkező acélforgács | Scharte, Grat' (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Scharte* a.); 11. 1845 ? 'katonai sorozás | Musterung (Milit)' (NSz.), 1878 'ua.' (NSz.); 12. [*nagy* ~, *hosszú* ~] 1849 'bonyodalmas eset; baj | eine lange Geschichte; verwickelter Fall, Übel' (NSz.); 13. 1952 'a víztől sodort kásás jég | zwei versponnene Fäden' (OrmSz.) **Sz:** ~**os** 1525/ 'gyanús, kétes erkölcsű | dubiös; unredlich' (↑); 1636 'soron levő, sorra kerülő, szolgáltatásra, szolgálatra kötelezett | an der Reihe befindlich, anstehend' (MonTME. 1: 46); 1870 'sorból álló, sort alkotó | angereiht, eine Reihe bildend' (CzF.) | ~**oz** 1770 *lesorozzam* 'felsorol, számba vesz | aufzählen' (Szily: NyÚSz.); 1835 'beiktat | einsetzen (in ein Amt)' (Kunoss: Gyal. 46); 1838/ 'vhová besorol, beoszt | einreihen, einstufen' (NSz.); 1841 'katonának behív | zum Militärdienst einziehen' (Szily: NyÚSz.) | ~**ol** 1776–1821 *Sorolni* [sz.] (NSz.) |

~**ozat** 1792 *forozatra* (Baróti Szabó: KisdedSz. 168) | ~**jázik** 1838 *sorgyázni* [sz.] 'gurul, surran | rollen' (Tsz.) | ~**akozik** 1848 *sorakozz* (Szily: NyÚSz.)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg szóhasadás eredménye. | ⊕ A →*szer*² *sz* > *s* hangváltozással és *ë* > *o* hangrendi átcapással elkülönült változatának tűnik. Hasonló hangváltozásokhoz vö. →*szenved* : →*senyved*, →*sző*² : →*sővény*, valamint esetleg →*kavar*. A 3. jelentés keletkezéséhez esetleg a →*sors* analógiás hatása is közrejátszhatott. A 9., 13. jelentésekhez esetleg vö. →*sorol*.

📖 NytudÉrt. 30: 43; TESz.; EWUng. • Vö. *alag-, hang-, libasorban, név-, szer*²

sor² → *sorol*

sórál Δ **A**: 1570 *sorál* (NySz.); 1631 fel- ... alá- *sórálástól* [sz.] (NySz.) **J**: **1.** 1570 '(hivalkodva, dologtalanul) járkál, sétál; bolyong, csatangol | (protzenhaft, untätig) spazieren, herumschweifen; umherstreichen' (↑); **2.** 1835 ? 'somfordál; (el)sompolyog | herumschleichen; wegschleichen' (Kassai: Gyökerésző 4: 331), 1885 'ua.' (Nyr. 14: 573)

■ Származékszó. | ⊕ A *sor*² 'örvénylik, kavarog, forog' (→*sorol*) szóból -*ál* gyakorító képzővel; vö. *dobál* (→*dob*¹); vö. még *metél* (→*met*) stb. A szó tulajdonképpen a →*sorol* alaktani változata. ⊖ Ugyanebből az alapszóból játszi gyakorító képzővel: *sórikál* '(tétlenkedve, pöffeszkedve) jár-ke, kószál' (1838: Tsz.). Idetartozik: (N.) *seremorál* 'jár-ke, kószál, kóborol' (MTsz.) ikerszó, amely a *sórál-mórál* 'ua.' (1570: NySz.) ikerszóból keletkezett.

📖 TESz., *seremorál* a. is; EWUng. • Vö. *sorol*

sordély × **A**: 1395 k. *zordel* (BesztSzj. 1193.); 1405 k. *fordel* (SchlSzj. 1781.); 1720 *sordélynak* (NSz.); 1793 *Sordély* (NSz.); 1858 *csordélyok* (NSz.); NYJ. *sërdin*, *sördín*, *Surgyi*, *Zsördin* (ÚMTsz.); *sorgyé* (Nyr. 30: 186); *sördën*, *surdé* (MTsz.) **J**: 'a sármányok családjába tartozó, nem költöző énekesmadár, kölesmadár | graue Ammer (Art Singvogel) (Emberiza c. calandra)'

■ Bizonytalan eredetű, esetleg fiktív töből keletkezett származékszó. | ⊕ A szótő esetleg onomatopoeitikus eredetű lehet, és a *szorog* (→*szorgalom*) szócsaládjának tövével azonos. Az összefüggés magyarázata, hogy ezek a madarak csapatban repülnek; vö. →*seregély*. A szóvég -*ély* névszóképzőnek tűnik.

📖 TESz.; Kiss J.: Mad. 300; EWUng. • Vö. *szorgalom*

sorlik → *sorol*

sorol × **A**: 1600 k. *soroljad* (Radvánszky: Csal. 3: 39); 1794 *Sórolta* (NSz.) **J**: **1.** 1600 k. 'kever | umrühren' (↑); **2.** 1647 'sodor, pödörít | spinnen, zwirnen' (NySz.); **3.** 1794 'ráncol | falten, runzeln' (↑)

sorlik † **A**: 1645 *sorlik* [▽] (NSz.) **J**: **1.** 1645 'sodródik; tekeredik | treiben (intrans.); sich winden' (↑); **2.** 1835 'kihajt (növény), kizöldül | sprießen, Blätter treiben' (Kassai: Gyökerésző 4: 331)

sor² † **A**: 1693 *sorván* [sz.] (NySz.) **J**: 'perdül | wirbeln'

■ A szócsalád alapja, a **sor²** onomatopoetikus eredetű. | (⊕) A fordulás, forgás, pörgés stb. kifejezésére. Palatális párjához vö. *sűr* (→*sűrög*); vö. még →*sűrű*. A végződés *-l* gyakorító képző. A *sorlik* szó *ik* végződése visszaható funkciójú; vö. *hallik* (→*hall*¹).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sarjú*, *sarkall*, *sarok*, *sórá*, *surján*, *súrol*, *sűrög*, *sűrű*, *szorgalom*

sorompó A: 1543 *Sarampos* [sz.] (OklSz.); 1553/ *faranponal* (Tinódi: Cronica E3a); 1557 *sarompokon* (LevT. 1: 242); 1571 *sorompo* (OklSz.); 1571 *Srampo* (Nyr. 87: 123); 1585 *sarãpé ián* [sic!] (Cal. 264); 1807 *Soromp* (NSz.); 1836 *sarampjain* (NSz.); NYJ. *sãrampoj*, *srompó* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1543 'mozgatható zárókorlát; korlát (átvitt értelemben is) | Schlagbaum; Schranke (auch abstr.)' (↑); 2. 1553/ 'különféle (lovagi) vetélkedések céljára korlátokkal lezárt terület | Absperung eines Raumes für Turnier, Rennen' (↑); 3. 1604 'rács, rostély; kerítés, léckerítés | Gitter; Lattenzaun' (Szenczi Molnár: Dict.); 4. 1790 'emlékmű; síremlék | Monument; Grabmal' (MNY. 6: 261)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kfn. baj.-osztr.) *schrancpaum*, *schramppaum* 'sorompó' [< ném. (kfn.) *schranc* 'sorompó, rács; állvány stb.' + *boum* 'fa']. (⊕) A magyar, ill. a német (baj.-osztr.) hangtörténet alapján az átvétel a 14. sz. közepe körül mehetett végbe. A magyarban a legtöbb változat a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkezett. A szóvégi *ó* valószínűleg hanghelyettesítéssel jött létre a német nazális szóvégből. A 2. és 3. jelentés metafora az 1. jelentés alapján. A 4. jelentés keletkezésmódja tisztázatlan. (⊖) A (N.) *csörömpő* 'sorompó' (MTsz.) hangrendi átcsapással jött létre a *sorompó*-ból. (⊕⇒) A magyarból: szbvh. (N.) *šarãmpõv* 'sánc; sorompó'; rom. (N.) *șarãmpõi* 'hidláb, hídoszlop, kerítésdeszka stb.'.

📖 Nyr. 87: 122; TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *bongor*, *lürbör*, *puszpáng*, *srég*

sors A: 1512 k. *sorsot* (WeszprK. 106.) **J:** 1. 1512 k. 'sorsolókocka, -pálca; sorsolás | Loswürfel, Losstäbchen; Losen' (↑); 2. 1519 'az egyén v. a közösség életkörülményeinek alakulása; fátum | Schicksal; Fatum' # (JordK. 176) **Sz:** ~ol 1653 *sorsolasokban* [sz.] 'sorsot húz | losen' (MNY. 5: 90)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *sors* 'sorsolópálca, sorsolás; jóslat; osztályrész' [? < lat. *serere* '(össze)kapcsol, (össze)köt'; ez indoeurópai eredetű; vö. gör. *εἶρω* 'összeköt'; litv. (ólitv.) *sėris* 'fonal. cérna'; stb.]. (≈) Megfelelői: fr. *sort*; ol. *sorte*; stb.: 'sorshúzás; sors, végzet'. (⊕) A szó eleji, ill. szóvégi *s*-hez vö. →*salétrom*, →*evidens* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *bal-*, *széria*, *szortíroz*, *vak-*

sort A: 1934 *shortban* (SportH. 1934. aug. 4.: 5); 1951 *sort* (Terényi: IdSz.) **J:** 'rövid nyári nadrág | kurze Sommerhosen'

■ Angol jövevényszó. | (≡) Ang. *shorts* [többes szám] 'nyári rövidnadrág' [az ang. *short* 'rövid' szó alapján]. (≈) Megfelelői: ném. *Shorts*; ol. *shorts*; stb.: 'nyári rövidnadrág'. (⊕) A magyarba az egyes számú alak került át.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *surc*

sorvad A: 1600 k. el ... *sorvadjon* (Radvánszky: Szak. 70); 1653 *elsorvandó* [sz.] (NySz.); 1776 *sarvadást* [sz.] (NSz.); 1795 k. *servadni* [sz.] (NSz.); NYJ. *sěrvadás* [sz.] (MNY. 16: 5); *zsarvad* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1600 k. '⟨ételnemű⟩ túlságosan kiszárad, az állásban összetöpped | übermäßig trocken werden, verdorren (Speise)' (↑); 2. [el] 1643 'elfárad, elgyengül | ermüden

⟨intrans.⟩' (Comenius: Jan. 197); **3.** 1644–1671/ '⟨tűz⟩ lassan kialszik | langsam erlöschen ⟨Feuer⟩' (NySz.); **4.** [el~] 1668 '⟨épület⟩ roskataggá válik | verfallen ⟨Bau⟩' (NySz.); **5.** [el~] 1694 'megemésztődik, bomlani kezd | verdaut werden' (NySz.); **6.** 1767 '⟨élőlény, testi szerv⟩ növekedésében elmarad, senyved, pusztulásnak indul | verkümmern, sich abzehren' # (Pápai Páriz–Bod: Dict. *Langvesco* a.); **7.** 1793 '⟨ember⟩ emésztődik, gyötrődik, bántódik; epekedik | sich grämen; schmachten' (NSz.); **8.** 1831 '⟨gazdasági ág, intézmény, közösség⟩ működésében, létszámában gyengül, hanyatlik | verkümmern ⟨Wirtschaftszweig, Einrichtung, Gemeinschaft⟩' # (NSz.); **9.** 1838 'lehull, lemállik | sich abschälen, sich ablösen' (Tsz.); **10.** [el~] 1838 'elzsibbad | betäubt werden' (Tsz. *Elsorvadt* a.); **11.** [el~] 1890 'elolvad ⟨hó⟩ | tauen ⟨Schnee⟩' (Nyr. 19: 288) **Sz:** ~**ozik** 1700 *sorvadozó* [sz.] (NSz.)

sorvaszt **A:** 1700 *sorvasztó* [sz.] (NSz.); 1778 *sarvasztó* [sz.] (NSz.) **J:** 'sorvadást okoz | abzehren' #

sorvata † **A:** 1830 *sorvata* (Hahnemann: OrgGyógyműv. 118); 1836 *Sorvata* [SZN.] (NSz.); 1837 *sorvata* (NSz.) **J:** **1.** 1836 ? 'sorvadó | verkümmern, sich abzehrend' (↑), 1838 'ua.' (NSz.); **2.** 1837 'sorvasztó | abzehrend' (↑)

■ A szócsalád alapjai, az igék, fiktív töből keletkezett származékszavak. | ⊕ A feltehetőleg 'elgyengül, tönkremegy; elszárad' alapjelentésű szótó ismeretlen eredetű. A végződés -*d* kezdő-gyakorító képző, ill. -*szt* műveltető igeképző; vö. →*hervad*, →*korhad* stb. Az igeképző *v* eleme visszaható képző. A *sorvand* alak szó belseji *n*-je szervetlen; vö. →*barlang*, →*bogáncs* stb.

■ A **sorvata** származékszó. | ⊕ Nyelvújítás kori képződmény az igékből -*ata* melléknévképzővel; vö. *lankata* (→*lankad*), *hervata* (→*hervad*) stb. ⊖ A nyelvújítás korában az igékből keletkezett elvonással: (R.) *sorv* 'atrófia, sorvadás' (1834: Kunoss: Szóf. 63).

📖 TESz.; EWUng.

sorvaszt → *sorvad*

sorvata → *sorvad*

sósav **A:** 1809 *sósav* (Szily: NyÚSz. *Sav* a.) **J:** 'hidrogén és klór gáznemű vegyülete; ennek maró hatású vizes oldata | Salzsäure' – De vö. 1791 *só-savanyúság* (NSz.); 1808 *sósavany* 'ua.' (NSz.)

■ Német mintára alkotott tükörfordítás, összetett szó. | ⊕ Vö. ném. *Salzsäure* 'sósav'. ⊕ A magyarban: →*só* + →*sav*. A *sósavanyúság* (↑) és a *sósavany* (↑) szavaktól eltérően, amelyek szintén német mintára alkotott tükörfordítások, a *sósav* bekerült az irodalmi nyelvbe. ⊕ Nyelvújítási szó.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sav*, *só*

sóska **A:** 1430 k. *sosca* (SchlGl. 2165.) **J:** **1.** 1430 k. 'hosszúkás, lándzsás levelű, savanyú ízű növény | Sauerampfer' # (↑); **2.** 1525 k. 'borbolya | Berberitze' (MNY. 11: 38); **3.** 19. sz. második fele 'szőlőkacs | Weinranke' (ÚMTsz.)

■ Származékszó. | ⊕ A *sós* (→*só*) szóból keletkezett kicsinyítő képzővel. Az elnevezés alapja a →*savanyú* és a →*só* közötti etimológiai összefüggés. A 'savanyú' és a 'sós' ízérzetének

összefüggéséhez vö. *sóstej* 'savanyútej' (1577: KolGl.). Hasonló szemlélethez vö. finn *suolaheinä* 'sóska' (< *suola* 'só' + *heinä* 'fű'). A 2. és a 3. jelentés az eredeti 1. jelentésből fejlődött ki. ☹ A növény további, részben régi megnevezései, ugyancsak a →*só* alapján: *sósgyán* 'sóska' (1531–1532: ItK. 87: 662); (R.) *sóslórum* 'lósóska' (1590: Szikszai Fabricius: LatMSzj. 22) stb.

📖 MNy. 27: 115; TESz.; EWUng. • Vö. *ló*-, *madár*-, *só*

sovány A: 1473 *Sowanrakothya* [HN.] (Oklsz.); 1527 *fowan* (ÉrdyK. 22); 1560 k. *Sowany* (GyöngySzt. 186.); 1693 *soány* (NySz.); NYJ. *sohány* (MTsz.) **J:** <MN> **1.** 1473 'silány, terméketlen [talaj]; ilyen talajon nőtt, satnya [növényzet] | mager [Boden]; kümmerlich [Bewuchs]' # (↑); **2.** 1522 'olyan [ember, állat, testrészt], amelyen nincs elég hús- és zsírréteg | mager [Lebewesen, Körperteil]' # (Oklsz.); **3.** 1575 'szűkös, szegényes | armselig, dürftig' (NySz.); **4.** 1584 'kevésbé zsíros, nem eléggé tápláló [ételnemű] | fettarm' (NySz.); **5.** 1604 'jelentéktelen; nem nagy értékű | unbedeutend; geringwertig, dürftig' (NySz.); **6.** 1803 'vékony, lapos | dünn, flach' (NySz.) | <FN> **1.** 1840 'ételféle nevéként | [als Name einer Art Speise]' (MTsz.); **2.** [~a *vminek*] 1961 'vminek a sovány része | Mageres' (ÉrtSz.) **Sz:** ~**odik** 1590 k. El *souaniodot* [sz.] (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 55) | ~**ít** 1636 *soványította* (NySz.) | ~**ul** 1792 *Soványúl* (NSz.)

■ Örökség, finnugor kori tövel és magyar képzéssel. | ☹ A tőhöz vö. md. (E.) *čova*, (M.) *šuva* 'vékony, finom'; finn *hupa* 'múlándó; rossz; kellemes, szórakoztató', *hupi*- 'lefogy, lesoványodik', *hupene*- 'kevesbedik, fogy, eltűnik' [fgr. **čupa* 'vékony, sovány']. ☹ A szó belseji **p* > *m*. *v* hangváltozáshoz vö. →*levél*, →*ravasz*. A végződés *-ny* névszóképző; vö. →*kemény*, →*vékony* stb.

📖 Szinnyei: NyH.; TESz.; MSzFE.; EWUng. • Vö. *szupójkó*

sóvár → **sóvárog**

sóvárog [1] A: 1628 *sovárgással* [?] [sz.] (NySz.); 1712 *sovárog* (MNy. 79: 248); 1781 *zsóvárgással* [sz.] (NSz.); 1806 *sóvárgással* [sz.] (NSz.); 1839 *sovárg* (NSz.); 1842 *sóvárog* (NSz.) **J:** **1.** 1628 ? 'nyomorog, nagyon szűkösen él | sein Leben fristen' (↑), 1712 'ua.' (↑); **2.** 1766 'erősen vágyakozik vmire, erősen kíván vmit | sich sehnen' (NySz.); **3.** 1839 'vmit áhítva, vmi alkalomra lesve settenkedik vhol, sündörög vki körül | liebedienern' (↑); **4.** [ki~] 1898 'kikönyörög | erflehen' (Nyr. 27: 414); **5.** 1903 ? 'panaszol vmit; sopánkodik vmi miatt | klagen [trans.]; jammern' (NyF. 9: 30), 1953 'ua.' (ÚMTsz.); **6.** 1906 'lassan megy vki után | langsam nachgehen' (MNy. 2: 236)

sóvár A: 1759/ ? *sovál* (NSz.); 1784 *sovár* (Baróti Szabó: KisdedSz. 76); 1831 *sóvár* (NSz.) **J:** <MN> 1759/ ? 'vágyakozó, sóvárgó | sehnsüchtig' (↑), 1784 'ua.' (↑) | <FN> 1846 'sóvárgás | Sehnsucht' (NSz.)

■ A szócsalád alapja, a **sóvárog** fiktív töből keletkezett származékszó. | ☹ A szótő a →*sóhajt* szócsaládjának tövével állhat összefüggésben. A végződés gyakorító képző. A jelentések egymással főleg metaforikus összefüggésben állnak. Az ige ma leginkább a 2. jelentésében használatos.

■ A **sóvár** elvonás eredménye. | ☹ A *sóvárog*-ból jött létre elvonással. ☹ Bár a →*sopár*-al való összefüggés nem meggyőző, szemantikai kölcsönhatással számolhatunk.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sóhajt*

sovinisza → *sovinizmus*

sovinizmus **A:** 1854 *chauvinismus* (PNapló 1854. okt. 10.: [2]); 1873 *chauvinizmus* (MNy. 61: 490); 1889/ *sovinizmus* (NSz.) **J:** 'a népek közti gyűlölködést szító, szélsőséges nacionalizmus | Chauvinismus'

sovinisza **A:** 1854 *Chauvinistáink* (BpHírlap 1854. dec. 15.: 3333); 1873 *chauvinisták* [o: *chauvinisták*] (MNy. 61: 489); 1899 *sovinisza* (NSz.) **J:** <FN> 1873 'a sovinizmus híve, követője | Chauvinist' (↑) | <MN> 1899 'a sovinizmust illető, azzal kapcsolatos | chauvinistisch' (↑)

■ Nemzetközi szó. | ≡ Ném. *Chauvinismus*; ang. *chauvinism*; fr. *chauvinisme*; stb.: 'sovinizmus' | ném. *Chauvinist*; ang. *chauvinist*; fr. *chauviniste*; stb.: 'sovinisza'. A franciából terjedt el [< fr. *chauvin* 'túlzó, türelmetlen nacionalista beállítottságú, sovinisza, sovinisztikus' < fr. *Chauvin* [SZN.] (Napóleon hódításpolitikájának támogatója)]. ⇒△ A magyarba elsősorban a németből kerültek át. △ A *sovinisza* végződése latinosítás eredménye.

TESz.; EWUng. • Vö. *kálvinista*

sömör <NSZ> [4] **A:** 1235 ? *Sumur* [SZN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 306); 1577 k. *Seomeorth*, *Szémérth*, ló *Szémér* (OrvK. 464); NYJ. *sēmörös* [SZ.]; *sümör* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1235 ? 'kiütés, pörsenés; kiütéses betegség | Pustel; exanthematische Krankheit' (↑), 1577 k. 'ua.' (↑); 2. 1588 'erkölcsi szeplő, hiba | moralischer Makel' (MNy. 6: 459)

sömörög <FN> [4] **A:** 1510 *femerges* [SZ.] (PéldK. 84); 1562 *sómereg* (NySz.); 1578 *sómörgősségét* [?] (NySz.); 1690/ *sömörögrül* (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 309); NYJ. *eb-semeleg* (MTsz. *éb-sémérög* a.) **J:** 1. 1510 'ránc | Runzel' (↑); 2. 1578 'kiütés, pörsenés; kiütéses betegség | Pustel; exanthemati-sche Krankheit' (↑)

sömörög <IGE> × [1] **A:** 1533 *Semergót*, *swmwrgees* [SZ.] (Murm. 869.); 1550 k. *semeregni* [SZ.] (KolGl.); 1572 *Sewmerges* [SZ.] (MNy. 26: 231); 1577 k. *sēmērgesferél* [SZ.] (OrvK. 455) **J:** 'ráncosodik | runzelig werden'

sömörgőzik × **A:** 1535 *sómörgezis* [SZ.] (ItK. 6: 304); 1560 k. *Sómörgőzőth* [SZ.] (GyöngySzt. 3781.); 1577 k. *szēmērgēzetteb* [SZ.] (OrvK. 61–62) **J:** 1. 1535 'ráncossá válik; összehúzódik | runzelig werden; sich zusammenziehen' (↑); 2. 1585 'ráncossá tesz | runzelig machen' (Cal. 931); 3. 1595 'kiütéses lesz | Pusteln bekommen' (NySz.)

sömörközik × **A:** 1541 *megh sōmörkōzōt uala* (KazK. 94) **J:** 'ráncossá válik | runzelig werden'

sömörködik × **A:** 1560 k. egybe *sómörködöt* [SZ.] (GyöngySzt. 3667.); 1894 *összēsēmērkēdik* [▽] (Nyr. 23: 44) **J:** 1. 1560 k. 'összeráncolódik | runzelig werden' (↑); 2. 1894 'összeszárad, összeaszik | zusammentrocknen' (↑)

sömörget × **A:** 1585 *őszue sómörgetóm* (Cal. 247 [o: 263]); 1835 *Semerget* (Kassai: Gyökerésző 4: 295) **J:** 1. 1585 'ráncossá tesz | runzelig machen' (↑); 2. 1835 'fecsavar, becsavar (haját, fonalat) | wickeln, eindrehen (Haare, Faden)' (↑)

sömörödik × **A:** 1591 *sómörödöt* [SZ.] (NySz.); NYJ. *sēmerēdik* [▽] (MTsz.) **J:** 1. 1591 'ráncossá válik; összetöpörödik | runzelig werden; zusammenschrumpfen' (↑); 2. 1840 'összehúzódik, beheged (seb) | sich vernarben' (NSz.)

sömörít × **A:** 1604 *Sómöritem* (Szenczi Molnár: Dict.); NYJ. *semerít* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1604 'ráncossá tesz | runzelig machen' (↑); 2. 1836 'pörsenésessé tesz | pustelig machen' (Kassai:

Gyökerésző 5: 16); **3.** 1896 'hullámosít, csavar, teker ⟨haját⟩ | eindrehen, wickeln ⟨Haare⟩' (Ethn. 7: 78)

sömör ⟨IGE⟩ Δ **A:** 1835 *Semer* (Kassai: Gyökerésző 4: 295) **J:** 'csavar, teker ⟨fonalat⟩ | eindrehen, wickeln ⟨Faden⟩'

■ A **sömör** ige és főnév fiktív töből keletkezett származékszavak. | ⊕ A szótő ismeretlen eredetű. A *sömör* főnév valószínűleg *-r* deverbális névszóképzővel keletkezett, utóbbi hozzájárult a *sömör* ige és a névszó párhuzamos képzéséhez; vö. →*fodor*, *sanyar*, (→*sanyargat*) stb. Viszonylag késői adatoltsága ellenére a korábbi keletkezésű igék alapszava a *sömör* ige lehetett. Az igék ebből keletkeztek különböző igeképzőkkel. Az is lehetséges azonban, hogy a *sömör* ige másodlagos keletkezésű, és a szócsalád korábbi tagjaiból jött létre elvonással. A *sömörög* főnév különös, szokatlan alak; mind a fiktív töből, mind pedig az igéből is keletkezhetett. ⊕ Onomatopoetikus szóként való magyarázata, ill. a →*szem* szócsaládjával való összefüggés feltételezése téves.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *csömör*

sömörget → *sömör*

sömörgőzik → *sömör*

sömörít → *sömör*

sömörködik → *sömör*

sömörközik → *sömör*

sömörödik → *sömör*

sömörög → *sömör*

söntés **A:** 1703 *sentés* (ABpL. 12: 160); 1786 *Sontes* (MNY. 71: 250); 1839 *söntés* (MTsz.); NYJ. *söntéss* (MNYj. 3: 210); *sintés* (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1703 'italmérő asztal, pult | Schenktisch' (↑); **2.** 1786 'falusi kocsmá kármentője; vendéglőnek, kocsmának az a helyisége v. része, ahol polc, pult mellett az italokat mérik | mit Lattenwerk abgesonderter Raum für den Schenktisch in einer Kneipe; Schankstube, Schankstelle einer Gaststätte' (↑); **3.** 1810 k. 'csaposlegény, italhordó legény | Schenkbursche, Getränkeaufträger' (MNY. 61: 105); **4.** 1838 'kis kocsmá, csapszék | Schenke, Kneipe' (Tsz.)

■ Német jövevényszó. | ⊕ Ném. *Schenktisch* 'söntésasztal, söntéspult' [a ném. *schénken* 'tölt, önt' + *Tisch* 'asztal' alapján]. ⊕ A szó valószínűleg a hazai bajor-osztrák és közép-német nyelvjárással közvetítésével került a magyarba. Az *és* végződés részben hiperkorrekció, részben az *-és* (~ *-ás*) névszóképző hatására keletkezhetett. A 2–4. jelentés metonímia.

sör **A:** 1392 *Seres* [sz.] [szn.] (MNy. 63: 369); 1395 k. *fer* (BesztSzj. 822.); 1436 ? *Swr* [szn.] (Oklsz.); 1522 *Seorws* [sz.] [szn.] (MNyTK. 86: 62); 1604 *Sér* (Szenczi Molnár: Dict. *Cervifia* a.); 1805 *sēr* (NSz.) **J:** 'gabonából, vízből és élesztőből készült, enyhén szénsavas, kesernyés szeszes ital | Bier' # **Sz:** ~**ös** 1392 [szn.] (↑) | ~**öz(ik)** 1762 *serezés* [sz.] (NSz.) | ~**öző** 1888 *sörözőben* 'egy fajta vendéglátóipari hely | Bierstube' (BpHírlap 1888. aug. 17.: 2)

■ Vándorszó. | ⊕ prákrit *surā* 'alkoholos ital'; maráthi *sūr* 'ua.'; kaz. *sira* 'sör'; csag. *širä* 'gyümölcsle'; vog. (É.) *sārä* 'sör'; zürj. *sur* 'ua.'; votj. *sur* 'ua.'. ⊕ A magyarba kelet-európai vándorszóként került még a honfoglalás előtt, az átadó nyelv azonban bizonytalan. A rokon nyelvekben is jövevényt szó, a permi nyelvekbe azonban valószínűleg már az ópermi időszakban bekerült.

TESz.; MSFOu. 151: 317; EWUng.

sörbet **Δ A:** 1618/ *serbetre* (MNy. 79: 248); 1621 *szerbetet* (MonTME. 3: 287); 1670 *serbétet* (TörtTár 1882: 335); 1682 *szörbetet* (MonTME. 8: 291); 1706 *sörbettel* (Pápai J.: TörNap. 154); 1797 *Sorbétot* (NSz.); 1850 *cserbet, szorbeth* (NSz.) **J:** 'egy fajta ízesített húsító ital | Sorbet'

■ Vándorszó. | ⊕ Oszm. *šerbet*, (N.) *šorbet*; újgör. *σερμπέτι*; rom. *șerbet*; szbhv. *šerbet*; ol. *sorbetto*; fr. *sorbet*; ném. *Scherbett, Sorbet*; stb.: 'sörbet'. Az oszmán-törökből terjedt el [az eredetéhez vö. →*szirup*]. ⊕ A magyarba különböző nyelvekből került, többek közt az oszmán-törökből. A *sörbet* alak kialakulására a →*sör* is hatással lehetett.

Kakuk: ÉIOsm. 381; TESz.; EWUng. • Vö. *szirup*

sőre × **A:** 1661 *sőréjét* (MonTME. 1: 296); 1711 *sőreje* (Oklsz.) **J:** <FN> **1.** 1661 'hízómarha | Mastvieh' (↑); **2.** 1724 'hízalás | Mast' (MNy. 38: 306); **3.** 1807 'marhalegelő | Viehweide' (Nyr. 108: 376) | <MN> 1690 'hízó <marha> | Mast- <zB. Mastvieh, -ochse>' (Nyr. 22: 520)

■ Származékszó. | ⊕ Az alapszóhoz vö. →*sűrög*, →*sűrű*. A végződés -e (folyamatos) melléknévi igenévképző. Eredetileg egy folyamatos melléknévi igenev lehetett. A főnévi 2., 3. jelentés metonimikusan fejlődött ki az 1. főnévi jelentés alapján. ⊕ Tisztázatlan idetartozás: 1193 *Soruuld* [sz.], [HN.] (ÓMOlv. 56).

TESz.; EWUng. • Vö. *sűrög*, *sűrű*

sőreg × **A:** 1219/ ? *Seureg* [HN.] (VárReg. 74.); 1221/ ? *Seuryegu* [HN.] (VárReg. 226.); 1239 ? *Zeurg* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 873); 1245/ *Seureg* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 2: 548); 1250 *Sureg* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 2: 548); 1341 *Sewrugh* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 2: 548); 1395 k. *feureg* (BesztSzj. 291.); 1405 k. *ferreg* (SchlSzj. 789.); 1685 *sőrege* [□] (LevT. 2: 343); 1763 *Sörög* (NSz.); 1887 *Síreg* (Herman: HalK. 2: 763) **J:** 'egy fajta (tok)hal, kecsege | Stör, Sterlet'

■ Csuvásos típusú ótörök jövevényt szó. | ⊕ Csuv. *šawræge* 'csúcs', *šükkerey pulâ* 'kecsege'; – tat. *söirök* 'ua.'; tar. *sürük* 'ua.'; stb. [< tör. **süvri*, **sivri* 'csúcs']. A megnevezés jelentéstani alapja a kecsege csúcsos fejformája lehetett. ⊕ Megfelelői: kalm. *šögrlig*; or. *cewpioza*; stb.: 'kecsege'. ⊕ A magyarba átkerült alak **šifbrig*; a szótagvégi β vokalizációjához vö. →*kóró*, *öröl* (→*ör¹*) stb. Az átvétel bizonyosan a Fekete-tenger környékén mehetett végbe. A *sőrege* változat esetleg -e kicsinyítő képzőt tartalmaz.

sörény **A:** 1545 *serehe* (Oklsz.); 1595 *Seriny* (Ver. 51.); 1643 *förénnyel* (Comenius: Jan. 35); 1805 *sërény* (Gáldi: Szótir. 215); NYJ. *sirín*, *süríny* (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1545 'egyes állatok nyakának felső részén nőtt hosszú szőrzet | Mähne' # (↑); **2.** 1799 ? 'a hal testének élén felálló uszony | obere Flosse' (NSz.), 1887 'ua.' (Herman: HalK. 609); **3.** 1839 ? 'dús, hosszú hajzat | dichtes, langes Haar' (NSz.), 1845/ 'ua.' (NSz.)

■ Származékszó. | ⊕ A →szőr egy feltehető s kezdetű változatból jöhetett létre. E változat meglelte az ugor →szőr alapalak alapján feltételezhető; vö. még →sövény : →sző¹. A végződés -ny névszóképző; vö. →kemény, →sovány stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. szőr

sörét **A:** 1640 *sritthez* (Nyr. 43: 413); 1663 *srétes* [sz.] (MNy. 61: 490); 1697 *Srejtet* (MNy. 80: 379); 1712 *sörét* (Nyr. 88: 210); 1741 *seret* zacskó (Horváth M.: NEL.); 1760 *selétet*, *slét* (NySz.); 1805 *sëré*t (NSz.); 19. sz. *sőrit* (MNy. 69: 509) **J:** 'vadászfegyverbe való apró ólomgolyók tömege | Schrot (Bleikugelchen)'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ⊕ Ném. (baj.-osztr.) *schrêd* [többes szám], *schröt* [többes szám] 'apró ólomgolyók'; (h. baj.-osztr.) *šrêd* [többes szám] 'ua.', – ném. *Schrot* 'ua.; durván örölt dara, idomtalan fadarab; stb.' [< ném. *schroten* 'durvára aprít, zúz']. ⊕ Megfelelői: szbhv. *šrot*; le. (R.) *šrót*; stb.: 'apró ólomgolyók'. ⊕ A legtöbb változat a mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkezett. Az *l > r* hangváltozáshoz vö. →srég.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. surc

sőt **A:** 1372 u./ *fewg*, *Sewt*, *Sewtt* (JókK. 64, 35, 106); 1495 e. *fō* meg (GuaryK. 70); 1506 *ysogh* (WinkK. 175); 1508 *Isot* (DöbrK. 461); 1512 k. *seeth* (WeszprK. 140); 1516 *eseglenn* [✍] [R.] (MNy. 64: 202); 1532 *s megh* (TihK. 324) **J:** **1.** 1372 u./ 'azonfelül, még ... is | ja ... sogar' # (JókK. 35); **2.** 1372 u./ 'inkább, ellenkezőleg | vielmehr, im Gegenteil' # (JókK. 53); **3.** 1508 'és még | noch mehr' (↑)

■ Összetett szó. | ⊕ Az *ës*, *s* →*és*, ill. →*is* (nyomatékosító határozószó) + *a* →*még* eredeti *meg* változatának szervetlen összetétele. Az összetétel alaktani szerkezete azonos az →*ismét* szóéval, tulajdonképpen a *sőt* annak szóhasadással keletkezett párhuzamos alakja. Az eredeti alakhoz és jelentéshez vö. 1372 u./ *Esmeg* 'továbbá, még' (JókK. 89). A *sőt* alak ebből a változatból jött létre alaktani és hangtani fejlődés útján, pl. szó belseji *e > ő* labializációval, denazalizációval, ill. a mássalhangzó-torlódás feloldásával. A szóvégi *g > t* hangváltozás az összetétel elhomályosulása után következett be.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. és, is, *ismét*, *még*

sötét **A:** 1211 *Setit* [szN.] (Oklsz.); 13. sz. eleje/ *fetit fegeb[en]* [sz.] (KTSz.); 1251/ *Sytetkuth* [HN.] (Oklsz.); († 1264/) [1324] *sethetwelg* [HN.] (Oklsz.); 1416 u./² *fëtetuolna* (MünchK. 106va); 1495 *sethethkek* (Neumann: Registrum 1359.); 1504 u.–1530 k. *fotet* (MNy. 59: 224); 1528 *sevtetbe* (SzékK. 361); 1533 *Sötteet* (Murm. 252.); 1575 *fütötbe* (Heltai: Krón. 111b); 1575 *fötút* (Heltai: Krón. 1v.); 1805 *sëtét* (NSz.) **J:** <MN> **1.** 1211 ? 'fény, világosság nélküli | finster' # (↑), 13. sz. eleje/ 'ua.' (↑); **2.** 1372 u./ 'elvakult, felvilágosulatlan, zavaros felfogású | verblendet, wirr' # (JókK. 51); **3.** 1372 u./ 'gonosz, rosszindulatú | böse, böswillig' # (JókK. 116); **4.** 1416 u./¹ 'titkon maradó; rejtélyes, nehezen tisztázható | unaufgehell't bleibend;

dunkel, ungeklärt' (↑); **5.** 1494 'feketésbe hajló (szín), ilyen színű (tárgy) | dunkel' # (Oklsz.); **6.** 1748 'szomorú, nyomasztó, pesszimista; haragos | betrübt; zornig' (Nyr. 35: 277); **7.** 1791/ 'nyomorúságos, felvilágosulatlan (korszak) | finster, unaufgeklärt (Zeit)' (NSz.) | <FN> **1.** 1416 u./¹ 'a fény hiánya, sötét napszak, sötét hely | Dunkelheit, Finsternis (Tageszeit, Ort)' # (BécsiK. 256); **2.** 1416 u./² 'rejtettség | Verborgenheit' (MünchK. 16va); **3.** 1791 'börtön | (finsteres) Verlies' (NSz.); **4.** [még ~je is] 1805 'sötét volta, sötétsége vminek; sötét része vminek | Dunkles, dunkler Teil von etw' (NSz.) **Sz:** ~ség 13. sz. eleje/ (↑) | ~es 1372 u./ [sz.] (↑) | ~esül 1372 u./ meg *setetefewille* 'gonosszá válik | zum Bösewicht werden' (JókK. 67) | ~séges 1372 u./ *setetifeges* 'gonosz, rosszindulatú | böse, böswillig' (JókK. 116) | ~ül [főleg igekötővel] 1372 u./ meg *setetewltett* [sz.] (JókK. 51) | ~ít [főleg igekötővel] 1416 u./¹ meg *seteteteitē* (BécsiK. 228) | ~esít [főleg igekötővel] 1416 u./³ meg *seteteseite* 'gonosszá tesz | zum Bösewicht machen' (AporK. 112) | ~edik 1531 meg *sewtetewdek* (ÉrsK. 510) | ~ellik, ~lik 1646 *Setétellő* [sz.] (NySz.); 1788 u./ *setétlő* [sz.] (NSz.)

■ Örökség, ugor kori tő magyar képzéssel. | (≡) A tőhöz vö. vog. (AK.) *šātap-* 'sötétedik'; osztj. (DN.) *čētīmā-* 'alkonyodik, sötétedik' [ugor **čettz-* 'elsötétül, sötétedik']. (△) A szó belseji **tt* > m. *t* változáshoz vö. →*lát*, →*öt* stb. A végződés -*t* névszóképző; a képző előtti tövéghangzó nyúlásához vö. *rovátkol*, *rovátka* (→*ró*); (R.) *szakadat* ~ *szakadát* 'szakadék, szakadékos hegyoldal, szurdok' (→*szakad*); stb. A melléknévi, másodlagos jelentések jelzői és határozói használatban alakultak ki.

📖 Szinnyei: NyH.; NyK. 68: 424; TESz.; MSzFE.; EWUng.

sövény **A:** 1219 ? *Zeuen* [szN.] (VárReg. 67.); (†1015) 1220 k. *Suene* [sz.] [HN.] (Györffy: DHA. I: 75); 1267 *Suwen* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 2: 641); 1283 *Swynwar* [HN.] (Oklsz.); 1372 u./ *fewuennnek* (JókK. 80); 1395 k. *feuín* (BesztSzt. 338.); 1405 k. *feuen* (SchlSzt. 842.); 1416 u./¹ *foeñrol* (BécsiK. 255); 1816 k. *Szövény* (Kassai: Bef. 270); NYJ. *sövin* (Nyatl. *élősövény* a.); *süvé* (MTsz.) **J:** **1.** (†1015) 1220 k./ ? 'vesszőkből, növényi szárazból font kerítés, fal | Flechtwerk (Zaun, Wand)' # (↑), 1372 u./ 'ua.' (↑); **2.** 1600 k. 'keret, szegély | Umfassung, Rand' (Radvánszky: Csal.); **3.** 1664 'sűrű bokrok alkotta kerítés, élősövény | lebende Hecke' # (NySz.) **Sz:** ~ez 1416 u./¹ meg *foeñezem* 'sövénnel bekerít | mit einer Hecke einfrieden' (BécsiK. 182)

■ Származékszó. | (△) A →*sző*¹ feltehető szókezdő *s*-es változatának -*vény* képzős alakja. E változat megléte a →*sző*¹ alapalakjából feltételezhető. A *sövény* és a *szövény* (→*sző*¹) között szóhasadás ment végbe: a szókezdő *s*-es változat a vesszőből való fonásra vonatkozik; vö. a *sövény* 1. jelentésével.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sző*¹

spádé **Δ** **A:** 1604 *spádát* [? ✂] (MNY. 61: 488); 1641 *fpade* (MNY. 80: 379); 1665 *spádé* [? ✂] (Horváth M.: NEL.); 1787 *Spadély* (NSz.) **J:** 'kardszerű vívőfegyver, koszperd | Spada'

■ Olasz (É.) jövevényszó, valószínűleg német közvetítéssel is. | (≡) Ol. (vel.), (tr.), (mil.) *spada*, (fri.) *špāda*, *spade*, *spāde*: 'kétélű (vívó)kard'; – vö. még ném. *Spada* 'kardfajta', (baj.-oszt.) *spadi* 'kétélű kard'. Az olaszban a lat. *spatha* 'széles, kétélű (vívó)kard' [< gör. *σπάθη* 'kardfajta'] továbbélése. Megfelelői: cseh *špāda* 'vívótőr, kard'; le. *szpada* 'vívótőr, spádé'. stb. (△) A *spádély* változat hiperkorrekciós alak.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *ispót*, *pát*

spagát × **A:** 1569 *Spagat* (Mollay: NMÉR.); 1620 *Spagotáért* [*spagota* □] (Nyr. 73: 82); 1783 *spagét* (MNY. 65: 475); 1812 *Spagát* (MNY. 65: 475); NYJ. *espogát, pagátból, spógat* (ÚMTsz.) **J:** 'spárga, zsineg | Bindfaden'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *Spagat*, (baj.-osztr.) *spaget, spàgəd*, (Kr.) *spogat*: 'zsineg, madzag, spárga' [< ol. *spaghetto* 'vékony zsineg, zsinór']. Vö. még ném. *Spagat* 'spárga <balett- és tornafigura>'. (≈) Megfelelői: szbhv. (N.) *špàgát*; cseh (N.) *špagát*; stb.: 'zsineg, madzag, spárga'. (△) A *spagota* változat szóvégi *a*-ja a *spárga*² (→*spágó*) hangalakjának hatására keletkezhetett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *spagetti*

spagetti **A:** 1893 *spagettit* (PNapló 1893. jún. 29.: 2); 1961 *spagetti* (ÉrtSz.) **J:** 'vékony, tömör, hengeres szálú szárastészta | Spaggetti' #

■ Olasz jövevényszó. | (≡) Ol. *spaggetti* [többes szám], (N.) *špaggetti* [többes szám]: 'spagetti' [< ol. *spago* 'zsinór, spárga']. (≈) Megfelelői: ném. *Spaggetti*; cseh *spagety, špagety* stb.: 'spagetti'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *spagát, spágó*

spágó † **A:** 1544 *spagot* (Oklsz.) **J:** 'madzag, zsineg | Bindfaden'

spárga² **A:** 1593 *spargath* (MNY. 62: 238); 1757 *ispárgák* (NSz.); 1861 *espárga* (MNysz. 6: 356); NYJ. *ěspárga* (MTsz.); *párga* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1593 'madzag, zsineg | Bindfaden' # (↑); 2. 1905 'egy fajta figura balettban és tornában | Spagat <Ballett- und Turnfigur>' (NSz.)

■ Olasz (É.) jövevényszók. | (≡) Ol. (vel.) *spágo*, (fri.) *špágo*: '(kötöző)zsineg, madzag, spárga', – ol. *spago* 'ua.' [bizonytalan eredetű, esetleg vö. lat. (kés.) **spagum* 'zsineg, zsinór']. (≈) Megfelelői: szbhv. *špaga*; szln. *špaga*; stb.: '(kötöző)zsineg, madzag, spárga'. (△) A →*spárga*² végződéséhez vö. →*articsóka*, →*pálya* stb. A →*spárga*² szó belseji *r*-je inetimologikus, amelyhez a →*spárga*¹ analógiás hatása is hozzájárulhatott. Az *ispárga, espárga*-féle szókezdéshez vö. →*iskola*. (⇒) A magyarból: rom. (N.) *špárgă* 'ua.'.

📖 TESz. *spárga*² a.; EWUng. • Vö. *spagetti*

spájz **A:** 1768 *spaiszban* (MNY. 60: 489); 1797 *Spajzban* (MNY. 55: 550); 1806/ *Speisba* (NSz.); 1816 *Spájz* (Gyarmathi: Voc.); NYJ. *pájz, spejc* (ÚMTsz.) **J:** 'éléskamra | Speisekammer'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *speis* 'szilárd táplálék; éléskamra', (B.) *speis* 'éléskamra' [< lat. (k.) *spensa* 'élelmiszer; éléskamra', *spisa* 'élelmiszer']. Vö. még ném. *Speise* 'szilárd táplálék, fogás, tál, étel stb.'. (≈) Megfelelői: szbhv. *špajz* 'éléskamra'; cseh *spíže* 'ua.', (R.) 'élelmiszer'. (⊙) A szó a nyelvjárásokban és a bizalmas nyelvhasználatban él.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *csuszpájz, panzió*

spalletta Δ **A:** 1863 *spaléttábla* (Népb. 1863. ápr. 12.: 118); 1865 *spallette* [ES. NEM M.] (Babos: KözhSzt.); 1865 *spalett-tábla* (Babos: KözhSzt.); 1888 *spalettákat* (NSz.); 1889 *spalettás* [sz.] (NSz.); 1896 *speléták* (NSz.); NYJ. *palét* (Bálint: SzegSz.); *pallétábla* (ÚMTsz.) **J:** 'fa ablaktábla | Fensterladen'

■ Német (au.) jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *Spalett, Spalette* 'ablaktábla' [< ol. *spalletta* 'ablakkeret, ablakmélyedés']. (≈) Megfelelői: szbhv. *špalette*; cseh *špalette*: 'ablaktábla'. (△) A szóvégi *a*-hoz vö. →*cérna*, →*ciha* stb.

spanyol A: 1539 *spaniolok tul* (KL. 176.); 1551 *Espanyorok* (EWUng.); 1645 *ispanyol* (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 259); 1664 *Spanyór* (Lippay: PosoniK. 2: 64); 1771 *Sponyol* (NSz.); NYJ. *panyor* (ÚMTsz.) **J:** <FN> **1.** 1539 'Spanyolország lakosa, illetőleg a főleg Spanyolországban élő, újlatin nyelvet beszélő nép tagja | Spanier' # (↑); **2.** 1647 'egy fajta pajzs | Art Schild' (MNy. 7: 322); **3.** 1863 'egy fajta tubák | Art Schnupftabak' (NSz.); **4.** 1899 'csizma | Art Stiefel' (NSz.); **5.** 1918 'vírusos influenza | epidemische Grippe, Influenza' (MNy. 14: 256) | <MN> 1553 'Spanyolorzággal kapcsolatos, onnan származó, arra és a spanyolokra vonatkozó | spanisch' # (NádLev. 8)

■ Olasz (É.) jövevényt. | (≡) Ol. (rom.), (tr.), (bol.) *spagnol*, (mant.) *spagnol*: 'spanyol', – ol. *spagnolo*, *spagnuolo* 'ua.' [< ol. *Spagna* [HN.] 'Spanyolország']. (≈) Megfelelői: ang. *Spanish*, *Spaniard*; sp. *español*; stb.: 'spanyol <mn>, spanyol <fn>'. (△) A szó eleji *s*-hez vö. →*sája*, →*skatulya* stb. A 2–5. jelentés különböző szószerkezetek első tagjának önállósulásával jött létre; vö. *spanyol nátha*, *spanyol csizma* stb. (→*spanyol*-). (△⇒) A magyarból: szbhv. *Spanjol* 'spanyol <fn>'.

TESz.; EWUng. • Vö. *grisbán*, *spanyol*-

spanyol-

~**viasz A:** 1649 *Spanyol viasz* (NSz.) **J:** 'pecsétviasz | Siegellack' | ~**fal A:** 1663 *spanyor falt* (MNy. 61: 490) **J:** 'paraván; összecukható fal | spanische Wand' | ~**meggy A:** 1753 *Spanyórmeggy* (NSz.) **J:** 'egy fajta meggy | Schattenmorelle' | ~**nád A:** 1788 *Sponyol Náda* (NSz.) **J:** 'pálmaféle trópusi növény, ill. ennek hajlékony rostja | spanisches Rohr' | ~**nátha A:** 1888 *spanyol náthát* (Ellenzék 1888. jan. 27.: [3]); 1918 *spanyol nátha* (NSz.) **J:** 'egy fajta járványos influenza | epidemische Grippe' | ILYENÉK MÉG: ~**gallér** 'fitymaszűkület, parafimózis | spanischer Kragen, Paraphimose' (1793: NSz.); ~**csizma** '(szöges) kínzóeszköz a vádlott lábának összeszorítására | spanischer Stiefel (Folterwerkzeug)' (1834: Fillértár 1834. aug. 23.: 205)

■ Tükörfordítások előtagja, azonos a →*spanyol* szóval. | (≡) A tükörfordítások nemzetközi minta alapján keletkezett összetett szók. A *spanyolviasz* és *spanyolnátha* szavakhoz vö. ném. (R.) *spanisches wachs*; fr. *cire d'Espagne*; ol. *cera di Spagna* stb.: 'pecsétviasz', ill. ném. *spanische Krankheit*; ang. *Spanish catarrh*; fr. *grippe espagnole*; stb.: 'vírusos nátha(láz), influenza'. A *spanyolfal*, *spanyolmeggy*, *spanyolnád* összetételekhez vö. ném. *spanische Wand* 'összecukható (védő)fal', (R.) *spanische kirsche* 'spanyol meggy (barnászörös gyümölcsű meggyfa)', ném. *spanisches Rohr* 'spanyolnád <fonásra használt anyag>'. (△) A *spanyolviasz* ma csak a *feltalálta a spanyolviaszt* 'teljesen nyilvánvaló dolgot saját találmányként tüntet fel' (1900: NSz.) kifejezésben él.

TESz. *spanyolfal* a., *spanyolviasz* a.; EWUng. • Vö. *fal*², *meggy*, *nád*, *nátha*, *spanyol*, *viasz*

spárga¹ A: 1525 k. *spargafyw* (MNy. 11: 81); 16. sz. *parga* (StUnBB. 1958. 1: 164) **J:** 'a liliomfélék családjába tartozó, konyhakertekben is termesztett növény | Spargel (Asparagus officinalis)'

■ Olasz jövevényt. | (≡) Ol. (R.) *spargo*, *sparago* (vel.) *sparego*, (fri.) *sparg*: 'spárga' [< lat. *asparagus* 'fiatal sarj, hajtás' < gör. *ἀσπάργος* 'ua.']. (≈) Megfelelői: ném. *Spargel*; cseh (N.) *špargl*; le. *szparag*; stb.: 'spárga'. (△) A magyarba a mediterrán kertkultúra közvetítésével került; vö. →*articsóka*, →*saláta* stb. A szókezdő *s*-hez vö. →*sája*, →*spágó* stb.; a szóvégi *a*-hoz

vö. → *pálya*, → *picula* stb. (⊖) Azonos etimonra megy vissza: *aszparágusz* 'dísznövény' (1911: RévaiLex.); de vö. 1854 *asparagus* 'spárga' (Forst.), amely valószínűleg még nem számít magyar szónak.

📖 MNy. 42: 60; TESz.; EWUng. • Vö. *purga*

spárga² → *spágó*

sparhelt × **A:** 1846 *sparherthez* (MNy. 71: 251); 1865 *sparheerd* (Babos: KözhSzt.); 1873 *Porhely*, *sporherd* (Nyr. 2: 237); 1882/ *spórherden* (Jókai: JubÖM. 58: 61); 1891 *spórhel* (Nyr. 20: 78); 1894 *sparhelyt* (Ethn. 5: 241); NYJ. *palher*, *spolhër* (Nyatl. *tűzhely* a.); *parhët*, *porhët*, *sparelt*, *sparhëlt*, *sparhercre*, *sporhënt* (ÚMTsz.); *sparhéjt* (Bálint: SzegSz.); *sporhed* (MTsz.) **J:** 'takaréktűzhely | Sparherd'

spór × **A:** 1875 *pór* (AkNyÉrt. 4/7: 15); 1879 *spór-t* (FövL. 1879. dec. 14.: 1381); NYJ. *ěspár*, *ěspartot*, *spór* (ÚMTsz.) **J:** 'takaréktűzhely | Sparherd'

■ A szócsalád alapja, a **sparhelt** német (au.) jövevénytörzs. | (≡) Ném., (au.) *Sparherd*, (N. au.) *šporhert*: 'takaréktűzhely' [a ném. *sparen* 'kímél; takarékoskodik; stb.' és a ném. *Herd* 'tűzhely, főzőhely' szavak alapján]. (≈) Megfelelője: szbhv. (N.) *šporet*, *šporhert* 'takaréktűzhely'. (⊕) A szó belseji *ó*-hoz vö. → *drót*, → *gróf* stb. A szó belseji *l* kialakulása *r-r* > *r-l* elhasonulás eredménye lehet. A szó belseji *ly* palatalizálódás következtében jött létre; ezt a folyamatot a *tűzhely* tkp. 'tűzrakó hely' (1519: JordK. 20) népetimológias hatása is elősegíthette.

■ A **spór** elvonás eredménye. | (⊕) Népetimológias hatásra keletkezett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *krematórium*, *spórol*

speciális **A:** 1644 *specialis* (MNy. 69: 234); 1793 *speciális* (NSz.); 1877 *spéciális* (NSz.) **J:** 'különleges; sajátos, jellegzetes | sonderbar; eigenartig'

specializál **A:** 1844 *specialisálja* (ProtestEIL. 1844. nov. 23.: 1115); 1884 *specializálni* [sz.] (MagyLex. *Speciális* a.) **J:** 'részletez; szakosít | detaillieren; spezialisieren'

specialista **A:** 1859 *specialisták* (OrvH. 1859. jún. 19.: 409); 1897 *speciálistánkat* (NSz.) **J:** 'vmilyen szakterületre szakosodott szakember, szakértő | Spezialist (bes. Facharzt)'

■ A szócsalád időrendben korábbi tagja, a **speciális** latin jövevénytörzs. | (≡) Lat. *specialis* 'egyedi, sajátos, különleges' [< lat. *species* 'kinézet, külalak; alak, forma' < lat. *specere* 'lát, megnéz']. (≈) Megfelelői: ném. *speziell*; fr. *spécial*; stb.: 'speciális'. (⊕) A szó eleji, ill. szóvégi *s*-hez a magyarban vö. → *spongya*, → *április* stb.

■ A **specializál**, **specialista** nemzetközi szók. | (≡) Vö. ném. *spezialisieren*; ang. *specialize*; fr. *spécialiser*; stb.: 'specializál(ódik)' | ném. *Spezialist*; ang. *specialist*; fr. *spécialiste*; stb.: 'specialista'; legkorábban a franciából mutatható ki. (⇒⊕) A magyarba leginkább a németből kerültek, a *specialista* latinositott végződéssel.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (⊖) Idetartozik: *speciel* 'különösen; mégpedig' (1957: Bakos F.: IdSz.), amely a ném. *speziell* (↑) alakra megy vissza.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *inspektor*, *pásztor*, *prospektus*, *respektus*, *spekulál*, *spion*, *szkepticizmus*

specialista → *speciális*

specializál → *speciális*

spék Δ **A:** 1544 *Specnek* (OkI Sz.); 1546 *ispeknek* (OkI Sz.); 1790 *espékhez* (NySz.); NYJ. *ëspékës* (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1544 'szalonnacsík, amivel a húst sütés előtt megtűzdelik | Speckstreifen, womit das Fleisch vor dem Braten durchzogen wird' (↑); **2.** 1790 'spékelés | Spickung' (↑); **3.** 1804 'szalonnával tűzdelte hús | mit Speckstreifen gespicktes Fleisch' (MNy. 1: 255); **4.** 1887 'a vetőháló zsinegei | Schnüre des Wurfnetzes' (Herman: HalK. 826); **5.** 1897 'vékony, hegyes fácska | kleines, spitzes Holzstängelchen' (MTsz.)

spékel [1] **A:** 1566 meg *spęrkóltę* (Heltai: Fab. 24); 1600 k. meg *espékeljed*; *ispékelve* [sz.] (Radvánszky: Szak. 57, 24); 1619 *ispekelik* (NySz.); 1621 *Speckelni* [sz.] (Szendzi Molnár: Dict.); 1643 *fpékelő* [sz.] (Comenius: Jan. 82); 1673 *spéklő* (NySz.); 18. sz. eleje *spekőld* meg (MNyTK. 101: 25) **J:** **1.** [meg~] 1566 'megtűzdel; megtölt | spicken; füllen' (↑); **2.** 1600 k. '(húst) szalonnával, zölldséggel megtűzdel | (Fleisch) mit Speckstreifen, Krautwerk durchziehen' (↑); **3.** [át~, meg~] 1619 'átszúr, megszúr | durchstechen, durchbohren' (↑)

■ Német (feln.) jövevényszók. | (≡) Ném., (au.) *Speck*, (baj.-osztr.) *speck*, (h. kor. úfn.) *speck*, *spicke*: 'zsiradékkal teli sejtszövetek <sertésnél stb.>' [indoeurópai eredetű; vö. óind *sphītā* 'kövér, telt'; litv. *spėkà* 'erő'; stb.] | ném., (au.) *spicken* 'sütés előtt szalonnacsíkokkal megtűzdel', (B.) *spick'n* 'ua.', (R.) *specken* 'ua.; megtölt'. (≈) Megfelelői: szbhv. *špikovati*, (N.) *špek*; cseh *špikovat*, (N.) *špek*; stb.: 'megtűzdel, megspékel', 'szalonna'. (△) A *spék* 2., 3. és 5. jelentése vagy a *spékel* alapján keletkezett vagy metonimikus úton az 1. jelentés alapján. A 4. jelentés metafora a vetőháló zsinegeinek a szalonnacsíkokhoz való hasonlósága alapján. (⊙) A szó ma leginkább a 2. jelentésében él.

📖 TESz. *spékel* a.; EWUng. • Vö. *spórol*

spékel → *spék*

spekuláció → *spekulál*

spekulál **A:** 1693 *speculáltuk* (MNy. 79: 248); 1795 *spéculálni* [sz.] (NSz.); 1848/ *spekulált* (NSz.); 1891 *pékulálok* (NSz.); NYJ. *ëspékulál* (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1693 'kutat, kikutat, megnéz | erforschen; anschauen' (↑); **2.** 1795 'töpreng; ravaszodik | grübeln; spitzfindig handeln' (↑); **3.** 1795 'számít vmire; kockázatos üzleti vállalkozásba bocsátkozik | auf etw. rechnen; riskante Geschäfte machen' (NSz.)

spekuláció **A:** 1698 *speculatio* (MKsz. 1987: 39); 1787 *Spekulátzio* (NSz.) **J:** **1.** 1698 'elmélkedés; megfontolás | Meditation; Überlegung(en)' (↑); **2.** 1795 ? '(üzleti) számítás; kockázatos üzleti vállalkozás | (geschäftliche) Berechnung; gewagtes Geschäft' (NSz.), 1796 'ua.' (NSz.)

spekuláns **A:** 1796 *speculánsok* (NSz.); 1818 *spekulánsokkal* (NSz.); 1835 *Speculant* [ES. NEM M.] (Kunoss: Gyal.); NYJ. *pékulánt* (Bálint: SzegSz.) **J:** <FN> 1796 'nyerészkedő személy | Spekulant' (↑) | <MN> 1796 'nyerészkedő | spekulierend' (NSz.)

spekulatív **A:** 1800 *speculativos* (Nyr. 111: 464); 1804/ *speculativus* (NSz.); 1860/ *speculativ* (NSz.); 1861 *spekulativ* (NSz.); 1876 *spekulatív* (NSz.); 1912/ *spekulatív* (NSz.) **J:** **1.** 1800 ? 'gondolati | gedanklich' (↑), 1804/ 'ua.' (↑); **2.** 1835 'szemlélődő; haszonleső |

besinnlich; auf etw. rechnen' (Kunoss: Gyal.); **3.** 1844 'kiagyalt | ausgeklügelt' (NSz.); **4.** 1860/ 'üzletileg átgondolt | geschäftlich berechnet' (NSz.)

■ Latin jövevényszók, német közvetítéssel is. | (≡) Lat. *speculari* 'kifürkész, megszemlél'; – vö. még ném. *spekulieren* 'megfontol; spekulációs ügyletet köt' | lat. *speculatio* 'fürkészés, szemlélés; vizsgálódás', (h.) *speculatio mercatoria* 'üzleti spekuláció'; – vö. még ném. *Spekulation* 'vizsgálódás; <kockázatos> üzletet'; stb. | lat. (h.) *speculans* 'nyerészkedő, spekuláns'; – vö. még ném. *Spekulant* 'valaki, aki spekulál' | lat. *speculativus* 'töprengő; spekulatív'; – vö. még ném. *spekulativ* 'ua.'. A latinban a *speculari* ige a lat. *specere* 'lát, megnéz' igéből jött létre. (≈) Megfelelői: ang. *speculate, speculation*; fr. *spéculer, spéculation*; stb.: 'spekulál, spekuláció'. (⊂) Idetartozik: (N.) *spekulíroz* 'spekulál' (MNY. 67: 173), ez a németből (↑) származik.

📖 TESz. *spekuláció* a.; EWUng. • Vö. *speciális*

spekuláns → *spekulál*

spekulatív → *spekulál*

spenót **A:** 1500 k. *Spenacz* (CasGl. 84.); 1510 k. *spinach* (Oklsz.); 1516 u. *Ispynacz* (Nyr. 34: 201); 1530 *espynalch* (Oklsz.); 1547 *spinatal* (LevT. 1: 44); 1664 *Spinacia, Spinata* (Lippay: PosoniK. 2: 117); 1766 *spinákia* (NSz.); 1779 u. *Spenat* (NSz.); 1794 *Spinák* (NSz.); 1816 *spenád* (Gyarmathi: Voc. *Spinát* a.); 1831 *Spenot* (Kreszn. *Spinác* a.); 1847 *spinotnak* (NSz.); 1871–1873 *ispinót* (NyK. 10: 329); NYJ. *pinót* (MTsz.); *spēnót* (NytudÉrt. 67: 160) **J:** 'paraj | Spinat (*Spinacia oleracea*)' #

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Spinat*, (N.) *spenat, spenot, spinåd, spinaz, spinazie*; sp. *espinaca*; ol. *spinace*, (vel.) *spinazzi* [többes szám], (fri.) *spinàze*, (mant.) *spinàz*, (bol.) *spinaz, špinâš*, (mil.) *spinàzz*; rom. *spanac, spinat*; szbhv. *spinač, spanac*; stb.: 'spenót'. Vö. még lat. (vulg.) *spinacium, spinaceum, spinacia* [többes szám] 'ua.'. Forrása: újperzsa *ispānâh, aspanâh, asfinâğ* 'ua.', az arab *isbānâh, isfānâğ*, (hisp.) *ispinâh, isbinâh, 'isfanâğ* 'ua.' alapján. (⇒⊃) A magyarba különböző nyelvekből került; a *c*-re végződő változatok valószínűleg az olaszból származnak, míg a *t*-re végződők valószínűleg a németből.

📖 TESz.; EWUng.

spicc² **A:** 1810 *Spitz* (NSz.); 1871 *spiczcz* (NSz.); NYJ. *picces* [sz.] (ÚMTsz.) **J:** 'enyhe mámor | leichter Rausch' **Sz:** ~**es** 1882 *spiczczes* (NSz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *spitz*, – ném. *Spitz*: 'enyhe ittasság, mámor' [esetleg a ném. (*Messer*) *spitze* 'késhegynyi, kevés' alapján]. A 'valaminek a hegye' > 'enyhe ittasság, mámor' jelentésfejlődéshez vö. fr. *pointe* 'hegy, szegély; enyhe ittasság, mámor'. (⊃) A *picces* alak a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkezett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *spicc¹, szalon-*

spicc³ → *spicli¹*

spicli¹ Δ **A:** 1792 *Spitzlit* (NSz.) **J:** 'spicckutya | Spitzhund'

spicc³ **A:** 1855 *Spitz* (NSz.); 1948 *spicc* (RákFLev.) **J:** 'hegyes orrú, felálló fülű kutya fajta | Spitzhund'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *spitzel*, (B.) *spiz'l*: 'spicc(kutya)' | ném. *Spitz*, (baj.-osztr.) *spitz*: 'ua.' [< ném. *spitz* 'hegyes, csúcsos', a megnevezett kutya fajta hegyes orráról és füléről]. (≈) Megfelelői: ang. *spitz*; szbhv. *špic*; stb.: 'spicc'. (△) A *li* végződéshez vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb. (⊙) A *spicc³* a kinológia szakszókincsébe tartozik.

📖 TESz. *spicc³* a.; EWUng. • Vö. *spicc¹*

spicli² **A:** 1828/ *spitzlik* (NSz.); NYJ. *picli* (MTsz.) **J:** 'besúgó | Spitzel'

■ Német (au.) jövevényszó. | (≡) Ném. (B.) *spiz'l* 'a titkosrendőrség ügynöke', (baj.-osztr.) *spitzel* 'besúgó', – ném. *Spitzel* 'ua.; kém' [< ném. (argó) *Spitz* 'rendőrségi ügynök'; vö. még ném. *die Ohren spitzen* 'hegyezi a fülét, hallgatózik, figyel']. (≈) Megfelelői: szbhv. *špicl*, *špiclov*; cseh (N.) *špicl*; stb.: 'besúgó, spicli'. (△) A *li* végződéshez vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb.

📖 TESz. *spicli¹* a.; EWUng. • Vö. *spicc¹*

spikanárd † **A:** 1554 *spikanardolajat* (Magyary-Kossa: OrvEml. 3: 185); 1559 *Spica Nardi* (Székely I.: Krón. 226b); 1560 k. *ispikinárdolaja* [? 🗒] (Magyary-Kossa: OrvEml. 3: 185); 1590 *Spichinard* (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 22); 1792 *spikanádot* (NSz.) **J:** 'egy fajta levendula | Art Lavendel'

■ Vándorszó. | (≡) Ném. (kor. úfn.) *spicanard*, (R.) *spicanardi*, *spikenarde*; ang. *spikenard*; fr. (ófr.) *spicanarde*; sp. *espicanardo*; ol. *spicanardi*, *spicanardo*; stb.: 'jó illatú növény, egy fajta levendula'. Vö. még lat., (k.) *spica nardi* 'ua.' [a lat. *spica* 'gabonakalász' és a lat. *nardus* 'sertefű' alapján]. (⇒△) A magyarba olasz és német közvetítéssel került középtinből származó botanikai szakszóként.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *spicc¹*

spiné **A:** 1911 *Spine* (RTolvSz.); 1917 *spiné* (Kabdebó: Jassz.) **J:** 1. 1911 'kávéház, kocsmá, bordélyház, üzlet stb. tulajdonosnője | Wirtin eines Cafés, einer Schenke usw., Inhaberin eines Bordells, eines Geschäfts' (↑); 2. 1911 'albérleti szobát, ágyat bérbe adó nő; szobaasszony | Mietfrau; Hökerin' (↑); 3. 1917 '(vén)asszony | (altes) Weib' (MNy. 13: 92)

■ Származékszó. | (△) Az (argó) *spi* ~ *spí* 'bolt, üzlet, kávéház tulajdonosa; gazda; stb.' (1900: Jenő–Vető: TolvSz.) szóból -né névszóképzővel. (≡) A *spi* ~ *spí* német jövevényszó: ném. (argó) *spie*, *spies* 'gazda; fogadó, vendéglő' [< jidd. *oschpiß* 'gazda, vendéglős' alapján; ez valószínűleg a lat. *hospes* 'vendég' szóra megy vissza]. (△) Az 1. jelentés a 'a gazda felesége' > 'fogadósné, kocsmárosné' jelentésváltozás útján keletkezett. A 2. és 3. jelentés metafora az 1. jelentés alapján.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *ispotály*, *nő²*

spinét **A:** 1749 *spinét* (MNy. 30: 33); 1897 *Spinett* (PallasLex.) **J:** 'csembalószerű régi zeneszerszám | Spinett'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Spinett*, (R.) *spinet* 'egy fajta billentyűs hangszer, a zongora elődje' [< ol. *spinetta*, (R.) *spinetto*: 'ua.' < ol. *spina* 'tövis, tüske'; vagy az ol. *Spinetto* családnév köznevesülése]. Az elnevezés a hangszer húrjait megszólaltató tövis alakú toll-

pendítőszerkezetre vonatkozhatott. A hangszer feltalálója Giovanni Spinetto lehetett. (≈) Megfelelői: ang. *spinet*; cseh *spinet*; stb.: 'spinét'.

TESz.; EWUng.

spion Δ A: 1707 *spionokat* (Horváth M.: NEI.); 1793/ *ispionnak, ispiony* (NSz.); 1857/ *spiónok* (NSz.); 1858 *Espion* (NSz.) J: 'kém | Spion'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Spion*; fr. *espion*; ol. *spione*, (N.) *spion*; or. *ιπνιον*; stb.: 'kém'. Az olaszból terjedt el [< ol. *spial* 'kém, megfigyelő'; valószínűleg a gótból származik]. (⇒Δ) A magyarba német és olasz közvetítéssel került. (≈) Idetartozik: (R.) *spioníroz* 'kémelek, kémkedik' (1706: Horváth M.: NEI.), ennek alapja a ném. *spionieren* 'ua.' szó.

TESz.; EWUng. • Vö. *speciális, szkepticizmus*

spirál Δ A: 1835 *spirál*-alakban (Társalkodó 1835. dec. 16.: 397) J: 'csigavonal, csavarvonal | Schneckelinie, Spirale'

spirális A: 1856 *spiralis* (BpHírlap 1856. dec. 30.: [2]); 1926 *Spirális* (Horovitz: IdSzMagy.) J: 'csigavonalú, csavarvonalú | spirális'

■ A szócsalád **spirál** tagja nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Spirale*; ang. *spiral*; stb.: 'spirál'; fr. *spirale* 'ua.; spirálrugó'. A franciában keletkezett [< lat. (k.) *spiralis* 'csigavonalú, csavarvonalú']. (⇒Δ) A magyarba főleg a német nyelvből került; hangalakjához vö. még a *spiralförmig* 'spirális, csigavonalú', *Spiralfeder* 'spirálrugó' stb. összetételek előtagját.

■ A **spirális** származékszó. | (Δ) Olyan szavak analógiás hatására keletkezett, mint a →steril : sterilis; vö. még a középlatin adatot (↑)

TESz.; EWUng.

spirális → *spirál*

spiritisza A: 1859 *spiritisták* (OrvH. 1859. dec. 25.: 890); 1897 *spiritiszták* (PallasLex. *Spiritizmus* a.) J: <FN> 1859 'a spiritizmus híve, követője | Spiritist' (↑) | <MN> 1872/ 'a spiritizmustal kapcsolatos, azt illető | spiritistisch' (NSz.)

spiritizmus A: 1863 *spiritismusi* [sz.] (Religio 1/39: 306); 1872/ *spiritizmus* (NSz.) J: 'szellemidézés | Spiritismus'

■ Nemzetközi szók. | (≡) Ném. *Spiritist*; ang. *spiritist*; fr. *spiritiste*; stb.: 'spiritisza' | ném. *Spiritismus*; ang. *spiritism*; fr. *spiritisme*; stb.: 'spiritizmus'. Az angolból terjedt el [< fr. (ófr.) *esperit* 'szellem' vagy lat. *spiritus* 'lélegzet; fuvallat, szellő; gőz, pára; lélek, élet']. (⇒Δ) A magyarba elsősorban a németből kerültek át; a *spiritisza* szóvége latinósított.

TESz. *spiritizmus* a.; EWUng. • Vö. *spiritusz*

spiritizmus → *spiritisza*

spiritusz A: 1562/ *spiritusnac* (MNY. 74: 512); 1777 *piritus* (NSz.); 1793/ *ispiritussal* (I.OK. 30: 259); 1855–1856 *spirituszt* (NSz.); NYJ. *piritusz* (Bálint: SzegSz.) J: 1. 1562/

'éltetőelem; életelem | Lebenselement' (↑); **2.** 1738 '(gyógy)párlat; borszesz; mesterségesen előállított etilalkohol | (Medizinal)destillat; Weingeist; technisch hergestellter Äthylalkohol' # (Magyary-Kossa: OrvEml. 1: 342); **3.** 1772 'fuvallat | Lufthauch' (NSz.); **4.** 1777 'lélek, szellem; génusz | Geist; Genius' (↑)

■ Latin jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Lat. *spiritus* 'lehelet, fuvallat, pára; lélek; élet', (tud.) *spiritus (vini)* 'borszesz, spiritusz'; – vö. még ném. *Spiritus* 'lehelet, fuvallat, lélek, élet; borszesz, spiritusz; ipari úton előállított etil-alkohol'. A latinban a lat. *spirare* 'fűj; lélegzik; él' szóból keletkezett. (≈) Megfelelői: ang. *spirit*; ol. *spirito*; stb.: 'szellem; borszesz, spiritusz'. (△) A szó eleji *s*-hez vö. → *spongya* stb. A korábbi változatok szóvégi *s*-sel való kiejtéséhez vö. → *ámbitus* stb.; a szóvégi *sz*-es alakhoz vö. → *cirkusz* stb. Az 1., 3. és 4. jelentés viszonyához vö. → *lélek*, → *pára*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *aspirál, inspirál, konspirál, spiritisza, szepelkedik*

spongya Δ **A:** 1519 *ſpongyat* (JordK. 448); 1544 *spongiat* (OkISz.); 1562 *spongyiát* (NySz.); 1746 ? *espongyia* (NySz.); 1879/ *ispongyia* (NSz.); NYJ. *espongya* (MTsz.); *pondzsia* (ÚMTsz.) **J:** 'szivacs | Schwamm {zum Waschen und Wischen}'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *spongia* 'helyváltoztatásra képtelen tengeri élőlény; spóratartó tok; fagomba; gubacs; stb.', (h.) *spondia* 'ua.' [< gör. *σπογγία* 'ua.', a gör. *σπόγγος* ~ *σφόγγος* 'ua.' változata; vándorszó, vö. lat. *fungus* 'gomba']. (≈) Megfelelői: ném. *Spongia*; fr. *éponge*; stb.: 'szivacs'. (△) A szókezdő *s*-es kiejtés a hazai latinságra vezethető vissza; vö. → *speciális* stb. A szó belseji *gy*-hez vö. → *angyal* stb. A változatok a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkeztek; vö. → *skatulya*, → *spiritusz* stb.

📖 TESz.; Farkas: GLEl.; EWUng.

spontán **A:** 1860 *spontan* (OrvH. 1860. szept. 2.: 704); 1897 *Spontán* (PallasLex.) **J:** <MN> **1.** 1860 'öszönös, önkéntelen | instinktmäßig' (↑); **2.** 1877 'önkéntes | freiwillig' (NSz.) | <HSZ> **1.** 1891 'önként | von selbst' (Füredi: IdSz.); **2.** 1900 'önkéntelenül, ösztönösen | unwillkürlich, instinktiv' (Tolnai: MagySz. 267)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *spontan* 'magától; hirtelen elhatározásból' [< lat. (kés.) *spontaneus* 'önként, szabad akaratból']. (≈) Megfelelői: fr. *spontané*; or. *спонтанный*; stb.: 'spontán'. (△) A határozói szerep az igei állítmányhoz kapcsolódó helyzetben jöhetett létre, a szóvégi *n* határozóragként való felfogásával. (◌) A (R.) *spontaneus* 'önként' (1835: Kunoss: Gyal.) a latinból (↑) származik.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *font*

spór → *sparhelt*

spóra **A:** 1842 *spórai* (VasárnapiU. 1842. máj. 15.: 312) **J:** 'ivartalan szaporítósejt | Spore'

sporadikus **A:** 1847 *sporadikus* (NemzetiU. 1847. szept. 16.: 587); 1884 *Sporadikus* (MagyLex. 15: 28) **J:** 'szórványos | sporadisch'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Spore*; ang. *spore*; fr. *spore*; stb.: 'spóra'; – vö. még lat. (tud.) *spora* 'ua.' [< gör. *σπορά* 'vetés; mag, csíra'] | ném. *sporadisch*; ang. *sporadic, sporadical*; fr. *sporadique*; stb.: 'szórványos, elszórt'; – vö. még lat. (tud.) *sporadicus* 'ua.' [< gör. *σποραδικός* 'szétszórt, egyes']. Szakszóként a tudományos latinból vált elterjedtté. (⇒△) A magyarba főleg a

tudományos latinból került át. (⊖) Ugyanerre az etimonra megy vissza: *sperma* 'ondó' (1865: Babos: KözhSzt.), ennek alapja a lat. *sperma* 'mag', (tud.) 'ondó'.

📖 TESz., *sperma* a. is; EWUng. • Vö. *peronospóra*, *spriccer*

sporadikus → *spóra*

spórol A: 1835 *Sparol*, *spórol* (Kunoss: Gyal.); NYJ. *pórúnyi* [sz.] (ÚMTsz.) J: 'takarékoskodik | sparen'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném., (baj.-osztr.) *sparen* 'takarékoskodik; <pénzt> egyéb célokra tartogat, félretesz' [< ném. (ófn.) *spar* 'spórolás, szűkös']. (≈) Megfelelői: szbhv. *šparati*; szln. *šparati*; stb.: 'spórol'. (⊕) A szó belseji *ó*-hoz vö. →*drót*, →*gróf* stb. (⊖) Idetartozik: (N.), (R.) *spórkassza* 'takarékpénztár' (1880: NSz.), ennek alapja a ném., (au.) *Sparkasse* 'kommunális hitelintézet'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sparhelt*, *spék*, *szapora*

sport A: 1832 *sportsmanok* (Társalkodó 1832. nov. 21.: 371); 1843 *sport* (Bánhidi: Sportny. 287) J: 1. 1832 'vadászat; kedvtelés | Jagd; Liebhaberei' (↑); 2. 1854 ? 'testedzés, testgyakorlás, ezek formáinak összessége | Sport' # (Bánhidi: Sportny. 287), 1865 'ua.' (Babos: KözhSzt.) Sz: ~ol 1871 *sportoltám* (Bolond Miska 1871. műj. 21.: 82) | ~os 1874 *sportoskodó* [sz.] (Nemere 1874. máj. 23.: 163)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Sport*; fr. *sport*; stb.: 'sport'; ang. *sport* 'ua.; mulatság, időtöltés, szórakozás'. Az angolból terjedt el [elvonás az ang. (R.) *disport* 'ua.' < fr. (ófr.) *desport* 'ua.' szóból]. (⇒) A magyarba angol és német közvetítéssel került.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *deportál*

spriccel → *spriccer*

spriccer Δ A: 1871 *spriccert* (Bolond Miska 1871. jan. 29.: 18); 1879 *spricczert* (NSz.); 1883 *spriczert* (NSz.); NYJ. *spriccër* (ÚMTsz.) J: 1. 1879 'fröccs | Schorle' (↑); 2. 1942 'rövid zápor | kurzer Regen' (MNY. 4: 193)

spriccel A: 1880 *spricczelt* (BorsszemJ. 1880. jún. 27.: 8); 1896 *ispiriccol* (Nyr. 25: 425); 1912 *lespricceli* (NSz.); NYJ. *piccölödött* [sz.]; *spricol*, *triccút* (ÚMTsz.); *pirincöl*, *priccöl* (Bálint: SzegSz.) J: 1. 1896 'fröcsköl; folyadékkal meghint, bepermetez | spritzen, planschen; bespritzen' (↑); 2. 1916/ 'fecskend, {folyadék(ot)} lövell | (hervor)spritzen {Flüssigkeit}' (NSz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *spritzer* 'zápor'; (B.) *spriz'r* 'ua.; fröccs' | ném., (baj.-osztr.) *spritzen*, (h. baj.-osztr.) *špritsn̩*: 'fröcsköl, folyadékot szénthint, permetez; lubickol, fröcsköl; kibuggyan; permetező eső; stb.' [indoeurópai eredetű; vö. gör. *σπείρω* 'szór, hint, spriccel, permetez'; lett *spraûtiēs* 'előretör, feltörekszik'; stb.]. Megfelelői: szbhv. *špricer* 'fröccs', *špricati* 'fröcsköl'. (⊕) A *pirincöl* változat szó belseji *n*-je inetimologikus; vö. *tornánc* (→*tornác*), *stiglinc* (→*tengelic*) stb. (⊖) Idetartozik: (R.) *spriccléder* 'lovasszekérre akasztott, az ürülék felfogására szolgáló bőrdarab' (1814: EWUng.), amely a ném. (R.) *spritzleder* 'ua.' szóból származik.

📖 TESz. *spriccel* a.; EWUng. • Vö. *spóra*

sprőd Δ **A:** 1898 *sprőd* (UjIdők 1898. febr. 20.: 158); NYJ. *prődebb* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1898 'tartózkodó, rátarti, gőgös | kühl, abweisend (Person)' (↑); 2. 1939 'merev tartású, törékeny, rideg (anyag) | steif, spröde, zerbrechlich (Material)' (MNYK. 260)

■ Német (baj.-oszl.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-oszl.), (h. baj.-oszl.) *spröd* 'merev, törékeny, repedezett (anyag)'; 'hűvös, elutasító, zárkózott (személy)', – ném. *spröde* 'ua.' [valószínűleg germán eredetű; vö. ang. (kang.) *sprēpe*, flam. *sprooi*: 'törékeny']. (≈) Megfelelői: dán *sprød*; svéd *spröd*: 'rideg, merev'. (△) A nyelvjárási alak a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkezett. (◊) A (R.) *spröde* 'hűvös, elutasító (személy)' (1835: Kunoss: Gyal.) egy korábbi külön átvétel lehet a németből (↑).

📖 TESz.; EWUng.

srác **A:** 1888 *Schrätz* (NSz.); 1900 *Srác* (Jenő–Vető: TolvSz. 98); 1926 *Srac* (Kálnay–Benkes: Tolv.) **J:** 1. 1888 'kis csibész, kis csirkefogó | Gassenjunge, kleiner Gauner' (↑); 2. 1917 'gyerek, fiú | Junge, Kerl' # (Kabdebó: Jassz.)

■ Jiddis jövevényszó, valószínűleg német közvetítéssel is. | (≡) Jidd. *schrax*, *sch'raz* 'gyerek'; – vö. még ném. (argó) *schratz*, *schraatze*, (B. argó) *schrax*: 'ua.'. A jiddis szó alapja a héber *š'rašīm* [többes szám], *š'rōšīm* [többes szám] 'férgek; gyermekek; stb.'.

📖 MNY. 27: 292; TESz.; EWUng.

srapnel **A:** 1848 *Shrapnel*-szomorzene (NSz.); 1848/ *Schrapnerekkell* (NSz.); 1849 *shrepnell* (NSz.); 1891 *Szapnël* (NSz.); NYJ. *slapnël* (ÚMTsz.) **J:** 'egy fajta tüzérségi lövedék, gránátkartács | Schrapnell'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Schrapnell*; ang. *shrapnel*; fr. *shrapnel(l)*; stb.: 'srapnel'. Az angolból terjedt el az [ang. *Shrapnel* [szN.] köznevesülésével; H. Shrapnel 1761–1842 e lövedékfajta feltalálója volt]. Hasonló köznevesüléshez vö. →*batiszt*, →*makadám* stb. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át. (△) Az 1810 *Shrapnell-Bombijával* (NSz.) szókapcsolatban még személynévként használatos.

📖 TESz.; EWUng.

srég **A:** 1855 *srégen* (VasárnapiU. 1855. febr. 18.: 54); 1875 *srég* (Nyr. 4: 142); 1893 *Srét* (NSz.); 1930 *sré* (MNY. 26: 399); NYJ. *ségre*, *serég*, *sréjjen*, *strégsas* (ÚMTsz.); *slégenn* (Csűry: SzamSz.) **J:** <MN> 1855 'ferde, rézsútos, átlós | schräg' (↑) | <HSZ> 1855 'ferdén, átlósan; rézsútosan | schräg; schräg gegenüber' (↑)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *schrag* 'ferde (sem nem függőleges, sem nem vízszintes)' [indoeurópai eredetű; vö. gör. *κορωνός* 'görbített'; lat. *curvus* 'ua.; íves'; stb.]. (△) Az egyes változatok szóvégi g-jének megléte, ill. hiánya többszörös átvételre utal. (⊙) A szó leginkább a bizalmas nyelvhasználatban él.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *garaboly*, *kard*, *korona*, *kurbli*, *saroglya*, *sorompó*, *szekernye*

sróf × **A:** 1559 *schraufollja* egyben [ɔ: *schraufollja*] [sz.] (Horváth M.: NEL.); 1619 *Stroph* furu (MNY. 80: 379); 1622 *sroffos* [sz.] (Horváth M.: NEL.); 1662 *sorófos* [sz.] (KárOkl. 4: 450); 1688 *sróf* tekerő vas (Horváth M.: NEL.); 1724 *Sraff* (MNY. 80: 379); 1759 'Zróffal' (NSz.); 1843 *seráf* (NSz.); NYJ. *saróf* (MTsz.); *sërof*, *tróf* (ÚMTsz.); *slóuf* (Csűry: SzamSz.); *sráff* (NytudÉrt.

72: 88) **J:** 1. 1559 'fa-, vascsavar | Holzschraube, Kopfschraube' # (↑); 2. 1619 ? 'csavarmenetes rúd, orsó (prés, satu, lakat stb. alkatrészeként) | Schraubenspindel (an der Presse, am Schraubstock, am Schloß usw.)' (↑), 1662 'ua.' (↑); 3. 1708 'emelőcsiga | Winde (als Hebegerät)' (Pápai Páriz: Paralipomena *Soróf* a.); 4. 1792 'prés, sajtó; satu, beszorító, befogó eszköz | Kelter; Schraubstock' (Baróti Szabó: KisdédSz. *Soróf* a.) **Sz:** ~ol 1559 (↑)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kor. úfn.) *schrauff* 'csavar', (h. kor. úfn.) *schrwff* 'ua.', (baj.-osztr.) *šrāf*, *šraof* 'ua.; orsó; (szőlő)prés; satu; stb.', – ném. *Schraube* 'csavarmenet', (N.), (R.) 'emelőcsiga; (szőlő)prés; satu; stb.' [bizonytalan eredetű; kapcsolata a fr. *écrou*, (ófr.) *escroe* '(anya)csavar' szóval tisztázatlan]. (≈) Megfelelői: cseh *šroub*; le. *šruba*; stb.: 'csavar'. (△) A szó belseji *ó* és *á* a német ejtésmódot tükrözi, ill. hanghelyettesítéssel keletkezett a ném. *au* diftongusból. A *stróf* változat esetleg a →*strázsa*, →*strimpf* stb. analógiás hatására utalhat. (⇒) A magyarból: szbhv. *šaraf* 'ua.'; rom. (E.) *šrof* 'ua.; présfa; emelőcsiga; stb.'.

TESz.; EWUng.

stabil → *stabilizál*

stabilizáció → *stabilizál*

stabilizál **A:** 1770 *stabilizáltattunk* [sz.] (MNY. 59: 236) **J:** 'megerősít, megszilárdít | stabilisieren'

stabil **A:** 1835 *Stabilis* [ES. NEM M.] (Kunoss: Gyal.); 1900 *Stabil(is)* (Tolnai: MagySz.) **J:** 'szilárdan álló; tartós, állandó | feststehend; dauerhaft'

stabilizáció **A:** 1880 *stabilizációjában* (PestiH. 1880. jún. 18.: 6) **J:** 'állandósítás, megszilárdítás | Stabilisierung'

■ Nemzetközi szók. | (≡) Ném. *stabilisieren*; ang. *stabilize*; fr. *stabiliser*; stb.: 'stabilizál' | ném. *stabil*; ang. *stable*; fr. *stable*; stb.: 'stabil'; – vö. még lat. *stabilis* 'ua.' [< lat. *stare* 'áll'] | ném. *Stabilisation*; ang. *stabilization*; fr. *stabilisation*; stb.: 'stabilizálás'. A *stabilizál* és *stabilizáció* szavak eredetije legkorábban a franciából mutatható ki. (⇒△) A magyarba főleg német közvetítéssel került át, részben latinósított végződéssel. A *stabil* szó *stabilis* változata valószínűleg a latinra (↑) megy vissza. (∼) Idetartozik a (R.) *stabiliál* '(hosszú ideig) megőriz' (1631/: MNY. 84: 252); ez a lat. *stabilire* 'megszilárdít, megerősít' igéből származik.

TESz.; EWUng. • Vö. *státus*

stáció **A:** 1620 *stácia* (MNY. 74: 512); 1703 *statiojok*, *statiómat* (Pusztai); 1792 *státziót* (NSz.); 1845 *istációját* (NSz.); 1848 *estacziót* (NSz.); NYJ. *ěstácció* (MTsz.) **J:** 1. 1620 'állomás, pihenőhely | Anhalteort, Rastort' (↑); 2. 1703 'szállás; tartózkodási hely | Quartier; Aufenthaltsort' (↑); 3. 1788/ 'állás, hivatalnoki tisztség | Stellung, Amt' (NSz.); 4. 1790 '(két állomás közti) útszakasz; mérőföld | Wegstrecke (zwischen zwei Stationen); Meile' (NSz.); 5. 1804 'kálváriai állomás | Station eines Kreuzweges' (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *statio* 'megállás, nyugalmi helyzet; állomáshely, tartózkodási hely', (e.) 'keresztút; keresztút stációja', (h.) 'állás, hivatal, hivatalnoki tisztség' [< lat. *stare* 'áll']. (≈) Megfelelői: ném. *Station* 'megállóhely; tartózkodás; vasútállomás; stb.'; fr. *station* 'ua.; állás, helyzet, testtartás; megállás'; stb. (△) A szó eleji *s*-es kiejtés a hazai latinságra vezethető vissza; vö. →*stallum*, →*stúdium* stb. Néhány változat a szó eleji mássalhangzó-

torlódás feloldásával keletkezett; vö. →*iskola*, →*istálló* stb. A 4. jelentés metonímia az 1. alapján.

TESz.; EWUng. • Vö. *státus*

stadion A: 1793 *Stadionnak* (Mindszenti: ReligHistLex. 329) **J:** 'nézőtérrel ellátott, rendszerint ovális alakú sportlétesítmény, versenypálya | Stadion'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Stadion* 'sportpálya, versenypálya' [< gör. *στάδιον* 'egy fajta hossz mérték; versenypálya'; vö. →*stádium*]. (≈) Megfelelői: cseh *stadion*; or. *σταδίου*; stb.: 'stadion'.

TESz.; EWUng. • Vö. *stádium*

stádium A: 1604 *stadiomni* [sz.] (Szenczi Molnár: Dict. *Diaúlos* a.); 1604 *stadiumat* (Szenczi Molnár: Dict. *Dolichódromus* a.); 1636/ *stadiomot* (Pázmány: ÖM. 7: 297); 1845/ *stádiumához* (NSz.); 1884 *stadion* (MagyLex. *Stadium* a.) **J:** 1. 1604 'hosszmértékfajta | Art Längenmaß; ein griechisches Längenmaß' (↑); 2. 1835 'versenypálya | Rennbahn; Wettkampfplatz' (Kunoss: Gyal.); 3. 1845/ 'fejlődési fok, szakasz | Entwicklungsstufe, Abschnitt' # (↑)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *stadium* 'meghatározott távolság, hossz mérték; (szabványosított) versenypálya', (tud.) *stadium* (*incubationis, maturationis*) 'lappangási időszak, érési szakasz' [< gör. *στάδιον* 'egy fajta hossz mérték; versenypálya' < gör. *στάδιος* '(egyenesen) álló, mozdulatlan, pontosan kimért']. (≈) Megfelelői: ném. *Stadium* 'helyzet, állapot; fejlődési fok, szakasz'; fr. *stade* 'stádium; állomás'; stb. (△) A szó eleji *s*-hez vö. →*stáció*, →*stallum* stb. A (R.) *stadion* változat a görög formán alapul. A 2. jelentés használatát az ugyanarra az etimonra visszamenő →*stadion* szorította ki.

TESz.; NéprNy. 24–5: 91; Farkas: GLEl. *stadium* a.; EWUng. • Vö. *stadion*, *státus*

staféta A: 1697 *Stafeta* (MNy. 80: 379); 1700 *staféta* (Nyr. 90: 314); 1706 *staffetán* (Pusztai); 1763 *estafféta* (Nyr. 90: 314); 1807 *Istafétát* (NSz.); 1809/ *Stafettája* (NSz.) **J:** 1. 1697 'lovasfutár; lovasposta, gyorsposta | Meldereiter; Eilpost' (↑); 2. 1900 'váltófutás | Staffellauf' (Bánhidi: Sportny. 290)

■ Olasz (É.) jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Ol. (vel.) *staféta* 'futár, hírnök', (mil.) *staffetta* 'ua.', (v.-ven.) *staféta* 'ua.', – ol. *staffetta* 'ua.; váltófutás, -úzás'; – vö. még ném. *Stafette* 'futár, hírnök; sportág', (kor. úfn.) *staffeta* 'futár, hírvívó', (R.) *estafete* 'ua.'. Az olaszban az ol. *staffa* 'kengyel' főnévből keletkezett [< longobárd **staffa* 'ua.']. (≈) Megfelelői: fr. *estafette* 'gyorsfutár, küldönc < sürgönyök továbbítására>', (R.) 'futár, hírnök < gyorsfutárként>; követ, hírnök'; cseh *štafeta* 'váltófutás, váltócsapat'; stb. (△) A magyarba a hadi szókincs elemeként került át. Később azonban sportnyelvi használatában, a 2. jelentésben maradt eleven, noha a *váltó* (→*vált*) abban is valamelyest háttérbe szorította.

TESz.; EWUng.

stafíroz × A: 1766 ki *stafírozásra* [sz.] (MNy. 79: 505); 1785 *staférozva* [sz.] (MNy. 71: 251); 1791 *stafíroz*-ki (NSz.); 1821 *kistaffírozni* [sz.] (NSz.) **J:** 1. [főlegki~] 1766 'ellát, felszerel | ausstatten, ausrüsten' (↑); 2. [ki~ is] 1785 'díszít, csinosít | ausschmücken, verzieren' (↑); 3. [ki~] 1865 '(menyasszonyt) kelengyével ellát | einer Braut Aussteuer geben' (Babos: KözhSzt.)

stafirung **A:** 1788 *Stafirungjai* (MNY. 71: 251); 1835 *Staffirung* (Kunoss: Gyal.); 1849/ *Estafirungot* (NSz.); 1895 *staférun* (NSz.); NYJ. *staféromba, taferung* (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1788 'felszerelés | Ausstattung, Ausrüstung' (↑); **2.** 1835 'kelengye | Aussteuer' (↑)

■ Német jövevényszók. | (≡) Ném. (aus)staffieren 'ellát, felszerel, felruház; kicsinosít, feldíszít; pénzzel, javakkal ellát; kelengyét ad a menyasszonynak' [< holl. (k. holl.) *stoffēren* 'anyaggal és hozzávalókkal ellát, felszerel', ez végső soron az ófrank *stopfōn* 'beledug; megtöm' igére megy vissza] | ném. *Staffierung* 'felszerelés, kelengye', (R.) 'dísz, díszítés'. (△) Az ige képzőjéhez vö. *masszíroz* (→*masszázs*), *políroz* (→*politúr*) stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *stoppol*²

stafirung → *stafíroz*

stájer **A:** 1599 *Staier* kest (MNY. 67: 231); 1742/ *Staer* (NSz.); 1787 *Steyert* (NSz.); 1796 *Stájerek* (NSz.); 1796 *Stájér* (NSz.); 1842 *stajor* (NSz.); 1860 *Istajerben* [HN.] (NSz.); NYJ. *stájjēr* (Imre: FelsSz.); *estájert* (ÚMTsz.) **J:** <MN> 1599 'Stájerországot illető, arra vonatkozó, onnan származó | steirisch, steiermärkisch' (↑) | <FN> **1.** 1742/ 'Stájerország lakosa, Ausztriának Steimark nevű részében lakó személy | Steier, Steiermärker' (↑); **2.** 1770 'egy fajta népi tánc, ill. ennek zenéje | Art Volkstanz bzw. Volksmusik' (NSz.); **3.** 1942 'lóhere | (Wie-sen)klee' (ÚMTsz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. *steierisch, steirisch, Steier, Steirer*, (h. kor. úfn.) *steiris, Steirer*: 'Stájerországot illető, arra vonatkozó, onnan származó', 'stájerországi ember' [a ném. (au.) *Steiermark* [HN.] alapján (egyor hercegség volt, ma ausztriai tartomány neve) < ném. (au.) *Steyr* [HN.] 'felső-ausztriai város' + ném. *Mark* 'határvidék']. (△) A főnévi 2. jelentés a *stájer tánc* (1760: NySz. 3: 424) szókapcsolat önállósulásával keletkezett. A 3. jelentés alapját esetleg olyan szókapcsolatok képezhetik, mint a *stájer here, stájer lóhere* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *margó*

stallum **A:** 1817 *Stallumban* (MKurir 1817. szept. 19.: 195) **J:** **1.** 1817 'szentélyszék, kanonokszék (a templomban) | Chorgestühl, Chorherrenstuhl' (↑); **2.** 1865 'hivatalnoki tisztség | Stellung, Amt' (Babos: KözhSzt.); **3.** 1900 'javadalom | Pfründe' (Tolnai: MagySz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. (k.) *stallum* 'székhely, tartózkodási hely; szentélyszék', (h.) 'tartózkodási hely; állás, hivatal, tisztség', (e.) *stallum canoniale* 'kanonokszék, kanonoki javadalom' [< fr. (ófr.) *estal* 'állás; tartózkodás vhol; szentélyszék' < germán**stalla* '(tartózkodási) hely']. (≡) Megfelelői: fr. *stalle* 'kórusülés; karosszék, szék'; ol. *stallo* 'elnöki vagy püspöki szék'. (△) A szókezdő s-hez vö. →*stáció*, →*stúdium* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *istálló, státus, stelázi*

stampedli **A:** 1870 *stampedli* (Bolond Miska 1870. ápr. 10.: 58); 1895 *stamperli* (Nyr. 24: 561); 1900 *stampelli* (Zolnay–Gedényi); NYJ. *stampēdli* (MNYTK. 159: 48); *stámpēlli* (MNY. 4: 193) **J:** 'rendszerint fél decinél kisebb űrtartalmú pálinkás, likőrös stb. pohárka, kupica | Schnapsglas'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *Stamperl*, (baj.-osztr.) *stamperl, stámpa*: 'kis, talpatlan pálinkáspohár', tkp. 'tömzsi lábacska' [< ném. *Stampfe* 'döngölő, sulyok; ormótlan láb']. (△) A -dli végződéshez vö. →*hecsedli*, →*hokedli* stb. (⊙) A szó a bizalmas nyelvhasználatban él.

stand **A:** 1878 *standot* (NSz.) **J:** 1. 1878 'katonai állomány | Stand des Heeres' (↑); 2. 1912 'a ló állóhelye az istállóban | Abteilung für ein Pferd im Stall' (MNY. 8: 283); 3. 1939 'bérkocsik, taxik stb. várakozóhelye | Droschkenstand, Taxistand' (NSz.); 4. 1939 'utcai, piaci elárúsítóhely | Verkaufsbud (haupts. auf Märkten)' # (MNYK. 261)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Stand* 'álló helyzet; tartózkodási hely; piaci, utcai elárúsítóhely; autók, kocsik várakozóhelye; <lónak> elkerített hely az istállóban; stb.' [< ném. (kfn.) *standen* 'áll']. (≈) Megfelelője a szintén a németből való szbhv. (N.) *štânt* 'piaci, utcai elárúsítóhely'. (△) 1. és 2. jelentésében az osztrák katonai nyelvnek, 3. és 4. jelentésében pedig a városi polgárságnak a közvetítésével került át a magyarba.

TESz.; EWUng. • Vö. *fotel, hóstát, státus, uzsgyi, zászló*

stanicli **Δ A:** 1855 *staniczli* (BpViszhang 1855. szept. 30.: 215); 1874–1876/ *starniczli* (NSz.); 1887 *skarniczliből* (NSz.); NYJ. *stánecli, staneszli, tanyészli* (ÚMTsz.); *tanēccli* (MNYj.) **J:** 'papírzacskó | Papiertüte'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *Skarnizel, Stanizel*, (baj.-osztr.) *stá'nizl, starnitzel*, (B.) *staniz'l*: 'papírzacskó' [< ném. (N. au.) *skarnitz, stranitze* 'ua.']. (≈) Megfelelői: szbhv. (N.) *štanicla, škarnicl*; szlk. *škarnicla, škarnicel*: 'ua.'. (△) Néhány nyelvjárási változat a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkezett. (≈) Talán ugyanerre az etimonra megy vissza a (R.) *stanzeli* 'egy fajta tartály' (1649: MNY. 84: 252).

TESz.; EWUng.

start **A:** 1859 *startot* (Vadász-Vers. 1859. máj. 20.: 233) **J:** 'indulás, rajt | Start' **Sz:** ~ol 1884 ~[start]ol (Bánhidí: Sportny. 291)

■ Angol jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Ang. *start* 'verseny kezdete, rajt; indulás; rajthely'; – vö. még ném. *Start* 'ua.'. Az angolban az ang. *start* 'elindul; elkezd; stb.' igéből ered. (≈) Megfelelői: cseh *start*; le. *start*; or. *cmapm*; stb.: 'start'. (△) A szókezdő *s*-es ejtészváltozat német közvetítésre utal.

TESz.; EWUng.

statáriális → *statárium*

statárium **A:** 1819 *Statariumi* [sz.] (MKurir 1819. jan. 22.: 42); 1820 *Statáriumnál* (NSz.); 1844 *statariomos* [sz.] (NSz.); 1852 *statárjom* (NSz.); 1853 *istárium* (NSz.) **J:** 'rögtönbíráskodás, rögtönítelő eljárás; rögtönítelő bíróság | Standrecht; Standgericht'

statáriális **A:** 1835 *Statarialis* [ES. NEM M.] (Kunoss: Gyal.); 1845 *statarialis* (NSz.); 1848/ *statáriális* (NSz.) **J:** 'rögtönítelő | standrechtlich'

■ Latin jövevényszók. | (≡) Lat. (k.) *statarium (judicium)* 'rögtönítelő bíróság', (h.) *statarium (ius)* 'rögtönbíráskodás, statárium' [< lat. *statarius* 'haladéktalan, azonnali', tkp. 'állva végbemenő' < lat. *stare* 'áll'] | lat. (h.) *statarialis* 'rögtönítelő'. (△) A szó eleji *s*-hez vö. →*stáció*, →*stúdium* stb.; a *statáriális* szövégi *s*-éhez vö. →*brutális*, →*fatális* stb. A (R.)

istárium változat egyszerejtéssel és a szó eleji mássalhangzó-torlódást feloldó *i*-vel keletkezett; az utóbbihoz vö. →*iskola*, →*istálló* stb.

TESz.; EWUng. • Vö. *státus*

statiszta → *statisztika*

statisztika **A:** 1741 *Statisticát* (MNy. 79: 248); 1786 *Statistikának* (NSz.); 1804/ *statisztikájok* (NSz.) **J:** **1.** 1741 'államtudomány; egy állam bemutatása | Staatslehre, Beschreibung eines Staates' (↑); **2.** 1796 'bizonyos tények, tömegjelenségek számszerű nyilvántartása, elemzése | Statistik' # (NSz.)

statiszta **A:** 1793 *Statistákat* (NSz.); 1858/ *statisztáknak* (NSz.) **J:** 'szöveget nem mondó mellékszereplő | Statist'

statisztikus **A:** 1794 *Statisticus* (NSz.); 1865 *statisztikus* (NSz.) **J:** **1.** 1794 'az államtudomány ismerője | Staatenkundiger' (↑); **2.** 1842 'bizonyos tények, tömegjelenségek számszerű nyilvántartásával, elemzésével foglalkozó szakember | Statistiker' (NSz.)

■ Nemzetközi szók. | (≡) Ném. *Statistik*; ang. *statistics* [többes szám]; fr. *statistique*; stb.: 'statisztika'; – vö. még lat. (ú.) *statistica* 'ua.' | ném. *Statist*; le. *statysta*; or. *cmamucm*; stb.: 'statiszta' | ném. *Statistiker*; ang. *statistician*; fr. *statisticien*; stb.: 'statisztikus'; – vö. még lat. (ú.) *statisticus* 'az államot illető, arra vonatkozó'. A latin szavak a lat. *status* 'vminek az állása; állás, helyzet' (vö. →*státus*) szóra mennek vissza. A szócsalád tagjait elsősorban a német terjesztette el. (⇒) A magyarba is főleg német közvetítéssel kerültek át, részben latinosított végződéssel. (≈) Ugyanerre az etimonra megy vissza a (R.) *statista* 'államtudós; államférfi' (1778: NSz.); ez a ném. (R.) *staatist* 'ua.' átvétele, a szóvégi *a* latinosítás eredménye.

TESz., *statiszta* a. is; EWUng. • Vö. *státus*

statisztikus → *statisztika*

statuál **A:** 1562 u. *statuáltattam* vala [sz.] (EWUng.) **J:** **1.** 1562 u. 'birtokba helyez; hűbéri birtokot adományoz | jmdn in den Besitz (einer Sache) einsetzen; jmdn belehnen' (↑); **2.** 1809/ 'kiállít {katonát} | (Soldaten) stellen' (NSz.); **3.** [példát ~] 1879 'elrettentésül szigorú intézkedést hoz | ein Exempel statuieren' (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *statuere* 'elhelyez, letesz; meghatároz', *exemplum statuere* (*in aliquem*) 'példásan megbüntet' [< lat. *stare* 'áll']. (≈) Megfelelői: ném. *statuieren*; fr. *statuer*; stb.: 'statuál'. (△) A szó eleji *s*-hez vö. →*stáció*, →*stúdium* stb. A végződéshez vö. →*ágál*.

TESz.; EWUng. • Vö. *prostituál*, *státus*

státus **A:** 1572 *statusban* (MNy. 66: 343); 1786 *Státus* (NSz.); 1950 k./ *státusz* (NyK. 80: 430) **J:** **1.** 1572 'állapot, helyzet | Zustand, Position' (↑); **2.** 1756 '(országos) bírói, hivatalnoki stb. kar | Stand {ständisch aufgebauten Gesellschaft}' (NSz.); **3.** 1786 ? 'állam | Staat' (↑), 1787 'ua.' (NSz.); **4.** 1791 'kerület, körzet; katolikus egyházkerület Erdélyben | Bezirk; katholische Kirchenprovinz in Siebenbürgen' (NSz.); **5.** 1793 'testület; személyi állomány | Körperschaft; Personalbestand' (NSz.); **6.** 1913 'kötségvetési álláshely, {állami} állás | Planstelle, öffentliche Anstellung' (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | ≡ Lat. *status* '(álló) helyzet, állapot; (társadalmi) helyzet; körülmény(ek)', (k.) 'birodalom, ország; helyzet, osztály; apparátus', (h.) *status (et ordines)* 'országos, ill. birodalmi rendek', *status personalis* 'személyzet' [< lat. *stare* 'áll']. ≡ Megfelelői: ném. *Status* '(társadalmi) helyzet, állapot; jogállás'; fr. *état* 'állás; állománykimutatás', *État* 'állam'; stb. ⊕ A szó eleji *s*-hez vö. →*stáció*, →*stúdium* stb., a szóvégihez pedig vö. →*ámbitus*, →*glóbus* stb. A *státusz* változathoz kapcsolódó, ma a köznyelvben leginkább használatos 6. jelentés valószínűleg az 5.-re megy vissza.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *asszisztál*, *egzisztencia*, *eksztázis*, *instancia*, *istamét*, *konstatíroz*, *kontraszt*, *prosztata*, *rest*, *restancia*, *restaurál*, *stabilizál*, *stáció*, *stádium*, *stallum*, *stand*, *statárium*, *statisztika*, *statuál*, *uzsgyi*, *zászló*

stég A: 1901 *sték* (Nyr. 30: 548); 1907 *stég* (MTSZ. 2206028) **J: 1.** 1901 'kikötőhajó | Landungsschiff' (↑); **2.** 1907 'palló, bürü; fürdőzők számára készített cölöpépítmény | schmale Brücke; Pfahlbau für Badende' (↑); **3.** 1937 'hajó kikötőhídja | Landungsbrücke' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | ≡ Ném. *Steg* 'egyszerű, keskeny híd, palló; partraszállási hajó; stb.' [< ném. *steigen* 'felfelé halad; fölmászik; stb.']. ⊕ A magyarba leginkább hajózási szakszóként került.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *etikett*, *katasztrális*

stelázsi × A: 1774 *Stellásy* (Bálint: SzegSz.); 1809 *stelázsi* (MNY. 71: 251); 1835 *Stellage* (*stellázs*) (Kunoss: Gyal. 102); 1844 *stelás* (MNY. 71: 251); NYJ. *stélázslí* (Imre: FelsSz.); *stelizsit*, *sztelázsi*, *talázsi*, *télázslí* (ÚMTsz.) **J:** 'polcos állvány | Regal, Gestell'

■ Német (au.) jövevényszó. | ≡ Ném. (au.) *Stellage*, (B.) *stellaschi*: 'polcos állvány' [< holl. *stellage* 'állvány' < holl. *stellen* 'állít' a franciából átvett *-age* névszóképzővel]. ≡ Megfelelői: szbhv. *štelaža*; cseh *šteláž*; stb.: 'polc'. ⊕ A változatok többszörös átvételre utalnak. Egyes változatok hangrendi kiegyenlítődéssel jöttek létre. A *li* végződésű nyelvjárási alakok a →*cetli*, →*hecsedli* stb. analógiás hatására keletkeztek. ⊕ Számos nyelvjárásban élő szóként a köznyelv familiáris rétegébe is bekerült, mára azonban ott a használata visszaszorult.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *stallum*

stempely × A: 1553 *Stempölöket* (Bálint: SzegSz. *stempöl* a.); 1556 *Stempel* werew (OkISz.); 1565 *Tömpöly* (NySz.); 1572 *istempeleket* (EWUng.); 1585 *Stömpöly* (Cal. 748, [o: 746]); 1708 *Stempely* (Pápai Páriz: Dict.); 1769 *Stömpöjősztetni* [sz.] (HokISz. 127); 1816 *stämpely* (NSz.); 1832 *Estempély* (NSz.); NYJ. *ěstempe*, *östömpő* (MTsz.); *esztempej* (ÚMTsz.) **J: 1.** 1553 'cölöp, vendégoszlop; dúc, támaszfa | Stützpfahe; Stützbalken' (↑); **2.** 1766 'nyomódúc {a nyomdászatban}; a betű domború mintája, patrica {a nyomdászatban} | Druckstock, Klischee {in der Buchdruckerei}; Patrice {in der Buchdruckerei}' (NySz.); **3.** 1788 'pecsét, bélyegzőlenyomat; bélyeg, jel | Siegel; Marke, Zeichen' (NSz.); **4.** 1817 'pecsétnyomó, bélyegző; alakverő, verőminta {különbéféle szakmákban, mesterségekben használatos eszközként} | Stempel als Druckgerät; Stempel als Teil versch. Prägevorrichtungen' (NSz.) **Sz: stemplíroz** 1830 *stemplírozottak* [sz.] 'pecsétel | stempeln' (MNY. 71: 251)

■ Német (feln.) jövevényszó. | ≡ Ném. *Stempel* 'döngölő, vājóvėső; tömködő bot; pecsétnyomó; lenyomat, bevésés, jelölés; támasztékként használt fatörzs a bányászatban; stb.', (kfn.) *stempel* 'ua.', (h. kor. úfn.) 'bányatelkek közötti határjel', (baj.-osztr.) *stömpel* 'támaszfa, cölöp' [< ném. (kfn.) *stampfen* 'összezúz; döngöl; kifejt stb.']. ⊕ A főleg Északkelet-Magyarországon és Erdélyben ismert nyelvjárás szó forrásai a régi hazai bányavidékek

középnémet típusú nyelvjárásai lehettek. A magánhangzóval, ill. a *t*-vel kezdődő változatok a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkeztek. A szóvéghez vö. →*messzely*, →*pendely* stb. A (R.) *stemplíroz* származék a →*blamíroz*, →*flangíroz* típusú igékével azonos képzővel jött létre a 4. jelentés alapján. (⊖) Ugyanerre az etimonra megy vissza a (R.) *stompoly* 'támaszfa' (1574: NySz.); ez egy umlaut nélküli középnémet alak átvétele.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *stempli*, *tomb*¹

stempli **A:** 1848 *stempli* (NSz.); 1864 *istemplije* (NSz.); NYJ. *ěstěmplyi*, *templi* (MTsz.); *temfli* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1848 'illetékbélyeg, okmánybélyeg, ill. maga az illeték, adó; postai bélyeg | Gebührenmarke bzw. die Gebühr selbst; Briefmarke' (↑); 2. 1857/ 'bélyegzőlenyomat, pecsét, bélyeg, jel; pecsétnyomó, bélyegző | Siegel, Stempel, Zeichen; Stempel als Druckgerät' (NSz.); 3. 1903 'támaszlop, támfá (a bányászatban) | Stütze, Stützbalken (im Bergbau)' (Szeőke: BánySz. 173) **Sz:** ~**z** 1848 *stempliznek* (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (⊖) Megfelelőihöz vö. →*stempely*. Vö. még ném., (au.) *Stempelmarke* 'illetékbélyeg', *stempelpflichtig* 'díjköteles'. (⊖) Megfelelői: szbhv. *štempl*; szln. *štempelj*; stb.: 'illetékbélyeg; pecsét'. (⊕) Részben az osztrák hivatali nyelvből, részben a hazai bányavidékek német nyelvjárásaiból került át a magyarba, a →*stempely*-hez képest újabb átvételként. Hasonló kétszeres átvételhez vö. →*cikkely* : →*cvikli*, →*sáml* : →*zsámoly* stb. A *li* végződéshez vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb. (⊕) Ma 2. jelentésében, a bizalmas nyelvhasználatban él.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *stempely*

stencil **A:** 1901 *Stencil* (BorsszemJ. 1901. febr. 10.: [20]); 1941 *Stencil* (ÚiLex. 21–22: 5519) **J:** 'sokszorosításhoz használt viaszos papírlap | Wachstum- od. Lederschablone, Dauerschablone'

■ Angol jövevényszó. | (⊖) Ang. *stencil* 'festősablon; minta; sokszorosító sablon' [< ang. *stencil* 'sablonnal rajzol; megjelöl; sokszorosít']. (⊖) Megfelelői: fr. *stencil* 'sokszorosításhoz használt viaszos papírlap'; holl. *stencil* 'sokszorosított nyomtatvány'; stb. (⊕) A magyarba nyomdai, irodai szakszóként került át. Itteni hangalakja az írásképet tükrözi.

📖 TESz.; EWUng.

steppe **A:** 1829 *Steppeken* (TudGyűjt. 13/10: 102); 1844/ *steppében* (NSz.); 1941 *sztyeprétek* (NSz.); 1947 *szteppéken* (NSz.); 1948 *Sztyepp* (RévaiKLex.); 1954 *sztyeppe* (Nyr. 78: 222) **J:** 'nagy, fátlan, füves síkság | Steppe'

■ Nemzetközi szó. | (⊖) Ném. *Steppe*; ang. *steppe*; fr. *steppe*; or. *смена*; stb.: 'steppe, sztyepp'. Az oroszból terjedt el [ismeretlen eredetű]. (⇒⊕) A magyarba a régebbi *steppe* forma főleg német, a későbbi *sztyep* ~ *sztyepp* változat pedig orosz közvetítéssel került át. (⊕) A *sztyeppe* változat az említett alakok keveredésével jött létre.

📖 TESz. *sztyepp* a.; EWUng.

steril → *sterilis*

sterilis Δ **A:** 1845 *sterilis* (PestiH. 1845. márc. 9.: 158) **J:** 1. 1845 'meddő, terméketlen | unfruchtbar' (↑); 2. 1900 'csíráatlan; csíráatlanított | keimfrei; sterilisiert' (Tolnai: MagySz.)

steril **A:** 1854 *Steril* (Forst.) **J:** 1. 1854 'meddő, terméketlen | unfruchtbar' (↑); 2. 1900 'csíráatlan; csíráatlanított | keimfrei; sterilisiert' (Tolnai: MagySz.); 3. 1940 'sikertelen, haszontalan | erfolglos, nutzlos' (Msn. 12: 135)

sterilizál **A:** 1881 *sterilizálja* (OrvH. 1881. jan. 16.: 62) **J:** 1. 1881 'csíráatlanít | entkeimen' (↑); 2. 1900 'meddővé tesz | unfruchtbar machen' (Tolnai: MagySz. *Steril(is)* a.)

sterilitás **A:** 1886 *sterilitas* [ES. NEM M.] (Babos: KözhSzt.); 1897 *Sterilitás* (PallasLex.) **J:** 1. 1886 ? 'meddőség, terméketlenség | Unfruchtbarkeit' (↑), 1897 'ua.' (↑); 2. 1957 'csíráatlanított állapot | keimfreier Zustand' (Bakos F.: IdSz.); 3. 1957 'szellemi terméketlenség | geistige Unfruchtbarkeit' (Bakos F.: IdSz.)

■ A szócsalád **sterilis**, **sterilitás** tagjai latin jövevényszók. | (≡) Lat. *sterilis* 'terméketlen, meddő; üres, hozam nélküli' [indoeurópai eredetű; vö. óind *starīh* 'meddő tehén; még nem borjazott tehén, üsző'; gót *stairō* 'terméketlen'; stb.] | lat. *sterilitas* 'terméketlenség'. (≈) Megfelelői: ném. *Sterilität* 'terméketlenség; steril állapot'; fr. *stérilité* 'terméketlenség; szegénység'. (⊕) A szó eleji *s*-hez vö. →*stáció*, →*stúdium* stb., a szóvégihez vö. →*agilis*, →*április* stb.; a *sterilitás* végződéséhez vö. →*humanitás*, →*kapacitás* stb. A főnév 2. jelentése német hatásra vall.

■ A **steril** és a **sterilizál** nemzetközi szók. | (≡) Ném. *steril*; ang. *sterile*; fr. *stérile*; stb.: 'terméketlen, meddő; steril' | ném. *sterilisieren*; ang. *sterilize*; fr. *stériliser*; stb.: 'sterilizál'; – vö. még lat. *sterilizare* 'ua.'. (⇒⊕) A magyarba főleg német közvetítéssel kerültek át, az ige talán a tudományos latinból is.

📖 TESz. *steril* a.; EWUng. *steril* a. • Vö. *csira*²

sterilitás → *steril*

sterilizál → *steril*

stikában **A:** 1923 *stikében* (SzínháziÉ. 1923/32: 13); 1930 *stikában, stikiben* (Zolnay–Gedényi) **J:** 'csendben; titokban, mások tudta nélkül | leise {Adv.}; heimlich {Adv.}'

■ Megszilárdult ragos alakulat. | (⊕) A szó *-ban/-ben* inesszívuszzaggal keletkezett. Az (argóban használatos) alapszóhoz vö. *sticke* 'hallgatás, csend {felszólításként is}' (1882: Zolnay–Gedényi), *stiké* 'csend; titok' (1924: Szirmay: TolvSz.), *stiki* 'titok; titokban, suttyomban végzett cselekvés' (1930: Zolnay–Gedényi), *stika* 'ua.' (1943: Zolnay–Gedényi). Az alapszó a jiddis *schtike*, *schtiko* 'hallgatás, csend' átvétele. Ennek forrása az arámi *šētiqā* 'ua.'. (≈) Megfelelői: ném. (argó) *stikem* 'csendes, nyugodt'; holl. *stiekem* 'titkos, titokban'. (⊙) A magyar határozószó az argóból indulva vált a bizalmas nyelvhasználat elemévé.

📖 TESz.; EWUng.

stikli Δ **A:** 1855 *stikli* (BpViszhang 1855. júl. 22.: 61) **J:** 1. 1855 'kalandos, vakmerő tett | abenteuerliches Bravourstück' (↑); 2. 1871 '(kisebb) szélhámosság, fortélyoskodás; huncutság, csínytevés | (kleinerer) Schwindel, List; Streich' (NSz.); 3. 1963 'bűncselekmény | Verbrechen, Delikt' (Kiss K.: MMTolv.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (B.) *stück*’l, (Kr.) *stick*’l: ’darabka; ostoba csíny’ [< ném. *Stück* ’az egész egy darabja, része; műalkotás; tréfa, csíny; stb.’]. (△) A *li* végződéshez vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb. (⊙) A 2. és 3. jelentés elevenebb az 1.-nél; a bizalmas nyelvhasználatban élnek. A 3.-on valamelyest ma is érződik az argóból való származása. (⊖) Ugyanennek a német szónak a külön átvétele a (R.) *stikli* ’zenedarab’ (1876: NSz.) és a (N.) *stikli* ’negyedes téglá, tégladarab’ (1952: Nyr. 76: 114).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *früstök*, *stukatúr*

stíl → *stílus*

stiláris → *stílus*

stilét Δ **A:** 1688 *Stillet* (Horváth M.: NEI.); 1705 *stilétje* (StSl. 27: 330); 1836 *stiletos* [sz.] (NSz.) **J:** ’keskeny pengéjű, rövid tör, gyilok | Stilett’

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Stilett* ’háromélű tör; rövid tör’; fr. *stylet* ’rövid tör’; ol. *stiletto* ’ua.’, (mil.) *stilètt* ’ua.’; szbhv. *stilet* ’ua.; kétélű tör’; or. *cmilem* ’ua.’; stb. Eredetéhez vö. →*stílus*. (⇒△) A magyarba főleg olasz és német közvetítéssel került át.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *stílus*

stilisza → *stílus*

stilisztika → *stílus*

stilizál → *stílus*

stílus **A:** 1585 Mérték *stilos* (Cal. 601); 1591/ *stílus* (MNY. 79: 248); 1708 *stílus* (Pápai Páriz: Dict. *Magnificus* a.) **J:** **1.** 1585 ’ | Stäbchen (als Teil einer Waage)’ (↑); **2.** 1591/ ’szokás; modor | Gewohnheit; Manier’ (↑); **3.** 1604/ ’nyelvi kifejezőmód | sprachliche Ausdrucksweise’ # (EWUng.); **4.** 1754 ’íróeszköz | Schreibgerät’ (NSz.); **5.** 1806 ’adott időszakra, ill. alkotóra, személyiségre jellemző művészi formanyelv | einheitliches Gepräge der künstlerischen Erzeugnisse einer Zeit, einer Persönlichkeit’ # (Kazinczy: Lev. 4: 317)

stilizál **A:** 1725 *stylizáltatnának* [sz.] (MNY. 79: 248); 1768 *stilizálni* [sz.] (Nyr. 46: 153) **J:** **1.** 1725 ’megszövegez, megfogalmaz | ver-, abfassen’ (↑); **2.** 1838/ ’vmit eszményítve, egyszerűsítve ábrázol | einheitlich umformen, stilisieren’ (NSz.)

stilisztika **A:** 1793/ *Stylisticánk* (NSz.); 1812/ *stilisztikai* [sz.] (NSz.); 1895 *stilisztikai* [sz.] (NSz.) **J:** ’stílustan | Stilkunde’

stilisza **A:** 1806/ *Stylistát* (NSz.); 1844 *stilista* (NSz.); 1868/ *stilisztáinknak* (NSz.) **J:** ’író(művész) | Stilist’

stíl Δ **A:** 1808/ *styljét* (NSz.); 1813 *stíl* (NSz.) **J:** **1.** 1808/ ’nyelvi stílus | sprachliche Ausdrucksweise’ (↑); **2.** 1841 ’művészeti stílus | Ausdrucksformen eines Kunstwerks’ (NSz.)

stiláris A: 1841 *stylaris* (PestiH. 1841. dec. 18.: 847); 1848 *stilaris* (NSz.); 1926 *stiláris* (Horovitz: IdSzMagy.) **J:** 'a stílust illető | den Stil betreffend'

■ A szócsalád legkorábbi tagja, a **stílus** latin jövevényszó. | (≡) Lat. *stylus*, *stilus* 'hegyes karó; íróvessző; írás; kifejezésmód, írásmód; irodalom; nyelv, beszéd', (k.) *stil(l)us* 'kifejezésmód; szokás, modor, divat' [< gör. *στυλος* 'cölöp, karó; íróvessző']. (△) A szó eleji *s*-hez vő. →*stáció*, →*stádium* stb., a szóvégihez pedig vő. →*ámbitus*, →*glóbus* stb.

■ A **stilizál**, **stilisztika**, **stiliszta**, **stíl** nemzetközi szók. | (≡) Ném. *stilisieren*; fr. *styliser*; stb.: 'stilizál' | ném. *Stilistik*; fr. *stylistique*; stb.: 'stilisztika' | ném. *Stilist*; fr. *styliste*; stb.: 'stiliszta' | ném. *Stil*; fr. *style*; stb.: 'stílus'; – vő. még lat. *stylus* (↑). (⇒△) A magyarba főleg német közvetítéssel kerültek át, részben latinositott végződéssel.

■ A **stiláris** belső keletkezésű, tudatos szóalkotás eredménye. | (△) Olyan szópárok analógiájára hozták létre, mint a →*pólus* : *poláris*.

📖 MNy. 54: 311; TESz., *stilizál* a. is; EWUng.; Nyr. 95: 104 • Vö. *stilet*

stimmel A: 1817 *stimmoljuk* (NSz.); 1854 *stimolatlan* [sz.] (NSz.); 1883 *Stimmelj* (NSz.); 1885 *stimelni* [sz.] (NSz.); 1898 *stimmöl* (NSz.); NYJ. *stímölő* [sz.] (ÚMTsz.) **J:** 1. 1817 '⟨hangszert⟩ hangol | (ein Musikinstrument) stimmen' (↑); 2. 1906/ 'egyezik, összhangban van vmivel; rendjén van, rendben van | übereinstimmen, passen; es stimmt' # (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *stimmen* '⟨hangszert⟩ hangol; igaz, helyes; illik valamihez' [< ném. *Stimme* 'hang']. (≈) Megfelelői: szbhv. *štimati*, *štimovati*; cseh (N.) *štimovat*; stb.: 'hangol ⟨hangszert⟩; egybeesik, egybevág'. (◊) Idetartozik a bizalmas nyelvhasználatban felfelbukkanó *stimmt* 'rendben van' (1906: NSz.) mondatszó; ez a német ige egyes szám 3. személyű alakjának átvétele.

📖 TESz.; EWUng.

stóla A: 1416 u.¹ *ftolat* (BécsiK. 62); 1783 *stólához* (NSz.) **J:** 1. 1416 u.¹ 'talár | Talar; Purpurmantel' (↑); 2. 1474 'papi nyakszalag | Gewandstück von Priestern' (BirkK. 7); 3. 1783 'hosszúkás női vállkendő | großes Schultertuch' # (↑); 4. 1785 'papi honorárium bizonyos egyházi szolgálatért (pl. temetésért), stólapénz(ek) | Kasualien (Vergütungen)' (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *stola* 'bokáig érő ruhadarab hölgyek számára; talár', (e.) 'papi nyakszalag', *stola matrimonialis*, *funeralis* stb. 'házasságkötési, temetési stb. díj' [< gör. *στολή* 'felszerelés; öltözet, díszöltözet; hadiruha' < gör. *στέλλω* 'elkészít, felszerel']. (≈) Megfelelői: ném. *Stola*; ol. *stola*; stb.: 'stóla'. (△) A szó eleji *s*-hez vő. →*stáció*, →*stúdium* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *lokál*, *oszlop*

stop → *stoppol*¹

stopli A: 1850 *Stoplit* (Hölgyfutár 1850. júl. 19.: 65); NYJ. *stupli*, *topnicsavar* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1850 'dugó | Pfropfen' (↑); 2. 1904 'bórszeg ⟨futballcipőn⟩ | Lederzapfen ⟨am Fußballschuh⟩' (SportV. 1904. ápr. 17.: 138)

■ Német (au.) jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *Stoppel* 'dugó, dugasz' [< ném. *stopfen* '(meg)tölt; beprésel; ruhaneműn keletkezett lyukat fonállal besző; stb.'; vő. →*stoppol*²]. (△) A *li* végződéshez vő. →*cetli*, →*hecsedli* stb. Az 1.-nél elevenebb, a sportnyelvben használatos 2. jelentés metaforikusan keletkezett.

stopper A: 1909 *stoppert* (NemzetiSp. 1909. máj. 8.: 26) **J:** 'gombnyomással megindítható és megállítható igen pontos (verseny)óra | Stoppuhr' – De vö. 1932 *stopper-óra* 'ua.' (PHNyr. 209)

■ Valószínűleg összetett szó előtagjának önállósulása. | (⊕) A *stopperóra* (↑) szóból jöhetett létre. Ez az összetett főnév az ang. *stopper* 'stopperóra', ném. *Stoppuhr* 'ua.' alapján keletkezhetett az →*óra* utótaggal; vö. még ang. *stop-watch* 'ua.'. (≈) Megfelelői: szbhv. *stoperica*; le. *stoper*; stb.: 'ua.'. (⊖) Ugyanerre az etimonra megy vissza a (R.) *stopper* '(főleg emberfogó szerepű) középső hátvéd <a labdarúgásban>' (1942: Bánhidi: Sportny.); ez a ném. *Stopper* 'ua.' átvétele.

TESz.; EWUng. • Vö. *óra*, *stoppol*¹

stoppol¹ A: 1848 *stoppolnak* (Márc15. 1848. nov. 25.: 878); 1910 *stopolt* (NSz.); 1922/ *sztopolt* (NSz.) **J:** 1. 1848 'megáll | stehenbleiben' (↑); 2. 1901 'megállít; <labdát lábbal> megállít | (den Ball) abstoppen' (Bánhidi: Sportny. 291); 3. 1919 'lefoglal, biztosít vmit | besetzen' (Zolnay–Gedényi); 4. 1929 '⟨gépkocsit, járművet⟩ megállít | (Kraftwagen) anhalten' (BrassóiL. 1929. aug. 2.: 5); 5. 1932 'rögzít | festsetzen' (PHNyr. 209); 6. 1937 'stopperórával időt mér | mit Stoppuhr messen' (Sauvageot: MFrSz. 1037)

stop A: 1897 *Stop* (PallasLex.); 1932 *stop* (PHNyr. 209) **J:** '⟨megállásra, ill. szünet tartására való felszólítás:⟩ megállj! | stopp!'

■ Nemzetközi szók. | (≡) Ném. *stoppen* 'megáll; megállít; lefoglal, biztosít; <labdát lábbal> megállít; stopperórával mér'; ang. *stop* 'megáll <tárgyatlan>; megállít'; fr. *stopper* 'ua.'; stb. | ném. *stop*; ang. *stop*; fr. *stop*; stb.: '⟨megállásra felhívó mondatzó>'. Eredetükhöz vö. →*stoppol*². A németből és az angolból terjedtek el. (⇒⊕) A magyarba főleg német közvetítéssel kerültek át.

TESz.; EWUng. • Vö. *stopper*, *stoppol*²

stoppol² A: 1848 *harisnya-stoppolót* [sz.] (Életképek 1848. márc. 19.: 373); NYJ. *topāōni* [sz.] (MNYj. 2: 68) **J:** 'ruhaneműn lyukat fonállal besző | ein Loch im Kleidungsstück stopfen' #

■ Német jövevénytípus. | (≡) Ném. *stopfen* 'megtöm, betöm, tömít; foltoz, stoppol; stb.' [indoeurópai eredetű; vö. óind *tupāti* 'ütközik'; gör. *τύπτω* 'csapódik'; stb.; a német szó jelentése a lat. (k.) *stuppe* 'kócol, betöm, tömít' hatására keletkezett]. (⊕) A szó belseji *pp* valószínűleg hanghelyettesítés eredménye. (⊖) Ugyanebből a német szóból való a szórványosan adatolt (R.) *stoppoz* 'foltal kijavít' (1774: EWUng.).

TESz.; EWUng. • Vö. *stafíroz*, *stopli*, *stoppol*¹, *típus*

stósz → *stószol*

stószol A: 1859 *stószolni* [sz.] (VasárnapiU. 1859. nov. 20.: 558); 1893 *stószolót* [sz.] (Jankó: Tord. 147); NYJ. *stóccó(l)* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1859 'bőrt színel, fényessé tesz <a tímásmesterség szavaként> | schlichten, glätten <Leder>' (↑); 2. 1929 'elmegy, eltakarodik | sich

fortmachen' (ÚMTsz.); 3. 1966 'oszlopba rak, felrak | aufschichten, in Haufen legen' (Bakos F.: IdSzKéz.)

stósz **A:** 1881 *stószokból* (BorsszemJ. 1881. júl. 24.: 10); NYJ. *stócba(n)* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1881 'lökés, taszítás | Schub, Stoß' (↑); 2. 1927/ 'rakás, halom | aufgeschichteter Haufen' (NSz.)

■ Német jövevényszók. | ⊕ Ném. *stoßen* 'lök, taszít', (R.) 'elmege', (baj.-osztr.) 'állít, fektet, helyez', (h.) 'színel, kikészít <bőrt>' [indoeurópai eredetű; vö. óind *tupáti* 'lök, taszít'; lat. *tundere* 'ua.; üt'; stb.] | ném. *Stoß* 'lökés, taszítás; ütközés; rakás, halom'. ⊗ A főnév megfelelői: szbhv. *štos* 'lökés; rakás, halom'; cseh *štos* 'rakás, halom'; stb. ⊕ A ma már csak a bizalmas nyelvhasználatban élő szavak többszörös átvétellel kerültek a magyarba. A *stószol* 3. jelentése a *stósz* 2. jelentésének hatására jött létre.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *colstok, stuccol*

stráf × **A:** 1770 *stráfós* [sz.] (MNY. 60: 489); 1880 *stráfók* (NSz.); NYJ. *estróf* (ÚMTsz.); *tráfós* [sz.] (ÚMTsz.) **J:** 'csík, sáv; díszítésül alkalmazott szalag, csík | Streifen; bandartiges Stück als Verzierung'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ⊕ Ném. (baj.-osztr.) *straf*, (h. baj.-osztr.) *sträff*, – ném. *Streif, Streifen*: 'hosszú, keskeny darab; csík, sáv stb.' [indoeurópai eredetű; vö. ír (óír) *srīab* 'csík, sáv'; lett *stara* 'ua.; kötél'; stb.] ⊗ Megfelelői: cseh *štráf*; szlk. *štráf*; stb.: 'csík, sáv, szalag'. ⊕ A szó belseji á-hoz vö. →*frász*, →*ráf* stb.; a szó belseji ó-hoz vö. →*drót*, →*gróf* stb. ⊖ A (R.) *strájf* 'ua.' (1822: MNY. 65: 476) a ném. *Streif* (↑) külön átvétele.

📖 TESz.; EWUng.

stráf kocsi → *stráfszekér*

stráfszekér Δ **A:** 1870 *stráf-szekerek* (BpKözlöny 1870. nov. 19.: 7966); NYJ. *tráfszekér* (ÚMTsz.) **J:** 'széles, lapos rakfelületű társzekér | Tafelwagen (flaches Fuhrwerk)'

stráf kocsi Δ **A:** 1874 *stráf kocsi* (BpKözlöny 1874. szept. 23.: 4361) **J:** 'széles, lapos rakfelületű társzekér | Tafelwagen (flaches Fuhrwerk)'

■ Német (baj.-osztr.) mintára alkotott részfordítások, összetett szók. | ⊕ Mindkettőhöz vö. ném. (B.) *strafwåg'n*, (h. baj.-osztr.) *sträfwâgn*: 'társzekér' [< ném. (B.) *zuəstrāf'n* '(teherfogattal) szállít' + *Wagen* 'kocsi'].

📖 TESz. *stráf kocsi* a.; EWUng. *stráf kocsi* a. • Vö. *kocsi, szekér*

strájf × **A:** 1795 *stráiffák* (EWUng.); 1803 *Strájfák* (MNY. 65: 476); NYJ. *rajfa, trajfa* (Bálint: SzegSz.); *strárfa, strejfa* (ÚMTsz.) **J:** 'az állatokat az istállóban egymástól elválasztó rúd | Streubaum'

■ Német mintára alkotott részfordítás, összetett szó. | ⊕ Vö. ném. *Streubaum* 'az istállóban a loállást elválasztó rúd' [< ném. *Streu* 'alomként szolgáló szalma' + *Baum* 'gerenda, fa']. ⊕ Bizonyára katonai szóként került át a magyarba. Némelyik nyelvjárási változat a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkezett.

📖 MNY. 59: 348; TESz.; EWUng. • Vö. *fa, instrukció, strand*

stramm A: 1874 *stramm* (Hon 1874. jún. 18.: [2]); 1893 *schrammul* (NSz.) **J:** 1. 1874 'feszes | straff' (↑); 2. 1928 'keménykötésű; jó kiállítású | kraftvoll; von guter Erscheinung (Person), stattlich' (Tolnai: MagySz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *stramm* 'feszes; erős, egészséges; derék, daliás, snájdig' [< holl. *stram* 'merev, feszes']. (≈) Megfelelői: dán *stram*; cseh *štram*; stb.: 'feszes, kemény, stramm'. (△) A magyarban főleg a bizalmas nyelvhasználatban él. A *t* nélküli változat németesen írt, a mássalhangzó-torlódást valamelyest oldó forma.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *strimf*

strand A: 1844 *Strandról* (PestiD. 1844. dec. 22.: 193); NYJ. *trand* (Bálint: SzegSz.) **J:** 1. 1844 'tópart, tengerpart | See-, Meeresufer' (↑); 2. 1909 'szabadban levő fürdő napozásra alkalmas hellyel | Strandbad' # (NSz.) **Sz:** ~ol 1892 *strandolás* [sz.] (FövL. 1892. szept. 1.: 1784)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Strand* 'tópart, tengerpart; strandfürdő' [indoeurópai eredetű; vö. lat. *sternere* 'leszór, leterít'; or. *npocmepemь* 'széttereget, kinyújt'; stb.]. (≈) Megfelelői: szbhv. *štrand*; cseh *strand*; stb.: 'strandfürdő'. (△) A 2. jelentéshez vö. az összetett *strandfürdő* 'szabadban levő fürdő napozásra alkalmas hellyel' (1921: NSz.) főnevet, amely a ném. *Strandbad* 'ua.' részfordítása.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *ráma, strájf, zarándok*

strapa → *strapáca*

strapáca Δ **A:** 1683 *strapácza* (Horváth M.: NEI.) **J:** 'megerőltetés, túlzott igénybevétel; fáradtság | große Anstrengung; Bemühung'

strapacíroz Δ **A:** 1708 *strapacézoztatás* [sz.]; *strapacírozhatni* [sz.] (Horváth M.: NEI.) **J:** 'megerőltet, fáraszt | strapazieren'

strapa A: 1862 *strapát* (PNapló 1862. aug. 6.: [3]) **J:** 'megerőltetés, túlzott igénybevétel; fáradtság | große Anstrengung; Bemühung'

strapál A: 1876 *strapálná* (Ellenőr 1876. máj. 14.: [2]) **J:** 1. [főleg *le~*] 1876 'túlzottan igénybe vesz, fáraszt | strapazieren' (↑); 2. 1895 'dolgozik, fáradozik | arbeiten, sich abmühen' (Nyr. 24: 479)

■ A szócsalád korábbi tagjai, a **strapáca** és a **strapacíroz** német jövevényszók. | (≡) Ném. *Strapaze*, (R.) *strapatz*: 'nagy megerőltetés, vesződség' [< ol. *strapazzo* 'túlerőltetés'] | ném. *strapazieren* 'túlerőltet; elkoportat, elnyű' [< ol. *strapazzare* 'ua.']. (≈) Megfelelőik: svéd *strapats*, *strapatsera*; szbhv. *štrapac*, *štrapacirati*; stb.: 'megerőltetés, erős igénybevétel', 'erősen igénybe vesz, megerőltet'.

■ A **strapál** képzőcsere eredménye. | (△) A *strapacíroz* ige alapján keletkezett; vö. *blamál* (→*blamíroz*), *gazsulál* (→*gazsulíroz*) stb.

■ A **strapa** elvonás eredménye. | (△) A *strapál* igéből jött létre.

■ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (⊕) Mind a *strapál*, mind a *strapa* a bizalmas nyelvhasználatban él.

📖 TESz. *strapa* a.; Horváth M.: NEI.; EWUng.

strapacíroz → *strapáca*

strapál → *strapáca*

strázsa × **A:** 1296/ ? *Strasa* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 2: 553); 1535 k. *ztrassaywl* (Zay: Lánd. 39); 1541 e./ *Strafáfokra* [sz.] (Tinódi: Cronica hlb); 1549 *istrása* [?] (RMKT. 5: 46); 1565 *istráza* [-a E/3 birtokos személyjellel] (NySz.); 1566 *starázsa* [] (Monírók. 3: 113); 1703 *estrása* mester (Pusztai); 1793/ *istorása* (NSz.); 1848 *isterázszakot* (NSz.); 1848 *terázsalni* [sz.] (NSz.); NYJ. *ěstěrázsa* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1296/ ? 'őrség | Wache' (↑), 1541 e. 'ua.' (↑); 2. 1535 k. 'ör | Wächter' (↑) **Sz:** ~1 1666 *Strasallo* [sz.] (MNY. 42: 78)

■ Szláv, valószínűleg szerbhorvát vagy szlovén jövevényszó. | (≡) Szbhv. *straža* 'őrség; őrállás'; szln. *straža* 'örzés, őrizet; őrszolgálat; őrszemélyzet, őrség'; – óe. szl. *stražь* 'ör', *straža* 'őrség; őrizet'; szlk. *stráž*, *stráža* [a költői nyelvben] 'őrség; őrállás'; or. (N.), (R.) *cmopóжа* 'őrség', *cmóпож* 'ör'; stb. [$\leftarrow$ szláv **sterg-* 'megóv, őriz']. (Δ) A régi helynév szótörténeti idetartozása kétséges, mivel szláv névadás is állhat a háttérben. Átadó nyelvként leginkább a szerbhorvát vagy a szlovén jöhet szóba, ugyanis lehetséges, hogy a szó csak a 15–16. sz. körül került át a magyarba a török elleni közös harcok idején. A *strázsa* forma szókezdő s-e valószínűleg a szó belseji *zs* hatásával magyarázható. A korai adatok szó belseji *z*-je a kiejtésben *zs*-nek felel meg. Több változat a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkezett. (⊙) A szó régebben az irodalmi nyelvben is használatos volt. (Δ⇒) A szbhv. *stražmeštar* 'örparancsnok' a m. *strázsamester* 'ua.' (1695: NySz.) összetett szóból való.

📖 Kniezsa: SzIJs. 480; TESz.; EWUng.

stréber **A:** 1877 *Streber-ek* (Religio 1/21: 168); 1886 *streberék* (NSz.); 1891 *stréberek* (NSz.) **J:** 'törtető személy | Streber'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Streber* 'törekvő, törtető ember (leginkább tanuló, hivatalnok)' [$\leftarrow$ ném. *streben* 'vmit elérni próbál, buzgón igyekszik stb.']. (≈) Megfelelői: szbhv. *štreber*; cseh *štrébr*; stb.: 'stréber'.

📖 Kobilarov–Götze: DtLw. 422; TESz.; EWUng.

strici **A:** 1868 *Striczi* [ÁLLATN.] (Nefelejts 1868. máj. 17.: 238); 1871 *striczik* (NSz.); 1917 *stricci* (Kabdebó: Jassz.) **J:** 1. 1868 ? 'selyemfű | Zuhälter' (↑), 1882 'ua.' (NSz.); 2. 1882 '(fiatal) csibész, csirkefogó | (junger) Gauner' (NSz.)

■ Német (B.) jövevényszó. | (≡) Ném. (B.) *strizzi* 'naplopó, csibész', (B. argó) *strizi* 'strici; csibész' [az ol. *strizzare* 'kiprésel, kifacsar' vagy a cseh *strýc* 'nagybácsi; honfitárs, földi, szomszéd' alapján, az utóbbi esetben szépítő, leplező megnevezés volna]. (Δ) Az argóból kiindulva vált szélesebb körben ismertté.

📖 TESz.; EWUng.

strimf Δ **A:** 1620 *stremphet* (MNY. 61: 479); 1621 *strimphet* (Horváth M.: NEI.); 1675 *strünföt* (Horváth M.: NEI.); 1758 *Strumpfbandli* (Horváth M.: NEI.) **J:** 'harisnya | Strumpf'

strimfli × **A:** 1636 *strimfli* (Horváth M.: NEI.); 1666 *strimpliért* (MNY. 61: 490); 1679 *strimfili* (MNY. 64: 229); 1697–1698 *strinfle* (Nyr. 43: 413); 1758 *Strimpfli* (Nyr. 43: 413); 1771

*Strimfel*kötő (NSz.); 1788 *istrimflivel* (NSz.); 1788 *Tirimflis* [sz.] (MNY. 5: 285); 1794 *Strumpfli* kötő [□]; *Strümpfiket* (NSz.); 1825 *strinfi* (NSz.); 1877 *trimflit* (NSz.); 1882 *Istirinfli* (NépkGy. 3: 245); NYJ. *ëstrimflyi*, *stimfli*, *stirimfli* (MTsz.); *srimfli*, *strüflim*, *temfli*, *templi*, *timfi*, *trifli* (ÚMTsz.); *trimfis* [□] (ÚMTsz.) **J**: 'harisnya | Strumpf'

■ Német (baj.-oszt.) jövevényszók. | ≡ Ném. (baj.-oszt.) *strumpf*, *strümpfe* [többes szám], (B.) *strümpf*, (h. baj.-oszt.) *štrimpf* [többes szám], – ném., (au.) *Strumpf*: 'harisnya' [jelentéskülönülés a ném. (kfn.) *strumpf* 'csonk, (fa)tönk, törzs' szóból; azzal a szemlélettel, hogy a harisnya a ruházatnak a test alsó szakaszára eső maradványa] | ném. (baj.-oszt.) *strimpfle*, (h. baj.-oszt.) *štrimpf_{el}*: 'harisnya'. ⊕ A *strimfli* változatai a szó eleji, ill. szóvégi mássalhangzó-torlódás különféle feloldásával keletkeztek. A végződéshez vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb. A (N.) *trimfis* (↑) változat szóvégi *s*-e elhomályosult képző lehet.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *stramm*

strimfli* → *strimf

***strófa* A**: 1659 *strophaban* (MNY. 84: 252); 1783 *strófát* (ItK. 88: 345) **J**: 'verssor; versszak | Verszeile; Strophe'

■ Latin jövevényszó. | ≡ Lat. *strophā*, *strophe* 'fordulat; kardal váltakozva előadott szakasza; szakasz, versszak', (h.) 'ua.; verssorpár, strófa' [< gör. *στροφή* 'fordulat, forduló; táncfordulat; az ehhez igazodó kardal szakasza']. ≈ Megfelelői: ném. *Strophe*; fr. *strophe*; stb.: 'versszak, strófa'. ⊕ A szó eleji *s*-hez vö. →*skandál*, →*stáció* stb. ⊙ A szó köznyelvi használata visszaszorult, a '(meghatározott felépítésű) versszak' jelentésárnyalatban azonban irodalomtudományi szakszóként eleven.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *katasztrófa*

***strucc* A**: 1416 u.¹ *štrucoket* (BécsiK. 247); 1470 ? *Thrucz* [SZN.] (OkLSz.); 1531 *žytrwcz* (ÉrsK. 263); 1533 *Truccz* (Murm. 1109.); 1541 *uzturuc* (KazK. 103); 1599 *Istruz* (MNY. 67: 94); 1664 *Strúc* (Lippay: PsoniK. 2: 121); 1793 *Strucc* (NSz.) **J**: 'hosszú nyakú és lábú futómadár | Strauß (Laufvogel)' #

■ Olasz (É.) jövevényszó. | ≡ Ol. (fri.) *struz*, (ferr.), (mil.) *struzz*, – ol. *struzzo*: 'strucc' [lat. *struthio* 'ua.' < gör. *στρούθιον* 'ua.']. ≈ Megfelelői: ném. *Strauß*; le. *struś*; stb.: 'ua.'. ⊕ A szókezdő *s* ~ *sz* kettős ejtésmódhoz vö. →*sirokkó*, →*szamár* stb. A szó eleji *i*-s, ill. *t*-s változatok a mássalhangzó-torlódás különféle feloldásával keletkeztek. ⊕ A ném. (kfn.) *strúz* 'ua.' szóból való származtatása hangtörténeti okok miatt téves.

📖 MNY. 66: 162; TESz.; Hadrovics: UELSk. 483; EWUng. • Vö. *struccpolitika*

***struccpolitika* A**: 1877 *strucc-politikát* (SzegediH. 1877. febr. 23.: [2]) **J**: 'a közelgő veszély tudomásul vételét szándékosan mellőző magatartás | Vogelstraußpolitik'

■ Német mintára alkotott tükörfordítás, összetett szó. | ≡ Vö. ném. *Vogelstraußpolitik* 'a közelgő veszély tudomásul vételét szándékosan mellőző magatartás'. A megnevezés alapja a struccok védekező magatartásának félreértése. Ezek a madarak fejüket, ill. hosszú nyakukat a homokba dugják, hogy védekezésük könnyebben tudják használni a lábukat. Ezt a viselkedést tévesen a fenyegető veszély ostoba semmibe vételével magyarázták; ehhez vö. a (R.) *bolond, miként strucc* (1531: ÉrsK. 263) kifejezést. Hasonló szemlélethez vö. fr. *pratiquer la politique*

de l'autruche 'struccpolitikát folytat'; ol. *fare come lo struzzo* 'ua.', tkp. 'strucc módjára tesz'; stb. ⊕ A magyarban a →*strucc* + →*politika* jelentéssűrítő alárendelő összetétele. ⊖ Hasonló, kissé korábbi adatolható megnevezésként vö. a (R.) *strucclogika* 'struccpolitika' (1863: NSz.) összetett szót.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *politika, strucc*

strúma A: 1865 *struma* [ES. NEM M.] (Babos: KözhSzt.); 1957 *strúma* (Bakos F.: IdSz.) **J:** 'a pajzsmirigy kóros megnagyobbodása, golyva | Struma'

■ Latin jövevényszó. | ⊕ Lat. *struma* 'a (nyaki) nyirokmirigyek megdagadása; golyva', (tud.) 'golyva' [tisztázatlan eredetű]. ⊗ Megfelelői: ném.*Struma*; fr.*strume*; stb.: 'ua.'. ⊕ A szó eleji *s*-hez vö. →*stáció*, →*strófa* stb.

📖 TESz.; EWUng.

stuccol A: 1847 *stutzoltatni* [sz.] (PestiH. 1847. nov. 4.: 293); 1932 *stuccol* (PHNyr.) **J:** 'rövidre vág | stutzen'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ⊕ Ném. (baj.-osztr.) *stutzen*, (B.) *stutz'n*, – ném. *stutzen*: 'rövidre vág, lenyes' [< ném. *Stutz* 'csont']. ⊗ Megfelelői: szbhv. (N.) *štücati*, *štücovati* 'lenyes, lenyír'. ⊕ A nyelvjárásokban és a bizalmas nyelvhasználatban él.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *stószol, stucli*

stucli × A: 1612 *stuczli* (Radvánszky: Csal. 2: 153); 1620 *sticzlit* (Horváth M.: NEL.); 1626 *tuszli* (Horváth M.: NEL.); 1645 *Stutzen* (Horváth M.: NEL.); 1692 *stuczni* (EWUng.); 1736 *stuczl* (MNY. 64: 229) **J: 1.** 1612 'az alkart és a kezét védő meleg ruhadarab, muff | Muff (Kleidungsstück)' (↑); **2.** 1839 'félkesztyű, érmelegítő | Halbhandschuh, Pulswärmer' (MTsz.); **3.** 1939 'boros-, söröspohár | Wein-, Bierglas' (MNYTK. 264)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ⊕ Ném. (baj.-osztr.) *stutzl*, *stütl*, *stutzn* 'muff; érmelegítő; ivópohár' [< ném. (f.-ném.) *stutz* 'fatönc, csont']. Vö. még ném. *Stutzen* 'rövid vadászfegyver; csőcsont; rövid harisnya', (R.) 'érmelegítő; muff'. ⊕ A változatok többszörös átvételre utalnak. A *li*, ill. *ni* végződéshez vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb., ill. →*dózni*, →*lokni* stb. A szó eleji *t*-s változat a mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkezett. ⊖ Ugyanerre az etimonra megy vissza a (R.) *stuc* 'rövid puska' (1654: MNY. 64: 229).

📖 Tóth I.: MDivatsz. 22; TESz.; EWUng. • Vö. *stuccol*

stúdió A: 1875 *studioja* (MNv. 1875. dec. 12.: 651); 1877 *studiója* (NSz.); 1932 *stúdió* (Sauvageot: FrMSz.) **J: 1.** 1875 'dolgozósoba; műterem | Arbeitszimmer; Atelier' (↑); **2.** 1928 'filmfelvételre, rádió-, ill. tévéműsorok készítésére szolgáló helyiség | Aufnahmerraum (Radio, Fernsehen, Film)' # (NyudÉrt. 93: 92)

■ Nemzetközi szó. | ⊕ Ném. *Studio* 'dolgozósoba; műterem; film-, televízió-, rádióstúdió'; ang. *studio* 'műterem; film-, televízió-, rádióstúdió'; fr. *studio* 'ua.; dolgozósoba'; ol. *studio* 'ua.'; stb. Az olaszból terjedt el [< ol. (R.) *studio* 'tanulás' (lat. *studium* 'ua.; tanfolyam; (tudományos) törekvés; előszeretet'; vö. →*stúdium*)]. ⊕ A magyarba 1. jelentésében főleg német, a 2.-ban pedig angol közvetítéssel került át.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *stúdium*

studíroz → *stúdium*

stúdium **A:** 1712 *Studiumokat* (MNy. 79: 248); 1805/ *stúdiumunk* (NSz.) **J:** 'tanulmány; tanulmányozás | Studium; Studieren'

studíroz **Δ A:** 1790/ *studirozza* (NSz.); 1796 *studírozzák* (NSz.); 1853 *studéroztam* (NSz.) **J:** 1. 1790/ 'tanulmányoz | studieren' (↑); 2. 1809/ 'töpreng, elmélkedik | über etw nachsinnen' (NSz.)

■ A szócsalád **stúdium** tagja latin jövevénytörzsű. | (≡) Lat. *studium* '(tudományos) törekvés; tanulás; tanfolyam' [< lat. *studere* 'törekszik, igyekszik; tanulmányoz']. (≈) Megfelelői: ném. *Studium*; fr. *étude*; stb.: 'tanulás, tanulmány'. (⊕) A szókezdő *s*-hez a magyarban vö. → *stáció*, → *stallum* stb.

■ A **studíroz** német jövevénytörzsű. | (≡) Ném. *studieren* 'megtanul; kutat; stb.' [< lat. *studere* (↑)]. (≈) Megfelelői: cseh *študýrovat*; or. *υμυδύρωμαι*: 'tanulmányoz'. (⊕) A magyar ige végződéséhez vö. → *blamíroz*, → *flangíroz* stb.

■ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (⊖) Idetartozik a (R.) *student* 'diák; egyetemista' (1644: EWUng.); ez a szórványosan adatolt jövevénytörzsű a ném. *Student* 'ua.' átvétele.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *stúdió*

stukatúr **A:** 1414 *Stukatoros* [sz.] (MNy. 80: 380); 1635 k. *Strucator* (MNy. 80: 380); 1708 *Stakátorozott* [sz.] (Pápai Páriz: Dict. *Teštūdīnātus* a.); 1808 *Stokadorozva* [sz.] (NSz.); 1833 *Stukatur* (NSz.); 1850 *stuckatúron* (NSz.); 1878 *stukatúrt* (NSz.); NYJ. *stokatéros* [sz.] (ÚMTsz.); *tukatúr* (MNyj. 2: 69) **J:** 1. 1414 'gipszvakolatos mennyezet | Stuckdecke' (↑); 2. 1897 'vakolatos nádmennyezet | Rohrdecke mit Wandbewurf' (PallasLex.)

stukatúra **Δ A:** 1708 *Stukatúra* (Pápai Páriz: Dict.); 1783 *Stukatura*-készítő (NSz.); 1801 *stukkaturázni* [sz.] (NSz.); 1805 *stokatúra* (NSz.); 1816 *Stakatura* (Gyarmathi: Voc. 70); NYJ. *stukortéra*, *tukastura* (ÚMTsz.) **J:** 'gipszvakolatos mennyezet | Stuckdecke'

■ A szócsalád korábbi tagja, a **stukatúr** német jövevénytörzsű. | (≡) Ném. *Stukkatur* 'stukatúr' [< ol. *stuccatura* 'ua.'].

■ A **stukatúra** olasz jövevénytörzsű. | (≡) Ol. *stuccatura* 'stukkómunka' [< ol. *stucco* 'stukkógipsz; stukkódísz']. (≈) Megfelelői: szbhv. *štukatura*; cseh *štukatura*; stb.: 'stukkómunka'. (⊕) A szókezdő *s* a magyarban német hatás eredménye lehet.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *stikli*

stukatúra → *stukatúr*

suba **A:** 1290 *Suba* (OkI Sz.); 1585 *Szuba* (Cal. 189); 1846 *zsubában* (NSz.); NYJ. *csubába* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1290 'télkabát, bunda | Winterrock; Pelzmantel' # (↑); 2. 1519 'szőrme, prém | Fell, Pelz' (JordK. 13); 3. 1888 'újonc | Rekrut' (Nyr. 17: 284)

■ Vándorszó. | (≡) Lat. (k.) *schuba*; ném. (kfn.) *schûbe*, *schûve*; ol. (fir.) *žubba*, *gûba*, (pol.) *żubba*, *guba*, (svájci) *šóp*; óor. *uyōa*; blg. *uyōa*: 'férfikabát; prémkabát'. Forrása: arab *ğubba* 'pamutból készült alsónemű, fehérnemű'. (⇒⊕) A magyarba főleg olasz közvetítéssel, szó eleji hanghelyettesítéssel kerülhetett át; közvetítő nyelvként talán a középlelatin is szóba jöhet. (⊕) A 2. jelentés metonímia. A 3.-hoz vö. *bundás* (→ *bunda*).

📖 MNy. 37: 288; Kniezsa: SzJlsz. 945; Századok 1958: 283; TESz.; Mollay: NMÉR.; GPann. 4: 5; EWUng. • Vö. *subica*, *zubbony*

subica Δ **A:** 1507 *zwbýcamat* (NyIrK. 6: 187); 1524 *Supicza* (Oklsz.); 1525 *subycza* (Oklsz.); 1566 *zsubitzánac* (Heltai: Fab. 104); 1604 *Sobitza* (Szenczi Molnár: Dict. *Túnica* a.) **J:** 1. 1507 'egy fajta felsőruha, rövid bunda | Art Oberkleid, kurzer Pelzmantel' (↑); 2. 1585 'egy fajta alsóruha | Art Untergewand' (Cal. 429)

■ Déli szláv vagy nyugati szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. *šubica* 'prémkabát', *župica* 'egy fajta női ruha'; szln. *šubica* 'prémkabát'; szlk. *šubica* 'rövid félbunda', (N.) *župica* 'egy fajta kabát'; le. *župica* 'egy fajta kabát, köntös'; stb. [< szláv **šuba* 'prémkabát'; vö. →*suba*]. (⊕) A magyarba mind a szó eleji *š*-et és szó belseji *b*-t, mind pedig a szó eleji *ž*-t és szó belseji *p*-t tartalmazó szláv változatok átkerültek; a *zsubica* változat ezeknek a kontaminációja. A *subica* forma uralkodó szerepe a →*suba* hatásának köszönhető.

📖 MNy. 37: 288, 65: 31; Kniezsa: SzJlsz. 582; TESz.; EWUng. • Vö. *suba*

sublót × **A:** 1635/ *fuplädäja* (MNy. 80: 380); 1679 *sup láda* (MNy. 80: 380); 1785 *sublatokkal* (MNy. 71: 251); 1797 *subládiban* (MNy. 60: 489); 1799/ *subládokat* (NSz.); 1814 *Sublodra* (MNy. 71: 251); 1823 *suplót* (MNy. 71: 251); 1837 *Sublót* (MNy. 71: 251); 1935 *sublak* (SzegFüz. 2: 61); NYJ. *suglat*, *zsufláda* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1635/ 'fiók | Schubfach' (↑); 2. 1788 'fiókos szekrény | Kommode' (Ethn. 49: 232); 3. 1795 'rekesz | Fach' (NSz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. *Schublade*, (kor. úfn.) *schublade*, (baj.-osztr.) *schublåd*: 'fiók' [< ném. *Schub* 'tolás, lökés; fiók, fiókos szekrény' + *Lade* 'fiók, láda']. Vö. még ném. (B.) *schublådkåst'n* 'fiókos szekrény'. (⊕) Többszörös átvétellel került a magyarba. A szóvégi *a*-hoz vö. →*cérna*, →*láda* stb., az *i*-hez pedig vö. →*bubi*, →*gázsi* stb. A szó belseji *ó*-hoz vö. →*drót*, →*gróf* stb. A metonimikus 2. jelentés kialakulására talán a bécsi német összetett szó (↑) is hatott. A 3. jelentés metafora az 1. nyomán. (⊖) A (R.) *subládli* 'fiók' (1863: NSz.) egy *l* kicsinyítő képzőt tartalmazó bajor-osztrák alak átvétele; vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb.

📖 Horger: NytAl. 59; TESz.; EWUng. • Vö. *láda*, *zsúp*

sudamlík Δ **A:** 1621 *Sudamlani* [sz.] (Szenczi Molnár: Dict.); 1795 k. *Sudámlani* [sz.] (NSz.); 1810 *Sudamlom* [▽] (NSz.) **J:** 1. 1621 'elillan, eltűnik | entfliehen, verschwinden' (↑); 2. 1813 'oson | schleichen, schlüpfen' (NSz.); 3. 1838 'suhan | huschen' (Tsz.)

súdíť × **A:** 17. sz. meg *sudita* (Nyr. 13: 509); NYJ. *sódét*, *suddét* (OrmSz.) **J:** 1. 17. sz. 'megüt | schlagen' (↑); 2. 1863 'megrándít, megránt | anziehen' (Kriza [szerk.] Vadr. 516); 3. 1897 'megsuhint, meglegyint | leicht berühren, streifen' (MTsz.); 4. 1952 'lódít, hajít | werfen' (OrmSz.)

súdul × **A:** 1840 *elsúdoló* [sz.]; *elsúdulsz* [sz.] (TudGyűjt. 24/12: 13); 1894 *fösúdult* (Nyr. 23: 239); NYJ. *szélsuddulás* [sz.] (OrmSz.) **J:** 1. 1840 'eltűnik; elsuhan | verschwinden; huschen' (↑); 2. 1894 'fölnő, fölcseperedik | heranwachsen' (↑); 3. 1894 '⟨a Nap⟩ magasra emelkedik | hochsteigen ⟨Sonne⟩' (Nyr. 23: 239); 4. 1952 'lódul, szökken | in Schwung kommen, einen Anlauf nehmen' (OrmSz.)

■ Származékszók. | (⊕) A *súd* (→*suvad*) igeáltozatból jöttek létre különféle igeképzőkkel; vö. *háramlik* : *hárít* : *hárul* (→*hárint*). A *súdul* 2. és 3. jelentése metonimikusnak látszik, a 2.-hoz vö. még a →*szökik* 'kiserken, sarjad' jelentését.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *suvad*

sudár A: 1545 k. *súdár* [ʔ] (RMKT. 4: 80); 1685 *sudárrival* (NySz.); 1782 *sudar* (NSz.) **J:** <MN> **1.** 1545 k. ? 'suhogós, csípős (vessző, pálca) | rauschend, scharf (Gerte)' (↑), 1748 'ua.' (NySz.); **2.** 1545 k. ? 'hosszú, egyenes | lang, gerade' (↑), 1771 'ua.' (NSz.); **3.** 1792 ? 'nyúlánk, karcsú; felfelé törő, magas | schlank; hoch' (Baróti Szabó: KisdedSz.), 1808 'ua.' (Sándor I.: Toldalék) | <FN> **1.** 1685 'napsugár | Sonnenstrahl' (↑); **2.** 1792 'ostorhegy | Schwippe' (Baróti Szabó: KisdedSz.); **3.** 1805 'fa, bokor magasba nyúló része | aufstrebender, gerader Teil eines Baumes, eines Busches' (NSz.); **4.** 1838 'kútostor | Brunnenstange' (Tsz.)

■ Származékszó. | ⊕ A *súd* (→*suvad*) igeváltozatból keletkezett *-ár* névszóképzővel; vö. →*határ*, →*kopár* stb. A jelentésekhez vö. →*sugár*, amely a →*sűg* és →*suvad* igék összefüggésére tekintettel a *sudár* párhuzamos alakja. ⊖ Nem tartozik ide a (R.) *sudár keszkenő* 'verejtéktörő kendő' (1519: JordK. 771) szószerkezet első tagja; ez a lat. *sudarium* 'ua.' szóból származhat. A szerkezet tagjai tautológiás kapcsolatot alkottak, amelyben a magyar elem (→*keszkenő*) csatlakozása segítette társának a meghonosodását; valamelyest hasonló esetként vö. *kőszikla* (→*szikla*).

📖 NéNy. 4: 70; Nyr. 61: 135; MNy. 50: 279; TESz.; EWUng. • Vö. *sugár*, *suvad*

súdit → *sudamlik*

súdul → *sudamlik*

sufni A: 1895 *sufniba* (FövL. 1895. aug. 12.: 2547) **J:** 'deszkából összetákolt fészér, bódé | Schuppen'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ≡ Ném. (au.) *Schupfen*, (baj.-osztr.) *schupfen*: 'bódé, fészér' [< ném. (kfn.), (f.-ném.) *schopf* 'ua.; csűr, pajta']. Vö. még ném. *Schuppen* 'kocsik és mezőgazdasági szerszámok fedett tárolóhelye'. ⊕ A szó belseji *f* a *pf* hangkapcsolat egyszerűsödésével keletkezett. A *ni* végződéshez vö. →*cakni*, →*lokni* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sop*

sűg A: 1300 k. *Sugatagtou* [sz.] [HN.] (Oklsz.); 1470 *megfugia* (SermDom. 2: 405); 1527 *fwggot* (ÉrdyK. 189); 1863 *Csug* (Krizsa [szerk.] Vadr. 494); NYJ. *sűgg* (Bálint: SzegSz.); *sugik* [□] (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1300 k. 'zűg (sebes folyású víz, szél, erdő stb.) | sausen, brausen (schnell fließendes Wasser, Wind); rauschen (Wald)' (↑); **2.** 1470 'sugalmaz, sugall | eingeben, suggerieren' (↑); **3.** 1506 'fojtott, halk hangon mond, közöl vmit | flüstern' # (WinklK. 323); **4.** [ma *be~*] 1525 'elárul, besűg | verraten, angeben' (VitkK. 63); **5.** 1541 'surrog, zűg (rovar szárnya, rovar stb.) | schwirren, surren' (Sylvester: ÚT. 2: 145); **6.** [*ki~*] 1553/ 'kicsal, megkaparint | jmdm etw entlocken' (Tinódi: Cronica D1b) **Sz:** **sugatag** 1300 k. [HN.] (↑); 1897 'uszadékfa (amelyet a folyó a kanyarodásoknál lerak) | Treibholz, das in den Flußbiegungen ans Land gespült wird' (MTsz.) | ~**6** 1339 *Sugopatak* [HN.] <FOLY MN-I IGENÉV> (MNy. 10: 328); 1525 *Sugoknac* <FOLY MN-I IGENÉV> (VitkK. 63); 1793 'színházi alkalmazott, aki a színészt sűgással segíti | Souffleur' (NSz.); [*be~*] 1846 'rendőrségi, titkosszolgálati informátor, spicli | Denunziant, Angeber' (Életképek okt. 17.: 480) | **sugall** 1519 *fwgorlafok* [sz.] (JordK. 798) | **sugallat** 1649 *sugallatot* (Szily: NyÚSz.) | **sugdos** 1787 *sugdosva* [sz.] (NSz.) | **sugalmaz** 1851 *sugalmazta* (PNapló 1851. nov. 29.: [4]) | **sugdolózik** 1871 *sugdolózás* [sz.] (MUjs. 1871. jún. 21.: [2])

■ Onomatopoetikus eredetű. | ☐ Szorosan összefügg a →*suhog* igével, köztük szóhasadás ment végbe. A végződés -g gyakorító képző. A 2. és 4. jelentés metonímia a 3. alapján. A 6. jelentés szintén metonimikus, a valamit elcsenő hirtelen mozdulat súrlódó zajával lehet kapcsolatban; vö. →*sikkaszt*, *suhint* (→*suhog*).

☞ TESz.; EWUng. • Vö. *sugár*, *suhog*

sugár **A:** 1479 *Swgar* [SZN.] (OkI Sz.); 1541 *súgár* [?] (RMKT. 2: 154) **J:** <MN> **1.** 1479 ? 'nyúlánk, karcsú | schlank' (↑), 1541 'ua.' (↑); **2.** 1604 'hajlákony, rugalmas | biegsam, elastisch' (Szenczi Molnár: Dict.); **3.** 1604 'egyenes | gerade' (NySz.) | <FN> **1.** 1582–1629 'vminek a legjava | das Beste' (NySz.); **2.** 1600 k. 'madártollazat szála | Strahl der Vogelfeder' (MNy. 84: 255); **3.** 1636 'fénynek, hőnek stb. egyenes vonalban terjedő nyalábja | Strahl' # (NySz.); **4.** 1636 'magasba nyúló, egyenes, elvékonyodó faág | hochragender, geradliniger Ast' (NySz.); **5.** 1784 'a kör kerületének v. a gömb felszínének vmely pontját a középponttal összekötő egyenes | Halbmesser, Radius' (Keresztesi: Mat. 161); **6.** 1784 'ostorvég, ostorhegy, suhogó | Schwippe' (NSz.); **7.** 1897 'ló v. szarvasmarha hosszú farokszőre | langes Schwanzhaar des Pferdes od. des Rindes' (MTsz.) **Sz:** ~**oz** 1754 *sugározónak* [sz.] 'nyalábban kibocsát(fényt, meleget) | ausstrahlen (Licht, Wärme)' (Szily: NyÚSz.); 1956 'műsort közvetít (rádió. tévé) | senden (Rundfunk, Fernsehen)' (NSz.) | ~**zik** 1754 *sugárzása* [sz.] 'sugarakat bocsát ki(átv. is) | Strahlen aussenden (auch abstr.); in Strahlen hervortreten' (MNy. 38: 306)

■ Származékszó. | ☐ A →*súg* igéből keletkezett -ár névszóképzővel; vö. →*határ*, →*kopár* stb. A →*súg* és →*suvar* közötti összefüggésre tekintettel a *sugár* és a →*sudár* párhuzamos alakok. A feltehetőleg eredeti 'suhogó, zúgó tárgy' jelentés a főnévi 4., 6. és 7. jelentésben köszön vissza. A melléknévi jelentések metonimikusan keletkeztek. A főnévi 1. jelentés nyilván a fény- és hősugárnak az életben játszott meghatározó szerepén alapul. A főnévi 2. és 3. jelentés metafora, valószínűleg a 4. alapján. Az 5. jelentés tudatos szóalkotás eredménye a lat. *radius* 'bot, pálca; kerékküllő; fénysugár; kör v. gömb sugara stb.' mintájára.

☞ NéNy. 4: 70; Nyr. 61: 135; TESz.; EWUng. • Vö. *röntgen*, *sudár*, *súg*

suhan → *suhog*

suhanc **A:** 1681 *suhanc* (Nyr. 73: 345); 1782 *Súhántz* (MNy. 58: 228); 1792 *Suhontz* (NSz.) **J:** 'fiatal legény, siheder | junger Bursche, Bengel'

■ Belső keletkezésű, kialakulásmódja azonban vitatott. | **1.** Fiktív töből keletkezett származékszó. | ☐ A tő a →*suhog* szócsaládéval azonos. A végződés játszi névszóképző; vö. →*lafanc*, →*ribanc* stb. A jelentéshez vö. →*siheder*, →*suttyó* stb. **2.** Elvonás eredménye. | ☐ A →*suhancár* névszóból jött létre. E magyarázat nehézsége az effajta elvonási mód szokatlansága. Lehetséges, hogy a *suhanc* és →*suhancár* között nem eredetbeli, hanem pusztán jelentésbeli összefüggés van.

☞ TESz.; EWUng. • Vö. *suhog*, *suhancár*

suhancár † **A:** 1491 *Swaynczar* (OkI Sz.); 1495 k. *Swanczarnak* (OkI Sz.); 1549 *swhanczar* (OkI Sz.); 1556 *swonchar* (OkI Sz.); 1792 *suantzár* (NSz.) **J:** <MN> **1.** 1491 'svájci | schweizerisch' (↑); **2.** 1668 'karcsú, nyúlánk | (baum)schlank' (MNy. 8: 363) | <FN> **1.** 1495 k. 'testőr, ajtónálló | Leibgardist, Türhüter' (↑); **2.** 1559 'svájci személy | Schweizer' (Székely I.: Krón. 164b); **3.** 1645 'siheder | junger Bursche, Bengel' (NySz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | ☹ Ném. (baj.-oszl.) *schweizer* 'svájci személy; fejő', (R. baj.-oszl.) *schweinzer* 'ua.', (h. kor. úfn.) *sweyczer*, *schweintzer* 'svájci zsoldos', – ném. *Schweizer* 'svájci ember; fejő; ajtónálló, portás; (svájci) gárdista' [< ném. *Schweiz* [HN.]]. A középkorban a svájciak számos országban teljesítettek szolgálatot testőrként és ajtónállóként. ☹ A magyar hangalak a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával és *h* hiátustöltővel keletkezett. Az *ár* végződéshez vö. →*bognár*, →*kalmár* stb. A melléknévi 2. és a főnévi 3. jelentés alapja, hogy a középkori testőrök főleg magas, sudár, fiatal emberek voltak.

☞ MNy. 8: 362; TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *suhanc*

suhant → *suhog*

suharc × **A**: 1796 *suhartz* (NSz.); NYJ. *suharc* (ÚMTsz.) **J**: 1. 1796 'husáng | Knüttel' (↑); 2. 1818 'gyökérhajtás | Wurzelschößling' (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Stölo* a.); 3. 1897 'vékony, éles levelű sásféle | Art Riedgras' (MTsz.)

■ Fiktív töből keletkezett származékszó. | ☹ A *tő* a →*suhog* szócsaláddal azonos. A végződés névszóképző. A jelentések egymáshoz való viszonya nem egészen világos. ☹ A *suharc* 'kopár kaszáló; puszta erdei hely' (1563: Kriza [szerk.] Vadr. 516) idetartozása kétséges, de hogy jelentéstanilag nem zárható ki, ahhoz vö. →*sivatag*.

☞ TESz.; EWUng. • Vö. *suhog*

suhint → *suhog*

suhog **A**: 1565 *suhogása* [sz.] (NySz.); 1792 *sohogó* [sz.] (NSz.); 1816 *suhongni* [sz.] (NSz.); NYJ. *huzsag*, *sujog* (ÚMTsz.) **J**: 1. 1565 'gyors mozgás közben halk, surrogó, susogó hangot ad (ostor, pálca, kard stb.) | schwirren, sausen' # (↑); 2. 1577 'susog; zümmög | flüstern; summen' (KolGl.); 3. 1671/ 'sistereg, forr | zischen, kochen' (NySz.); 4. 1792 'halk, surrogó, zizegő hangot ad (szél, víz, eső stb.) | rauschen, brausen' (Baróti Szabó: KisdedSz.); 5. 1880 '⟨munka⟩ serényen, fűgén folyik | flink, rührig vonstatten gehen (Arbeit)' (NSz.) **Sz**: ~ó 1785 *suhogók* <FOLY MN-I IGN> (NSz.); 1809 <FN> 'ostor, korbács | Peitsche' (NSz.); 1825 'ostorhegy | Ende der Peitschenschnur' (NSz.)

suhan **A**: 1631 be *suhana* (NyIrK. 16: 311); 1807 *sohan* (NSz.); 1832 *suhhan* (Kreszn.) **J**: 1. 1631 'csúszik, siklik; oson, alig hallhatóan, gyors, könnyed mozgással halad | gleiten, rutschen; huschen, schleichen' # (↑); 2. 1645 'elszökik, megszökik | durchgehen, entlaufen' (MHH. 24: 353); 3. 1796 'halkan v. zajtalanul, sebesen áramlik, folyik | leise od. geräuschlos, schnell fließen, strömen' (MNy. 6: 85); 4. 1816 'zuhan | herabstürzen (intrans.)' (NSz.)

suhint **A**: 1784 *suhintom* (Baróti Szabó: KisdedSz. 71) **J**: 1. 1784 ? '⟨bottal, ostorral stb.⟩ sújt, lesújt | (mit einem Stock, mit einer Peitsche usw.) schlagen' # (↑), 1826 'ua.' (NSz.); 2. 1786 'ellop, eltűntet | verschwinden lassen' (MNy. 65: 476); 3. 1858 'egyszeri suhogó hangot ad | einmaligen rauschenden Ton geben' (NSz.); 4. 1891 'hirtelen összecsap vmit, rittyent | knistern machen' (NSz.)

suhant × **A**: 1792 *suhant* (NSz.) **J**: 1. 1792 '⟨bottal, ostorral stb.⟩ sújt, lesújt | (mit einem Stock, mit einer Peitsche usw.) schlagen' (↑); 2. 1875 'rövid suhogó hangot kelt | knistern machen' (Nyr. 4: 33)

■ Onomatopoetikus eredetűek. | ☹ A *tő* a →*suhanc*, →*suharc* névszókéval, valamint a →*husáng* eredeti változatáéval azonos. Összefügg a →*sújt* tövével, a →*suwad* szócsaláddal és

feltehetőleg a *csóvál* (→*csóva*) igéével stb. is. A végzések különféle igeképzők. A *suhog* és a →*súg* között szóhasadás ment végbe. A *suhog* 5. jelentése metonímia. A *suhint* 2. jelentéséhez vö. →*sikkaszt*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *csiatag, csihipuhi, csóva, csuhé, husáng, sóhajt, súg, suhanc, suharc, sújt, suvad*

sújt **A:** 1465 *Swjtho* [sz.] [szn.] (MNY. 10: 328); 1536 *fwjtold...* meg [sz.] (Pesti: Fab. 54b); 1552 *foytogatya* [sz.] (Heltai: Dial. L3a); 1805 *sút* (NSz.); 1863 *Sójtós* [sz.] (Krizsa [szerk.] Vadr. 516); NYJ. *sutani* [sz.] (ÚMTsz.) **J:** 1. 1465 ? 'bottal, ostorral stb.) üt, megüt | schlagen (mit einem Stock, mit einer Peitsche usw.)' (↑), 1536 'ua.' (↑); 2. 1582 'büntet | strafen' (NySz.); 3. 1702 'dob, hajít; vmihez odaver, odavág | werfen, schleudern; irgendwohin schmettern' (NySz.); 4. 1766 'megpróbáltatás, csapás' ér vkit, vmit | heimsuchen' # (NSz.); 5. 1805/ 'villám' lecsap, bevág | einschlagen, treffen (Blitz)' (NSz.); 6. [le~] 1809/ 'lever, elszomorít | niederschlagen, deprimieren' (NSz.); 7. [ki~] 1897 'kisöpör | auskehren' (MTsz.) **Sz:** ~**ás** 1570 *suyttást* 'ütés | Schlag' (NySz.); 1664 'sáv, csík | Streifen' (Lippay: PosoniK. 1: 49) | **sujtás** 1685 'zsinórdísz | Verschnürung' (MonÍrók. 24: 233)

■ Belső keletkezésű, valószínűleg fiktív töből keletkezett származékszó. | (△) A *tő* a →*suhog* szócsaládával lehet azonos. A végződés -*t* műveltető képző; vö. →*rejt*; vö. még →*bujt*¹. Az 1. jelentés lehetett az eredeti, a további jelentések ebből alakultak ki metaforikus úton. – Az -*ás* képzős származék esetében 'csapás, ütés' > 'ennek nyoma, csík' > 'paszomány, sujtas' jelentésfejlődésen keresztül szóhasadás ment végbe. (△⇒) A magyarból: ang. *soutache*; ném. (R.) *schoitasch*; fr. *soutache*; szbhv. *šujtaš*; stb.: 'paszomány, sujtas'.

📖 MNY. 25: 51; TESz.; EWUng. • Vö. *suhog*

sukk **Δ A:** 1743 *schuch* (EWUng.); 1757 *such* (MNY. 60: 489); 1765 *Schukbül* (MNY. 60: 489); 1791 *schúkot* (NSz.); 1878 *sukkos* [sz.] (NSz.) **J:** 'egy fajta hosszmérték, láb | Art Längenmaß, Fuß'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *schuəhh*, – ném. *Schuh*: 'cipő; egy fajta hosszmérték, láb' [indoeurópai eredetű; vö. gör. *σκύλος* 'állatbőr, héj, tok'; lett *čāula* 'héj, tok'; stb.]. (≈) Megfelelői: szbhv. (N.) *šūv*; szlk. (R.) *šúch*; stb.: 'láb (mint hosszmérték)'. (△) A szóvégi *k(k)* valószínűleg hanghelyettesítés eredménye; vö. →*hapták*, →*sakk* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *bocskor, huta, suszter, suviksz*

sukoró **† A:** 1061/ *Sokorow* [HN.] (Györffy: DHA. I: 173); 1199 *Suchurou* [szn.] (MNL (OL) Dl. 200618); 1230 *Sacorou* [HN.] (SoprTört. 1: 18); 1231 *Nylka Socrou* [HN.] (PRT. 1: 706); 1240 *Sucoro* [szn.] (PRT. 8: 287); 1253 *Sukuro* [HN.] (PRT. 1: 711); 1508 *sokoru* (NádK. 80); 1550 k. ? meg *szwgoro* (MNY. 57: 357); 1831 *Sukurus* [sz.] [HN.] (Kreszn.); 1872 *Sugaró* [HN.] (Nyr. 1: 230) **J:** <FN> 1061/ ? 'völgy | Tal' (↑), [1237–1240] 'ua.' (PRT. 1: 772) | <MN> 1508 'kígyózó, kanyargós | gewunden, schlängelig' (↑)

■ Szófajváltás eredménye egy valószínűleg ugor eredetű *tő* származékából. | (△) Főnevesült melléknévi igenév -*ó* ~ -*ú* képzővel a →*zsugorog* tőváltozatából. Az elnevezés a völgyek egyenetlen felszínére utalhat. A szó ma már csak földrajzi névként él.

📖 MNY. 7: 337, 14: 20; NyK. 48: 283; EWUng. • Vö. *zsugorog*

suli A: 1900 *Suli* (Jenő–Vető: TolvSz. 99) **J:** 1. 1900 'iskola | Schule' (↑); 2. 1916 'tanítás | Unterricht' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném., (au.) *Schule* 'iskola' [< lat. *schola* 'ua.'; vö. →*iskola*]. (⊕) A szóvégi *i*-hez, amely osztrák közvetítést sejtet, vö. →*gázsi*, →*módi* stb. A meghonosodást olyan szavak is elősegítették, mint a *cigi* (→*cigaretta*), *diri* (→*direktor*) stb. (⊙) A *suli* a diáknyelvből kiindulva széles körben elterjedt. A familiáris köznyelv eleme, sőt olykor a választékosabb nyelvhasználatban is megjelenik. (⊖) A *sulaj* 'ua.' (1924: Szirmay: TolvSz.) játszi szóalkotás a *suli* alapján; vö. *bicaj* (→*bicikli*).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *iskola*, *rajcsúr*

sullog × **A:** 1648 *sullognak* (NySz.); 1791 *sullyog* (NySz.); 1801/ *sullongással* [sz.] (NSz.) **J:** 'lassan megy, kullog | langsam einhergehen, schlendern'

■ Belső keletkezésű, valószínűleg onomatopoetikus eredetű. | (⊕) Hasonló hangalakú és jelentésű, valószínűleg onomatopoetikus eredetű igeiként, valamint a *sullong* változat szervesen *n* járulékhangjához vö. →*cselleng*. A végződés -g gyakorító képző.

📖 TESz.; EWUng.

súly A: 1372 ? *Sulfalzeg* [HN.] (ÓMOlv. 210); 1527 *fwllya* (ÉrdyK. 62); 1528 *sul* (SzékK. 236); 1608 *súlyos* [sz.] (RMNy. 4: 127); 1763 *súj*, *Súll* (NSz.) **J:** <FN> 1. 1527 'vminek a fontossága, jelentősége | Wichtigkeit, Bedeutung' # (↑); 2. 1553 'nehezék | Beschwerer' (Oklsz.); 3. 1565 'vminek a neheze, nehezen elviselhető volta | Schwere' # (NySz.); 4. 1591 ? 'vmely test tömegének nyomó- v. húzóereje, nehézsége | Gewicht' # (MNy. 42: 78), 1604 'ua.' (Szenczi Molnár: Dict.); 5. 1616 'nehéz tárgy, teher | Last' (NySz.); 6. 1800 'súlyméréshez használt meghatározott tömegű fémtárgy | Metallgegenstand von genau bestimmter Masse zum Gewichtmessen' (NSz.); 7. 1891 'súlyzó | Hantel' (NSz.) | <MN> 1528 'súlyos | schwer' (↑) **Sz:** ~**os** 1566 *sullyassos* [sz.] (NySz.) | ~**osbít** 1784 *sullyosbbétásának* [sz.] (NSz.) | ~**talanság** 1835 *sulytalansága* (NSz.) | ~**osbodik** 1839 *sulyosbodott* (HasznMul. 1839. jan. 23.: 22) | ~**zó** 1867 *sulyzót* (PolitUjd. 1867. febr. 6.: 67) **R:** ~**ba** 1848 'katonai vezényszó, amelyre a puskát úgy kell a vállról leemelni és a jobb láb mellé leereszteni, hogy a tus ne érintse a földet' | in die Balance! {als Kommandow}' (NSz.)

■ Ismeretlen eredetű. | (⊕) A 2. és az 5. jelentés lehetett az eredeti. A 4. jelentés metonímia; a 6. és 7. jelentésszűküléssel keletkezett a 2.-ból. A *súlyba* megszilárdult ragos alakulat alapja a katonai parancsként fegyverfogásra felszólító ném. *In die Balance!* 'egyensúlyban tartani!', tkp. 'egyensúlyba!'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *egyen-*, *hang-*, *holt-*, *sulyok*, *túl-*

sulyok × [4] **A:** 1138/ ? *Suluctí* [sz.] [szN.] (MNy. 32: 133); 1347 *Sulyuk* [sz.] (MNy. 63: 369); 1355/ *Swlyok* (Oklsz.); 1478 ? *Swjok* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 5: 959); 1552 *fulyaknac* (Heltai: Dial. K6b); 1566 *sullyoc* (Heltai: Fab. 204); 1604 *Sulykolom* [sz.] (Szenczi Molnár: Dict. *Pávio* a.); 1763 *sulok* (NSz.); 1795 k. *súk* (NSz.); 1841 *sujkolá* [sz.] (NSz.); NYJ. *sukk* (MTsz.); *suok* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1138/ ? 'vminek a földbe verésére, döngölésére használt súlyos, kalapácsszerű eszköz | Schlegel' (↑), 1355/ 'ua.' (↑); 2. 1662/ 'mosófa | Bleuel' (NySz.); 3. 1784 'faltörő kos | Sturmbock' (Baróti Szabó: Kisdedsz. 103); 4. 1897 'mángorló | Wäsche glätter' (MTsz.) **Sz:** **sulykol** 1604 *Sulykolom* (Szenczi Molnár: Dict. *Pávio* a.)

■ Vitatott eredetű. | 1. Származékszó. | (⊕) A →*súly* főnévből jött létre kicsinyítő képzővel. 2. Szerbhorvát vagy szlovén jövevényszó. | (≡) Szbhv. (N.) *šuljak* 'fatuskó'; szln. (N.) *šuljek*

'fatörzsből lefűrészelt darab' [ismeretlen eredetű]. Vö. még szlk. *šul'ok* 'fenyőtoboz; kukoricacső'; ukr. *шұла* 'kerítésoszlop; gerenda', (N.) *шўлка, шўлька* 'kukoricacső'. ☐ A származtatás legfőbb nehézsége, hogy az átdóként szóba jöhető déli szláv nyelvek megfelelő adatai a magyarsággal érintkező területeken nem mutathatók ki. ☐ ☐ A 2–4. jelentések metaforák.

☐ Kniezsa: SzlJsz. 742; StSl. 12: 50; TESz.; EWUng. • Vö. *súly*

sulyom [4] **A:** * 1075/ 1217 *Sulmus* [sz.] [HN.] (MonStrig. 1: 56); 1336 *Sulyomusfew* [sz.] [HN.] (OklSz.); 1369 *Sulumus* [sz.] [HN.] (OklSz.); 1383 *Sulyom* (Csánki: TörtFöldr. 1: 107); 1395 k. ? *zolmu* (BesztSzj. 878.); 1405 k. *fuliū* (SchlSzj. 1564.); 1578 *sullyom* (NySz.); 1845 *sujmot* (NSz.) **J:** 1. * 1075/ 1217 'vízi dió, illetőleg ennek szűrös termése | Wassernuß, Stachelnuß' (OklSz.); 2. 1528 'tüskeszerű kiszögellésekkel készült, vasból való hadászati v. vad sebesítésére szolgáló eszköz | Fußangel' (MNY. 31: 276); 3. 1600 k. 'csörögetéstartól készült, csücskösre formált sütemény | stachelnußförmige Hobelspäne (als Backwerk)' (Radvánszky: Szak. 207); 4. [földi~] 1807 'királydinnye | Erdsternchen' (MagyFüvészk. 261); 5. 1851 'enyhe szitokszóként | (als mildes Schimpfw.)' (NSz.)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg jövevényszó. | ☐ A következő szavakkal függhet össze: or. *чилим* 'vízi dió'; ukr. *чили́м* 'ua.'; bolg. *джулюн* 'ua.'; rom. *ciulin* 'ua.; bogáncs'. A kelet-délkelet-európai vándorszavak közé tartozhat, de a szavak egymással való kapcsolata, illetve a magyarral való összefüggései tisztázatlanok. ☐ A (N.) *suly* 'tüskés dió' (1833: Kassai: Gyökerész 1: 437) elvonás lehet a *sulyom* szóból.

☐ TESz.; MNY. 89: 223; EWUng.

sumák **A:** 1832 *Sumák* (TudGyűjt. 3: 81) **J:** 1. 1832 'ostoba, együgyű | albern, dumm' (↑); 2. 1874 'alattomos, sunyi, mogorván hallgató | hinterlistig' (Nyr. 3: 231)

sumákol **A:** 1874 *sumakónyi* [sz.] (Nyr. 3: 231); 1887 *sumákol* (Nyr. 16: 477); 1888 *sumagó* (Nyr. 17: 334) **J:** 1. 1874 'sunyi módon, alattomosan viselkedik; mogorván hallgat | sich heimtückisch verhalten, vorbeireden; sich ducken' (↑); 2. 1880 'settenkedik, sompolyog | herumschleichen' (Nyr. 9: 286); 3. 1891 'félíg-meddig alszik, szendereg | schlummern, dösen' (Nyr. 20: 430)

■ A szócsalád alapja, a **sumák** szerbhorvát (Kaj) jövevényszó. | ☐ Szbhv. (Kaj) *šumak* 'ostoba, buta ember' [< szbhv. (N.) *šuma* 'félbolond ember' < szbhv. *šumiti* 'ostobaságokat mond']. ☐ A melléknemesüléshez a magyarban vö. → *bolond*. A ma gyakoribb, 2. jelentés a → *sunyik* szócsaládjának hatását tükrözheti.

■ A **sumákol** származékszó. | ☐ A *sumák* melléknévből igeképzővel jött létre. Gyakoribbá vált az alapszavánál.

☐ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ☐ Az a magyarázat, amely szerint a *sumákol* a → *sunyik* igéből keletkezett, a *sumák* pedig a *sumákol* igéből való elvonás eredménye, nem meggyőző.

☐ Kniezsa: SzlJsz. 480; TESz. *sumákol* a.; Nyr. 104: 106; EWUng.

sumákol → *sumák*

summa **A:** 1519 *fommaŷat* (JordK. 182); 1535 k. *summát* [?] (MonÍrók. 3: 182); 1540–1550 *foma* (MNY. 81: 256) **J:** 1. 1519 'tömeg, mennyiség | Menge' (↑); 2. [jelzői értékben is]

1535 k. 'összeg; pénzösszeg | (Geld)betrag' (↑); **3.** 1549 'összefoglalás, összegzés; lényeg | Zusammenfassung; das Wesentliche' (Orth. C1b); **4.** 1908 '(egy csoport által végzett) mezőgazdasági idénymunka | landwirtschaftliche Saisonarbeit (einer Hofgängerschar)' (MNY. 4: 288) **Sz:** ~**1** 1577 *Sommald* öf3ue 'összegez | summieren' (Aritm. P4b) | ~**s** 1666 *summás* <MN> 'összefoglaló | summarisch; pauschal' (NySz.); 1883 <FN> 'idénymunkás | Hofgänger, Deputatarbeiter' (NSz.) | ~**z** 1748 *summázása* [sz.] (NSz.) | ~**zat** 1792 *summázat* (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *summa (res)* 'fődolog; összeg, összesség', (k.) 'összefoglalás, összegzés' [< lat. *summus* 'legfőbb, legfelső']. (≈) Megfelelői: ném. *Summe* 'összmennyiség; pénzösszeg'; fr. *somme* 'összeg; lényeg'; stb. (⊕) A szó eleji *s*-hez vö. →*salétrom*, →*sors* stb. A 4. jelentés, ill. a *summás* származék főnévi jelentése arra utal, hogy a summások rendszerint egyszerre – egy összegben, ill. egy alkalommal átadott terméshányadban – kapták meg kialakult bérüket.

📖 TESz.; EWUng.

sundám-bundám × **A:** 1799 *Sundán-bundán* (NSz.); 1838 per *sundám-bundám* (Tsz.); NYJ. *sundámbundán* (ÚMTsz.) **J:** 'alattomban, sutttyomban, nem egyenes úton | insgeheim, verstohlen'

■ Belső keletkezésű, valószínűleg összetett szó, ikerszó. | (⊕) Feltehetőleg az önállóan nem adatolt *sundám* 'alattomban, lopva' + a valószínűleg *-n* szuperesszívuszraggal ellátott →*bunda* összetétele. A *sundám* játszi szóalkotásnak tűnik, és összefügghet a →*sunyik* igével. A →*bunda* tréfás, ikerítő jelleggel kapcsolódik az előtaghoz. A szóvégi *m* hasonulás eredménye az eredeti *-n* határozóragból. Az ikerszó elterjedését a *suba alatt* 'bunda alatt, titokban <ti. így kötött megállapodás>' (1877: NSz.) szókapcsolat is támogathatta. A játszi összetett határozószó tréfás latinizálással a lat. *per* előjáróval ellátva (↑) is előfordul, bizonyára azzal összefüggésben, hogy hangalakja egybecseng a latin névszóragozás tárgyeseivel.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *bunda*, *sunyik*

sunya → *sunyik*

sunyi → *sunyik*

sunyik Δ **A:** 1725–1764/ *sunt* (NSz.); 1777 *sunynak* (NSz.); 1870 *sunyik* [▽] (CzF.) **J:** **1.** 1725–1764/ 'lopva, kacsintva néz; alattomosan közeledik vkihez | verstohlen, zwinkernd ansehen; hinterlistig nahen' (↑); **2.** 1777 'meglapul, meghúzza magát; alattomosan viselkedik | sich drücken; sich hinterlistig benehmen' (↑); **3.** [főleg *le~* ik-vel] 1825 'lekonyul | sich niederbeugen' (NSz.)

sunnyog **A:** 1767 *Sunnyogó* [sz.] (Papai Páriz–Bod: Dict.); 1793 *sunnyag* (NSz.); 1793 *sunyogának* (NSz.); 1838 *Sunnogni* [sz.] (Tsz.); NYJ. *szunnyog* (MTsz.) **J:** **1.** 1767 'lapul; alattomosan viselkedik | sich drücken; sich hinterlistig benehmen' (↑); **2.** 1784 'sompolyog, ólálkodik | herumschleichen' (NSz.); **3.** 1815 'dörmög, hümmög; suttog | mißmutig hummen; flüstern' (NSz.); **4.** 1832 'sunyítva néz; hunyorog | scheel ansehen; plinkern' (NSz.); **5.** 1862 'alattomosan könyörög | hinterlistig flehen' (NSz.)

sunya × **A:** 1786 *suna, súna* (MNY. 71: 251); 1808 *Sunnya* (Sándor I.: Toldalék); 1866 *sunya* (NSz.) **J:** **1.** 1786 'lekonyuló {orr, fül} | hängend {Nase, Ohr}' (↑); **2.** 1808 'alattomos, meglapuló | hinterlistig; sich duckend' (↑); **3.** 1873 'balkezes | linkshändig' (Nyr. 2: 326)

sunyi A: 1794 *sunnyi* (NSz.); 1838 *sunyi* (Tsz.) J: 1. 1794 ? 'alattomos | hinterlistig' # (↑), 1822 'ua.' (NSz.); 2. 1838 'hunyorító | zwinkernd' (↑); 3. 1872/ 'lekonyuló | sich niederbeugend' (NSz.); 4. 1873 'kancsal | schielend' (Nyr. 2: 425)

sunyít A: 1868 *sunyított* (Vadász-Vers. 1868. dec. 20.: 574) J: 1. 1868 '(meg)lapul, alattomosan viselkedik | sich ducken, sich hinterlistig benehmen' # (↑); 2. 1877 'sunyi pillantást vet vkire | scheel ansehen' (NSz.)

■ A szócsalád alapja, a **sunyik** belső keletkezésű, valószínűleg onomatopoetikus eredetű. | ⊕ Talán a →*szunyik* igével függ össze. Az eredeti jelentése a 2. és a 3. lehet. Az -ik végződés visszaható funkciójú.

■ A szócsalád többi tagja származékszó. | ⊕ A *sunyik* igéből jöttek létre egyrészt a folyamatos melléknévi igenév -a, ill. -i képzőjével, másrészt gyakorító-g, ill. műveltető -ít képzővel.

📖 MNy. 34: 240, 62: 465; TESz. *sunyi* a.; Benkő: FiktI. 97; EWUng. • Vö. *sandal, sundám-bundám, szunyik*

sunyít → *sunyik*

sunnyog → *sunyik*

supál → *suprál*

superlát Δ A: 1348 *Sparlah* (OkI Sz.); 1395 k. *foporlah, foporlath* (BesztSzj. 639., 628.); 1444 *suppohorlah* (OkI Sz.); 1490 k. *foporla* (NagyvGl. 71.); 1538 *Superlah* (Pesti: Nomenclatura Zl); 1588 *foporlätol* (MNy. 62: 99); 1590 *superlatos* [sz.] (OkI Sz.); 1637 *sopolát* (Nyr. 43: 83); 1668 *superlát* (NySz.); 1809 *Supellátos* [sz.] (MNy. 38: 132); NYJ. *supërlát* (MTsz.) J: 1. 1348 'kifeszített kelme; díszes függöny, kárpit | ausgespanntes Tuch; verzierter Vorhang' (↑); 2. 1458 'ágymennyezet; baldachin | Betthimmel; Baldachin' (OkI Sz.); 3. 1560 k. 'királyi korona | Königskrone' (GyöngySzt. 2589.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | ⊕ Ném. (kfn.) *sperlach* 'kifeszített kelme', (kor. úfn.) 'ua.; függöny', (h. kor. úfn.) *soporlah* 'függöny' [a ném. (kfn.) *sperren* 'lezár; bezár; megakadályoz, meggátol' és a ném. (kfn.) *lachen* 'kelme, kendő; terítő, lepedő' alapján]. ⊕ A legtöbb magyar változat a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkezett. A szóvégi *t* egy **k*-ból jöhetett létre, amely hanghelyettesítés eredménye lehetett; vö. →*hapták*, →*sakk* stb. A *soporla* változat a *h*-ra végződő alakokból származhat. A 2. jelentés részint metafora, részint metonímia az 1. alapján, a 3. pedig metafora a 2. nyomán.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *léllah*

suprál × A: 1560 *megsuprálja* [? ✎] (NádLev. 63); NYJ. *subrál* (MTsz.); *sufrā* (ÚMTsz.) J: 'megvesszőz; (meg)ver | mit der Rute schlagen; prügeln'

supál × A: 1861 *supál* (MNysz. 6: 376) J: 'ver, páhol | schlagen, prügeln'

■ Onomatopoetikus eredetűek. | ⊕ A *tő*, amely eredetileg a vesszővel suhintás hangjának megjelenítésére szolgált, a →*zsuppan* igéével függ össze. A végzések, beleértve a *suprál* ige -*r* elemét is, gyakorító képzők. ⊕ A *supál* főleg székely nyelvjárási szó. ⊖ A *suprál* relatív

tövéből való a (R.) *supráz* '(meg)vesszőz' (1723: NySz.) és a (N.) *suprikál* 'ua.; ver, ütlegel' (1792: Baróti Szabó: KisdédSz.). Idetartozik a (N.) *supákol* 'üt, ver' (1861: MNysz. 6: 348) is. A (N.) *supra* 'vessző(seprű)' (1832: Kreszn. 188) és (N.) *suprika* 'ua.' (1841: MTsz.) főnevek elvonással jöttek létre a *suprál*, ill. a *suprikál* igékből. ☞ Nem tartozik ide a (N.) *suprikál* 'kelméből szálatat húz ki, s a bent maradt szálatat mintát alkotva átszővi; csipkét ver' (1894: Nyr. 23: 94); ez a (N.) *subrika~suprika* 'hímzésfajta' (1937: ÚMTsz.) származéka. Ez a főnév szláv jövevényszó; vö. szbhv. *šupljika* 'lyukacsos hímzés az ingujjon'.

📖 TESz., *supál* a. is; EWUng. • Vö. *zsuppan*

surc × **A:** 1494 *Swarcz* (Oklsz.); 1562 *sortzokat* (NySz.); 1597 *surtzát* (NySz.); NYJ. *syórca* (MNny. 4: 194) **J:** 1. 1494 'katonai felszerelés egy bizonyos része | gewisser Teil der Soldatenrüstung' (↑); 2. 1562 'öv | Gürtel' (↑); 3. 1590 'női alsóruhaféle | Art Frauenunterkleid' (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 228); 4. 1597 'kötény | Schürze' (↑)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ☞ Ném. (baj.-osztr.) *schurz* 'kötény; szoknya; paraszting', (h. baj.-osztr.) *šur^uts* 'kötény, ágyékkötő', (h. kor. úfn.) *schür^ucz* 'kötény; a katonai öltözet egy bizonyos része', – ném., (au.) *Schurz* 'csipő köré kötött ruhadarab', *Schürze* '(női) kötény' [indoeurópai eredetű; vö. ang. *short* 'rövid'; lett *skārdīt* 'kettéoszt'; stb.]. ☞ Megfelelői: cseh *šorc*; szlk. *šurc*; stb.: 'kötény'. ☞ Különbőféle kézműves mesterségek szavaként főleg a keleti és északkeleti nyelvjárásokban él.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *felcser*, *kormány*, *kurta*, *salabakter*, *sarha*, *serbli*, *simléder*, *sort*, *sörét*

surgyé × **A:** 17. sz. vége *surgyénak* (Thaly: VÉ. 2: 255); 1816 *Surgye* (Gyarmathi: Voc. 100); 1821 *surdély* (HOklszj. 128); NYJ. *súrgyi*, *szurgyé* (ÚMTsz.) **J:** 'szalmazsák | Strohsack'

■ Bizonytalan eredetű, talán latin (h.) jövevényszó. | ☞ Vö. lat. (h.) *surge* 'szalmazsák <mint derékalj>' [a lat. *surge* 'kelj fel!' [E/2. személy, felszólító mód] igealaknak, a lat. *surgere* 'felemelkedik, felkel' ragozott formájának főnevesülése]. A főnevesülés a kollégiumok diáknyelvében következhetett be: a kollégisták ébresztése a fekhelyükként szolgáló szalmazsák megrázásával történhetett. ☞ A szó belseji gy-hez vö. →*angyal*, →*spongya* stb.

📖 MNy. 3: 332; TESz. *surgyé*¹ a.; EWUng. • Vö. *regula*

surján × **A:** 1565 *surián* (NySz.); 1696 u. *surgyán* (MNy. 59: 236); 1787 *surjángok* (NSz.); NYJ. *surnyány*-erdő (ÚMTsz.) **J:** <MN> 1. 1565 'növény, sarjádó; fiatal | wachsend, sprießend; jung' (↑); 2. 1837 'karcsú, vékony | schlank, jung <Person; Baum>' (NSz.) | <FN> 1. 1787 'fiatal hajtás | junger Trieb, Sproß' (↑); 2. 1815 'bozót | Gesträuch' (NSz.); 3. 1835 'gizgaz, gyom | Unkraut' (Kassai: Gyökerésző 4: 340); 4. 1839 'fiatal erdő | Jungwald' (MTsz.)

■ Származékszó. | ☞ Az alapszóhoz vö. →*sarjú*, →*sorol*. A végződés -n névszóképző; vö. →*bizony*, →*haszon* stb. A szó belseji j szervesen járulékhang; vö. →*fürj*, →*sarjú* stb. A szó hangalakjának formálódásához és a főnévi 3. jelentés kialakulásához a →*burján* is hozzájárulhatott. ☞ A *surja* 'bokor, bozót' (1878: NSz.) vagy közvetlenül, vagy közvetetten tartozik ide: vagy elvonás a *surján*-ból, vagy pedig a →*sarjú* változata. ☞ Talán szintén idetartozik a *surgyé* 'kamasz' (1897: MTsz.), amely főnevesült, -e ~ -é képzős folyamatos melléknévi igenévnek tűnik. A szó belseji gy affrikálódással keletkezett a j-ből. – Tisztázatlan idetartozású tulajdonnevek: *Suran* [HN.] (1156: MNL (OL) Dl. 238264); *Suran* [HN.], *Seryan* [HN.] (1232: Györffy: ÁMTF. 1: 869); *Suryan* [HN.] (1346: Wenzel: ÁÚO. 4: 640); *Surian* [SZN.] (1376: FNEsz.); *Swrgyanfalva* [HN.] (1411: Nyr. 104: 111) stb.

surmó A: 1896 *surmók* (PestmH. 1896. jún. 13.: 2); 1930 *csurmó* (Zolnay–Gedényi) **J: 1.** 1896 'gyerek; suhanc, siheder | Kind, Junge; Flegel' (↑); **2.** 1930 'ostoba, faragatlan fickó, tahó | primitiver Kerl, Lümmel' (Zolnay–Gedényi)

■ Bizonytalan eredetű, talán származékszó. | (△) Alapszava esetleg azonos a →*surján*-ével; feltehető jelentésbeli kapcsolatukhoz vö. (N.) *surnyó* 'sarjú; vadhajtás' (ÚMTsz.), *surbankó* 'kamasz' (MTsz.) stb. A végződés névszóképző lehet, bár szokatlan; vö. mégis →*koszmó*, →*zuzmó*. A fiatal élőlények és növényi hajtások közötti összefüggéshez vö. →*sarjú*. (©) Nyelvjárási gyökerű, de a köznyelv bizalmas rétegébe is bekerült.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *surján*

súrol [1] A: 1600 k. *sorold* (Radvánszky: Szak. 187); 1615 k. *súrolva* [? /] [sz.] (MonÍrók. 8: 75); 1636 *surollya* [l-j] (NySz.); 1655 *surlódik* [sz.] (MNy. 4: 15); 1792 *suralóztok* [sz.] (NSz.); 1793 *súrrolni* [sz.] (NSz.); 1805 *Zsarolási* [sz.] (NSz.); 1820 *sórolni* [sz.] (NSz.); 1863 *Sullódik* [sz.] (Krizsa [szerk.] Vadr. 516) **J: 1.** 1600 k. 'dörzsöl, dörgöl, horzsol | reiben' (↑); **2.** 1615 k. 'érint, hozzáér; nagyon megközelít, csaknem elér vmit | leicht berühren, streifen; etw beinahe erreichen' # (↑); **3.** 1753 'sikál, dörzsölve tisztít | scheuern' # (Mikes: TLev. 209); **4.** 1792 'csiszol; koptat | polieren; (ab)wetzen' (Baróti Szabó: KisdédSz.); **5.** 1820 'reszel | schaben, raspeln' (NSz.) **Sz: surlódik** 1655 (↑)

■ Onomatopoetikus eredetű. | (△) A tő a →*surrog* szócsaláddal azonos. A végződés gyakorító képző. Nem zárható ki, hogy a *súrol* tulajdonképpen egy ősi igére megy vissza, amelynek adatolt változata a →*sor*² (→*sorol*). (△) Németből való származtatása kevésbé valószínű.

📖 TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *sorol*, *surrog*, *zsurló*, *zsurmol*

surran → *surrog*

surrog A: 1771 *surrogott* (NSz.); 1829 *surog* (NSz.); NYJ. *zsurrogás* [sz.] (ÚMTsz.) **J: 1.** 1771 'morog | murren' (↑); **2.** 1829 'tompá, duruzsoló hangot ad | surren' (↑)

surran A: 1802 el *surrannyon* [n-j] (Molnár J.: MKönyvHáz 17: 145) **J:** [gyakran igekötővel] 'halk nessel, óvatosan és fűrgén mozog | schleichen, schlüpfen' #

■ Onomatopoetikus eredetűek. | (△) Eredetileg a gyors mozgást kísérő hangjelenségek érzékeltetésére szolgáltak. A tő a →*súrol* igéével azonos. A végződés gyakorító, ill. mozzanatos képző. (◊) Ugyanebből az onomatopoetikus töből jött létre mozzanatos-műveltető képzővel a (N.) *surrant* ~ *surrint* 'elcsen' (1845: NSz.) ige is; jelentéséhez vö. →*sikkaszt*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *súrol*, *zsurmol*

susárol → *susog*

suskus A: 1644 *Suspust* (Kreszn.); 1804/ *suskust* (NSz.); 1823 *fuskus* (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Recht* a.) **J: 1.** 1644 'szégyen | Schande' (↑); **2.** 1823 'fondorlat; nem tiszta ügy |

Machenschaft; fauler Zauber' (↑)

■ Ikerszó, onomatopoetikus eredetű. | ⊕ Az önálló szóként nem adatolt (*sus* és *kus*) összetételi tagok onomatopoetikus eredetűek, és összefügghetnek a →*susog*, ill. a →*pusmog* szócsaládjának tövével. – A szó leginkább a 2. jelentésében használatos. Hasonló onomatopoetikus eredetű ikerszóhoz vö. →*bim-bam*. ⊖ Idetartoznak: *susmus* 'bizalmas beszélgetés, suttogás' (1933: NemzetiU. 1933. nov. 26.: 2); (N.) *susmukol* 'suttog, fecseg', *susmusol* 'suttog', *susmutol* 'susmorog' (ÚMTsz.) stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pusmog*, *susog*

susnya † **A:** 1613 *susnya* (NySz.); 1861 *susma* (NSz.) **J:** <MN> **1.** 1613 'piszkos; rongyos, lompos | schmutzig; zerlumpt' (↑); **2.** 1784 'lusta, rest | faul, träge' (Baróti Szabó: KisdedSz. 77); **3.** 1838 'büdös gyomrú | aus dem Magen übel riechend' (Tsz.) | <FN> 1621 'félénk, gyáva gyerek | furchtsames Kind' (Szenczi Molnár: Dict.)

■ Bizonytalan eredetű, talán szóhasadás eredménye. | ⊕ A →*rusnya* szótól különülhetett el *r-s* > *s-s* hasonulással. A magyarázatnak jelentéstani akadálya nincs.

📖 TESz. *susnya*¹ a.; EWUng. • Vö. *rusnya*

susog **A:** 1527 *fufogz* (Heyden: Puerilium 22); 1570 *Sussoc* (NySz.); NYJ. *zsusog* (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1527 'suttog | flüstern' (↑); **2.** 1783/ 'halkan zúg | leise sausen' (NSz.)

susárol Δ [1] **A:** 1545 *öszyesúsárlád* [✓] (RMKT. 2: 195); 1590 *fufárlonac* [sz.] (KárBibl. 1: 613); 1832 *Susárol* (Kreszn.) **J:** **1.** 1545 'alattomosan rágalmoz | hinterlistig verleumden' (↑); **2.** 1621 'susog, suttog | flüstern' (Szenczi Molnár: Dict.)

sustorékol × **A:** 1772 *sustorikol* [sz.] (NSz.); 1791 *sustorikolt* (NSz.); 1795/ *sustorékol* (NSz.); 1808 *Sufztorékolni* [sz.] (Sándor I.: Toldalék); NYJ. *susturikul* (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1772 'sisteregő hangot ad | zischen, knistern' (↑); **2.** 1826 'méltatlankodik, morgolódik | murren' (NSz.)

sustorog [1] **A:** 1792 *fuftyorog* (Baróti Szabó: KisdedSz. *Sifereg* a.); 1800 *sustorgott* (NSz.); 1804 *susztorogással* [sz.] (NSz.); 1839 *sustorogsz* (NSz.) **J:** **1.** 1792 'sercegő hangot ad, sistereg | zischen, knistern' (↑); **2.** 1839 'magában méltatlankodik | vor sich hinmurren' (NSz.); **3.** 1861 'suttogva beszél | flüstern' (NSz.)

■ A szócsalád feltehető alapja, a **susog** onomatopoetikus eredetű. | ⊕ A *tő* a palatoveláris párhuzamosság alapján összefügg a →*siseg* szócsaládjával; vö. még →*suskus*. A végződés gyakorító képző.

■ A szócsalád többi tagja belső keletkezésű, de kialakulásmódjuk vitatott. | **1.** Fiktív töből keletkezett származékszók. | ⊕ Tövik a *susog*-éval azonos; ennek az igének az alapján jöttek létre különféle (részint játszi) gyakorító képzőkkel. **2.** Onomatopoetikus eredetűek. | ⊕ Tövik azonos a *susog*-éval, és keletkezésük (különösen a *susárol*-é) párhuzamos is lehet ezzel az igéével. ▣ ⊕ A *susárol* 1. jelentése metonimikus. ⊕ A *sustorog* főleg a 3. jelentésében használatos. ⊖ Idetartozik a (R.) *sustog* 'csoszog' (1787: NSz.); kialakulásmódja ugyanúgy kétféle lehet, mint társaié. A (N.) *sustora* ~ *szusztora* 'mécsfajta; fényforrásként használt égő kanóc' (1838: Tsz.), 'zsugori ember; vénember' (1875: Nyr. 4: 283) a *sustorékol*, *sustorog* igék relatív tövének főnevesült folyamatos melléknévi igeneve, végződéséhez vö. →*csusza*, →*hulla* stb.

📖 TESz., *susárol* a. is, *sustorog* a. is, *szusztora* a. is; EWUng. • Vö. *siseg*, *suskus*, *süsü*

sustorékol → *susog*

sustorog → *susog*

suszter **A:** 1608 *Suezter* [? SZN.] (Horváth M.: NEI.); 1690 *Schuster* [? SZN.] (Horváth M.: NEI.); 1750 *Suszter* [SZN.] (MSzA. 57: 85); 1766 *schuster* (MonÍrók. 38: 275); 1784 *suster* (MNY. 71: 252); 1810 *Szuszterhez* (NSz.); 1878 *susztér* (NSz.); 1881 *sujszterné* (NSz.); NYJ. *sújszter* (MTsz.) **J:** 1. 1608 'cipész | Schuhmacher' (↑); 2. 1836 ? 'kontár | Pfuscher' (NSz.), 1877 'ua.' (NSz.) **Sz:** **be~ol** 1882 *suszteroltam be* 'utólag, erőltetve, ügyeskedve' beszorít, becsempész, beiktat | (nachlässig od. mühsam) eingliedern, zusätzlich anbringen' (Üstökös 1882. jún. 11.: 8)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *schuster, schuester*, (B.) *schuāst'r*, – ném. (au.) *Schuster*: 'cipész; kontár' [< ném. (kfn.) *schuoch* 'cipő' + *súter* 'szabó; suszter']. Vö. még ném. (h. baj.-osztr.) *šuij, šuijχ* 'cipő'. (≡) Megfelelői: szbhv. *šuster* 'cipész; kontár'; szlk. *šuster* 'cipész'; stb. (⊕) A *besuszterol* származékhoz vö. ném. (baj.-osztr.), (R.) *einschustern* 'kárt vall, károsodik; beledolgoz, beletold stb.'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sukk*

sut → *sutton*

suta **A:** 1468 *Swtha* [SZN.] (OkI Sz.); 1655 *suta* (NySz.); 1703 *Csuta* (HOkI Szj. 25); 1835 *Suti* (TudGyűjt. 2: 33) **J:** <MN> 1. 1468 ? 'csonka, kurta | verstümmelt, kurz, geschnitten' (↑), 1655 'ua.' (↑); 2. 1708 'szarvatlan | hornlos, geweihlos' (Pápai Páriz: Dict.); 3. 1793 'félszeg, idéetlen | unbeholfen' # (NSz.); 4. 1795 k. 'buta, együgyű | dumm, einfältig' (NSz.); 5. 1799 'nőstény {őz, esetleg szarvas} | weiblich {Hirsch, Reh}' (NSz.); 6. 1833 'farkatlan | schwanzlos' (Kassai: Gyökerésző 2: 307); 7. 1835 'bal, balkezes | linkisch, linkshändig' (Kassai: Gyökerésző 4: 303); 8. 1838 'fél fülével halló | auf einem Ohr taub' (Tsz.) | <FN> 1. 1703 ? 'őz, szarvas nősténye | Geiß, Ricke' (Bakos F.: REI. 273), 1725 'ua.' (NSz.); 2. 1780 'csonk | Stumpf' (NSz.); 3. 1808 'bal kéz | linke Hand' (NSz.)

■ Vándorszó. | (≡) Rom. *ciut, ciută* [nőnem] 'csonka, hiányos; rövid szarvú, szarvatlan', *șut, șută* [nőnem] 'ua.', *ciută* 'őzsuta, szarvastehén'; blg. *uym* 'szarvatlan'; szbhv. *šut* 'ua.'; szlk. *šuta* 'szarvatlan birka, kecske', *šutý* 'szarvatlan'; stb. Forrása tisztázatlan. A vlach pásztorkultúra szókincséből terjedt el. (⇒⊕) A magyarba főleg román és talán még szláv közvetítéssel került át. A jelentéseket tekintve mind a szótörténet, mind az idegen nyelvi adatok vallomása az 1. és a 2. melléknévnek, valamint az 1. főnévnek az eredetisége mellett szól. A további jelentések kialakulásában metafora és metonímia is szerepet játszott.

📖 Nyr. 30: 460; NyK. 33: 104; Kniezsa: SzIJs. 482; TESz.; EWUng.

suttog **A:** 1577 *súttogo* [sz.] (KolGl.); 1585 *Suttogo* [sz.] (Cal. 1038); 1598 *sutogiatok* (NySz.); NYJ. *suttyogó* [sz.] (UMTsz.) **J:** 'halk, fojtott hangon beszél | flüstern' #

■ Onomatopoetikus eredetű. | (⊕) Olyan típusú hangjelenségeket utánoz, mint a →*súg*, →*susog* igék. A végződés -g gyakorító képző. (⊖) A palatoveláris párhuzamosság alapján idetartozik a *setteg* 'suttog' (1553: RMKT. 3: 165).

📖 TESz.; EWUng.

sutton Δ **A:** 1577–1580 *suttonba* (NySz.); 1580 *Suttomba* (NySz.); 1784 *futtony* (Baróti Szabó: KisdedSz. 77); NYJ. *suttyom* (MTsz.) **J: 1.** 1577–1580 'zugoly, rejtekhely; kemencezug | Schlupfwinkel; Ofenwinkel' (↑); **2.** 1897 'félreeső utca | abgelegene Gasse' (MTsz.)

sut **A:** 1715 *sutban* (MNY. 75: 382); 1741 *sútban* (MNY. 65: 476); 1792 *Sod'* allya (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1816 *Sód, Sutsu* [ʔ ɔ: *Sutu*] (Gyarmathi: Voc. 100); 1832 *sutt* (Kreszn.); 1863 *Sutu* (Kriza [szerk.] Vadr. 517); NYJ. *suti* (ÚMTsz.); *sutty* (MTsz.) **J: 1.** 1715 'kemencezug; rejtekhely | Ofenwinkel im Bauernhaus; Schlupfwinkel' (↑); **2.** 1816 'tűz melletti kormos fal | rußige Wand beim Feuer' (↑); **3.** 1939 'gurító a bányában | Rolle im Bergwerk' (Melich-Eml. 220)

■ Német (feln.) jövevényszók. | ⊕ Ném. (baj.-osztr.) *schutten* 'földhányás, földsánc; gurító a bányában; kis bányaaakna; stb.' | ném. (R.) *schutt* 'földhányás, földsánc; gurító a bányában; kis bányaaakna; stb.', – ném. *Schutt* '(kő)törmelék; hulladék' [< ném. *schütten* 'önt, folytat; stb.']. ⊕ A *sutton* némelyik változatának szóvégi *m*-je bizonyos toldalékolt alakokban keletkezett; ehhez vö. az első adatot. A szóvégi *ny*-hez vö. →*bükköny*, →*hókony* stb. Az 1. jelentés alapja mind a *sutton*, mind a *sut* esetében a ném. 'kis aknaszerű terem'. A *sutton* 2. jelentése tréfás metafora. A *sut*-hoz tartozó *sutu* változat szervetlen *u*-jához vö. →*háncs*, →*héj* stb. A 2. jelentés metonímia az 1. alapján. A köznyelvben a *sut* olyan szólásokban fordul elő, mint a *sutba dob* 'eldob; figyelmen kívül hagy'.

📖 NéprÉrt. 24: 32; Melich-Eml. 214; TESz. *sut* a.; EWUng. • Vö. *sittel*, *suttyomban*

suttyan → *suttyog*

suttyant → *suttyog*

suttyó × **A:** 1795 k. *Suttyó* (NSz.); NYJ. *sityó* (ÚMTsz.) **J: 1.** 1795 k. 'fiatal legény, siheder | junger Bursche' (↑); **2.** 1911 'suhogós ág, vessző | rauschender Zweig, elastische Gerte' (ÚMTsz.)

■ Fiktív tövű származékszó szófajváltásának eredménye. | ⊕ Főnevesült folyamatos melléknévi igenév -ó képzővel. A *tő* a →*suttyog* szócsaláddal azonos. Az 1. jelentéshez vö. →*siheder*, →*suhanc*. ⊕ Kicsinyítő képzős származékként való magyarázata kevésbé valószínű.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *suttyog*

suttyog × **A:** 1831 *suttyogó* [sz.] (TudGyűjt. 15/6: 104) **J:** 'zizeg, suhog | schwirren, sausen'

suttyant × **A:** 1834 *suttyantotta* (Minerva 9: 158); 1879 belédsuttyántom (Nyr. 8: 42) **J: 1.** 1834 'vhová beledöf, belevág | (hinein)rennen' (↑); **2.** 1882 'suhint | schwingen, schwippen' (MTsz.)

suttyan × **A:** 1844 *suttyant* (NSz.); 1863 *suttannyon* [n-j] (Kriza [szerk.] Vadr. 484); NYJ. *suttyanik* [□] (ÚMTsz.) **J: 1.** 1844 'surran, oson | schleichen, schlüpfen' (↑); **2.** 1887 'egyszeri suhogó hangot ad | einen rauschenden Ton geben' (Nyr. 16: 94)

■ Onomatopoetikus eredetűek. | ⊕ A *tő* a →*suttyó* főnévvel azonos. A végződéses különféle igeképzők. A *suttyant* 1. jelentése a hirtelen mozdulat keltette zajjal metonimikus

kapcsolatban áll. ☹ A *sutty* 'hirtelen mozdulatnak, főleg gyors távozásnak a kifejezésére szolgáló mondatzó' (1832: Kreszn.), (1860/: NSz.) elvonással keletkezhetett az igékből.

📖 TESz. *sutty* a.; EWUng. *suttyan* a. • Vö. *suttyó*

suttyomban A: 1613 *suttomban* (NySz.); 1791 *suttomba* (NSz.); 1832 *suttonban* (NSz.); 1838 *suttonyban* (Tzs. *Suttony* a.); 1844 *sutyonban* (NSz.); 1852 *suttyomban* (NSz.) J: 'titokban, lopva | inenheim, verstohlen'

■ Megszilárdult ragos alakulat. | ☹ A → *sutton* 'rejtekhely; kemencezug' főnévnek a *-ban* inesszívusragos (ill. az inesszívusz funkciójában álló *-ba* illatívusragos) alakjából keletkezett konkrét > elvont jelentésváltozással; a még konkrét jelentésű ragos formához vö. → *sutton*.

📖 Melich-Eml. 214; TESz.; EWUng. • Vö. *sutton*

suvad × A: 1568 *suhadalmáról* [] [sz.] (NádLev. 184), de vö. → *sudár*; 1582 *swadalmath*, *swdalmas* [sz.] (MNY. 51: 451); 1635 *suvaldalmából* [] [sz.] (MNY. 51: 452); 1676 *sohadalmokkal* [sz.] (MNY. 51: 451); 1788 *csuhat* [d-t] [sz.] (MNY. 70: 95); 1836 *ki-tsódik* [] (Kassai: Gyökerésző 5: 207); 1839 *csóldik* [] (MTsz.) J: 1. 1568 'üt, ver | schlagen' (↑); 2. 1655 'lazává válik, kioldódik | sich lockern, sich lösen' (NySz.); 3. 1702 'csúszik, csuszamlík | rutschen' (NySz.); 4. 1752 'beomlik, besüpped | einstürzen, niedergehen' (NyIrK. 2: 214); 5. 1762 'vhová, vmilyen állapotba kerül | irgendwohin, in einen Zustand geraten' (NSz.); 6. 1784 ? 'csonthéjas gyümölcs zöld burkából' kifejlik; 'csonthéjas gyümölcs héja a magról' leválik | sich ausschälen; sich abschälen' (Baróti Szabó: KisdedSz. 71), 1835 'ua.' (Kassai: Gyökerésző 4: 342); 7. 1838 'esik, zuhan | fallen' (Tzs. *Suhad* a.); 8. 1863 'munka gyorsan halad | schnell vorangehen (Arbeit)' (Kriza [szerk.] Vadr. 398); 9. [meg~] 1863 'meggebed | verrecken' (Kriza [szerk.] Vadr. 517); 10. [meg~] 1873 'megnyúlik, megnő | heranwachsen' (Nyr. 2: 563); 11. [le~] 1877 'leszáll (madár) | herabfliegen' (NSz.); 12. [el~] 1886 'elsurran, eltűnik | weghuschen' (Nyr. 15: 239); 13. [le~] 1896 'bőr' lehorzsolódik, lenyúzódik | sich abschürfen, sich abziehen' (NSz.) Sz: ~alom 1568 'verés | Schläge, Prügel' (↑)

suvaszt A: 1803 *El-suvasztott* (NSz.); 1806 *suhaftással* [sz.] (I.OK. 30: 261); 1836 *Ki-tsóoszt, Tsovaszt* (Kassai: Gyökerésző 5: 207, 217) J: 1. [el~] 1803 'ellop, elcsen, eltűntet | stehlen, verschwinden lassen' (↑); 2. 1806 'hánt, héjából kifejt | abschälen, enthülsen' (↑); 3. 1825 'csúsztat vhová; kicsúszni enged | gleiten lassen; hin-, bzw. herausgleiten lassen' (NSz.); 4. 1836 'füllent | flunkern' (Kassai: Gyökerésző 5: 217); 5. 1838 'növénny' kitép | (Pflanzen) ausreißen' (Tsz.); 6. 1843 'üt, sújt | schlagen' (MTsz.)

suval × A: 1838 *sovállani* [sz.]; *Sovárlani* [sz.] (Tsz.); 1861 *sovárol* (MNysz. 6: 357); 1863 *Suvalni* [sz.] (Kriza [szerk.] Vadr. 517); NYI. *csóválódik* [sz.] (MNysz. 6: 348) J: 1. 1838 'hánt, héjából kifejt, héjat lefejt | abschälen, enthülsen' (↑); 2. [be~] 1861 'beomlaszt | einstürzen lassen' (MNysz. 6: 317) Sz: ~lik 1861 'héj' lefejtik, leválik; héjából kefejtik | sich abschälen; sich ausschälen' (MNysz. 6: 348); [össze~] 1861 'összetapadoz, összesűrűsödik, összetöpped | zusammenkleben, sich verdichten, zusammenschrumpfen' (MNysz. 6: 344); 1897 'beomlik, besüpped | einfallen, einstürzen' (MTsz.)

■ A szócsalád feltehető alapja, a **suvad** onomatopoetikus eredetű. | ☹ A tő összefügg a → *suhog* szócsaláddal és feltehetőleg a *csóvál* (→ *csóva*) igéével is. A végződés kezdőgyakorító képző.

■ A **suvaszt** és a **suval** szintén belső keletkezésűek, de kialakulásmódjuk vitatott. | 1. Fiktív töből keletkezett származékszók. | ☹ Tövik a *suvad*-éval azonos; ennek az igének az alapján jöttek létre műveltető, ill. gyakorító képzővel. 2. Onomatopoetikus eredetűek. | ☹ Tövik a *suvad*-éval azonos, és keletkezésük párhuzamos is lehet ezzel az igéével, bár a nagy

időbeli különbség ezt a feltevést nem támogatja. ▣ ▤ A *suvaszt*-nak a bizalmas nyelvhasználatban élő 1. jelentéséhez vö. →*sikkaszt*, *suhint* (→*suhog*). A *suvál* alakjainak körében ellentétes irányú változás látható azzal, amilyen az →*abál*, *sikál* (→*sikár*) igék esetében megfigyelhető. A *suvál* 1. jelentéséhez (továbbá a *suvad* 6. és a *suvaszt* 2. jelentéséhez) vö. *kopál(lik)* (→*kopik*).

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ▤ A szócsalád tövéből való még a *suvaszt* 'csúszós anyag' (1774: NSz.) főnév és a *sovájós* 'süppedős' (1861: MNyszet. 6: 348) melléknév is.

📖 MNy. 25: 52, 39: 235; Pais-Eml. 369; Balassa I.: Kukorica 312; TESz.; EWUng. • Vö. *csiatag*, *csóva*, *siheder*, *sudamlik*, *sudár*, *suhog*

suvál* → *suvad

suvaszt* → *suvad

***suviksz* × A:** 1793 *suvikszot* (NSz.); 1799 *suvitzk* (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Schuhwachs* a.); 1844 *Subiczkos* [sz.] (NSz.); 1856 *suviszk* (NSz.); 1873 *Subicz* (Nyr. 2: 185); NYJ. *subiszt-tal* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1793 'cipőkrém | Schuhwichse' (↑); 2. 1848 'csekélység, semmiség | unbedeutende Kleinigkeiten' (NSz.) **Sz:** ~ol 1795/ *suvikszoló* [sz.] (NSz.) | ~os 1825 (HOKlSzj. 128)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ▤ Ném. (baj.-osztr.), (B.) *schuāhwix*, – ném. *Schuhwichse*: 'cipőkrém' [< ném. *Schuh* 'cipő' + *Wichse* 'viaszos kenőcs <főleg padló, cipő fényesítésére>']. Vö. még ném. (baj.-osztr.) *wichs* 'cipőkrém'. ▤ A szó belseji *v* ~ *b* hangváltakozáshoz vö. →*civil*, →*ibolya* stb. A szóvégi *szk*-s alak hangátvetés eredménye, a több változatban is meglévő *c* pedig affrikálódásé. A 2. jelentés tréfás metafora.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *sukk*, *viksz*

***süger* A:** 1199 *Siguer* [szN.] (MNL (OL) DL. 200618); 1430 *Sygyrthow* [HN.] (OkI Sz.); 1435 *figer* (SoprSzj. 130.); 1544 *swgert* (OkI Sz.); 1835 *Singér* (Kassai: Gyökerésző 4: 307); 1887 *súder*, *sügre* (Herman: HalK. 826, 827) **J:** 1. 1199 ? 'ízletes húsú, arasznnyi nagyságú tüskés szárnyú hal | Barsch' (↑), 1430 'ua.' (↑); 2. 1605 'egy fajta harci eszköz | Art Kriegsgerät' (OkI Sz.)

■ Ismeretlen eredetű. | ▤ A *singér* változat szó belseji *n*-je feltehetőleg szervetlen járulékhang. A kihalt 2. jelentés valószínűleg metafora eredménye; az elnevezés szemléleti alapját a süger tüskeszerű sugaras úszói adhatták.

📖 TESz.; EWUng.

süke* → *süket

***süket* A:** 1198 *fukete* [sz.] [szN.] (ÓMOlv. 63); 1332 *Syketteneuerdeu* [HN.] (OkI Sz.); 1372 u./ *fiket* (JókK. 3); 1416 u./¹ *fükèt* (BécsiK. 256); 1582 *fűköt* (NySz.) **J:** <MN> 1. 1198 ? 'nem halló; nagyothalló | taub, schwerhörig' # (↑), 1372 u./ 'ua.' (↑); 2. 1332 'zajtalan, csendes | geräuschlos' (↑); 3. 1456 k. 'vmely fontos tulajdonságot nélkülöző, vminek a hiányával

jellemezhető | bar einer wichtigen Eigenschaft, charakterisiert durch das Fehlen von etw' (SermDom. 2: 520); **4.** 1527 'közönyös, érzéketlen | indolent' (ÉrdyK. 424); **5.** 1662 'harangzúgás nélküli <nagyhét, nagyheti napok> | ohne Glockengeläut <Karwoche>' (NySz.); **6.** 1753/ 'tompá <hang>; rossz akusztikájú <helyiség> | dumpf <Schall>, von schlechter Akustik <Raum>' (NSz.); **7.** 1943 'hiábavaló, tartalmatlan <beszéd> | eitel, inhaltlos <Gerede>' (Pais-Eml. 517); **8.** 1961 'buta; ügyetlen | dumm; ungeschickt' (ÉrtSz.) | <FN> 1372 u./ 'nem halló, ill. igen rosszul halló személy | tauber Mensch' # (JókK. 80)

süke × **A:** 1838 *Süke* (Tsz.); 1886 *sike*-lóka (Nyr. 15: 381) **J:** '(fél)süket | (halb)taub'

■ A szócsalád alapja, a **süket** ismeretlen eredetű. | ☞ Az 5. jelentés tükörfordítás a szb hv. *gluha nedelja* 'nagyhét' tkp. 'süket hét' alapján. ☞ A *süket* és *siket* alakok között a szóhasadásra emlékeztető funkciómegoszlás ment végbe, mivel (főleg néhány évtizede) az utóbbihoz a finomítás és a hivatalosság jegye társult.

■ A **süke** elvonás eredménye. | ☞ A *süket*-ből jött létre a →*gügye*, →*hülye* típusú melléknevek hatására. ☞ Összetételi előtaggá is vált a *sükebóka* 'együgyű, bárgyú' (1873: Ballagi M.: MNyTSz.) ikerszóban; ennek utótagja a →*bókol* ige alapján keletkezett.

☞ TESz., *sükebóka* a. is; EWUng.

sül → *süt*

süldő [6] **A:** 1229/ ? *Seldeu* [HN.] (VárReg. 358.); [1237–1240] *Syldev* [SZN.] (PRT. 1: 772); 1395 k. *zildew* Dífno (BesztSzj. 1031.); 1405 k. *filde* (SchlSzj. 1453.); 1562 *Swldew* (MNy. 80: 380); 1604 *Sűdű* (Szenczi Molnár: Dict.); 1670 k. *Södö* (MNy. 80: 380); 1684 *Söldj* Marha (MNy. 80: 380); 1838 *Süjdő* (Tsz.); NYJ. *südetmet*, *südü*, *südügyerek* (MTsz.) **J:** <MN> **1.** [1237–1240] 'első évében levő, fiatal serdülő <állat, főleg disznó, nyúl> | jung <Tier, haupts. Schwein, Hase>' # (↑), 1395 k. 'ua.' (↑); **2.** 1816 'először vemhes <disznó> | zum erstenmal trüchtig <Sau>' (Gyarmathi: Voc. 100); **3.** 1817 'serdülő <személy> | heranwachsend <Person>' (NSz.); **4.** 1824/ 'újonc, a maga szakmájában kezdő <személy> | angehend, als Neuling tätig' (NSz.) | <FN> **1.** [1237–1240] ? 'fiatal állat, főleg disznó, nyúl | Jungtier, Frischling, Junghase' (↑), 1405 k. 'ua.' (↑); **2.** 1750 'herélt disznó | verschnittenen Schwein' (Wagner: Phras. *Majalis* a.); **3.** 1833 'ifjonc, kamasz | grüner Junge' (NSz.)

■ Valószínűleg relatív fiktív töből keletkezett származékszó. | ☞ A relatív tö -*d* gyakorító képzővel jöhetett létre a *sül* (→*süt*) igéből. A szó végződése a folyamatos melléknévi igenév -*ő* képzője. A jelentésfejlődéshez vö. (R.) *sütő malac* 'sütésre alkalmas fiatal disznó' (1682: Nyr. 73: 345). A jelentésekhez vö. még →*bakfis*.

☞ Nyr. 79: 98; TESz.; EWUng. • Vö. *süt*

süllő [6] **A:** 1138/ ? *Sileu* [SZN.] (MNy. 32: 132); 1211 *Silleu* [SZN.] (OkISz.); 1260 *Scylew* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 3: 388); 1274/ *Syliethou* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 877); 1294 ? *Selleud* [SZ.] [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 345); 1395 k. *fcilew* (BesztSzj. 299.); 1405 k. *fille* (SchlSzj. 798.); 1514 *swllw* (OkISz.) **J:** 'édesvízi ragadozó hal | Zander (*Lucioperca lucioperca*)' #

■ Jövevényszó egy csuvasos típusú ótörök nyelvből. | ☞ Csu. *šála* 'fogas (süllő)' [< csu. *šâl* 'fog'; eredetéhez vö. →*fogas*]. Az ócsuvas alak **šiläk* (~ köztörök **tišäk*) lehetett; a török alapszóhoz vö. ujj. *tiş*; KH. *tiş*; oszm. *diş* stb.: 'fog'. A csu. *l* ~ köztörök *š* megfeleléshez vö. →*dél*, →*döl*, →*kölyök*. ☞ A magyarba átkerült alak **šillik*; a szóvéghhez vö. →*bölcső*, →*kőrő* stb. ☞ A magyarból: ném. (au.) *Schill*; rom. *şalău*: 'fogas (süllő)'.

☞ MNy. 23: 190; NyK. 49: 216; TESz.; Ligeti: TörK. 17, 46; EWUng.

süly A: 1109 ? *Sild* [sz.] [HN.] (Györffy: DHA. I: 366); 1121/ ? *Siul* [HN.] (MNY. 23: 362); 1138/ ? *Suhul* [sz.] (MNY. 32: 205); 1138/ ? *Suuledi* [sz.] [sz.] (MNY. 32: 131); 1259 ? *Sul* [HN.] (FNESz. *Sülysáp* a.); 1500 k. *Swly* (CasGl. 37.); 16. sz. *süöl* (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 308); 1578 *Szül fü* (Gombocz E.: BotTört. 52); 1727 k. *süjnek* (Ethn. 3: 63); 1742 *sülnek* (NSz.); 1812 *sühel* (MNY. 71: 252); 1824 *sűj* köszvény (NSz.); 1838 *süh* (Tsz.) J: 1. 1500 k. 'különféle, keléssel, váladékos duzzanattal járó betegségek neveként (pl. aranyér, árpa szemhéjon, polip, vérbaj, skorbut) | {zur Benennung versch. Krankheiten (Hämorrhoiden, Syphilis usw.)}' (↑); 2. 1824 ? 'szitokszóként) | {als Schimpfwort}' (NSz.), 1835/ 'ua.' (NSz.); 3. 1952 'csomó a fában | Knorren' (OrmSz.)

■ Örökség az uráli korból. | (≡) Cser. (KH.) *šəyl'*; md. (E.) *šil'ge*, (M.) *šil'gä*; finn *syylä*, (N.) *syklä*; lapp (R.) *tjåkle* vagy (É.) *ciw'hle* vagy (É.) *čikkâlâs*; – szelk. *šyla*, *sēla*: 'szemölcs' [uráli *čəkl'ä vagy *čəklä: 'ua.']. (≈) Megfelelői: tar. *sögäl*, *sökel*; kalm. *söl* stb.: 'ua.'. (△) Az uráli első szótagbeli palatális magánhangzó *i* vagy *ü* lehetett. Az ősmagyarban bizonyosan végbement egy *kl* > *lk* hangátvetés; a magyar *l* ~ *ly* hangmegfeleléshez is vö. → *toll*. (≈) Esetleg idetartozik: *sul*, *suly* 'különféle betegségek megnevezéseként' (1595: NySz.); visszakölcsönzés lehet a szerbhorvátból; vö. szbhv. *šuljevi* 'aranyér; (kóros) orrvérzés'. (△) Az 1. jelentés különféle betegségek neveként alkalmazott jelentésárnyalatainak pontos elhatárolását a rendelkezésre álló adatok nem teszik lehetővé. (△) A németből, ill. valamely déli szláv nyelvből való származtatása téves.

📖 FUF. 11: 263; TESz.; MSzFE.; MNY. 79: 82; Hadrovics: UELSk. 484; SzKözl. 1985: 21; EWUng.

süllyed A: 1416 u./¹ *elfüllèd* (BécsiK. 243); 1510 k. el *syljettek* [*d-t*] (AporK. 185); 1519 el *fyll'ede* (JordK. 139); 1575/ *füllyed* (Assz. D2b); 1647 *sellyedett* (OkLSz.); 1660 *megsüllyed* (MonTME. 1: 268); 1771 *sijednem* [sz.] (NSz. 345); 1771 *síjyed* (NSz.); NYJ. *sējed* (MTsz.) J: 1. 1416 u./¹ 'elpusztul, megsemmisül | vernichtet werden' (↑); 2. 1510 k. 'a víz színe alá merül; a víz alá merülve elpusztul | ins Wasser sinken; ins Wasser sinkend vernichtet werden' # (↑); 3. 1519 'lejjebb ereszkedik, lejjebb kerül | sich herablassen, herabgehen' # (↑); 4. 1519 k. 'belevésődik | sich eingraben' (DebrK. 11); 5. [ma főleg *le~*] 1531 'lealacsonyodik; rossz helyzetbe, nyomasztó állapotba kerül | sich erniedrigen; in schlechte Lage, in schlechten Zustand geraten' (ÉrsK. 243)

süllyeszt A: 1418 *Selyezthew* [sz.] [sz.] (OkLSz.); 1495 e. el ... *filleztotte* volna (GuaryK. 42); 1519 el *fyllezte* (JordK. 265); 1521 *swllyeztj* (ApMélt. 34); 1621 *seölliesztve* [sz.] (Radvánszky: Csal. 2: 231); 1757 *séllyesztének* (NSz.); 1787/ *sülleszti* (NSz.); 1791 *süjlesztő* [sz.] (NSz.) J: 1. 1495 e. 'elpusztít, megsemmisít | vernichten' (↑); 2. 1521 'vminek lejjebb kerülését, elmerülését okozza | versenken' # (↑); 3. 1551 'elfojt, nem enged érvényesülni | unterdrücken, seine Geltung verhindern' (NySz.); 4. 1621 'berakással beilleszt vhová | durch Einlegung einfügen' (↑); 5. 1643 'eltüntet | verschwinden lassen' (Comenius: Jan. 190) Sz: ~6 1418 [sz.] (↑); 1791 <FOLY MN-I IGENÉV> (NSz.); 1824 'a színpad bizonyos részeinek lesüllyesztésére és felemelésére való szerkezet | Versenkung (im Theater)' (NSz.)

■ Fiktív töből keletkezett származékszók. | (△) A tö ismeretlen eredetű. A végződés kezdőgyakorító, ill. műveltető képző. Mindkét ige esetében a 2. lehetett az eredeti jelentés, a továbbiak részben metaforikusan, részben metonimikusan keletkeztek.

📖 Bárczi: SzófSz.; TESz.; EWUng.

süllyeszt → *süllyed*

sün **A:** [1079] ? *Suni* [sz.] [szN.] (Györffy: DHA. I: 226); 1109 ? *Sild* [sz.] [HN.] (Fejérpataky: KKOkl. 34); 1121/ ? *Siul* [HN.] (MNY. 23: 362); 1138/ ? *Suuledi* [sz.] [szN.] (MNY. 32: 131); 1138/ ? *Suhul* [szN.] (MNY. 32: 205); 1181 ? *Sun* [szN.] (III.BélaKirEml. 345); 1259 ? *Sul* [HN.] (FNESz. *Sülysáp* a.); 1395 k. *zeul* (BesztSzj. 1087.); 1405 k. *zwl* (SchlSzj. 1669.); 1416 u./¹ *zol* (BécsiK. 281); 1525 k. *Zýldýzno* (MNY. 11: 81); 1533 *Suldisno* (Murm. 513.); 1550 k. *sindhysno* (KolGl.); 1577 *zolj* dizno (KolGl.); 1577 k. *Swlý* Dýznot (OrvK. 303); 1727 k. *sijdisznót* (Ethn. 3: 62); 1792 *szór* difznó (Baróti Szabó: KisdedSz. *Sül-difznó* a.); 1800 *Sün* (Márton J.: MNSz.–NMSz.); 1848 *Sünd* (NSz.); NYJ. disznyószócs, disznószógy (MTsz.); *széndisznó* (ÚMTsz.); *sindisznó*, *sövinmálac* (Nyatl. *sündisznó* a.); *szürdisznó* (MNY. 58: 419) **J: 1.** [~disznó] 1395 k. 'tüskés bőru, rovarevő kis emlős állat | Igel (Erinaceus)' # (↑); **2.** 1945 'szürös, tüskés növényi termés | stachelige Frucht' (AkNyÉrt. 26/8: 19)

■ Örökség a finnugor korból. | ☐ Vog. (R.) *soule*; cser. (KH.) *šülə*; md. (E.), (M.) *šejel'*; finn *siili*: 'sün' [fgr. **šije-le* 'ua.']. ☐ A *-*le* végződés névszóképző, amely már a finnugor korban a tőhöz kapcsolódott. A finnugor megfelelők alapján a magyarban a kettőshangzós, ill. hosszú magánhangzójú forma lehet az eredeti. A szó eleji *s* ~ *sz* váltakozás oka ősmagyar kori nyelvjárási kettősség lehet; vö. →*segg*. A szóvégi mássalhangzók az *l* szabályos hangtani fejleményei, bizonyos esetekben mégis számolni kell népetimológias hatásokkal is.

📖 Munkácsi: ÁKE. 550; MNYTK. 43: 19; NytudÉrt. 1: 10; Nyr. 87: 250; TESz.; MSzFE.; EWUng.

sündörködik × **A:** 1585 *swdőlködóm* [▽] (Cal. 161); 1647 *sündörködését* [sz.] (OklSz. *sündörgődzik* a.); 1808 *Sündörködni* [sz.] (Sándor I.: Toldalék); NYJ. *sündörköd-ik* (MTsz.) **J: 1.** 1585 'hízkelve forgolódik, jár-kel | schmeichelnd herumstreichen' (↑); **2.** 1895 'sürög-forog, lábatlankodik | jmdm unter den Füßen sein' (Nyr. 24: 240)

sündörög [**1**] **A:** 1760 *sündörgödött* [sz.] (NyK. 26: 342); 1796 *sündörögtek* (NSz.); 1870 *sündörög* (CzF.); 1873/ *söntörgött* (NSz.); NYJ. *sündörög*, *sündörög* (ÚMTsz.); *sintereg* (MTsz.) **J: 1.** 1760 'ólálkodik, settenkedik | herumschleichen' (↑); **2.** 1796 'hízelegve forgolódik, jár-kel | schmeichelnd herumstreichen' (↑); **3.** 1800 'sürög-forog, lábatlankodik | jmdm unter den Füßen sein' (NSz.) **Sz: sündörgő(d)zik** 1760 'ólálkodik, settenkedik | herumschleichen' (↑); 1796 k./ 'hízkelve forgolódik, jár-kel | schmeichelnd herumstreichen' (NSz.)

■ Relatív fiktív töből keletkezett származékszók. | ☐ Az -*r* gyakorító képzős relatív tő a palatoveláris párhuzamosság alapján összefügg a →*sodor* igével; sőt az sincs kizárva, hogy a szócsalád tagjai tulajdonképpen a *seder* igének, a →*sodor* palatális párjának a származékai, bár a *seder* (→*sodor*) kései felbukkanása nehézséget jelent. A végződés -*kodik* gyakorító-visszaható, ill. -*g* gyakorító képző. A szó belseji *n* szervetlen járulékhang. ☐ A *sündör* 'hízlegő személy' (1808: Sándor I.: Toldalék); *sündör* 'hízlegő <mn>' (1838: Tzs.) elvonás az igékből. ☐ A szócsalád tagjainak a →*sodor* igétől független onomatopoetikus magyarázata kevésbé valószínű.

📖 Nyr. 68: 51; TESz. *sündörög* a.; EWUng. • Vö. *sodor*

sündörög → *sündörödik*

süpped **A:** 1510 k. *sephedyek* [ik □] (AporK. 187); 1560 k. *seppedekós* [sz.] (GyöngySzt. 1071.); 1575 *febedékes* [sz.] (Heltai: Krón. 208); 1585 k. *Sóppedek* [sz.] (Gl.); 1675 *Suppadoznak* vala [sz.] (NySz.); 1683 *sippadozni* [sz.] (NySz.); 1713 *Suppedezni* [sz.] (Kis-

Viczay: Sel. 204); 1810 *Süppedek* (NSz.) **J: 1.** 1510 k. 'puha, laza anyag' lefelé nyomódik; puha laza anyagba bemélyed | nach unten sinken (weiches, lockeres Material); in weiches, lockeres Material sinken' # (↑); **2.** [magába ~] 1892 'tehetetlenül, leverten magába zárkózik | sich deprimiert verschließen, in sich versunken sein' (NSz.) **Sz: ~ék** 1560 k. [sz.] 'ingovány | Morast' (↑); 1574 'ingoványos, süppedő | morastig' (NySz.); 1789 'alávaló, alja (nép) | gemein, niederträchtig (Volk)' (NSz.) | **~ékes** 1560 k. (↑)

süppeszt A: 1807 *suppasztja* (NSz.); 1808 *Sippafztani* [sz.] (Sándor I.: Toldalék 496); 1835 *Sepheszt* (Kassai: Gyökerésző 4: 296); 1870 *süppeszt* (CzF.) **J: 1.** 1807 'ledönt, összeroskasz | umstürzen, zusammenfallen lassen' (↑); **2.** 1835 'süppedésre készlet, süppedést okoz | (ver)senken' # (↑)

■ A szócsalád alapja, a **süpped** örökség, ugor kori tő magyar képzővel. | (≡) A tőhöz vö. vog. (AL.) *šēp-*, (Szo.) *sēp-* 'elmerül, elsüllyed' [ugor **čēpp3-* 'besüllyed, elsüllyed, lesüllyed'; onomatopoetikus eredetű]. (△) A magyar szó belseji *pp* geminálódással jött létre az ősmagyar **p-ből*; vö. →*csupor*, →*lep* stb. A végződés *-d* kezdő-gyakorító képző. A palatális formában elhomályosult az onomatopoetikus jelleg; a veláris tőhöz a belső keletkezésű onomatopoetikus igék köréből; vö. →*zsuppan*. Az *ü-s* alakok elterjedése a →*süllyed* hatására is végbemehetett.

■ A **süppeszt** fiktív tőből keletkezett származékszó. | (△) A *süpped* alapján jött létre *-szt* műveltető képzővel az *árad* : *áraszt* (→*ár*¹) típusú párok mintájára.

📖 FUF. 11: 188; MNy. 28: 47; TESz.; MSzFE.; EWUng. • Vö. *zsuppan*

süppeszt → *süpped*

sürget → *sürög*

sürgöny → *sürög*

sürög [1] A: 1057/ ? *Sergys* [sz.] [szN.] (Györffy: DHA. I: 161); 1536 *fjrgewdyk* wala [sz.] (Pesti: NTest. 142v.); 1566 *sűreg* forog (Heltai: Fab. 103); 1585 *sörgölődes* [sz.] (Cal. 751 [o: 749]); 1591 *szűrgölődyetec* [sz.] (NySz.); 1632 *sürgés* forgásból [sz.] (NySz.); 1695/ *sürög* (NySz.); 1792 *fireg* (Baróti Szabó: Kisdedsz. 224); 1805 *sürg* (NSz.); 1845 *süröngve* [sz.] (NSz.); 1847 *sereg* (NSz.); 1878 *sérég* (NSz.); NYJ. *sörög* (MTsz. *sérég* a.); *sürrög* (MTsz. *sürög* a.) **J: 1.** 1536 'szorgoskodik | sich beeifern, geschäftig tun' (↑); **2.** 1632 'forgolódik vhol; forgolódik vki körül | sich umtun; sich um jmdn herumtun' (↑); **3.** 1804 'sietve igyekszik vhová | eilen' (NSz.); **4.** 1837 'perdül, forog; táncol | sich drehen; tanzen' (NSz.); **5.** 1843 'hemzseg, nyüzsög; nyüzsögve tódul vhová | schwärmen, wimmeln; sich schwärmend drängen' (NSz.); **6.** 1859 ? 'pezseg, élénken folyik (élet, tevékenység) | brausen (Leben, Tätigkeit)' (NSz.), 1879 'ua.' (NSz.) **Sz: sürgődik** 1536 *fjrgewdyk* wala 'szorgoskodik | sich beeifern, geschäftig tun' (Pesti: NTest. 142v.) | **sürgölődik** 1585 *sörgölődes* [sz.] 'forgolódik vki körül; hízelegve sündörög vki körül | sich um jmdn herumtun; scharwenzeln' (Cal. 751 [o: 749]); 1591 'szorgoskodik | sich beeifern, geschäftig tun' (NySz.)

sürget A: 1584–1588 *Sürgetik* (MNy. 75: 510); 1766 *sörgetné* (NSz.); 1839 *sérgetyű* [sz.] (MTsz.); NYJ. *sirgettem*-forgattam (MTsz. *sérget* a.) **J: 1.** 1584–1588 'szorongat, kényszerű helyzetbe hoz, zaklat, üldöz | bedrängen, verfolgen, belästigen' (↑); **2.** 1603 'siettet | auf etw drängen, etw betreiben bzw. jmdn antreiben' # (TörtTár 1862: 163); **3.** 1839 'pörget, forgat | drehen' (MTsz. *sérgetyű* a.) **Sz: ~ős** 1784 *sürgetős* (NSz.)

sürgös A: 1829 *sürgös* (Koszorú 9: 40); 1832 *sürgősebb* (NSz.); NYJ. *csürgüs* (ÚMTsz.); *sürgös* (Bálint: SzegSz.) J: 1. 1829 'gyorsan elintézendő, siettető | eilig, dringend' # (↑); 2. 1832 'sürgés-forgással teli, eleven, pezsdülő | rege, bewegt' (↑)

sürgöny A: 1834 *Sürgöny* (MathMűsz.) J: 1. 1834 'sürgös, fontos hivatalos irat, diplomáciai levél | Eilnachricht' (↑); 2. 1846 'vmire buzdító, sarkalló dolog, eszköz | Antreibung' (NSz.); 3. 1848 'futár | Eilbote' (NSz.); 4. 1848 'távirat | Telegramm' (NSz.) Sz: ~öz 1854 *sürgönyözés* [sz.] (NSz.)

■ A szócsalád alapja, a **sürög** származékszó. | ☞ Az alapszó egy ősi ige, amelynek adatolt előfordulása valószínűleg a *sür* 'igyekezik, sürög-forog' (1840: NSz.). Ugyanez az ige ikerszó előtagjaként is felbukkan: *sű-forr* 'nyüzsgő' (1819: NSz.), *sürr-forr* 'ua.' (1833: NSz.). A szórokonság korábbi adatolható tagjai (pl. →*serdül*, →*serény*, →*serkent*, →*sűrű* stb.) a feltehető alapige korai meglétére mutatnak meglehetősen kései felbukkanásának ellenére is. Ennek az igenek a veláris párjához vö. →*sarjú*, →*sor*² (→*sorol*). A *sürög* végződése -g gyakorító képző. ☹ Valószínűleg idetartozik: 1138/ *Surgudi* [sz.], [szn.] (MNY. 32: 132).

■ A szócsalád többi tagja szintén származékszó. | ☞ A *sürög* igéből jöttek létre. A *sürget* végződése műveltető -t képző; a *sürgös* és a *sürgöny* pedig nyelvújítási alkotás melléknév-, ill. főnévképzővel, az utóbbihoz vö. →*mozdony*. A *sürgös* a *sürget* igéhez tartozó *sürgetős* származékot (↑) váltotta fel a nyelvhasználatban. ☹ A *sürgöny* 4. jelentésében hosszú időn át köznyelvi elemnek számított.

📖 TESz., *sürget* a. is; EWUng. • Vö. *sarjú*, *serdül*, *serény*, *sérikál*, *serít*, *serkent*, *sertepertél*, *sorol*, *söre*, *sűrű*, *szorgalom*

sűrű [6] A: 1347 *Swrew* [HN.] (MHH. 2: 156); 1372 u. *fewrew* (JókK. 27); 1490 k. *fýru* (NagyvGl. 64.); 1517 *sýrevsegenek* [sz.] (DomK. 79); 1527 *megh ferwýtte* [sz.] (ÉrdyK. 200); 1536 *fýwrew* (Pesti: Fab. 24a); 1559 *fűrű* (Székely I.: Krón. 169b); 1566 *szűrő* (Heltai: Fab. 93); 1630 *sűrűven* (NySz.); 1797 *sürvenn* (NSz.); 1807 *sürjed* [sz.] (NSz.); 1816 *süreje* (NSz.); NYJ. *síri* (MTsz.) J: <MN> 1. 1347 ? 'forgó, örvénylő, tekergő | drehend, wirbelnd; kringelig' (↑), 1508 'ua.' (NádK. 80); 2. 1372 u./ 'tömött, dúsan nőtt | dicht' # (↑); 3. 1416 u./¹ 'vastagon folyó | dickflüssig' # (BécsiK. 272); 4. 1416 u./¹ 'árnyékoló, sötét, homályos | beschattend, finster' (BécsiK. 291); 5. 1490 k. 'egymáshoz közeli részecskékből álló, sok szennyező anyagot tartalmazó (levegő, füst, köd) | dick (Luft, Rauchwolke, Nebel usw.)' # (↑); 6. 1577 k. 'gyakori, rövid időközönként következő | häufig' # (OrvK. 34); 7. [~*vérű*] 1750 ? 'indulatos természetű | vollblütig, aufbrausend' (NSz.), 1807 'ua.' (NSz.); 8. 1873 'tömzsi, vaskos | gedrunge, dick' (Nyr. 2: 524); 9. 1897 'sürgő-forgó, szorgoskodó | geschäftig, regsam' (MTsz. *sűrű gazdasszony* a.) | <FN> 1. 1508 ? 'erdő mélye, bozótos vadon | Dickicht' (MNY. 10: 328), 1527 'ua.' (ÉrdyK. 527); 2. [főleg *vminek a ~je*] 1643 'vminek a sűrű, sötét része, belseje | dichter, dunkler Teil, Inneres' (Comenius: Jan. 216); 3. 1813 'emberek nyüzsgő tömege | Menge' (NSz.) Sz: ~ség 1517 (↑) | **sűrít** 1519 k. el *sűríte* (DebrK. 144) | ~**sődik** 1750 *sűrűsödik* (NySz.)

■ Származékszó. | ☞ Az alapszó igen régi tőige lehet, amelynek adatolt előfordulását a *sür* ~ *sürr* (→*sürög*) képviselheti; ennek veláris változatához vö. →*sarjú*, →*sor*² (→*sorol*). A végződés a folyamatos melléknévi igenév -ű képzője. Néhány változat szó belseji v-je hiátustöltő lehet. A melléknévi jelentésekhez vö. →*serény*, →*sürög* stb. ☹ Idetartozik a *serevény* 'sűrű bozót' (1824: NSz.) és a (N.) *sürvedik* 'alkonyodik' (MTsz.).

📖 MNY. 7: 388; NytudÉrt. 30: 63; TESz.; EWUng. • Vö. *cserény*, *sarjú*, *serdül*, *serény*, *sérikál*, *serít*, *serkent*, *sertepertél*, *sorol*, *söre*, *sürög*, *szorgalom*

sűsetek × **A:** 1590 *Sűsetek* (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 78); 1604 *Sűfetéc* (Szenczi Molnár: Dict. *Aláuda* a.); 1604 *Sűsetec* (Szenczi Molnár: Dict.); NYJ. *sűsitek* (ÚMTsz.) **J:** 'búbos pacsirta | Haubenlerche (*Galerida cristata*)'

■ Fiktív töből keletkezett származékszó. | (⊕) A tö onomatopoetikus eredetű, a pacsirta hangjának utánzására jött létre. A végződés játszi névszóképző; vö. →*pizsetek*. (⊖) Ugyanebből a töből való a *sűsölék* 'búbos pacsirta' (1870: CzF.), valamint a madár számos népnyelvi megnevezése: *sisőke* 'ua.' (ÚMTsz.), *sűsőke*, *sűsüke*, *sűsütke* 'ua.' (MTsz.). (⊕) A →*sűsü*-vel való összefüggése kevésbé valószínű.

📖 TESz.; Kiss J.: Mad. 232; EWUng.

sűsü **A:** 1792 *Sűsü* (Baróti Szabó: KisdédSz.); 1825 *sűsű* (NSz.) **J:** 1. 1792 'faragatlan, durva <ember> | ungehobelt <Mensch>' (↑); 2. 1825 'együgyű, félkegyelmű; gyámoltalan | einfältig, blödsinnig; unbeholfen' (↑); 3. 1888 'makacs, önféjű | hartnäckig' (Nyr. 17: 348); 4. 1897 'süket | taub' (Nyr. 26: 479)

■ Belső keletkezésű, kialakulásmódja azonban bizonytalan. | (⊕) Játszi szóalkotással, szótagismétteléssel keletkezhetett. Az önálló szóként nem adatolt szóelemek a →*siseg* szócsaládhoz, valamint a palatoveláris párhuzamosság alapján a →*susog* szócsaládhoz tartozhatnak. A szó eredetileg az együgyű, bárgyú emberek pösze, hibás kiejtésére utalhatott. Ma főleg a 2., tréfás jelentés ismert.

📖 TESz. *sűsü*² a.; EWUng. • Vö. *siseg*, *susog*

süt **A:** 1343 *Sytew* [sz.] [szN.] (MNY. 63: 369); 1416 u.¹ *fütötol* [sz.] (BécsiK. 189); 1458 *sywthew* [sz.] (Oklsz.); 15. sz. *Kalaczithe* [sz.] [szN.] (MNY. 25: 311); 1519 *fevtnek* vala (CornK. 238); 1533 *Sutto* [sz.] (Murm. 1836.) **J:** 1. 1343 ? 'ételneműt' szárazon v. zsiradékban hő hatásának kitéve fogyasztatónvá tesz, alakít | braten, backen <trans.>' # (↑), 1357 'ua.' (Oklsz. *kenyér-sütő* a.); 2. 1527 'éget; <hő- v. fényforrás> erősen melegít, izzik, világít | brennen, scheinen <zB. Sonne>' # (ÉrdyK. 469); 3. 1528 'izzó vassal bélyeget, jegyet nyom vkire, vmire | brandmarken' (MNY. 31: 276); 4. 1550 'dér, fagy, ragya növényen) az elaszáshoz hasonló tüneteket okoz; <nagy hideg hatására az emberben> égéshez hasonló érzést vált ki | Brand <Pflanzenkrankheit> verursachen; brennend schmerzen <Frost>' (Nyr. 74: 378); 5. [el~, (R.) ki~] 1552/ 'lőfegyvert) egy mozdulattal egyszeri működésbe hoz | abfeuern <Waffe>' # (Tinódi: Cronica H3b); 6. [le~i, alá ~i, földre ~i] 1566 'szemét, tekintetét, fejét, fülét) földre szegezi, lehajtja | niederschlagen <Augen>, senken <Kopf, Ohren>' (NySz.); 7. [ma csak el~] 1649 '(rendszerint némi mesterkedéssel) a valóságosnál jobbként elfogadtat; jóként túlrad rajta | loslassen; an den Mann bringen' (NSz.); 8. 1649 'okozza, hogy vmi szégyenletes, nem kívánatos állapotban megrekedjen | steckenbleiben machen, bloßstellen' (NySz.); 9. 1791/ 'erőltetetten, ügyetlenül szövegez; verselési hibát követ el | ungeschickt abfassen; holperige Verse machen' (NSz.); 10. [pofon ~, nyelvbe ~] 1847 'üt | schlagen' (NSz.); 11. 1867 '(haját) sütővassal göndörít | die Haare brennen' (NSz.) **Sz:** ~ő 1343 ? [szN.] 'pék | Bäcker' (↑); 1357 *Kenersytou* [HN.] 'ua.' (Oklsz.); 1544 <FOLY MN-I IGENÉV> (Oklsz.); 1549 'sütőedény | Bratpfanne' (Oklsz. *béles-sütő* a.); 1882 'kemence | Backofen' (NépkGy. 3: 413); 1924/ 'tűzhelynek zárt üregű része | (Back)röhre' (NSz.) | ~és 1529 e. *fitefet* (VirgK. 37) | ~et 1598 *sűtet* 'egyszerre süttött kenyér, tészta | Backwerk' (NySz.) | ~kérezik 1771 *sűtkerezni* [sz.] 'sütöget | braten, backen' (MNY. 65: 476); 1838 'napozik | sich sonnen' (Tzs.) | ~emény 1771 *sütemények*-is 'sütőben vmilyen formára süttött, ill. kiszaggatott tészta | Gebäck' (NSz.) | ~öde 1845 *sütőde* (Fogarasi: MNSegédsz.)

sül **A:** 1395 k. ? *fılth* [sz.] (BesztSzj. 1259.), de vö. →*süldő*; 1405 k. *fulth* [sz.] (SchlSzj. 1937.); 1406 *Sýwlth* [sz.] [szN.] (MNY. 10: 328); 1548/ *fjólth* [sz.] (Tinódi: Cronica k3a) **J:** 1.

1395 k. '⟨ételnemű⟩ szárazon v. zsiradékban hő hatására fogyaszthatóvá válik | braten ⟨intrans.⟩' (↑); **2.** 1519 '⟨hő- v. fényforrás⟩ erősen melegít, éget, izzik, világít | brennen, scheinen ⟨zB. Sonne⟩' (JordK. 393); **3.** [ma csak *el~*] 1553 '⟨lőfegyver stb.⟩ egyszeri működésbe jön | sich entladen' # (Tinódi: Cronica 1: Elv.); **4.** [*vki vmiben ~*] 1584 'nem kíváncsi, szégyenletes állapotban megreked | steckenbleiben' (NySz.); **5.** [ma *ki~*, ill. *meg~*] 1586 'naptól, hőségtől kiszárad, tönkremegy; ⟨embernek⟩ kellemetlenül melege van | austrocknen; einem ist heiß' (NySz.); **6.** 1613 '⟨rossz hír, név, vélemény⟩ hozzátapad vkihez, ráragad vkire | an jmdm haften bleiben' (NySz.); **7.** [*vkitől ~ vmi*] 1750 'vkitől ered, származik, vki révén végbemegy, véghez jut vmi ⟨alkotás, munka, teljesítmény⟩ | herrühren, durch jmdn vorgehen' (NSz.); **8.** [*jól, rosszul ~ el*] 1790 'következik, történik, sikeresen v. sikertelenül megvalósul | (er)folgen, herauskommen' (NSz.); **9.** [főleg *le~*] 1792 e./ '⟨a test bőre⟩ a naptól leburnul | abbrennen, gebräunt werden' # (NSz.) **Sz:** ~t 1395 k. ⟨BEF MN-I IGENÉV⟩ (↑); 1405 k. 'pecsenye | Braten' (↑); 1584 'buta, faragatlan; szélsőségesen tipikus stb. | dumm, ungehobelt ⟨abstr.⟩; typisch, echt' (NySz.) | ~etlen 1585 *Swletlen* 'meg nem sült, rosszul sült | unausgebacken, ungebraten' (Cal. 517); 1743 'szellemtelen, ízetlen, buta | unsinnig, dumm, abgeschmackt' (NSz.) | ~etlenség 1765 *sültelenség* 'ostobaság, szellemtelen tréfa | Unsinn' (NSz.)

■ A szócsalád alapja, a **sült** örökség az ugor korból. | (≡) Vog. (T.) *šät-* 'süt', (KL.) *šit-* 'éget, világít ⟨pl. nap⟩' [ugor **čittz-* 'süt ⟨ételt⟩; éget, világít ⟨nap⟩'; talán onomatopoetikus eredetű].

⊕ A szó belseji **tt* > m. *t* változáshoz vö. →*hat*², →*ját* stb. ⊖ A *süti* 'sütemény' (1965: EstiH. 1965. nov. 29.: [3]) szórövidülés a *sütemény* származékból (↑) -i kicsinyítő képzővel.

■ A **sül** ugor kori töből keletkezett származékszó. | ⊕ A *süt* alapján jött létre a *hűt* : →*hül*, →*nyit* : *nyílik* típusú párok mintájára. Némelyik jelentés keletkezésében szerepet játszhatott a szónak a lőfegyverekkel kapcsolatos alkalmazása is; pl. *belesül* 'megakad (a beszédben stb.)' (1598: NySz.), eredetileg *belesül* '⟨lövedék⟩ megreked a csőben' (1609: Pázmány: ÖM. 2: 656). Másfelől az elvont jelentések a konyhaművészetre is visszavezethetők; vö. *kifőz* 'megfőz, elkészít ⟨ételt⟩; kieszel' (1767: NySz.). Vö. még →*kisüt* és talán →*felsül*.

📖 Szinnyei: NyH.; TESz., *belesül* a. is; MSzFE.; EWUng. • Vö. *felsül*, *kisüt*, *süldő*, *sütnivaló*

sütnivaló A: 1783 *sütni-valónk* (NSz.) **J:** **1.** [főleg birtokos személyjellel, állandósult szókapcsolatban] 1783 'ész | Verstand. Grütze' (↑); **2.** 1792 'élesztő, kovász | Sauerteig' (Baróti Szabó: Kisdedsz.)

■ Szófajváltással keletkezett összetett szó. | ⊕ A →*süt* ige *sütni* főnévi igenevének + a →*való* 'alkalmas, megfelelő' melléknévnek főnevesüléssel együtt járó, határozós, alárendelő összetétele. Hasonló keletkezésmódhoz vö. *ennivaló* (→*eszik*), *innivaló* 'ital' (1592: NySz.) stb. Az ételkészítéshez tartozó 2. jelentés az eredeti; a konkrét > elvont jelentésváltozáshoz, ill. a konyhaművészetre és a gondolkodásra vonatkozó jelentések összefüggéséhez vö. *forral* (→*forr*), →*kisüt*, *sületlen* (→*süt*) stb.

📖 MNy. 1: 86; Kertész: Szok. 58; O. Nagy: MiFán 281; TESz.; EWUng. • Vö. *süt*, *való*

süv Δ [7/1] **A:** 1138/ *Sue* [SZN.] (MNy. 32: 131); 1274 *Syueteluke* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 2: 184); 1399 *Syw* [SZN.] (Oklsz.); 1405 k. *fiw* (SchlSzj. 227.); 1539 *fű*, *fűem* (CorpGr. 41); 1643 *fűv* (Comenius: Jan. 117); 1844 *Sív*, *sú* (NSz.); 1863 *Sóe* (Krizsa [szerk.] Vadr. 516) **J:** **1.** 1138/ ? 'nagybácsi | Onkel' (↑), 1405 k. 'ua.' (↑); **2.** 1527 'unokafívér | Vetter' (ÉrdyK. 395); **3.** 1533 'sógor | Schwager' (Murm. 2239.); **4.** 1838 'sógorasszony | Schwägerin' (Tsz.)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg jövevényszó egy csuvasos típusú ótörök nyelvből. | (≡) Vö. csuv. *šâllâm* 'fiatalabb fiútestvérem'; – kök-török *siñil* '(fiatalabb) lánytestvér'; tat. *señel* 'ua.';

stb. [? < török **šiy* 'rokonsági névként']. A származtatásnak hangtani és alaktani nehézségei vannak. ⊕ A magyarba átkerült alak a **šiy* lehetett; a szóvég kialakulásához vö. →*ölyv*. Az eredeti változat feltehetőleg a *sí*, *sű*. A *v*-re végződő alakváltozat elvonással keletkezhetett a toldalékolt, szó belseji *v*-s változatokból.

📖 Melich-Eml. 295; TESz.; EWUng.

süveg **A:** 1307/ ? *Syuegd* [sz.] [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 662); (†1082) 1350 *Siweg*(faa)m [HN.] (HOKm. 4: 4); 1395 k. *ſyueg* (BesztSzj. 611.); 1416 u./¹ *ſiuëggël* (BécsiK. 45); 1522 *Swegh* [szn.] (MNYTK. 86: 58); 1533 *Süuek* (Murm. 2020.); 1548 *sőweg* (Oklsz. *háló-süveg* a.); 1569 *sümeg* (MNY. 64: 94); 1650 *Süueőgh* (MNY. 69: 110); 1710 *süöget* (TörtTár 1883: 400); 1832 *sőg* (Kreszn.); NYJ. *sijeg* (MTsz.) **J:** 1. 1307/ ? 'különböző (férfi) fejfedők megnevezéseként' | (Benennung versch. Kopfbedeckungen (von Männern))' (†), 1395 k. 'ua.' (†); 2. [*madár*~] 1405 k. 'fagyal | Rainweide, Liguster' (SchlSzj. 900.); 3. 1544 'cukorsüveg | Zuckerhut' (Oklsz.); 4. 1565 'fityma | Vorhaut' (NySz.); 5. 1787 'különböző tárgyak domború v. kúp alakú felső része, teteje; tetőszerkezet felső, csúcsos része | gewölbter od. konischer Oberteil, Haube von etw; First' (NSz.)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg jövevényszó egy csuvasos típusú ótörök nyelvből. | ⊕ Vö. csuv. *śal'ək*, *əśl'ək* 'kalap, sapka'; – csag. *yelek* 'egy fajta fejedelmi fejfedő'; oszm. *yelek* 'ua.' [tisztázatlan eredetű]. ⊕ A származtatásnak főleg hangtani nehézségei vannak. Az átvett alak egy szó eleji **č*-t tartalmazhatott; a szó eleji *cs* > *s* affrikálódáshoz vö. →*sarló*, →*saru* stb. Az eredeti jelentése feltehetőleg 'kúp alakú fejfedő'. A 2., 3. és 5. jelentés metafora. A 4. jelentés keletkezésének szemléleti alapja a valamit beborító, körülvevő lehetett.

📖 Gombocz Z.: BTLw.; MNY. 8: 452; TESz.; Ligeti: TörK. 23; EWUng. • Vö. *föveg*, *kalap*, *madár*-

süvít → *süvölt*

süvölt **A:** * 1061/ [13. sz.] *Scieltehege* [sz.] [HN.] (Györffy: DHA. I: 168); [1321/] *Sywelthe* [sz.] [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 512); 1405 k. *ſiuelte* [sz.] (SchlSzj. 2001.); 1416 u./¹ *ſiuuolt* (BécsiK. 281); 1577 k. *Swēltefe* [sz.] (OrvK. 84); 1585 *Szwuoltók* (Cal. 542); 1595 *Seütenni* [sz.] (Ver. 97.); 1761 *süvöltési* [sz.] (NSz.) **J:** 1. * 1061/ [13. sz.] ? '〈személy〉 sivít, visít | schrillen, heulen, kreischen (Person)' (†), 1416 u./¹ 'ua.' (†); 2. * 1061/ [13. sz.] ? '〈szél〉 zúg | heulen, brausen (Wind)' (†), 1772 'ua.' (NSz.); 3. 1405 k. 'sípól, füttyöl | pfeifen' (†); 4. 1536 '〈kígyó〉 sziszeg | zischen (Schlange)' (Pesti: Fab. 83b); 5. 1565 ? 'csúfol | über jmdn spötteln' (NySz.), 1694 'ua.' (MNY. 8: 177); 6. 1577 '〈fül〉 zúg | sausen (Ohr)' (†); 7. 1761 '〈hangszer〉 éles, magas hangon szól | schrillen (Musikinstrument)' (†); 8. 1764 '〈madár〉 rikolt | schreien (Vogel)' (NSz.); 9. 1795 '〈személy〉 zihál, hörög | keuchen, röcheln (Person)' (NSz.) **Sz:** ~ő * 1061/ [13. sz.] [HN.] (†); 1405 k. 'síp, furulya | Pfeife, Blockflöte' (†); 1793 'pirók | Gimpel (Vogel)' (Kiss J.: Mad. 314)

süvít **A:** 1780 *Süvít* (NSz.); 1792 e./ *sivító* [sz.] (NSz.); 1793 *sövítgetett* [sz.] (NSz.); NYJ. *svétyű* [sz.] (MTsz. *sivítyű* a.) **J:** 1. 1780 '〈szél, erős légáramlás〉 füttyölő hangot ad; (lövedék) füttyöl | einen pfeifenden Ton geben (Wind, starke Luftströmung); pfeifen (Geschoß)' # (†); 2. 1788/ '〈madár〉 éles hangon szól, rikolt | schreien (Vogel)' (NSz.); 3. 1792 'visít | kreischen' (NSz.); 4. 1804 '〈hangszer〉 éles, magas hangon szól | schrillen (Musikinstrument)' (NSz.); 5. 1808 'sziszeg | zischen' (Sándor I.: Toldalék *Sivítani* a.); 6. 1822 'füttyöl, sípol | pfeifen' (Wagner: Phras. *Sibilo* a.); 7. 1843 '〈szín〉 rikít | schreien (Farbe)' (NSz.)

■ Származékszók. | ☐ A →*si*¹ ige *siv-* töváltozatából jöttek létre mozzanatos, ill. mozzanatos-műveltető képzővel, amelyeknek itt gyakorító funkciójuk is van. A *süvölt* ige *sőt* változata többféle mássalhangzó-kieséssel keletkezett. A *süvít* 7. jelentéséhez vö. →*rikít*.

📖 Bárczi: SzófSz., *sivít* a. is; Nyr. 84: 97; TESz.; EWUng. • Vö. *si*¹, *süvölvény*

süvölvény Δ A: 1865 *süvölvény* (Regélő 1: 15) J: <FN> 1865 'siheder | Halbwüchsiger' (†) | <MN> 1894/ 'fiatal, növendék <fa, állat> | jung <Baum, Tier>' (NSz.)

■ Származékszó. | ☐ A →*süvölt* igéből jött létre *-vény* névszóképzővel. A szó belseji *t* kieséséhez vö. *ereszvény* (→*eresztvény*). A főnévi jelentés keletkezéséhez vö. →*siheder*, →*suttyó*; a melléknévi jelentés jelzői használatban alakult ki.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *süvölt*

sváb A: 1294/ *Suap* [HN.] (HOKm. 8: 341); 1414 *Zoap* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 1: 267); 1538 *Suab* (Pesti: Nomenclatura R1); 1620 *svábok* [? ✎] (Horváth M.: NEI.); 1799 *Isváb*, *Sováb* (NSz.); NYJ. *sóháb*, *subáb* (MTsz.); *váb*, *zsváb* (ÚMTsz.) J: <FN> 1. 1294/ ? 'a németek egyik csoportjához tartozó személy | Schwabe' (†), 1538 'ua.' (†); 2. 1575 'német ember | Deutscher' (Nyr. 96: 89); 3. 1784/ ? 'magyarországi német személy | Ungarndeutscher' # (NSz.), 1847 'ua.' (NSz.); 4. 1848/ 'csótány, svábbogár | Küchenschabe' (NSz.); 5. 1877 'búcsújáró személy | Wallfahrer, Pilger' (Nyr. 6: 271) | <MN> 1604 'a svábokkal, ill. a németekkel kapcsolatos, rájuk vonatkozó | schwäbisch bzw. deutsch' (Szcenzi Molnár: Dict. *Vindélici* a.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ☐ Ném. (baj.-osztr.) *svhwáb* 'sváb ember; svábbogár', (B.) *schwáb* 'svábbogár', – ném. *Schwabe* 'ua.; Svábország lakója', (au.) *Schwab* 'svábbogár' [bizonytalan eredetű; összefügg a lat. *Suevus* 'egy germán néptörzs tagja' szóval, azonban egymáshoz való viszonyuk tisztázatlan]. ☐ Megfelelői: szbhv. *Švaba*, (N.) *švába*; cseh *Šváb*, *šváb*; stb.: 'sváb ember; svábbogár'. ☐ Egyes változatok a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkeztek. A főnévi 4. jelentéshez vö. még →*svábbogár*. Az 5. jelentés a hazai németiség vallásosságával függhet össze. ☐ Nem tartozik ide a *sobak* ~ *sobák* 'magyarországi német személy' (1832: Kreszn.). Ez valószínűleg a ném. *schwachköpfig* 'együgyű', tkp. 'gyenge fejű' részfordításával létrejött *sobakfejű* 'ua.' összetett szó előtagjának önállósulásával keletkezett, és gúnynévként kezdték alkalmazni a svábokra.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *svábbogár*

svábbogár A: 1795 k. *sváb' bogár* (NSz.); 1852 *svábbogárnak* (NSz.) J: 'csótány | Küchenschabe, Kakerlak (*Blatta orientalis*)'

■ Összetett szó, keletkezés módja azonban vitatott. | 1. Német (baj.-osztr.) mintára alkotott tükörfordítás. | ☐ Vö. ném. (baj.-osztr.) *schwabm kēfə* 'svábbogár'. 2. Belső keletkezésű összetett szó. | ☐ A →*sváb* + →*bogár* jelzős alárendelő összetétele. A →*sváb* népnév pejoratív alkalmazása alapján; vö. (N.) *sváb szájú* 'szakálltalan, bajusztalan' (ÚMTsz.); (N.) *svábtök* 'főtt burgonya' (ÚMTsz.); stb. ☐ ☐ Ez a népnév más nyelvekben önálló szóként is előfordul a rovar megnevezésére: szbhv. (N.) *švába*; cseh *šváb*; stb.: 'svábbogár'. A németben a ném. *Schwab*, *Schwabe* 'ua.' főnéven kívül egyéb népnév is szolgálhat ennek a rovarnak a megnevezésére: ném. *Russe* 'ua.', tkp. 'orosz', *Franzose* 'csótány', tkp. 'francia'; vö. még →*ruszli*¹.

📖 Nyr. 50: 115; NytudÉrt. 30: 207; TESz.; EWUng. • Vö. *bogár*, *sváb*

sváda **A:** 1767 *svádája* (Nyr. 88: 58); 1825/ *Szváda* (Kazinczy: Lev. 19: 269); 1847 *svádája* (MNY. 53: 428) **J:** 'beszédkészség, ékesszólás | Beredsamkeit'

■ Latin jövevényszó, talán német közvetítéssel is. | (≡) Lat. *Suada* [SZN.] 'a rábeszélés istennőjének neve', (h.) *suada* 'rábeszélés; beszéd'; – vö. még ném. *Suada*, *Suade* 'beszédkészség, ékesszólás'. A latinban a lat. *suadus* 'rábeszélő' melléknévből való [< lat. *suadere* 'tanácsot ad; rábeszél']. (≈) Megfelelője: le. *swada* 'beszédkészség, ékesszólás'. (△) Az istennő neve magyar nyelvű szövegekben is megjelenik az ékesszólás jelképeként (1683: MNY. 53: 424). A szó eleji *s*-es kiejtés a hazai latinságra vezethető vissza; vö. →*sors*, →*summa* stb. (⊙) A szó leginkább a jó *svádája van* 'jó beszédkészségű' szókapcsolatban él.

📖 MNY. 58: 184, 66: 216; TESz.; EWUng.

svadron **Δ A:** 1664 *svadront* (Horváth M.: NEL.); 1690 *squadront* (Horváth M.: NEL.); 1765 *escadronbéli* (MNY. 60: 226); 1784 *svadronynál* (MNY. 60: 489); 1785 *Schvadromjából* (MNY. 60: 489); 1789 *Isvadromba* (NSz.); 1809/ *Svadrónja* (NSz.) **J:** '(lovas)század | Schwadron'

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Schwadron*; fr. *escadron*, (R.) *squadron*, *esquadron*; ol. *squadrone*; szbhv. *eskadron*; cseh *švadrona*; or. *эскадрон*; stb.: 'lovasszázad'. Az olaszból terjedt el [< ol. *squadra* 'négyyszögbe rendezett katonai alakulat', amely a lat. *quadrus* 'négyyszögű' melléknévre megy vissza]. (⇒) A magyarba német és francia közvetítéssel került át.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *káró*

svéd **A:** 1632 *svéd* (Horváth M.: NEL.); 1634 *svétnek*, *swedusok* (Horváth M.: NEL.); 1790 *Svédák* (NSz.); 1799 *Isvéd*, *Sövéd* (NSz.) **J:** <FN> 1632 'Svédország lakója, ill. egy északi germán nyelvet beszélő nép tagja | Schwede' # (†) | <MN> 1644 'Svédországgal, ill. a svédekkel kapcsolatos, rájuk vonatkozó | schwedisch' # (Horváth M.: NEL.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. *Schwede*, (baj.-osztr.) *schwed*: 'Svédország lakója' [bizonytalan eredetű; talán összefügg a lat. *Suiones* [többes szám] 'északon, talán a mai Svédországban lakó nép' szóval]. (≈) Megfelelői: szbhv. *Šved*; cseh *Švéd*; stb.: 'svéd ember'. (△) A *svedus* változat latinosítás eredménye. A *svéda* változat a végződéséhez vö. →*cérna*, →*ciha* stb. Az *isvéd*, *sövéd* alakok a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkeztek. (⊙) Egyéb, korábbi megnevezések: *svéc* 'svéd ember' (1643: MNY. 7: 31), ill. *svecus* ~ *svékus* 'ua.' (1644: Horváth M.: NEL.); ezek a lat. (k.) *Svecus*, *Sueci* [többes szám] 'ua.' szóra mennek vissza; vö. még *Suecia* [HN.] 'Svédország' (1559: Székely I.: Krón. 193a).

📖 MNY. 36: 156; TESz.; EWUng.

svihák **A:** 1867 "*svihák*"-nak (Vadász-Vers. 1867. jún. 10.: 255) **J:** 'szélhámos | Hochstapler, Windbeutel'

■ Szlovák jövevényszó. | (≡) Szlk. *švihák* 'divatbolond, piperkőc; szélhámos' [< szlk. *švihať* 'suhogtat, csapkod; süvölt']. Vö. még cseh *švihák* 'divatbolond, piperkőc'. A 'divatbolond, piperkőc' metonimikus jelentés lehet a ruhasuhogtatás alapján, és belőle származik a 'szélhámos'. (△) A szónak a magyarbeli gyors terjedése Kecskeméthy Aurél 1874-ben megjelent könyvének köszönhető.

📖 MNY. 50: 280; Kniezsa: SzlJsz. 484; TESz.; EWUng.

svindler A: 1855 *swindler* (NSz.); 1877 *Svindlerek* (NSz.); 1881 *svindlérrel* (NSz.); 1892 *svindérbe* (NSz.) J: 'szélhámos, csaló | Betrüger'

svindli A: 1869 *svindlit* (BorsszemJ. 1869. márc. 14.: 110); 1871 *schwindel*-matador (NSz.) J: 'csalás, szélhámosság | Betrug, Schwindel'

■ Német jövevényszók. | (≡) Ném., (au.) *Schwindler* 'hazug, lódító, csaló, szélhámos' | ném., (au.) *Schwindel* 'szélhámosság; hazugság, csalás; stb.'. Mindkettő a ném. *schwindeln* 'szédül; hazudik stb.' igére megy vissza. (≈) Megfelelői: szbhv. *švindler*, *švindl*; cseh (N.) *švindlěř*, *švindl*; stb.: 'csaló, szélhámos', 'csalás, szélhámosság'. (△) A *li* végződéshez vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb. (⊙) Mindkét főnév a bizalmas nyelvhasználatban él.

📖 TESz.; EWUng.

svindli → *svindler*

svung A: 1856 *Schwungnak* (BpHírlap 1856. ápr. 3.: [2]); 1910 *svung* (MNY. 6: 102); NYJ. *slung* (MNYTK. 159: 52); *sum* (Bálint: SzegSz.); *sung* (ÚMTsz.) J: 1. 1856 'alkotói tűz; szónoki szárnyalás | schöpferischer Trieb; rednerischer Schwung' (↑); 2. 1860 'lendületes mozgás, lendület | schnelle, treibende Bewegung' (Bérczy: Vmsz. 79)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Schwung* 'gyors, lendületes mozgás; lelkesedés, belső tűz; stb.' [< ném. *schwingen* 'lendít, lóbál stb.']. (≈) Megfelelői: szbhv. *šving*; szlk. *švung*: 'lendület'. (△) A bizalmas nyelvhasználatban él.

📖 TESz.; EWUng.